

የኢትዮጵያ የሕግ መጽሔት
JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

19ኛ ቮልዩም ታህሣሥ 1992 ዓ.ም.	በዓመት አንድ ጊዜ የሚታተም An Annual Journal	Vol. xix December, 1999
----------------------------	--	----------------------------

በዚህ አትም

የፍርድ ጉዳዮች

የምርምር ጽሁፎች

ከግዛት ውጭ የተሰጡ
ፍርዶች አፈጻጸም ሕግ በኢትዮጵያ

በኢብራሂም ኢድሪስ

ትርጉምን የመፍቀድ እና የተርጓሚዎች መብቶች፤
ንጽጽራዊ ጥናት

በፀሐይ ወዳ

ገለልተኛ ተከራካሪ (አሚክስ ኩሪየይ)፤ በኢትዮጵያ
ያለው አግባብነት

በጌታቸው አበራ

In this Issue

Case Reports

Articles

Ethiopian Law of Execution of Foreign Judgments

By Ibrahim Idris

Translation and Translators' Rights Under Ethiopian Law

By Tsehay Wada

The Amicus Curiae: Its Relevance to Ethiopia

By Getachew Aberra

የኢትዮጵያ የሕግ መጽሔት
JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

19ኛ ሽልዩም ታህሳስ 1992 ዓ.ም.	በዓመት አንድ ጊዜ የሚታተም An Annual Journal	Vol. xix December, 1999
----------------------------	--	----------------------------

በዚህ እትም

የፍርድ ጉዳዮች

የምርምር ጽሁፎች

ከግዛት ውጭ የተሰጡ
ፍርዶች አፈጻጸም ሕግ በኢትዮጵያ

በኢብራሂም ኢድሪስ

ትርጉምን የመፍቀድ እና የተርጓሚዎች መብቶች፣
ንጽጽራዊ ጥናት

በፀሐይ ወዳ

ገለልተኛ ተከራካሪ (አሚክስ ኩሪየይ)፣ በኢትዮጵያ
ያለው አግባብነት

በጌታቸው አበራ

In this Issue

Case Reports

Articles

Ethiopian Law of Execution of Foreign Judgments

By Ibrahim Idris

Translation and Translators' Rights Under Ethiopian Law

By Tsehay Wada

The Amicus Curiae: Its Relevance to Ethiopia

By Getachew Aberra

የኢትዮጵያ የሕግ ጠቅላይ

በሰዲሶ ስበዳ ያካሄደሉት የሕግ ተምህርት ቤት ቢያንስ ስምጦት ስንድ ጊዜ ስየተዘጋጁ የሚመጡ።
በ1957 ዓ.ም ተጠባብረው
(19ኛ ደባዎም የሲ.ኤ.ጠ. ተብሎ ይጠቀሳል)

የቦርድ ስባሶች

ስት የሕግ ሕረግ
በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ጠቅላይ ፍርድ ቤት የጥናት፣
የምርምርና የሕቀድ ሙያዎች (ሲቀጠንበር)

ስት የሲ.ፍ ገብረስገቤ ሰብሐ
የሕግ ስሚንራር ጠበቃ
በሰዲሶ ስበዳ ያካሄደሉት የትርፍ ስዓት የሕግ
ረዳት ፕሮፌሰር።

ስት ጥባቤን ተሸጠ
በሰዲሶ ስበዳ ያካሄደሉት
ተባባሪ ፕሮፌሰርና የሕግ ፍትህ ሊግ

ስት ጠቀሰ-ባ ሰጋው
የሕግ ስሚንራር ጠበቃ

ስት ሕገሰ ሰበሰ
የሕግ ስሚንራር ጠበቃ

ስት ዘካርያስ ቀንኝ
በሰዲሶ ስበዳ ያካሄደሉት
የሕግ ፍትህ ረዳት ፕሮፌሰር

ስት ታምረ ጠንቅቆ ስገዳ
የሕግ ስሚንራር ጠበቃ
በቀድሞ የጠቅላይ ፍርድ ቤት
ምክትል ፕሬዝዳንት

የሰሚንራር ቦርድ ስባሶች

ስት ከማሳ ደድረ
የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ጠቅላይ ፍርድ ቤት
ፕሬዝዳንት

ስት ሰበሰ ሰበሰ
የቀድሞ የጠቅላይ ፍርድ ቤት
ፕሬዝዳንት

ስት ሰከሰቲ ጠዕድ ማንጎራ
የሕግ ስሚንራር ጠበቃ
የቀድሞ የግንባርና ሲቪል ስፔሻሊስት የሕግ ስሚንራር

ስት ሰበሰ ጠርቀ
የሕግ ስሚንራር ጠበቃ
የቀድሞ የከፍተኛው ፍርድ ቤት
ምክትል ፕሬዝዳንት

ስት ማርቆስ ጠዕድ ስገዳ
የሕግ ስሚንራር ጠበቃ
የቀድሞ የጠቅላይ ፍርድ ቤት
ሰብሳቢ ሰኛ

ዶ/ር ሰበሰ ሰበሰ
በሰዲሶ ስበዳ ያካሄደሉት
የትርፍ ስዓት ረዳት ፕሮፌሰር

ወ/ር ሰበሰ ጠንቅቆ ተክሲ
የሕግ ስሚንራር ጠበቃ
የቀድሞ የጠቅላይ ፍርድ ቤት
ሰብሳቢ ሰኛ

ዋና ሰዘጋጅ

ስት ዘካርያስ ቀንኝ

ወ/ር ጠቅላይ ገብረ
ወ/ር ጠቅላይ ገብረ

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

Published at least once a year by the Faculty of Law
Addis Ababa University
Founded in 1965
(to be cited as J.Eth. L., Vol. 19)

Members of the Editorial Board

Ato Yohannes Heroui
Head, Research & Publications Department, Supreme Court of the
Federal Democratic Republic of Ethiopia
(Chairman)

Ato Yoseph Gebre Egziabher
Attorney and Law Consultant,
Part-time Assistant Professor,
Faculty of Law, Addis Ababa
University

Ato Tilahun Teshome
Associate Professor and Dean
of the Faculty of Law, Addis
Ababa University

Ato Mekbib Tsegaw
Attorney-at-Law and Consultant

Ato Hagos Debessu
Attorney-at-Law and Consultant

Ato Zekarias Keneaa
Assistant Professor, Faculty of Law
Addis Ababa University

Ato Tamiru Wondimagegnehu
Attorney-at-Law and Consultant
former Vice-President of the
Supreme Court of Ethiopia

Members of the Advisory Board

Ato Kemal Bedri
President of the Supreme Court of the Federal Democratic Republic of Ethiopia

Ato Assefa Liben
Former President of the
Supreme Court of Ethiopia

W/o Atsedewoin Tekle
Attorney-at-Law and Former Presiding
Judge of the Supreme Court of Ethiopia

Ato abebe workie
Former Vice-President of the
High Court of Ethiopia

Ato Aklilu Wolde Amanuel
Attorney-at-Law and Consultant, former
Legal Advisor of the Ministry of Trade
and Industry

Dr. Aberra Jemberie
Part-time Assistant Professor
Faculty of Law, Addis Ababa University

Ato Markos WoldeSenbet
Attorney-at-Law and Former Presiding
Judge of the Supreme Court of Ethiopia.

Editor-in-Chief

Ato Zekarias Keneaa
Secretary
W/O Wude Tadesse

ADDIS ABABA UNIVERSITY
FACULTY OF LAW

The Faculty of Law of Addis Ababa University, established in 1964, offers courses in law leading to the LL.B Degree and to a Diploma in law. For further information, you may contact the Faculty of Law; Addis Ababa University, P.O. Box 1176, Addis Ababa.

Faculty
1999/2000 Academic Year

Tilahun Teshome, LL.B, Associate Professor and Dean,
Mekete Bekele, LL.B, LL.M, Lecturer and Assistant Dean,
Ibrahim Idris, LL.B, Assistant Professor,
Zekarias Keneaa, LL.B, LL.M, Assistant Professor,
Getachew Aberra, LL.B, LL.M, Assistant Professor,
Bekele H/Selassie, LL.B, Assistant professor, on study leave
Aberra Degfa, LL.B, Lecturer,
Tsehay Wada, LL.B, LL.M, Lecturer,
Mehari Redai, LL.B, LL.M, Lecturer,
Molla Mengistu, LL.B, Lecturer,
Melaku Geboye, LL.B, Assistant Lecturer, on study leave
Sileshi Zeyohannes, LL.B, Lecturer, " " "
Zewd Alem, LL.B, Assitant Lecturer, " " "
Andreas Eshete, B.A. M A., Ph.D, Professor.

Part-Time Faculty
1999/2000 Academic Year

Aberra Jemberie, BA. LL.B., Ph.D Assistant Professor,
Abebe Mulatu, LL.B, LL.M, Lecturer,
Fikremarkos Merso, LL.B, Assistant Lecturer,
Getachew Mengistie, LL.B, LL.M, Lecturer,
Menberetsehai Tadesse, LL.B, Assistant Professor,
Wondimagegnehu G/S., LL.B, LL.M, Assistant Professor,
Yohannes Heroui, LL.B, Assistant Professor.

የባለሙያ 10 ሙሉን የነበረበት ባለሙያ 11 ተብሎ በሙሉ-ጣቱ
«የባለሙያ 10» ተብሎ የሚታወቀው ጠቅላይ ስለሙያሪን ስንገሰግሩ።

ሕግ ነክ የምርምር ድብደባ፣ ስንገሰግሩ በፍርድቤት በሕግ ላይ የተደረጉ ተቃዋሚ ስነ-ምግባርን
በደብዳቤ ስንገሰግሩ። ስለተቀረጸው ደብዳቤ ሙሉንም በጠቅላይ ስንገሰግሩ።

ስለራሳችን፡ ሰዋና ልዩጋት
የኢትዮጵያ የሕግ ጠቅላይ
ሕግ ተምህርት ቤት
የጠ.ጣ.ቁ. 1176
አዲስ አበባ፡ ኢትዮጵያ
የሰዓሪ ቁጥር 11-65-69 ነው።

የጠቅላይ ስንገሰግሩ ስንገሰግሩ የምትችሉ፡
የጠቅላይ ስንገሰግሩ ጠቅላይ፡
የጠ.ጣ.ቁ. 1176
አዲስ አበባ የኮሌጅ ስንገሰግሩ፡
አዲስ አበባ፡ ኢትዮጵያ
ስለራሳችን ጠቅላይ ተቃዋሚ።

JOURNAL OF ETHIOPIAN LAW

We hereby inform all subscribers and readers that Vol. 10 of the Journal had come out as Vol. 11 due to error as result of which there is no Vol. 10.

The editors encourage all interested persons to submit any manuscript which would be suitable for publication in the Journal such as scholarly articles, comments on court decisions and commentaries on legislation.

Our Address is: The Editor-in-Chief,
Journal of Ethiopian Law,
Faculty of Law,
P.O.Box 1176,
Addis Ababa Ethiopia.
Tel. 11-65-69

The Journal is distributed by the Book-Centre of Addis Ababa University. If you wish to subscribe, please address correspondence to the Book-Centre Addis Ababa University, P.O.Box 1176, Addis Ababa, Ethiopia.

TABLE OF CONTENT

Case Report

	<u>Page</u>
Kebede Dejene ..... (Supreme Court)	1
Civil Appeal Case No. 70/77 ..... (Supreme Court)	8

Articles

Ethiopian Law of Execution of Foreign Judgments	
By Ibrahim Idris	17
Translation and Translators' Rights under Ethiopian Law	
By Tsehay Wada	50
The Amicus Curiae: Its Relevance to Ethiopia	
By Getachew Aberra	82

**Supreme Court
Circuit Division**

Appellant .....   Kebede Dejene
Respondent .....   The Prosecutor

Homicide - Penal Code Art. 523 - Material and notional concurrence.-Penal Code Art. 60(2) and 63 charging in case of concurrent offences - Penal Code Art. 63(1) (a) and (b)

An appeal lodged based on "self-defence" against the decision of the High Court for having found the defendant guilty of the crime of homicide for which he has been sentenced to 12 years of rigorous imprisonment.

Held: The article upon which the charge is based is altered but the decision of the High Court is confirmed by majority.

Judgment

Judges: Asmelash G/Medhin, Adamu Desta, Samuel Tegene

At the High Court, the present appellant, a resident of Higher 13 Kebele 15 in Addis Ababa, who was charged of homicide in violation of Art. 523 of the Penal Code by beating the deceased, Zewdie Merid, on his head and killing him on Meskerem 18, 1974 E.C. at 8:30 p.m. was found guilty and was sentenced to 12 years of rigorous imprisonment by the Court on Tir 16, 1975 E.C. This appeal is lodged against both the Court's ruling that the accused is guilty and against the sentence it pronounced. The accused raised the following points to support his appeal.

1. It has been proved by defence witnesses that the act was committed in a situation where I was provoked by the deceased and that I reacted only to avert a serious danger posed by the deceased against myself;
2. It has been proven that the incidence for the crime was initiated by the deceased's offensive insult: "you faeces cleaner Gudela";
3. The fact that I stayed in the Tej Bar for long with the view to ensure that the deceased has cleared from the surrounding so that I might not be exposed to a much more serious danger after having been beaten by the deceased where I sat with other people in the Tej Bar has been testified to by witnesses;
4. It has been established that the deceased was notorious for insulting and humiliating any peaceful person after having taken drinks and is a person who lacked self-control and who had a provocative criminal personality and character;
5. It has been established by the evidence adduced from both the prosecution and defence that there has been no previous disagreement or quarrel between me and the deceased.

When the investigation of the appeal revealed that the decision on the penalty imposed needs to be reviewed, the Prosecutor was instructed to give his reply to the appeal. Accordingly,

a one page reply written on 27/12/76 was submitted by the Prosecutor. In his reply, the points raised by the Prosecutor were that the accused did not commit the crime by way of self-defence. Moreover, said the Prosecutor, the accused was the one that arrogantly and outrageously started the fight that resulted in the shading of the blood of his innocent friend. Consequently, argued the Prosecutor, the penalty imposed is in fact low and hence there is no ground for the appeal.

Finally, the accused, having been so instructed submitted his written counter-reply on Hidar 20, 1975 E.C. Since the points he raised in his counter-reply are those raised to support his appeal, there is no need to re-state them.

We have investigated the appeal and the arguments presented by both sides as recorded in the High Court's file. Although the accused argued that the court should not have pronounced him guilty since he committed the homicide by way of self-defence, three Prosecution witnesses have testified that: the accused started the fight by going and sitting right next to the deceased in the Tej Bar where the incident took place; when the deceased decided to leave the Bar and in fact was leaving passing by the accused, the latter provoked him by pulling his blanket as a result of which a fighting broke out between the two for the second time and people in the Bar pulled them apart; and that finally ten minutes after the deceased had left the Bar, the accused followed him and having seen him buying cigarettes from a nearby shop, went directly to him and pulled him to the ground with the blanket he wore and when the deceased fell on the ground, hit him twice by a door-bar, once on his hand and the second time on his head. The witnesses have also testified that, the ground on which the deceased fell was stony. Written evidence has also been submitted that post-mortem examination of the deceased showed that he passed away as a result of the beating.

The record also shows that, in his defence, the appellant argued: that the deceased was a dangerous man; that on the day of the incident he was the first to beat him in the Tej Bar and that people pulled them apart; that the deceased then went out of the Bar, laid in wait after collecting some pieces of stone, and when he saw him coming, threw the stones at him; and that he hit the deceased with a door-bar which he found near the shop close-by in self-defence. He named two Defence Witnesses and he also submitted a one-page written evidence about the character of the deceased.

In the opinion of this court, the evidence submitted by the accused, however, are not found to be sufficient enough to rebut that of the Prosecution. Although the accused claims to have beaten the deceased after having been hit by a piece of stone thrown by the deceased, Defence Witnesses testified that, although the deceased threw some stones at the accused, he managed to escape unhit. The fact testified to by Defence Witnesses--that the accused picked a door-bar from the ground and hit the deceased, who tried to shield his head by his hand, but was hit and fell on a stony ground--also strengthens the Prosecutor's stand that the act was not committed in self-defence. Moreover, the testimony of defence witnesses that the deceased did insult the appellant and threw stones at him, when considered against the testimony of the Prosecution Witnesses that the deceased had nothing in his hands and that the appellant started the fight, lacks credibility and leads one to believe that it is fabricated and calculatedly narrated for the purpose of assisting the appellant. In general, the Defence Witnesses did not testify in favour of the appellant as presented in his submissions to the court and, in addition to some discrepancies between them, their testimonies do not substantiate the appellant's assertions that the crime was committed in self-defence.

On the other hand, considering the circumstances attending the homicide, we didn't find the act of the accused as being covered by the provisions of Art. 523 of the Penal Code by the application of which he has been pronounced guilty. We say so on the basis of the testimony of Prosecution Witnesses two of whom said, when the accused saw the deceased on the door of the shop, he pulled him down to the ground and when he fell, he hit him only twice with the door-bar. From the two remaining witnesses of the Prosecution, one testified that the accused hit the deceased the first time on his head and the second time on his hand. Even though it was known that the accused and the deceased had earlier on been pulled apart after having quarrelled in the Tej-bar; the fact that the accused pulled the deceased to the ground and hit him with a door-bar only twice when he fell down shows that he didn't have the intention of killing the deceased. Things have to be considered in the context of the cultural life of the society. In our society, people often use clubs and the like during fights since it is only seldom that club beatings become fatal when one hits another with a club, he wouldn't think that the person beaten would die. In the case under consideration, it could have been possible to imagine that the accused had the intention of killing the deceased if he did hit the deceased on his head several times after having pulled him to the ground. However, the act of the accused was such that he, in the usual course of things, could not have imagined that beating by a club would result in the death of the person beaten. Now that it has been established that the accused didn't have an intention to kill, the assertion that the homicide was an intentional one cannot hold.

Now, therefore, even if it may be said that the appellant didn't have the intention of killing the deceased, that he had the intention to hit the deceased is not debatable. Because of his deeds that resulted in a death over and above his intention; it becomes necessary that he be held liable for a negligently committed homicide. Accordingly, on the basis of Art. 63(b) of the Penal Code, we have decided by majority that the accused is guilty pursuant to Art. 526(1) of the Penal Code because:

1. He inflicted upon the deceased a grave wilful injury in violation of Art. 538(a) of the Penal Code; and
2. He became a cause for the loss of the life of the deceased due to his negligently committed fault the consequences of which he didn't foresee nor thought about.

As regards the penalty, although the offences the appellant committed are concurrent; considering his past history and level of knowledge as well as the circumstances in which he did the act in the light of Art. 86 of the Penal Code; we have ruled that sentencing him to 5 years rigorous imprisonment from the day he was caught would be sufficient.

Order

Let copies of this judgment be transmitted to the High Court and the prison at which the appellant is held so that they take note of and execute the judgement according to the alterations made.

Dissenting Opinion of the Judge whose Name is written Second

The main reason I dissent to the majority opinion in this case is because I am of the opinion that the appellant ought to have been found guilty only under Art. 526(1) of the Penal Code and not under both Art. 538(a) and 526(1) of the same Code. I say so because the mere fact that an

intentionally committed grave wilful injury entailed death, doesn't warrant the view that the accused committed two offences.

When one considers the provisions of the most relevant Article of the Penal Code, i.e., Art. 63(1) to the case under consideration, one realizes that when the occurrence of a given offence entails a second offence, in the circumstances where the accused used dangerous special instruments, fire or explosives poison or toxic substances and the second offence causes injury to health or death of a human being or the destruction of a third person's property, concurrence and aggravation shall come into application. For one to give a judgement according to what is stated above, and for Art. 63(1) (a) and (b) to be brought into application, the accused must have intentionally committed a crime that entailed another negligently committed offence. For example, if Kebede intentionally kills Ayele by firing a bullet at him and if the bullet fired, being a petrol bullet, passes and burns Tadesse's house after it killed Ayele, then Kebede should be charged for both intentional killing of Ayele and for having negligently burnt down Tadesse's house. In the case under consideration, however, as an attempt has been made to explain, the victim of the crimes was just one person and the alleged second offence being the result of just one criminal act, the provisions of Art. 63(1)(a) & (b) are not relevant.

On the other hand, to hold a person guilty under Art. 538(a) of the Penal Code for grave wilful injury, either the victim must be alive, or if the victim is dead, there should be a cause which, independent of the beating and by itself, would have resulted in the death of the victim. Otherwise, it cannot be possible to charge the accused under the above-mentioned Article 538(1). I, therefore, dissent from the majority's opinion because, if the intentional grave wilful injury inflicted upon the deceased by the appellant entails the unintended death of the victim, then the appellant should only be charged under 526(1) of the Penal Code and should only be sentenced to 3 years imprisonment.

Adamu Desta.

ጠቅላይ ፍርድ ቤት
ተዘዋዋሪ ችሎት

ይግባኝ ባይ፡- ከበደ ደጀኔ
መልስ ሰጪ፡- ዐቃቤ ሕግ

የግድያ ወንጀል፡- የወ.መ.ሕ.ቁ 523፣ የጥፋትና የቅጣት አንድነት (material and notional concurrence)፡- የወ.መ.ሕ.ቁ 60(2) እና 63፡- ተደራራቢ ጥፋት በሚፈጸምበት ጊዜ ስለከስ አቀራረብ፡- የወ.መ.ሕ.ቁ 63(1) (ሀ) እና (ለ)።

ከፍተኛው ፍ/ቤት ተከላኾን በተከሰሰበት የሰው መግደል ወንጀል ጥፋተኛ ሆኖ ስላገኘው በ12 ዓመት ጽኑ እሥራት እንዲቀጣ የሰጠውን ውሳኔ በመቃወም ወንጀሉ የተፈጸመው በአልሞት ባይ ተጋዳይነት ነው በማለት የቀረበ ይግባኝ ነው።

ውሳኔ፡- ከስ የቀረበበት እንቀጽ ተለውጦ ከፍተኛው ፍ/ቤት የሰጠው የጥፋተኝነት ውሳኔ በድምፅ ብል ሜ ፀንቷል።

ው ሣ ኔ

ዳኞች፡- አስመላሽ ገ/መድህን፣ አዳሙ ደስታ፣ ሳሙኤል ተገኔ።

የሥር ተከሣኾ የአሁን ይግባኝ ባይ በአዲስ አበባ ከተማ በከፍተኛ 13 ቀበሌ 15 ክልል ውስጥ መስከረም 18 ቀን 1974 ዓ.ም. ከምሽቱ 2 ሰዓት ተኩል ሲሆን ሟቹን ዘውዶ መርዕድን በበር መቀርቀሪያ ከራሱ ላይ መትቶ ሆነ ብሎ ገድሎታል ተብሎ የወ/መ/ሕ/ቁ 523 ተጠቅሶ በአዲስ አበባ ከፍተኛው ፍ/ቤት በዐቃቤ ሕግ ክስ ከቀረበበት በኋላ ፍ/ቤቱ በዚህ በተጠቀሰበት እንቀጽ ጥፋተኝነቱን በማረጋገጥ በ12 ዓመት ጽኑ እሥራት እንዲቀጣ ጥር 16 ቀን 75 ዓ.ም በዋለው ችሎት ወስኖበታል። ይግባኙም የቀረበው ይህንኑ የጥፋተኝነትና የቅጣት ውሳኔ በመቃወም ነው። ተከሣሽ በየካቲት 1975 ዓ.ም በጸፈው የይግባኝ መደገፊያው ለቅሬታው መነሻ አድርጎ ያቀረበው፡ 1. ድርጊቱ የተፈጸመው በሟች ፀብ ሜሪነት በጊዜው በደረሰብኝ ብርቱ ዝንባሌ የተነሳ ይደርሰብኝ ከነበረው እርግጠኛ እደጋ ራሴን ለማዳን እንደነበር በመከላከያ ምስክሮቼ ተረጋግጧል። 2. ሟች አስቀድሞ እንተ ሠገራ ጠራጊ ጉደላ በማለት እፀያፊ ስድብ በመስደብ ፀብ ለመሣሩ ተረጋግጧል። 3. ሟች ከነበርኩበት መጠጥ ቤት በሰዎች መካከል ከተቀመጥኩበት ድረስ መጥቶ በቦክስ ደብዳቤ ለመሄዳና እኔም የበለጠ እደጋ እንዳይደርሰብኝ በመስጋት ሟች ከአካባቢው ርቆ እስኪሄድ ወደ ኋላ በመቅረት ለረጅም ሰዓት ከመጠጥ ቤቱ ላልወጣ ለመቆየቱ ተመስክሯል። 4. ሟች ዘወትር መጠጥ በመጠጣት ማንኛውንም ሰላማዊ ሰው የሚሳደብና የሚያዋርድ ራሱንም ለመቆጣጠር የማይችል ፀብ ቀስቃሽና ወንጀል የመሥራት ዓላማና ፀባይ ያለው መሆኑ ታውቋል። 5. በእኔና በሟቹ መካከል አስቀድሞ ፀብ ያልነበረን ለመሆኑ በግራ ቀኙ ማሰረጃ ተረጋግጧል። በማለት ሲሆን በነዚህ ምክንያቶች የተነሳ ፍርድ ተሽሮ በነፃ መለቀቅ ይገባኛል ብሏል።

ይግባኙም ሲመረመር በቅጣቱ ረገድ መጣራት የሚገባው ሆኖ ስለተገኘ ዐቃቤ ሕግ በዚህ ላይ መልስ እንዲሰጥ ታዝዞ በ27 12 76 ዓ.ም የተፃፈ 1 ገጽ መልሱን አቅርቧል። በዚህም መልስ ተከሣሽ ድርጊቱን በአልሞት ባይ ተጋዳይነት የፈፀመ ለመሆኑ ባለመረጋገጡና ነገር ጀማሪ በመሆን ዜጋዎቻችንና በእብሪት ተነሳሰቶ የጓደኛውን ንጹሀ ደም ያፈሰሰ ስለሆነ በተከሣኾ ላይ የተወሰነው የእሥራት ዘመን ከሚያንስ በስተቀር የሚበዛ አይሆንም ብሏል።

በመሠረሻም ይግባኝ ባይ በዚህ ላይ የመልስ መልስ ካለው እንዲያቀርብ ተነግሮት ጎዳር 20 ቀን 1975 ዓ.ም የተፃፈ 4 ገጽ የመልስ መልስ አቅርቦ ከመዝገቡ ጋር እንዲያያዝ ተደርጓል። በመልስ መልሱ ላይ የጠቀሳቸው ነጥቦች ቀደም ሲል በይግባኝ መደገፊያው ላይ ከጠቀሳቸው ጋር ተመሳሳይነት ያላቸው በመሆኑ በድጋሚ ማሰፈር አላስፈለገም።

ይግባኙንና የግራ ቀኙን ከርከር ከዋናው የከፍተኛው ፍ/ቤት የወንጀል መዝገብ ጋር በማገናዘብ መርምረናል። ይግባኝ ባይ በቀረበበት በዚህ የነፍስ መግደል ወንጀል ለመከላከል የፈጸምኩት ስለሆነ ጥፋተኛ ልባል አይገባኝም በማለት የተከራከረ ቢሆንም ሶስቱ የዐቃቤ

ሕግ ምስክሮች ፀቡ ከተጀመረበት ጠጅ ቤት ውስጥ ሟች በቅድሚያ ገብቶ ተቀምጦ ጠጅ በመጠጣት ላይ እንዳለ ተከሣሽ መጥቶ ከአጠገቡ በመቀመጥ ነገር መጀመሩን ሟችም አላስቀመጣችሁኝም ልውጣላችሁ ደህና እደሩ ብሎ ከጠጅ ቤቱ ለመውጣት በተከሣሽ አጠገብ ለማለፍ ሲሞክር ተከሣሽ የብርድልብሱን እንደያዘበትና በኋላም ለመጣላት ሲያያዙ ለሁተኛ ጊዜ መገላገላቸውን በመጨረሻም ሟች ከጠጅ ቤቱ ወጥቶ ከሄደ ከአስር ደቂቃ በኋላ ተከሣሽ ተከትሎ በመውጣት ሟችን ከሱቅ ሲጋራ ሲገዛ በማየቱ በቀጥታ ወደ እርሱ በመሄድ በለበሰው የብርድልብሱ ጎትቶት ከመሬት ላይ ከጣለው በኋላ የበር መቀርቀሪያ አንስቶ ከእጁና ከራሱ ላይ ሁለት ጊዜ እንደመታው አረጋግጠው መስክረዋል። ሟች በመቀርቀሪያው ሲመታም የወደቀበት ስፍራ ድንጋያማ እንደነበር እነዚህ ምስክሮች በተጨማሪ ገልጸዋል። በተከሣሽ በተፈጸመበት ድብደባ ምክንያት የሟች ሕይወት ማለፉን የሚያስረዳ የአስከሬን ምርመራ ውጤትም በጽሁፍ ማስረጃነት ቀርቧል።

ተከሣሽ እንዲከላከል በታዘዘው መሠረት፣ ሟች አደገኛ ለመሆኑና በእለቱም ከጠጅ ቤቱ ውስጥ በቅድሚያ በቦክስ ከደበደበኛና ሰዎች ካገላገሉን በኋላ ወጥቶ ሄደ ከአንድ ሱቅ በራፍ ላይ ቆሞ ሲጠብቀኝ ቆይቶ ኖሮ ወደ ቤቱ ስሄድ ድንጋይ ስብሰቦ ዛሬ ከእናትህ ሆድ ትገባለህ በማለት በያዘው ድንጋይ ወርውሮ ሲመታኝ ለመከላከል ስል ከሱቁ አጠገብ ባገኘሁት የበር መቀርቀሪያ የመታሁት ለመሆኑ አስረዳለሁ ሲል ጭብጥ ሰጥቶ ሁለት የመከላከያ ምስክሮችና 1 ገጽ ስለሟች ሁኔታ የሚገልጽ ጽሁፍ ማስረጃ ያቀረበ ቢሆንም፣ የመከላከያ ማስረጃዎቹ ብቁነት በአጠቃላይ ሲታይ የዐቃቤ ሕጉን ማስረጃ የሚያስተባብሉ ሆነው አልተገኙም። ይኸውም፣ ተከሣሽ ሟች በድንጋይ ሲመታኝ መታሁት ሲል መከላከያዎች ደግሞ ሟች በተከሣሽ ላይ ድንጋይ ሲወረውር ከተሣሽ ጎንበስ ብሎ አሳለፈ አልመታውም ብለዋል። ከዚያም ተከሣሽ የበር መቀርቀሪያ ከመሬት አንስቶ በሟች ላይ ሲሰነዘርና ሟች ደግሞ በእጁ ሲመክት ከድንጋይ ላይ መውደቁን እነዚህ የመከላከያ ምስክሮች የገለጹት ሁኔታም ተከሣሽ እንደሚለው ወንጀሉን በሕጋዊ መከላከል የፈጸመ ያለመሆኑን የሚገልጽ ከሟች አገዳደል አንጻርም የዐቃቤ ሕጉን ማስረጃ የሚያጠናክር ነው። ሟች በዕለቱ በእጁ ምንም ነገር ይዞ እንዳልነበር በሕግ ምስክሮች የመረጋገጡና የፀቡም ቀስቃሽ ተከሣሽ የመሆኑ ሁኔታዎች በአንድነት ሲታዩም መከላከያዎቹ ሟች በተከሣሽ ላይ ድንጋይ ወርውሯል ተሳድሷልም በማለት የሰጡት ቃል ተከሣሽን ለመርዳት ሲባል በጥናት የተሰጠ ምስክርነት መሆኑን የሚያስገነዝብ ነው። በአጠቃላይም በተከሣሽ የቀረቡት የመከላከያ ምስክሮች በጭብጡ መሠረት ደግፈው አልመሰክሩለትም፣ በአመሰክራቸውም ቢሆን የወንጀሉን አፈጻጸም ሁኔታ በማስመልከት በሰጡት ቃል አንዳንድ ልዩነቶችን ከማሳየታቸውም በላይ ተከሣሽ ሟችን የገደለው በሕጋዊ መከላከል ወይም በአልሞት ባይ ተጋዳይነት እንዳልሆነ በመግለጽ የመሰክሩ ናቸው።

በሌላ በኩል ግን የተከሣሹን የአገዳደል ሁኔታ ስንመለከት ጥፋተኛ ነው በተባለበት በው.መ.ሕ.ቁ. 523 ሥር የሚሸፈን ሆኖ አላገኘነውም። ይኸውም ተከሣሽ በእለቱ ከጠጅ ቤቱ ወጥቶ ሲሄድ ሟችን በሱቁ በራፍ እንዳገኘው በለበሰው ብርድልብሱ ጎትቶና ከመሬት ከጣለው በኋላ በመቀርቀሪያው የመታው ሁለት ጊዜ ብቻ እንደነበር በሁለት የዐቃቤ ሕግ ምስክሮች ተነግሯል። ከሁለቱ የዐቃቤ ሕግ ምስክሮች አንደኛው ተከሣሽ ሟችን በመቀርቀሪያው ሁለት ጊዜ የመታው ከራሱ ላይ ነው ሲል ሌላው ደግሞ አንዴ ከራሱ ላይ በሁለተኛው ጊዜ ከእጁ ላይ እንደነበር ገልጿል። ተከሣሽና ሟች ቀደም ሲል ከጠጅ ቤቱ ውስጥ ተጣልተውና ተገላግለው እንደነበር ቢታወቅም ተከሣሽ ሟችን ከሱቁ በራፍ ላይ አግኝቶት ከመሬት ላይ ከጣለው በኋላ በበር መቅርቀሪያ ሁለት ጊዜ ብቻ መምታቱን ስንመለከት ሟችን ሆነ ብሎ የመገደል ሃሳብ እንዳልነበረው ያስገነዝባል። ማንኛውም ነገር መለካት ያለበት ከጎብረተሰቡ የኑሮ ልማድ አንጻር ነው። በጎብረተሰባችን ውስጥ ሰዎች በተጣሉ ቁጥር ለፀባቸው መሣሪያ የሚያደርጉት በያዙት በትር እንደመማታትና የመሳሰለው ሲሆን አልፎ አልፎም እንደአጋጣሚ ካልሆነ በስተቀር ይህ የመደብደብ ድርጊት የሞት ውጤትን ስለማያስከትል ሰዎች ተጣልተው አንዱ ሌላውን በበትር ሲመታ ይሞትብኛል ብሎ አያስብም። በአሁኑ ጉዳይም ተከሣሽ ሟችን በብርድልብሱ ጎትቶ ከመሬት ከጣለው በኋላ ጭንቅላት ጭንቅላቱን አየደጋገመ ቢመታው ኖሮ የመገደል ሃሳብና ፍላጎት ነበረው ለማለት በተቻለ ነበር። ነገር ግን የተከሣሽ አሠራር ወይም ድርጊት በልማድ ሰውን ለሞት የሚያበቃ ስላልሆነ ይህን ተግባር ሲፈጽም ሟች ይሞታል ብሎ ስለማይገምት የሞቱን ጉዳይ በሕሊናው ጨርሶ እንደማያስታውሰው ይገመታል። የመገደል ሃሳብና ፍላጎት እንደነበረው ከታወቀም ሟችን ሆነ ብሎ ገድሏል የሚለው ተፈጻሚነት ሊኖረው አይገባም።

ስለዚህ ይግባኝ ባይ ሟችን የመገደል ፍላጎትና ሃሳብ አልነበረውም ቢባልም የመምታት ሃሳብና ፍላጎት እንደነበረው አስረካሪ ስላልሆነ በዚህ ተግባሩም ከሃሳቡ በላይ

ለደረሰው የሞት ውጤትም በቸልተኝነት ወንጀል ተጠያቂ መሆን ስለሚገባው የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥር 63 ለ 3 መሠረት በማድረግ፡

1. ሆነ ብሎና አስቦ በፈጸመው የድብደባ ተግባር በወ መ ሕ ቁ 538 ሀ
2. ተግባሩ ሊያመጣበት የሚችለውን ውጤት ሳይገምትና ሳያሰብ ባለማመዛዘንና ጥፋት በሆነ ቸልተኝነት ለሟች ሕይወት መጥፊያ ምክንያት በመሆኑ በወ መ ሕ ቁ 526 1 መሠረት ጥፋተኛ ነው በማለት በድምጽ ብልጫ ወስነናል።

ቅጣቱን በሚመለከትም ቢሆን ይግባኝ ባይ ጥፋቱ የተደራረበ ቢሆንም ያለፈ የሕይወት ታሪኩና ድርጊቱን ለመፈጸም የተነሳበት ምክንያት የኑሮውና የእውቀት ሁኔታው ከ ወ መ ሕ ቁጥር 86 ጋር እንዳገናዘብነው ከዚህ በታች የተመለከተው ቅጣት በቂው ስለሆነ እጁ ከተያዘበት ቀን አንስቶ በአምስት ዓመት ጽኑ እሥራት እንዲቀጣ ፈርደናል።

ት ዕ ዛ ዝ

የፍርድ መሻሻል ታውቆ በተሻሻለው ፍርድ መሠረት ይፈጸም ዘንድ የዚህ ፍርድ ግልባጭ ለፈረደው ከፍተኛው ፍ ቤትና ይግባኝ ባይ ለሚገኝበት ወህኒ ቤት ይተላለፍ።

በ2ኛ ተራ የተመዘገበው ጻኛ የሀሳብ ልዩነት፡

በዚህ ጉዳይ የምለይበት ዋናው ምክንያት ይግባኝ ባይ ጥፋተኛ መሆን የሚገባው በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥር 526 1 ብቻ እንጂ በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥር 538 ሀ ጭምር ሊሆን አይገባውም በማለት ነው።

ምክንያቱም ይግባኝ ባይ ሟችን ለመደብደብ አስቦ ያላሰበው የሞት ውጤት ማስገኘቱ በአንድ ሰው ላይ 2 ዓይነት ወንጀል ፈጽሟል ሊሆን አይችልም ነው።

ስለዚህ ጉዳይ አግባብ ያለውን የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁ. 63 1 በንመለከት በአንድ አይገኝ በሆነ ልዩ መሣሪያና ዘዴ በአሳት በሚፈነዳ ገገር፣ በመርዝ ወይም በሚያፈዝ መድኃኒት ሊሠራ አስቦ የሰውን ጤንነትን እንደመንካት የሰውን ሕይወት በሞት እንደማሳለፍ ወይም የሌላውን ሰውን ንብረት እንደማጥፋት ያለውን የ2ኛውን ተወላማሪ ወንጀል ተፈጽሞ ሲገኝ የተደራረቡና የከበዱ ቅጣቶች እንደሚፈጸሙበት ያስረዳል። ከላይ በተዘረዘረው መሠረት ውሳኔ ለመስጠት በዚህ አንቀጽ ሀ ለ መሠረት አስቦና እንዲሁም ያሰበውን ወንጀል ሲፈጽም ሌላ ያልታሰበ ወንጀል በንዝህላልነት መፈጸም አለበት ይኸውም ለምሳሌ ከበደ አየለን ለመግደል አስቦ በተከሰው ጥይት አየለን ገድሎ ጥይቱ ነዳጅ ስለነበር አልፎ የታደሰን ቤት አቃጠለ፣ በዚህ ዓይነት ከበደ አየለን ለመግደል አስቦ ለፈጸመው ወንጀልና ያላሰበውን የታደሰን ቤት ባቃጠለበት ተግባሩ ሊያመጣበት የሚችለውን ውጤት ሳያሰብና ሳይገምት የፈጸመ ስለሆነ በቸልተኝነት በፈጸመበት በዋና ወንጀልና በተወላማሪ ወንጀል በሁለቱ ተጠያቂ እንደሚሆን እሙን ነው። በያዝነው ጉዳይ ግን ከላይ ለመግለጽ እንደሞከርነው ወንጀሉ በአንድ ሰው ላይ የተፈጸመና አንድ የወንጀል ሥራ ውጤት ስለሆነ የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥር 63/ሀ/ለ/ ለዚህ ጉዳይ ተገቢነት የለውም።

በሌላ በኩል በአንድ ሰው ላይ ከባድ የአካል ጉዳት ያደረሰን ሰው በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥር 538 /ሀ/ መሠረት ጥፋተኛ ለማድረግ ተጎጂው በሕይወት መኖር አለበት ወይም የሞቱን ውጤት ያስገኘው የድብደባው በትር ሳይሆን ሌላ እንግዳ የሆነ እራሱን የቻለ በቂ ምክንያት መሆን አለበት። አለበለዚያ ግን ከላይ በተጠቀሰው አንቀጽ መሠረት ጥፋተኛ ማድረግ አይቻልም። ስለዚህ ይግባኝ ባይ ሟችን ለመደብደብ አስቦ ያላሰበውን የሞት ውጤትን ከአስገኘ ጥፋተኛ መሆን የሚገባው በወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁጥር 526/1/ ብቻ ሆኖ ስለቅጣቱም በ3 ዓመት እሥራት ይቀጣል በማለት በሃሳብ ተለይቻለሁ።

የጻፈው ፊርማ
አቶ አዳሙ ደስታ

**Supreme Court
Western Provinces Circuit Court**

Appellant: Ato Ayele Sime -(appears from Prison)
Respondent: None

Civil Appeal File No.70/77

Contempt of Court-Civil Procedure Code Art. 481 and Penal Code Article 443(1)- Independence of judges from any influence while discharging their judicial functions-Proclamation 53/68(E.C.) Art. 1 and Proclamation 215/77(E.C) Art. 9 - Code of Ethics of Attorneys-Power of the courts to order cancellation of licence of attorneys when they violate the Code of Ethics.

This is an appeal in which the appellant complains that he was improperly convicted and sentenced for contempt of court for abusing a judge of the High Court; that he did not abuse the judge; that even if he did abuse the judge it would be a private matter and not contempt of court and that, therefore, the judgment given against him be quashed.

Held: Judgement of the High Court affirmed.

1. The courts are the judicial organs of the state playing a recognized major role in society and must be accorded due respect. Courts ranging from the Wereda up to the Supreme Court which are lawfully established by the state are judicial organs which administer justice in complete independence and their decisions are binding under the law; hence, they are not impotent objects of ridicule. The courts pass decisions which are expressions of legality and the supremacy of the rule of law.

2. Where a party who alleges that a judge is in error in his judicial functions takes his complaint to non-judicial organs when he can take his appeal through the proper structure and procedure established by the Ministry of Justice, this amounts to ignoring the supremacy of the law over all organs and undermining the independence of judges.

Judgement

Judges: Abate Dibissa, Kebede Kussa, Solomon Tafesse

The record of this case, Probate and Administration File No 10/76, shows that appellant, Ato Ayele Sime, was convicted and sentenced to 3 months imprisonment for contempt of court against the High Court of the Province of Keffa.

Appellant has submitted his appeal to this court against the sentence passed by the High Court and has specified his complaint in detail in his memorandum of appeal written on 5 May 1977 (E.C.). The essence of his argument is that he was improperly convicted and sentenced for contempt of court for abusing, outside of court, Ato Hailu Asmir, a judge of the High court of Jimma; that he did not abuse the said Ato Hailu Asmir; that even if he did abuse Ato Hailu Asmir, that would be a private matter which does not constitute contempt of court, and that, therefore, this Appellate Court, upon examining the record, should quash the decision of the High Court and dismiss the case brought against him.

The charge of contempt of court brought against the appellant, as the record of the case shows, is that in the civil case, file No. 10/75, between Grazmatch Adamu Gebre Wahid and W/o Juzepina

Antonelli, on the hearing held on 30 March 1977 (E.C.) with Ato Hailu Asmir presiding, the appellant, being an attorney for Grazmatch Adamu Gebre Wahid, was ordered by Ato Hailu Asmir to pay court fees for instituting suit; that on account of this, on the same day at 11:20 (p.m.) at the Bus Station of Jimma Town, the appellant who laid in wait there, abused and threatened Ato Hailu Asmir saying: "you, dirty-nosed fellow, wait, I will make you pay heavy prices! you will see!"

We have also gathered from the record that the judge in this case, Ato Hailu Asmir, did notify the Revolutionary Police Department of the abuse and threat directed against him; entered the situation in the record of the High Court; and heard the testimony of a woman witness and subsequently passed his decision against the appellant.

This court has, after examination of the appeal submitted to it, sought the presence in person of the appellant and has received his complaint which he presented orally on the hearing held on 2 June 1977 (E.C.). The complaint of the appellant which is recorded as he requested is, in short: (1) that Ato Hailu Asmir, as a judge of the High court, has in the past cited me for contempt of court and transferred the case to the Awraja Court accusing me of having written in my memorandum of appeal that the Awraja court "... is not as intelligent as its secretary" and that, as a result, I was convicted by the court and sentenced to 6 months imprisonment, which decision was quashed by the High Court of the province on appeal; (2) that he has now again convicted me of contempt of court and sentenced me to 3 months imprisonment for an offence I did not commit against the court; and (3) that the two judges found me guilty of contempt and passed sentences against me not in connection with their official duties but on account of the personal quarrels that exist between us.

Accordingly, this court has attached, with the File opened in the present case, a certified copy of the judgement of the High Court of the province in which the decision of Judge Befekadu Mergia of the Awraja Court convicting the appellant for contempt was quashed.

In our opinion, the appellant's remarks in his memorandum that "the court was not as intelligent as its secretary" were directed against the Awraja Court and, accordingly, Ato Hailu Asmir, as a judge of the High Court before whom the appeal was lodged, was correct in transferring the case to the Awraja Court.

Admittedly, since the phrase written by the appellant constitutes contempt of court, the Awraja Court should have convicted the appellant under Art. 443(1) of the Penal Code. When the case was submitted to the High Court on appeal, the latter Court should have corrected the wrongly cited Article and should have decided the case based on Art 443(1) or should have transferred the case to the Awraja Court; but instead and simply for the purpose of assisting the appellant, it reversed the decision thus giving the impression that the Awraja Court has committed a gross error and that such disparaging remarks against the Awraja Court did not constitute contempt of court. This is so because the Awraja Court has been abused clearly and in writing. Accordingly, although this Court, as the last appellate court, has the authority to rectify the injustice done, it has refrained from pursuing the case any further since the issue which is on appeal here is not whether the offence of contempt of court has been committed against the Awraja Court and since the public prosecutor has not been involved.

On the other hand, when prosecutors are asked to submit replies in contempt of court cases, they respond that the case does not concern them, which results in harming the cause of justice as the

persons accused appeal and the appellate courts pass improper decisions based solely on representations made by appellants. However since the main function of prosecutors is basically bringing criminal charges against offenders and having them punished for their acts, and since, contempt of court cases are acts punishable by law though prosecutors do not directly institute proceedings in such cases, the intervention of prosecutors in such cases can facilitate the dispensation of justice rather than cause injustice. Accordingly, as this case cannot be lightly regarded we hereby rule that a true copy of this judgement be sent to the Office of the Prosecutor General so that it can give appropriate directives to provincial prosecutors.

Moreover, to further investigate the circumstances of this case and with a view to better serving the ends of justice, this court has heard the testimony of four court witnesses.

The first court witness is one who has given her testimony before the High Court and here she has testified that she has heard Ato Ayele Sime insulting Ato Hailu Asmir at the Jimma Bus Station.

The second court witness is Ato Hailu Asmir and in his testimony he has stated that on a hearing held on 30 March 1977 in which the appellant represented Grazmatch Adamu Gebre Wahid, he had recorded that appellant had to pay court fees to institute proceedings and that on that very day at 5:20 p.m., the appellant laid in wait for him at Jimma Loncina Station and insulted and threatened him; that the appellant after being convicted of contempt of court and sentenced to 3 months imprisonment, while he was walking to Keffa Ber, the appellant met him on the road and uttered the word "chemlaka" (dirty meddler) and passed by.

The third court witness is Ato Kifle Tsige, the President of the Keffa Awraja Court, who testified that he has heard the appellant insult Ato Hailu Asmir uttering the word "Chemlaka".

The fourth court witness is Ato Befekadu Mergia, judge of the Jimma Awraja Court, who in his testimony, stated that the memorandum of appeal of the appellant in which he wrote, "the court was not as intelligent as the secretary" and thus committed the offence of contempt of court against the Awraja court of Jimma was transferred to him on the basis of which he found the appellant guilty and sentenced him to 6 months imprisonment; and that, on appeal, the High Court quashed the decision and set the appellant free. Ato Befekadu Mergia also testified that upon being set free, the appellant met him and Ato Hailu Asmir on the road and insulted and threatened both. Moreover, he testified that after the appellant was sentenced to 6 months imprisonment, the Principal Commanding Officer at the time, i.e., November 1977 (E.C) of the main Department of the Revolutionary Police of Jimma Province, Colonel Atlabachew Gashaw, had called Ato Befekadu Mergia to his office, had demanded an explanation why he put the appellant in prison and had asked him to release the appellant to which he had responded that he could not go back on his decision; that the appellant could appeal against the decision and that he had notified the incident to the President of the Provincial High court and Representative of the Ministry of Law and Justice with a copy to the Ministry of Law and Justice which so far did not have any effect.

After hearing of court witnesses thus ended, the appellant, in an application he wrote to this Court dated 8 July 1977 (E.C.) prayed:

In the charge of contempt of court brought against me before the High Court of which I was convicted and sentenced, I have appealed to this

honourable Court which has heard court witnesses regarding the relationship between judges and myself. Accordingly I pray that the Honourable Appellate Court, considering that I have already served 2 months and 11 days in prison, be lenient and release me from prison on this very day.

Since the appellant, pursuant to his application mentioned above, has thus admitted his guilt and pleaded that as the period he has already served in prison is sufficient for the offence, he be released from jail, we take it that he has dropped his argument in which he denied committing the offence of contempt of court, and insulting and threatening Ato Hailu Asmir and that, therefore, we had not found it necessary to further treat the issue of whether or not the appellant has committed the offence of contempt of court.

Since the appellant had been arguing that Ato Hailu Asmir, judge of the High Court, and Ato Befekadu Mergia, judge of Jimma Awraja Court, sentenced him to imprisonment because of the personal quarrel he had with them, that he did not insult the court and that he respects his practising profession, this court has established, based on the testimony of four court witnesses as indicated earlier, that Ato Ayele Sime is a person who does not observe the code of ethics which is expected from a practising professional, does not hold the courts with due respect and does not want the independence of the courts to be protected. He not only dishonoured judges, but also initiated, when Ato Befekadu Mergia, judge of the Awraja Court of Jimma, sentenced him to 6 months imprisonment, the intervention of the Principal Commanding Officer of the Provincial Revolutionary Police who called Ato Befekadu to his office and gave him a warning, thus engaging in conduct for which he bears serious responsibility. The intervention of the Principal Commanding Officer in the judicial process is improper and, as it amounts to violation of, and trampling upon, the law, he is answerable before the law. We believe that had appropriate punishment been decided on Ato Ayele Sime for the offence of contempt of court he committed against the Awraja Court of Jimma by writing earlier "however, the court was not as intelligent as the secretary," he could have drawn lessons from the punishment. The courts are the judicial organs of the State playing a recognized major role in society and not private institutions. They must be held with due respect as they are state organs which administer justice. Judges of courts are by law free from any influence when discharging their judicial function. That is why the state proclaimed under Art. 11(1) of the Judicial Commission Re-establishment Proclamation No. 53/75 and Article 9 of the Special Court Establishment Proclamation No. 215/81, that:

"Judges shall be completely independent in the exercise of their functions; and, in the administration of justice, they shall submit to no other authority than that of the law."

Accordingly, courts ranging from the Wereda Court up to the Supreme Court which are lawfully established by the state are judicial organs which administer justice in complete independence and whose decisions are binding under the law; hence, they are not impotent and objects of ridicule by individuals. The courts pass decisions which are expressions of legality and the rule of law; they are not a voluntary gathering of individuals.

When we consider this circumstance from the point of view of the law, therefore, we find that when the appellant was set free by the High Court despite the fact that he actually committed the offence of contempt of court against the Awraja Court, the President of the High Court kept silent

although he should have taken action by himself or should have asked the Ministry of Law and Justice to that end. And when the Awraja Court notified him that the Commanding Officer of the Police had violated the independence of the judiciary by intervening in the judicial process, he failed to produce any result. Since, as we know it in practice, it is the duty of the representative of the Ministry of Law and Justice to give administrative justice to judges who are treated unjustly and take action against judges when they harm justice, we feel that he ought to have taken proper action in this matter. We raise this issue here because as we are dealing with a case in which an offence of contempt of court was committed but the offender was set free in circumstances which violate the independence of the judiciary without any remedial action being taken, we thought that this case can provide a lesson for the future.

As indicated earlier it can be gathered from the circumstances that Ato Ayele Sime took the matter of his conviction by the judge of the Awraja Court to the Commanding Officer of the Police in an attempt not only to bring Government offices into conflict with one another but also to make the courts, which are state organs, appendages of the Police. Where a party who alleges that a judge is in error in the exercise of his judicial function takes his complaint to a non-judicial organ when he can take his appeal through the structure and procedures established by the Ministry of Law and Justice, that amounts to ignoring the rule of law and undermining the independence of judges. As hearings conducted by this court have shown, the conduct manifested by the appellant is unbecoming of a practising lawyer and this is a ground that justifies the cancellation of his licence. However, considering that he is the bread winner of his family and that he is advanced in his age, this court, without further action for the moment, has warned the appellant in open court that should he, in the future, fail to conduct himself in the manner expected of a practising lawyer to respect the courts, his licence will be revoked.

We have confirmed the conviction of the appellant as he himself has admitted and asked for leniency in writing with respect to his conviction for the offence of contempt of court he committed against the High Court of Keffa Province. However, as regards the sentence of 3 months imprisonment imposed on him, considering that the objective of criminal punishment is educational and corrective and that the 2 months and 12 days period he spent in prison is sufficient for the offence he has committed, we have decided that he be released today.

True copies of the judgement shall be sent to;

- The Judicial Administration Department, Ministry of Law and Justice
- The Office of the President of the Supreme Court
- The Headquarters of the Revolutionary Police
- The High Court of the Province of Keffa and the Administration Section.
- The Revolutionary Police Main Department of Keffa Province.
- The Awraja Court of Jimma

Judgment given on this 10th Day of July 1977 (E.C.) by the
Supreme Court, Western Provinces Circuit Court.

ጠቅላይ ፍርድ ቤት
የምዕራብ ክፍለ-ሀገር ቀጠና ተዘዋዋሪ ችሎት

ይግባኝ ባይ መልስ ሰጭ አቶ አየሰ ሰሚ ከወህኒ ቤት ቀረበ።
የለው

የፍ/ብ/ይ/መ/70/77

ፍርድ ቤትን ስለመድረር-የፍ.ብ.ሥ.ሥ.ሕ.ቁ. 481(1) እና የው.መ.ሕ. ቁ. 443(1)- ጻፉት የፍርድ ሥራ በሚሠሩበት ጊዜ ከማንኛውም ተዕለት ነፃ ስለመሆናቸው- አዋጅ ቁ. 53/68 አንቀጽ (1) እና አዋጅ ቁ. 215/77 አንቀጽ 9- ስለጠበቀች ሥነ ምግባር- ጠበቆች የሥነ ምግባር ጉድለት በሚፈፀሙበት ወቅት ፍ/ቤቶች የጥበቅና ፈቃዳቸው እንዲሠረዝ ለማድረግ ስላላቸው ሥልጣን።

ይግባኝ የቀረበው ይግባኝ ባይ የከፍተኛውን ፍ/ቤት ጻፍ ስድስት ወር በፍ/ቤት መድረር ወንጀል ተከሰሼ ጥፋተኛ በመባል ቅጣት የተወሰነብኝ አለአገባብ ነው። ጻፍውን አልሰደብኳቸውም። ስድስት ወር በፍ/ቤት ጠበቆች ሥነ ምግባር ጉድለት በሚፈፀሙበት ወቅት ፍ/ቤቶች የጥበቅና ፈቃዳቸው እንዲሠረዝ ለማድረግ ስላላቸው ሥልጣን።

ውሳኔ- የከፍተኛው ፍርድ ቤት ውሳኔ ፀንቷል።

- 1- ፍ/ቤት በሕግ የታወቀ በጉብረተሰቡ ውስጥ ከፍተኛ ሚና የሚጫወት መንግሥታዊ አካል እንጂ የግል ድርጅት አይደለም። ፍ/ቤት ፍትህ ሰጭ መንግሥታዊ አካል ስለሆነ መከበር የሚገባው ነው። በመንግሥት በሕግ ታወቀው የተጻፉት ፍ/ቤቶች ከወረዳ ፍ/ቤት ጀምሮ እስከ ጠቅላይ ፍ/ቤት ድረስ በሙሉ ነፃነት ፍትሕ የሚሰጡና በሕግ የማስገደድ ኃይል ያላቸው እንጂ የተከላከሉትና የግለሰቦች ግራሃ አይደሉም። በሚሰጧቸው ውሳኔዎች ሕጋዊነትንና የሕግ ልዕልናን የሚያሳዩ ናቸው።
- 2- አንድ ጻፍ በሕግ ሥራ ስህተት ስርቆ ቢገኝ ተበድያለሁ የሚለው ወገን በሕግ በተዘረጋው መዋቅርና ሥነ ሥርዓት መሠረት አቤቱታ ግቅረብ እንጂ አገባብነት ለሌላቸው አካሎች ግመልሰኩ የሕግ ልዕልና መርሳትና የፍርድ ቤትን ነፃነት መንካት ይሆናል።

ውሳኔ

ጻፉት-አባተ ዲቢሣ ከበደ ኩሳ ስለሞን ታፈሱ።

ይግባኝ ባይ አቶ አየሰ ሰሚ በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 481 እና በወ/መ/ሕግ ቁጥር 443/1/ የተመለከተውን ተላላፊ የከፋ ክፍለ ሀገር ከፍተኛው ፍ/ቤትን ደፍሯል በመባል ፍ/ቤት ቀርቦ ጥፋተኛ ተብሎ በ3 ወር እሥራት እንዲቀጣ የተፈረደበት መሆኑን ቁጥር 10/76 የሆነው የፍትሕ ብሔር የሥራ ፋይል መዝገብ ያስረዳል።

ይግባኝ ባይ ከፍተኛው ፍ/ቤት የፈረደበትን የ3 ወር እሥራት ቅጣት በመቃወም ለዚህ ፍ/ቤት ይግባኝ ያቀረበ ሲሆን ቅሬታውን ግንቦት 5 ቀን 1977 ዓ.ም በጸፈው የይግባኝ ቅሬታ ግመልሰኩ በሰፊው ዘርዘሯል። የክርክሩም ፍሬ ቃል በጂማ ከተማ ውስጥ የከፍተኛውን ፍርድ ቤት ጻፍ አቶ ኃይሉ አሥምርን ስድስት ወር በፍ/ቤት መድረር ወንጀል ተከሰሼ ጥፋተኛ በመባል ቅጣት የተወሰነብኝ አለአገባብ ነው። አቶ ኃይሉ አሥምርን አልሰደብኳቸውም። ስድስት ወር በፍ/ቤት ጠበቆች ሥነ ምግባር ጉድለት በሚፈፀሙበት ወቅት ፍ/ቤቶች የጥበቅና ፈቃዳቸው እንዲሠረዝ ለማድረግ ስላላቸው ሥልጣን።

በይግባኝ ባይ ላይ የተመሠረተበት የፍርድ ቤት መድረር ወንጀል ከስ የከፋ ክፍለ ሀገር ከፍተኛው ፍ/ቤት ጻፍ አቶ ኃይሉ አሥምር በፍትሕ ብሔር የሥራ ፋይል መዝገብ ቁጥር 10/75 በግራዝማች አዳሙ ገብረሞህደና በወ/ር ጁዘፒና አንቀጽ 2 መካከል በነበረው ዘርዘር መጋቢት 30 ቀን 1977 ዓ.ም በሞላው ችሎት ይግባኝ ባይ የግራዝማች አዳሙ ገብረሞህደ መበቃ በሆነበት የጻፉት ገንዘብ ከፍሎ ከስ እንዳያቀርብ የሥራ ፋይልን ስለዘተበት ይህንኑ ምክንያት በማድረግ በዚያው ቀን ከቀኑ 11 ሰዓት ከ20 ደቂቃ ሲሆን ጂማ ከተማ ሊያንቺና ተራ ጻፍውን አቶ ኃይሉ አሥምርን መንገድ ላይ ጠብቆ “አንተ ገፍጣም፣ ቆይ እሠራለሃለሁ ታያለህ” በማለት ሰድጧቸው ዝቅባቸዋል የሚል መሆኑን ማህደረ ጉዳዩ ያስረዳል።

በዚህ ጉዳይ ዳኛው አቶ ኃይሉ አሥምር የተሰነዘረባቸውን ስድብና ዛቻ ለጂኦግ ከተማ አብዮታዊ ፖሊስ መምሪያ አመልክተው በከፍተኛ ፍ/ቤት መዝገብ ላይ ከማስፈረቻውም በላይ አንዲት ቤት ፍ/ቤት አስቀርበው በምስክርነት ቃሉን ከተቀበሉ በኋላ በይግባኝ ባይ ላይ መወሰናቸውን ከመዝገቡ ለመረዳት ችለዋል።

ይህም ፍ/ቤት ይግባኝ ከቀረበለት በኋላ መዝገቡን መርምሮ ይግባኝ ባዩን በማስቀረብ ሰኔ 2 ቀን 1977 ዓ.ም በዋለው ችሎት ቅሬታውን በቃል ተቀብሎታል። ይግባኝ ባይ ባጭሩ በቃል ያስመዘገበው አቶ ኃይሉ አሥምር የከፍተኛው ፍ/ቤት ዳኛ 1ኛ ከዚህ ቀደም የጂኦግ አውራጃ ፍ/ቤት “የፀሐፊውን ያህል ሊያሰብ ባለመቻሉ” ብለው ፍ/ቤቱን ደፍረሃል ብለው ማመልከቻዬን ወደ ጂኦግ አውራጃ ፍ/ቤት ልከው በፍርድ ቤት መድፈር ወንጀል ጥፋተኛ ተብዬ በ6 ወር እሥራት እንድቀጣ ተፈርዶብኝ ለከፋ ክፍለ ሀገር ከፍተኛው ፍ/ቤት ይግባኝ አቅርቤ ፍርዱ ተሸርልኝ በነፃ ተሰናብቻለሁ። 2ኛ ፍ/ቤት ሳል ደፍርና እሳቸውን ሳልሰድባቸው ፍርድ ቤት ደፍረሃል ብለው ጥፋተኛ አድርገውኝ በ3 ወር እሥራት እንድቀጣ አለእግባብ ፈርደውብኛል። ከአቶ ኃይሉ አሥምርና ከአውራጃው ፍ/ቤት ዳኛ ከአቶ በፈቃዱ መርጊያ ጋር የግል ፀብ አለን። ከዚህ ቀደም ሁለቱም በፍርድ ቤት መድፈር ወንጀል ጥፋተኛ አድርገው ቅጣት የወሰኑብኝ ከሥራ ጋር በተያያዘ ጉዳይ ሳይሆን በመካከላችን በነበረው ፀብና አለመግባባት ነው የሚል ሆኖ ይገኛል።

ይህንኑ መሠረት በማድረግ ይህ ፍ/ቤት ከፍተኛው ፍ/ቤት በፍ/ብ ይ.መ.ቁጥር 44/77 ጥር 27 ቀን 1977 ዓ.ም በዋለው ችሎት ይግባኝ ባዩን በነፃ በመልቀቅ አቶ በፈቃዱ መርጊያ የሰጡትን ውሳኔ የሻረበትን ፍርድ ትክክል ግልባጭ ከዚህ መዝገብ ጋር እንዲያያዝ አድርጎልኝ።

በመሠረቱ ይግባኝ ባይ መስከረም 30 ቀን 1977 ዓ.ም ለከፋ ክፍለ ሀገር ከፍተኛው ፍ/ቤት በፃፈው የይግባኝ ቅሬታ ማመልከቻ “...ፍርድ ቤቱ ግን የፀሐፊውን ያህል ሊያሰብ ባለመቻሉ...” ብሎ የጂኦግ አውራጃ ፍ/ቤትን በመድፈሩ አቶ ኃይሉ አሥምር የከፍተኛው ፍ/ቤት ዳኛ የተደፈረው ፍ/ቤት የአውራጃው ፍ/ቤት መሆኑን በመገንዘብ በትክክል ጉዳዩን ወደዚያው መልሰዋል። የጂኦግ አውራጃ ፍ/ቤት ከከፍተኛው ፍ/ቤት የተላከለትን የይግባኝ ባዩን ማመልከቻ መሠረት በማድረግ በፍ/ብ/መ/ቁጥር 469/75 ኅዳር 4 ቀን 1977 ዓ.ም በዋለው ችሎት ይግባኝ ባዩን በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 481 መሠረት በወ/መ/ሕግ ቁጥር 442/3/እና 446 ሥር ጥፋተኛ አድርጎት በ6 ወር እሥራት እንዲቀጣ መፍረዱን መዝገቡ ያሰረዳል። በእርግጥ ይግባኝ ባይ የፃፈው ኃይለ ቃል ፍርድ ቤትን መድፈር ስለሆነ የጂኦግ አውራጃ ፍ/ቤት ይግባኝ ባዩን ጥፋተኛ ማድረግ ይገባው የነበረው በው.መ.ሕ. ቁ.443(1) መሠረት ነው ጉዳዩ በይግባኝ ለከፍተኛው ፍ/ቤት በቀረበ ጊዜ ፍ/ቤቱ አንቀጹን አስተካክሎ ውሳኔ መስጥት ወይም ወደ አውራጃው ፍ/ቤት መመለስ ሲገባው ይግባኝ ባዩን ለመርዳት ብቻ የአውራጃው ፍ/ቤት ከፍተኛ ስህተት እንደሠራ በመቁጠርና ይግባኝ ባይ የሰነዘረው ኃይለ ቃል የአውራጃውን ፍርድ ቤት እንዳልደፈረው በማስመሰል ይግባኝ ባዩን በነፃ እንዲለቀቅ ማድረግ በእግባቡ ሆኖ አልተገኘም። ምክንያቱም አውራጃው ፍ/ቤት በግልጽ በጽሁፍ ተደፍሯልና ነው። በመሆኑም ይህ ፍ/ቤት የመጨረሻ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት እንደመሆኑ መጠን ጉዳዩ በይግባኝ መልክ ባይቀርብለትም የነገሩ ጭብጥ “የአውራጃው ፍ/ቤት ተደፍሯል አልተደረገም?” የሚል ስለሆነና በነገሩ ውስጥ ዐቃቤ ሕግ ስላልገባበት የተዛባውን ፍትሕ ለማስተካከል ሥልጣን ቢኖረውም ነገሩ አሁን በቀረበበት ሁኔታ በዚህ አልፏል።

በሌላ በኩል ደግሞ በፍ/ቤት መድፈር ወንጀል ዐቃብያን ሕግ መልስ እንዲሰጡበት ሲጠየቁ ጉዳዩ እኛን አይመለከተንም ስለሚሉ የተፈረደበት ሰው ይግባኝ በሚያቀርብበት ጊዜ ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ያለእግባብ ውሳኔ ሲሰጥ ይግባኝ ጠያቂ ስላሌለ ፍትሕ ተደብስብሰ ይቀራል። በመሠረቱ ግን የዐቃቤ ሕግ ዋና ተግባር ሕግ በሚጥሱት ሰዎች ላይ ክስ አቅርቦ ማስቀጣት እንደመሆኑ መጠን ዐቃቤ ሕግ በቀጥታ ፍ/ቤት በደፈረው ሰው ላይ ክስ እይመሥርትበት እንጂ ድርጊቱ ቅጣትን የሚያስከትል ሕግን መጣስ ስለሆነ የዐቃቤ ሕግ በጉዳዩ ውስጥ መግባት ለፍትሕ አሰጣጥ አመቺ ይሆናል እንጂ ፍትሕን የሚያዛባ አይደለም። በመሆኑም ይህ ጉዳይ በቀላሉ የሚታይ ስላልሆነ የጠቅላይ ዐቃቤ ጽ/ቤት ለክፍላተ ሀገር ዐቃብያን ሕግ አንድ ዓይነት መመሪያ ይሰጣቸው ዘንድ የዚህ ውሳኔ ትክክል ግልባጭ ለጽ/ቤቱ እንዲተላለፍለት አዘዋል።

ከዚህም ሌላ ይህ ፍ/ቤት ለትክክለኛ ፍትሕ አሰጣጥ ያመች ዘንድ ነገሩን በይበልጥ ለማጣራት አራት የማጣሪያ ምስክሮችን አስቀርቦ ሰምቷቸዋል።

1ኛው የፍርድ ቤት ማጣሪያ ምስክር በከፍተኛው ፍ/ቤት ቃልን የሰጠች ስትሆን አቶ አየላ ስሚ ጂማ ከተማ ሊዎንቺና ተራ አቶ ኃይሉ አሥምርን ሲሰድባቸው መስማቷን መስከራለች።

2ኛው የፍርድ ቤት ማጣሪያ ምስክር አቶ ኃይሉ አሥምር ሲሆኑ እሳቸውም በሰጡት ቃል ይግባኝ ባይ መሆንም 30 ቀን 1977 ዓ.ም በዋለው ችሎት ለግራዝማች አዳሙ ገብረዋህድ ጠበቃ በሆነበት ጉዳይ የዳኝነት ገንዘብ ከፍለሀ ፋይል ከፈት በማለት ትዕዛዝ መስጠታቸውንና በዚህ ቀን ከቀኑ በ11 ሰዓት ከ20 ደቂቃ ይግባኝ ባይ ጂማ ከተማ ሊዎንቺና ተራ ጠብቋቸው የሰደባቸውና የዛተባቸው መሆኑን መስከረዋል። ይግባኝ ባይ ሊዎንቺና ተራ ጠብቋቸው የሰደባቸውና የዛተባቸው መሆኑን መስከረዋል። ይግባኝ ባይ በፍርድ ቤት መድፈር ወንጀል ጥፋተኛ ተብሎ በ3 ወር እሥራት እንዲቀጣ ከተፈረደበት በኋላ እኔ ወደ ከፋ በር በመሄድ ላይ ሳለሁ ይግባኝ ባይ መንገድ ላይ አገንኝና “ጨምላቃ” ብሎኝ አለፈ በማለት አቶ ኃይሉ አሥምር መስከረው ተመልሰዋል።

3ኛው የፍርድ ቤት ማጣሪያ ምስክር አቶ ከፍሌ ጽጌ የከፋ አውራጃ ፍ/ቤት ፕሬዝዳንት ሲሆኑ ይግባኝ ባይ አቶ ኃይሉ አሥምርን ጨምላቃ ብሎ ሲሰድባቸው የሰጡ መሆኑን አስረድተዋል። 4ኛው የፍርድ ቤት ማጣሪያ ምስክር አቶ በፈቃዱ መርጊያ የጂማ አውራጃ ፍ/ቤት ዳኛ በሰጡት የምስክርነት ቃል ይግባኝ ባይ ለከፍተኛው ፍ/ቤት በደፈው የይግባኝ ቅሬታ ማመልከቻ “...ፍርድ ቤቱ ግን የፀሐፊውን ያህል ሊያስብ ባለመቻሉ...” ብሎ የጂማ አውራጃ ፍ/ቤትን ይፍሯል ተብሎ ማመልከቻው ተልኮላቸው ይግባኝ ባይን ጥፋተኛ አድርገው በ6 ወር እሥራት እንዲቀጣ የፈረዱበት መሆኑንና ለከፍተኛው ፍ/ቤት ይግባኝ ቀርቦ ውሳኔው ተሸር ይግባኝ ባይ በነፃ መለቀቅን መስከረዋል። ይግባኝ ባይ በነፃ ከተለቀቀ በኋላ መንገድ ላይ አግኝቷቸው እሳቸውንና አቶ ኃይሉ አሥምርን በመሰደብ የዛተባቸው መሆኑን አቶ በፈቃዱ መርጊያ ገልጸዋል። ከዚህም ሌላ ይግባኝ ባይ በ6 ወር እሥራት እንዲቀጣ ከተፈረደበት በኋላ በወቅቱ ማለትም በገዳር ወር 1977 ዓ.ም የከፋ ክፍለ ሀገር አብዮታዊ ፖሊስ ዋና መምሪያ ዋና አዛዥ የነበሩ ኮሎሌል አጥላባቸው ጋኛው አቶ በፈቃዱ መርጊያን ወደ ቤርካቸው ጠርተዋቸው ለምን አቶ አየላ ስሚን አሰርከ! ፍታው ብለዋቸው እንዴ ወስኜአለሁ በይግባኝ ይጠቀም ማለታቸውንና ይህንኑ ለከፍለ ሀገሩ ከፍተኛው ፍ/ቤት ሰብሰቢ ዳኛና ለሕግና ፍትሕ ሚኒስቴር ተጠሪ ሲያመለክቱ ለሕግና ፍትሕ ሚኒስቴር ግል ባጭ አድርገው እስከ አሁን ድረስ እንዳችሁ ውጤት ያላገኙ መሆናቸውን አስረድተዋል።

እንግዲህ የማጣሪያው ሁኔታ በዚህ እንዳበቃ ይግባኝ ባይ ሐምሌ 8 ቀን 1977 ዓ.ም ለዚህ ፍ/ቤት በደፈው ማመልከቻ፤

“በከፍተኛው ፍ/ቤት ፍርድ ቤት ደፍረሃል ተብሎ ስለተቀጣሁ ይግባኝን ለከቡር ፍርድ ቤቱ አቅርቤ በዳኞችና በኔ መካከል ስላለው ጉዳይ በማስረጃ አጣርቷል። በዚህ መሠረት ከቡር ይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት እስከዛሬ 2 ወር ከ11 ቀን የታሰርኩ ስለሆነ ይቅርታ አድርጎልኝ በዛሬው ዕለት እንድፈታ እንዲያደርግልኝ በማክበር አመለክታለሁ” ብሏል።

በዚህ ሁኔታ ይግባኝ ባይ ከላይ በተጠቀሰው ማመልከቻ ጥፋቱን እምና እስካሁን የታወረው ለቅጣቱ በቂ ሆኖ እንዲለቀቅ የጠየቀ ስለሆነ፤ ቀደም ሲል ፍርድ ቤት አል ደፈርኩም፤ ዳኛውን አቶ ኃይሉ አሥምርን አልሰደብኳቸውም፤ አልዛትኩባቸውም በማለት አቅርቦት የነበረውን ክርክር መተው መሆኑን ስለተረዳን ይግባኝ ባይ ፍርድ ቤትን ደፍሯል አልደፈረም የሚለውን ጥያቄ መመለሱ ለዚህ ጉዳይ አስፈላጊ ሆኖ አልተገኘም።

እንግዲህ ይግባኝ ባይ የከፍተኛው ፍ/ቤት ዳኛ አቶ ኃይሉ አሥምርና የጂማ አውራጃ ፍ/ቤት ዳኛ አቶ በፈቃዱ መርጊያ በነበረን የግል ጥላቻ ምክንያት ቅጣት ወሰኑብኝ እንጂ ፍርድ ቤት አልደፈርኩም፤ የጥብቅና ሙያዬን አከብራለሁ በማለት ይህ ፍ/ቤት ከላይ ከፍ ፍርድ ቤት አልደፈርኩም፤ አራት የማጣሪያ ምስክሮችን አስቀርቦ ባገኘው ውጤት መሠረት አቶ አየላ ስሚ ከአንድ የጥብቅና ባለሙያ የሚጠበቅ ሥነ ምግባር የጎደለው፤ ፍ/ቤትን የማያከብርና የፍርድ ቤት ነገንት እንዲጠበቅ የማይፈልግ ሰው መሆኑ ተረጋግጧል። የፍርድ ቤት ዳኞችን ከማዋረዳም በላይ የጂማ አውራጃ ፍ/ቤት ዳኛ አቶ በፈቃዱ መርጊያ በ6 ወር እሥራት እንዲቀጣ ስለፈረዱበት ወደ ክፍለ ሀገሩ አብዮታዊ ፖሊስ ዋና መምሪያ ዋና አዛዥ ቤር አስጠርቶ ማስጠንቀቂያ ማሰጠቱ በከፍተኛ ደረጃ የሚያስጠይቀው ነው። ዋና አዛዥም አለአግባብ በፍርድ ቤት ሥራ ውስጥ ጣልቃ መግባታቸው ሕገን መጣሰና መርገጥ ስለሆነ፤ በሕግ ፊት ተጠያቂ ናቸው። አቶ አየላ ስሚ ቀደም ሲል “...ፍርድ ቤቱ ግን የፀሐፊውን ያህል ሊያስብ ባለመቻሉ...” ብሎ የጂማ አውራጃ ፍ/ቤትን በደፈረበት

ወቅት በሚገባ ቅጣት ቢወሰንበት ኖሮ ከቅጣቱ ትምህርት ያገኝ ነበር የሚል እምነት አለን።
ፍርድ ቤት በሕግ የታወቀ በሕብረተሰብ ውስጥ ከፍተኛ ሚና የሚጫወት መንግሥታዊ
አካል እንጂ የግል ድርጅት አይደለም። ፍርድ ቤት የፍትሕ መንግሥታዊ አካል ስለሆነ
መከበር የሚገባው ነው። የፍርድ ቤት ዳኞች የፍርድ ሥራ በሚሠሩበት ጊዜ በሕጉ መሠረት
ከተጽዕኖ ነፃ ናቸው። ስለዚህም ነው መንግሥት የዳኞች አስተዳደር እንደገና በተቋቋመበት
አዋጅ ቁጥር 53/68 አንቀጽ 11(1) እና በልዩ ፍ/ቤት ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 215/74
አንቀጽ 91-

“ዳኞች የዳኝነት ሥራቸውን በሙሉ ነፃነት ያከናውናሉ።
ከሕግ በስተቀር በሌላ ሥልጣን አይመሩም።” በማለት ያወጀው በዚህ መሠረት
በመንግሥት በሕግ ታወቀው የተቋቋሙት የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ከወረዳ ፍ/ቤት ጀምሮ
እስከ ጠቅላይ ፍ/ቤት ድረስ በሙሉ ነፃነት ፍትሕ የሚሰጡን በሕግ የማስገደድ ኃይል
ያላቸው እንጂ የተከላከሉና የግለሰቦች ማፈገጥ አይደሉም። በሚሰጧቸው ውሳኔዎች ፍ/ቤቶች
ሕጋዊነትንና የሕግ ልዕልና የሚያሳዩ እንጂ የሰንበቴ ማህበር አይደሉም። እንግዲህ ከሕግ
አንጻር ሁኔታውን ስንገመግመው ይግባኝ ባዩ የአውራጃውን ፍርድ ቤት ደፍሮ በከፍተኛው
ፍ/ቤት በነፃ ሲለቀቅ የከፍተኛው ፍ/ቤት ስብሰባ ለርምጃ መውሰድ ወይም ሕግና ፍትሕ
ሚኒስቴር እንዲወስድ ማድረግ ሲገባቸው ነገሩን በዝምታ አልፈውታል። የአውራጃው
ፍ/ቤት ዳኛ የፖሊሱ ዋና አዛዥ በፍርድ ጉዳይ ውስጥ ጣልቃ በመግባት የዳኝነትን ነፃነት
ነክተዋል ብለው ለተጠሪው ሲያመለክቱም እንዳችም ውጤት ሳያሰገኙ ቀርተዋል። የሕግና
ፍትሕ ሚኒስቴር ተጠሪ በመሠረቱ ዳኞች ሲበደሉ አስተዳደራዊ ፍትሕ መስጠት፣ ፍትሕ
ሲያዛቡ እርምጃ መውሰድ፣ ከሥልጣኑ በላይ ከሆነ ግን ለሕግና ፍትህ ሚኒስቴር ማስተላለፍና
እርምጃ ማስወሰድ ተግባሩ መሆኑን ከልምድ ስለምናውቅ በዚህ ጉዳይ እርምጃ መውሰድ
ነበረበት እንላለን። ይህን ነጥብ እዚህ ላይ ለማንሳት የቻልንው ፍ/ቤት ተደፍሮ አጥፊው
በነፃ በመለቀቁና የፍ/ቤት ነፃነት ተነክቶ ለልዩት ሳይደረግበት በመቅረቱ ለወደፊት
ሊታሰብበት ይገባል ለማለት ያህል ነው።

ከዚህ በላይ እንደተገለጸው ሁሉ እቶ እየላ ለሚ ያውራጃው ፍ/ቤት ዳኛ ስለፈረዱበት
ለፖሊሱ ዋና አዛዥ ማመልከቱ መንግሥታዊ ድርጅቶችን ለማጋጨት ሙከራ ከማድረጉም
በላይ እና መንግሥታዊ አካል የሆነውን ፍርድ ቤት የፖሊሱ ክፍል ተቀጽላ ለማድረግ
መሆኑን ከሁኔታው ለመረዳት ይቻላል። አንድ ዳኛ በፍርድ ሥራ ስህተት ሰርቶ ሲገኝ
ተበድሮለሁ የሚለው ወገን የሕግና ፍትሕ ሚኒስቴር በዘረጋው መዋቅርና ሥነ ሥርዓት
መሠረት አቤቱታ ማቅረብ እንጂ አግባብነት ለሌላቸው አካሎች ማመልከቱ የሕግን ልዕልና
መርሳትና የፍርድ ቤትን ነፃነት መንከት ይሆናል። ይህ ፍ/ቤት አጣርቶ እንደደረሰበት
ይግባኝ ባዩ የሚያሳዩው በባይ ለጥብቅና ሙያ የሚያበቃው ሆኖ ስላልተገኘ የጥብቅና ፈቃዱ
ሊወሰድበት ይገባው ነበር። ይሁን እንጂ ይግባኝ ባዩ የቤተሰብ ኃላፊ በመሆኑና በዕድሜም
የገፋ ስለሆነ፣ ለወደፊቱ ግን ከአንድ የጥብቅና ባለሙያ የሚጠበቀውን ሥነ ምግባር ካላሳየና
ፍ/ቤትን ካለከበረ የጥብቅና ፈቃዱ የሚነጠቅ መሆኑ በግልጽ ችሎት ከማስጠንቀቂያ ጋር
ተነግሮታል።

ይግባኝ ባዩ የከፋ ክፍለ ሀገር ከፍተኛው ፍ/ቤትን ደፍሯል በመባል ጥፋተኛ
በሆነበት ጉዳይ እሱ ራሱ ጥፋቱን እምኖ በጽሑፍ ይቅርታ ስለጠየቀ፣ የጥፋተኛነቱን ውጣኔ
እኛም አጽንተንበታል። የተወሰነበትን የ3 ወር እሥራት በተመለከተ ግን የቅጣት ዓላማ
አጥፊውን ለማስተማርና ለማረም ስለሆነ፣ እስከአሁን ድረስ የታወረው ሁለት ወር ከአሥራ
ሁለት ቀን ለተፈጸመው ድርጊት በቂ ነው ብለን በዛሬው ቀን እንዲፈታ ወስነናል። የዚህ
ውጣኔ ትክክል ግልጻል።

- ለሕግና ፍትሕ ሚኒስቴር የዳኝነት ሥራ አስተዳደር መምሪያ፣
- ለጠቅላይ ፍ/ቤት ፕራዝዳንት ጽ/ቤት፣
- ለአብዮታዊ ፖሊስ ጠቅላይ መምሪያ፣
- ለከፋ ክፍለ ሀገር ከፍተኛው ፍ/ቤትና ለአስተዳደሩ ክፍል፣
- ለከፋ ክፍለ ሀገር አብዮታዊ ፖሊስ ዋና መምሪያ፣
- ለከፋ ክፍለ ሀገር ወህኒ ፖሊስ ጽ/ቤት፣
- ለጂማ አውራጃ ፍርድ ቤት እንዲተላለፍላቸው አዘን ፋይሉን ዘግተን ወደ
መዝገብ ቤት መልሰናል።

ይህ ውጣኔ ሐምሌ 10 ቀን 1977 ዓ.ም ጂማ ከተማ ባስቻለው የምዕራብ ክፍለ-ተ
ሀገር ቀጠና ጠቅላይ ፍ/ቤት ተሰጠ።

Ethiopian Law of Execution of Foreign Judgements

By Ibrahim Idris Ibrahim*

Introduction

The world today presents a picture of diverse states the interactions of which in different spheres of life often result in conflicting international legal situations. These conflicting international situations have immensely been enhanced as a result of the highly developed transportation and telecommunication system the world has witnessed over the last several decades. The interactions of nationals and domiciliaries of different states in such areas as family relations, trade, commerce, investment and etc. have become the cause for the creation of contacts between the laws of such states which eventually compete to dominate the resulting conflict in legal situations. In the desire to address those conflicting legal situations created, states have adopted 'Private International Law' or 'Conflict of Laws Rules'. 'Private International Law' helps these states to get answers concerning the determination of the court having jurisdiction over a case involving foreign elements, i.e., matters involving the laws of two or more countries, the selection of appropriate governing law or the conditions under which a foreign judgement could be recognised and /or executed.

The execution of foreign judgement, the topic which this short article purports to address, is an important aspect of Private International Law. In order to assist their courts resolve problems associated with the execution of judgements rendered by other states, quite several states have adopted legislation which also include provisions on the execution of foreign judgements. Many states have also entered into a treaty or convention, bilateral or multilateral, involving the execution of foreign judgements.

Like several other states, Ethiopia, desiring to address conflict of laws situations under which foreign judgements could be executed, has adopted its own law. This law which includes only a few provisions is incorporated in the Ethiopian Civil Procedure Code of 1965 under the section the 'Execution of Foreign judgements and Arbitral Awards'. Needless to mention, the draft rules of Private International Law prepared by Professor Rene David which was supposed to appear as part of the Ethiopian Civil Code of 1960 did not include any provision on the execution of foreign judgements.

As a close look into the Civil Procedure Code's provisions on the Execution of Foreign Judgements and Arbitral Awards will evidence, and as would be shown later, apart from the fact that principles embodied therein are difficult to understand and apply, they are so broadly formulated that they can not accommodate as many legal situations as are required of any law governing the execution of foreign judgements. The absence of judicial practice and developed legal literature pertaining to the execution of foreign judgements in Ethiopia has also frustrated the application of the Code's provisions by the courts. Of those few Private International Law cases so far decided by Ethiopian courts, only two cases relating to execution of foreign judgements and cited in this

---

* Assistant Professor of Law, Faculty of Law, Addis Ababa University (Former Dean of the Faculty).

article have been identified by the author. It is also unfortunate that the issue pertaining to execution of foreign judgements in Ethiopia has for many years been given little attention in the academic circle. For instance, Professors Sedler and Singer, former members of the Faculty of Law of Addis Ababa University, did not give any coverage to the issue in their respective materials (i.e. Conflict of Laws Rules for Ethiopia and Materials for the Teaching of Private International Law in Ethiopia) they prepared for the study of Private International Law in Ethiopia.

In the post Ethio-Italian War of 1935-1940 period, it is true that Ethiopia and Ethiopians have established much contacts with the outside world. Large number of Ethiopians have, for one reason or another, started to live in neighbouring and far away countries, and quite many foreigners are permanently or temporarily residing in Ethiopia. During the seventeen years rule of the Derg and after, Ethiopians left the country to live in other countries, in an unprecedented scale. Over the last few years, following the country's decision to adhere to principles of market economy, the contacts the country is making with the outside world is on the increase compared to, for instance, the Derg era. The country has been open to foreign investors. The volume of international business with which the country is involved appears to be on the rise.

Undoubtedly, political, economic, social and cultural relations would give rise to the proliferation of contacts, which in turn would result in conflicts between Ethiopian laws and the laws of other countries. Consequently, there will be a likelyhood of high rise in conflict of laws situations that need to be addressed. It would therefore become essential for Ethiopia to revise, among many other things, its Civil Procedure Code's provisions on the execution of foreign judgements with a view to making them pertinent for the inevitable and complex problems relating to foreign judgements.

In this article, therefore, an attempt is made to examine the application of the Code's provisions on the execution of foreign judgements, and to suggest possible solutions to legal situations in relation to which the Code has failed to render assistance. In doing so, the article, it is hoped, may contribute towards the giving some insights into the need for the revision of the provisions of the Civil Procedure Code, and in the meantime the easing of the difficulty confronted by the Ethiopian courts in the application of the Code's provisions.

As the practices of the Ethiopian courts reflected in the decisions they rendered on cases involving Private International Law situations would show, in those circumstances in which the courts couldn't get relevant provisions to guide them solve the legal problems with which they were confronted, they had the tradition of resorting to foreign laws and accepted practices. In view of the absence of legislated rules directing as to whether to follow the principle of nationality or domicile on the basis of which problems of personal status in Private International Law could be determined, the Supreme Court was known to have resorted to the jurisprudence of

foreign countries.¹ Similarly, the author hopes that, in understanding the principle pertaining to the execution of foreign judgements, Ethiopian courts might find this paper helpful in their endeavour to seek internationally accepted principles on the basis of which to address significant legal issues of Private International Law.

Ethiopian Principle of Execution of Foreign Judgements

It is evidently true that, however internationally minded a state may be, foreign judgements cannot command unconditional execution by the courts of that state.² In the absence of international treaties or conventions providing otherwise, a state to whose court a foreign judgement has been submitted for execution usually insists that the foreign judgement should meet the requirements laid down in its national laws.

Under international Law, there are now two widely accepted modes concerning the execution of foreign judgements.³ The first is exemplified by the laws of continental Europe and Latin American countries. According to the laws of these countries, foreign judgements are accorded enforcement only after the satisfaction of prescribed conditions, and after an *exequatur*⁴ is written and authorised recognition has been granted.⁵ In the law of these countries, a foreign judgement, until supported by a formal decision of enforcement (*exequatur*) passed by a tribunal of the country in which it is desired to be enforced, will have no effect in that country. In the laws of such country, a foreign judgement is, therefore, not regarded as conclusive.⁶

The other mode is characteristic of the laws of the Anglo-American countries.⁷ In accordance with the laws of these countries, foreign judgements are not executed as such, but are endorsed by a domestic judgement, i.e. judgement by judgement. Foreign judgements are accepted as conclusive provided that certain conditions provided

---

¹ In *Hallock v. Hallock* (Supreme Court Ct., Case No. 247/50) the Supreme Court of Ethiopia gave its justifications for the need to resort to foreign law and practice where circumstances required. The Court stated : "... There is no codified law at present in Ethiopia with regard to rules of private international law nor with regard to the jurisdiction of the courts in matters where, as in the present case, the personal status of foreign nationals may be affected and a conflict of laws may therefore arise. In default of an express provision of law on the subject, it is necessary to turn to general possible principles of jurisprudence accepted in other countries."

² Robert N. Hornick, *The Recognition and Enforcement of Foreign Judgements in Indonesia*, *Harvard Law Journal*, Vol. 18, 1977, pp. 77-88.

³ Earnest G. Lorenzen, *the Enforcement of American Judgements Abroad*, *Yale Law Journal*, Vol. 29, 1919-20, pp.192-193.

⁴ An *exequatur* is a form of proceeding which means a retrial of the foreign judgement
⁵ Earnest. G. Lorenzen, p. 193.

⁶ The French custom of denying conclusive effect to foreign judgements as a matter of law goes back to the so-called Code Michaud of 1629. See Kurt H. Nadelman, *Non- Recognition of American Money Judgement Abroad and What to Do About It?*, *Iowa Law Review*, Vol. 42, 1957, p. 238.

⁷ Earnest G. Larenzen, P.193.

in the law of the country in which the judgement is sought to be enforced are satisfied.⁸ For instance, in English law, foreign judgements are accepted as conclusive if the following conditions are met:

- “ 1. The foreign judgement must be final and conclusive in the country in which it was pronounced;
2. The foreign courts in question must have been competent to adjudicate upon the matter in question;
3. The judgement must not have been obtained by fraud;
4. The judgement must not have been obtained by proceedings contrary to natural justice;
5. The judgement must not have been based upon a cause of action contrary to English public policy;”⁹

In the United States, foreign judgements are also recognised and executed as a matter of comity as conclusive judgements, provided, however, certain requirements are met. These requirements which were established in *Hilton v. Guyot* case are: *one*, there has been a full and fair trial conducted by the foreign court; *two*, the foreign court has a competent jurisdiction; *three*, the foreign court has conducted the trial upon regular proceedings; *four*, the defendant has been given due service or voluntarily appeared before the court; *five*, there is a system in the country of the foreign court likely to secure an impartial administration of justice between the citizens of its own country and those of other countries; *sixth*, there is nothing to show either a prejudice in the court, in the system of the laws under which it was sitting or fraud in procuring the judgement, or any other special reason why the comity of the United States should not allow its full effect; and *seventh*, the requirement of reciprocity is met.¹⁰

As close examination of the Ethiopian law of the execution of foreign judgement would suggest, of the aforementioned two internationally accepted requirements for executing foreign judgements, Ethiopian law seems to have adhered to the second. As would be discussed later, under Ethiopian law, before a foreign judgement is given effect, it is necessary that a domestic judgement must be pronounced. In order to render a domestic judgement which confirms the foreign judgement, the court is bound to ascertain if the conditions stated in the Civil Procedure Code are met.¹¹ Comparison of Ethiopian law with the English and United States laws shows that the conditions enumerated in the Ethiopian law are by and large similar to those outlined in the laws of these two countries. The conditions laid down in the Code (Art 458) as prerequisites for the execution of foreign judgements in Ethiopia are:

---

⁸ The common law rule that a judgement from a foreign court with proper jurisdiction will be given conclusive effect was established definitively by the courts of Westminster of Foreign Judgements in Canada, *The Canadian bar Review*, Vol. 39, 1960, p.69 see also the case *Godard v. Grey* (1870), L. L. 6. Q. B. 139.

⁹ The Foreign Judgements (Reciprocal Enforcement) Act, 1933, C. 13, Sections 1 to 5. See also R.H. Graveson, *The Conflict of Laws*, 6th Edition, 1969, pp. 663-680.

¹⁰ *Hilton v. Guyot*, 159 U.S., 113.

¹¹ *The Ethiopian Civil Procedure Code of 1965*, Article 458.

- “ a) the execution of Ethiopian judgements is allowed in the country in which the judgement to be executed was given;
- b) the judgement was given by a court duly established and constituted;
- c) the judgement-debtor was given the opportunity to appear and present his defence;
- d) the judgement to be executed is final and enforceable; and
- e) execution is not contrary to public order or morals.”

Ethiopian Law allows the execution of foreign judgement on the basis of fulfilment of the aforementioned conditions. This is true where there is no binding international convention on the execution of foreign judgements. As far as the knowledge of the author goes, Ethiopia has as yet not become a party to any treaty or convention on the execution of foreign judgements. In view of the absence of any international treaty or convention on the execution of foreign judgements binding Ethiopia, the fulfilment of the conditions provided in the Code has, therefore, become the prerequisite for a foreign judgement to be executed in Ethiopia.¹²

---

¹² Ethiopian law contains no provisions pertaining to the requirements for the recognition of foreign judgements in Ethiopia. Concerning the non-inclusion of pertinent provisions on recognition of foreign judgements in the Civil Procedure Code of Ethiopia, the writer feels the omission was not made deliberately. Rather, the writer considers the following to be the major reasons for the omission of the provisions: *firstly*, unlike the Civil Code of the 1960, the Civil Procedure Code was not the product of the then Ethiopian Parliament, which had the practice of enacting a law after the draft was prepared and thoroughly discussed by a Codification Commission. Instead, the Civil Procedure Code was issued by the late former Emperor Haile Selassie I in the form of a Decree, while Parliament was not in session. Moreover, unlike other Decrees, the Code was not submitted for approval to Parliament, pursuant to Article 92 of the Revised Constitution of 1955, and, because of this, the Decree was not accorded the opportunity for possible improvement. *Secondly*, the draft of the Civil Procedure Code was basically the outcome of one-man effort. This expert prepared his translated draft mostly taken from the Indian Civil Procedure Code of 1908. Apart from not being accompanied by such relevant documents as *expose de motifs*, the draft was not subjected to thorough study and discussion by legal experts, as usually done for the other codes of Ethiopia, with a view to suggesting the inclusion of provisions such as those concerning the recognition of foreign judgements in Ethiopia. Be that as it may, it should be noted that (since recognition is a prerequisite for execution), if a foreign judgement is accepted for execution, the issue of whether or not the judgement should be recognised might not arise. Where it arises, there is no reason why Ethiopian courts cannot address the issue in either one of the following alternatives: a) in view of the fact that execution may also presuppose recognition, Ethiopian courts may be at liberty to extend the application of the provisions or conditions for execution of foreign judgements provided in the Ethiopian Civil Procedure Code to matters concerning foreign judgements requiring recognition; or (b) they may look into the experiences of other countries, and adopt those conditions they feel are appropriate to the Ethiopian situation, as they have frequently done in respect of legal situations in many other circumstances.

The conditions set by the Ethiopian Civil Procedure Code are discussed below. Prior to proceeding to that, however, the author has found it appropriate to introduce the procedures followed in regard to the execution of foreign judgements.

Procedures for the Execution of Foreign Judgements

Under Ethiopian law, no foreign judgement may be executed without the filing of an application to a court to that effect.¹³ The appropriate court to which an application should be made is the Federal High Court of Ethiopia.¹⁴ Any application for the execution of a foreign judgement must be made in writing and accompanied by a certified copy of the judgement to be executed¹⁵ and a certificate signed by the president or the registrar of the foreign court rendering the judgement which states that the judgement is final and enforceable.¹⁶

Regarding the copy of the judgement, two questions may be asked. Should the copy of the foreign judgement be translated into Amharic which is the working language of the Federal High Court¹⁷ from whatever language it was pronounced in? For instance, in many Latin American countries, including Chile¹⁸ and Colombia,¹⁹ and also in the former Soviet Union,²⁰ there has been a rule providing for the translation of a foreign judgement into an official language as a requirement for the execution of that judgement.²¹ The Venezuelan law also requires a certified and legalised copy of the foreign judgement.

According to the Chilean Law, the foreign judgement rendered in a foreign language must be translated by the party seeking recognition and/ or execution, and if the other party challenges the translation, it should be revised by an official translator.²² In the law of Brazil, it is a requirement that the foreign judgement must be accompanied by a translation into Portuguese, and that this translation must be one made by an official Brazilian translator.²³

Should not the foreign judgement also be authenticated by an Ethiopian consulate in the jurisdiction in which the foreign judgement was rendered? According to the laws of many countries, and also in certain international legislation,²⁴ this form of authentication

---

¹³ The Ethiopian Civil Procedure Code, Article 456(2).

¹⁴ Federal Courts Establishment Proclamation No. 25, *Neg. Gaz.*, Year 2, No. 13, 1996, Art. 11(2) (a).

¹⁵ The Ethiopian Civil Procedure Code, Article 457(b).

¹⁶ *Ibid*, Article 457(a).

¹⁷ *The Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia, 1994*, Article 5(2).

¹⁸ Alfred Etcheberry O., *American-Chilean Private International Law*, 1960, p. 88.

¹⁹ Phanor J. Eder, *American-Colombian Private International Law*, 1956, p. 72.

²⁰ *The Fundamentals of Civil Procedure Code of the USSR*, Article 63.

²¹ Richard S. Lombard, *American-Venezuelan Private International Law*, 1965, p. 103.

²² Alfredo Etcheberry O.S, 1960, p.88.

²³ Paul Griffith Garland, *American-Brazilian Private International Law*, 1959, p.93.

²⁴ *The Hague Convention of 17 July 1905*, Article 19. See also *The Hague Convention of 5 October 1961*.

of a foreign judgement is a requirement. For example, under the law of Brazil, the legalisation of a foreign judgement by a Brazilian consulate is mandatory.²⁵

When turning our attention towards Ethiopian law, we find that no express provision in the Code requires the translation of a foreign judgement desired to be executed in Ethiopia into Amharic, nor is there one requiring an authentication of that judgement by the appropriate Ethiopian consulate. According to Article 457 of the Civil Procedure Code, a foreign judgement brought before an Ethiopian court for execution needs to be certified by the president or registrar of the concerned foreign court, and submitted to the Ethiopian Federal High Court accompanied by the application for execution. That is what the Law says. On the other hand, one can not ignore the judicial practice that has started to develop over the years, and according to which a foreign judgement submitted to an Ethiopian court for execution is required to be translated into Amharic and be authenticated by the Ethiopian consulate in the country in which the judgement was pronounced.²⁶

An Ethiopian court to which an application for execution of a foreign judgement is filed is required to enable the party against whom the judgement is liable to be executed to present his observation within such time as the court shall fix.²⁷ The court is empowered to decide whether or not pleadings may be submitted.²⁸ Where it believes that there are doubts as to certain points, the court may suspend its decision, pending the clarification of the doubtful points.²⁹ In principle, the court decides on the basis of the application submitted to it. However, in case of special reasons which the court records, as, for example, when a judgement debtor objects to the executions of the judgement for lack of fulfilment of one or more of the conditions for execution of foreign judgements in Ethiopia, the court may order that a hearing attended by both parties be held.³⁰ Where the application is allowed and the application to have it executed is granted, the foreign judgement is executed as though it were given by the Ethiopian Court,³¹ and a decision on costs in Ethiopia may also be rendered.³²

Reciprocity

Reciprocity is one of the requirements recognised in Ethiopian law for the execution of foreign judgements. The Code provides that execution of a foreign judgement cannot be granted in Ethiopia unless 'the execution of Ethiopian judgements is allowed in the country in which the judgement to be executed was given.'³³ In upholding this principle, Ethiopian law follows the course chosen by many other legal systems,³⁴ which incorporate in their laws the requirement of reciprocity in order to ensure, *inter*

---

²⁵ Paul Griffith Garland, 1959, p.93.

²⁶ Mohammed Ali Mujahid v. Prosecutor of the Special Court of Ethiopia. Appeal file No. 47/78(27/7/1979 Eth. Calendar). Interview made with some Ethiopian judges.

²⁷ *The Ethiopian Civil Procedure Code*, Article 459 (1).

²⁸ *Ibid*, Article 459(2).

²⁹ *Ibid*, Article 459(3).

³⁰ *Ibid*, Article 460(1).

³¹ *Ibid*, Article 460(3).

³² *Ibid*, Article 460(2).

³³ *Ibid*, Article 458(a).

³⁴ Istvan Szaszy, *International Civil Procedure*, 1967, p.186.

alia, that the foreign state recognises the judgements rendered by their courts. In this connection, Robert A. Sedler maintains:

“If the courts of the country (a foreign country) refuse to execute Ethiopian judgements, the Ethiopian court must, in turn, refuse to execute theirs. In as much as most countries will execute the judgement of other countries, it should be presumed that any country will execute an Ethiopian judgement unless the contrary is provided”.³⁵

A defendant who intends to attack the execution of a foreign judgement among others, would be expected to plead and prove that the foreign court rendering the judgement in question would refuse to execute a judgement pronounced by an Ethiopian court. Where the Ethiopian court is satisfied by the proof presented by the defendant, the application to have the foreign judgement executed in Ethiopia will not be granted. In relation to the need of proving that the foreign court would grant execution to a judgement of the Ethiopian forum, the experiences of states might be different. In the United States, it is customary to show reciprocity by an affidavit of two American lawyers, and that these lawyers must be those practising in the state before whose court the foreign judgement is submitted for execution.³⁶ In the Law of Venezuela, the courts must be satisfied in each case that reciprocity exists.³⁷

The doctrine of reciprocity which has retaliation against a state as its basis, but which may simultaneously victimise innocent individuals,³⁸ has been a controversial issue since 1895, when the case of *Hilton v. Guyot* was decided by the Supreme Court of the United States. Since then, criticism has grown against refusing to execute a foreign judgement for reasons of lack of reciprocity. It is argued that reciprocity might cause injustice to an individual foreign litigant because of the policies of the country whose court has rendered the judgement. There are arguments that the practice of reciprocity should be eliminated.³⁹

Interestingly, many states do not include reciprocity as a prerequisite for the execution of foreign judgements. Argentina is one of those Latin American countries which do not require reciprocity as a precondition for the enforcement of foreign judgements.⁴⁰

In Brazil, as well, recognition and execution of foreign judgements is not based on reciprocity. In the United States, despite the Supreme Court's decision in the Case of *Hilton v. Guyot*, many states, including New York and California, have rejected the

---

³⁵ Robert A. Sedler, *Ethiopian Civil Procedure*, 1968, p. 394.

³⁶ Richard S. Lombard, *American-Venezuelan Private International Law*, 1965, p.98.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Albert A. Ehrenzweig and Erick Jayme, *Private International Law*, 1973, p. 53.

³⁹ The American Restatement of Conflict of Law does not accept the doctrine of reciprocity. See Article 434, Comment b.

⁴⁰ Werner Goldschmidt and Jose Rodriguez-Novs, *American-Argentine Private International Law*, 1966, p.34

doctrine of reciprocity.⁴¹ Despite such criticism, however, the requirement of reciprocity still plays a significant role in many states, including, of course, Ethiopia.⁴²

A Court Duly Established and Constituted

The Code sets forth two issues affecting the court which rendered the foreign judgement: due establishment and due constitution.⁴³ In discussing these requirements, it becomes necessary to ascertain the appropriate law by which the foreign court is deemed duly established and constituted. Should such matters be determined on the basis of Ethiopian law? Or the foreign law? Or international law? No guidance is given by the Code, thus rendering the application of the criteria very difficult.

States establish institutions which they think appropriate to resolve various kinds of disputes. These may include institutions such as an admiralty court, a family council, an ecclesiastical court, an Islamic court. Let us assume, for example, that a certain type of court that rendered the judgement the execution of which is sought is unknown in the Ethiopian legal system. Should an Ethiopian court consider such foreign court as duly established, and consequently execute its judgement? If so, on the basis of what law?

A certain type of tribunal established in one state may be unknown in another state. In view of this fact, it would, therefore, be absurd to test the status of a court of one state by the law of another state which may not have an identical or even a similar court in its territory. In the opinion of this writer, it suffices for the Ethiopian court to resort to the law of the foreign country concerned to determine whether or not the tribunal rendering the judgement sought to be executed is one duly established.

Similarly, the determination of the jurisdiction of a foreign court is another difficult issue. Let us examine a hypothetical problem. A person obtaining a judgement against another person in France files an application to a court in Ethiopia for execution of the judgement. In assuming jurisdiction over the defendant, the French court may have acted in accordance with Article 14 of the French Civil Code, which empowers a French court to entertain a claim against a person whether or not he has French nationality or residence. On the other hand, because under Ethiopian law, residence of a defendant is a requirement for location of jurisdiction, should the Ethiopian court refuse to execute the French judgement, for the simple reason that the assumption of jurisdiction on the part of French court is inconsistent with the Ethiopian concept of jurisdiction? Which country's

---

⁴¹ Barbara Kulzer, Some Aspects of Enforceability of Foreign Judgements: A Comparative Summary, *Buffalo Law Review*, Vol. 16, 1966, pp. 90-91. In the Case *Eire v. RR Tompkins* the requirement of reciprocity these days, although the principle in the *Hilton V. Guyot* case has not been overruled by the Supreme Court, there is now a tendency for State Courts in the United States to be free to abandon the requirement of reciprocity. States can abandon the reciprocity requirement by court decisions (eg. *Island Territory of Curacao v. Salitron Devices, Inc.*, 489 F. 2d 1313 (2d Cir 1973) or by legislation (Restatement (Second) of Conflict of laws, No. 98 (1973) and Restatement (Third) of the Foreign Relations Law of the United States No. 481 (1987).

⁴² Donald P. Balke, Conflict of Laws: Effectes of Foreign Judgement, *Cornell Law Quarterly*, Vol. 12, 1926-27, pp. 62-66.

⁴³ *The Ethiopian Civil Procedure Code*, Article 458(b).

law should be taken as a basis to determine the jurisdictional competence of the French court? The Ethiopian Law? Internationally accepted rules? Again, on this question, the Code is silent and there has not evolved an Ethiopian judicial practice applicable to this situation.

In determining jurisdiction, a number of different methods may be observed in the world today.⁴⁴ In the Anglo-American legal systems and also in the laws of many Latin-American countries, jurisdiction is defined by the law of the *rendition forum*, i.e. the law of the country whose court has pronounced the judgment.⁴⁵

In the legal systems of such continental law countries as Greece,⁴⁶ Turkey⁴⁷ and Austria,⁴⁸ on the other hand, the jurisdiction of a court is ascertained on the basis of the law of the *recognition forum*, i.e., the law of the country in which execution of the foreign judgement is sought. For example, in Swedish Law, foreign judgements are recognised [and executed], if they are rendered by a court which had jurisdiction according to Swedish concepts and if that court has applied the substantive rules acceptable to the Swedish private international law.⁴⁹

In other legal systems, such as that of Venezuela, jurisdiction is understood in an international sense.⁵⁰ In French law, whether or not the foreign court had jurisdiction on the matter, is examined in the light of what is called a *double-barrelled* principle. According to this principle, the foreign court must have had: a) international requirement determined by Private International Law of the *rendition forum* and b) domestic jurisdiction to be determined in accordance with the law of the *rendition forum*.⁵¹

Indubitably, each of the aforementioned standards has its own weakness, rendering none of them worthy of being recommended for Ethiopia. If jurisdiction is to be defined by the law of the *rendition forum*, the following situation could be encountered: a judgement *in personam* (against an individual) may be rendered by a French court upon assuming jurisdiction over a non-resident defendant. Since, in the law of Ethiopia, it is residence of the defendant that serves as a ground for jurisdiction for purposes of judgement *in personam*, the execution of the judgement of the court of France contradicts with Ethiopian law. If, on the other hand, the jurisdictional grounds of *recognition forum* are chosen, this choice would evidently be adverse to the general notion that a court should have jurisdictional competence based upon its domestic

---

⁴⁴ J.G. Castel, Jurisdiction and Money Judgements Rendered Abroad: Anglo-American and French Practice Compared, *The McGill Law Journal*, Vol. 4, 1957, pp. 153-157

⁴⁵ Istvan Szaszy, pp. 269. See also Paul Griffith Garland, p. 94. See also Alfredo Etcheberry O. 1960, p.6.

⁴⁶ Albert A. Ehrenzweig, Charalambos Fragistas and Athanassios Kiano Pulos, *American-Greek Private International Law*, 1957, p.31.

⁴⁷ Turgue Ansay, *American-Turkish Private International Law*, 1966, P.69.

⁴⁸ Ignaz Seidl-Hohenveldern, *American-Austrian Private International Law*, 1963, p.96.

⁴⁹ Hakan Nial, *American-Swedish Private International Law*, 1965, P.69.

⁵⁰ Richard S. Lombard, pp.99-100. See also Walter S. Johnson, *Conflict of Laws*, 2nd Edition, 1962, p. 761.

⁵¹ George R. Delume, *American French Private International Law*, 1960, p 160.

law, and not on any other law, and that the existence of the domestic law evidences the existence of adequate proof of jurisdiction.

To define jurisdiction, as it is understood in the international sense, is not acceptable either, for the simple reason that, no international definition of jurisdiction commanding universal acceptance has evolved. The only attempt so far known to this author made to form an international definition of jurisdiction was that by the Bustamante Code of 1929, which unfortunately has not recorded a success in winning the acceptance of even those Latin American countries which took part in its drafting.⁵²

Insofar as the Ethiopian choice is concerned, it would be advisable to adhere to a method of definition of jurisdiction in which a compromise solution is attained: Ethiopian law may accept the law of the *rendition forum* in appropriate circumstances.⁵³ Consequently, care must be taken so that Ethiopian courts in matters pertaining, for instance, to land situated in Ethiopia or to a patent recognized and registered by the government of Ethiopia are not ousted of the jurisdiction they acquire under Ethiopian law. The assumption of jurisdiction by a foreign court must also not be incompatible with the general principles of international law. In cases where the jurisdiction assumed by the foreign court rendering the judgement is found to be repugnant to the Ethiopian interests, or that the jurisdiction is considered to be of Ethiopian courts exclusively, the foreign judgement should not be executed in Ethiopia.

In this connection, it is worthwhile to cite a very early decision of the High Court of Ethiopia in which a request for compliance with a foreign judgement was, in the absence of local jurisdiction, rejected.⁵⁴ This foreign judgement was pronounced by the Court of Bombay, India, and the subject matter was a piece of land, situated in Ethiopia, and possessed by a foreign national. The High Court of Ethiopia treated the case afresh, and decided that land situated in Ethiopia should be disposed of in accordance with the law of Ethiopia, and, of necessity, by an Ethiopian court.

Opportunity by the Judgement-Debtor to Present and Defend his Case

Under Ethiopian law, the requirement that a judgement-debtor should be given an opportunity to appear and present his defence is another condition necessary for the execution of a foreign judgement.⁵⁵ The judgement-debtor must have been served with a summons in due time, so that he could avail himself of the opportunity to defend the case. If the debtor of a foreign judgement has not received a legally sufficient notice, because ineffective means were used when effective means were readily available, so that in consequence the debtor failed to appear in court, the foreign judgement cannot be executed.⁵⁶

---

⁵² *The Havana Convention on Private International Law*, 1928, also known as the Bustamante Code, adopted by 15 states of Latin America.

⁵³ Artur Nussbaum, *Jurisdiction and Foreign Judgements*, *Columbia Law Review*, Vol.4, 1941, p. 221.

⁵⁴ Norman Bentwich, *Private International Law in Ethiopia*, *The International Law Quarterly*, Vol. 4, 1951, p. 114.

⁵⁵ *The Ethiopian Civil Procedure Code*, Article 458(c).

⁵⁶ Robert A. Sedler, pp. 110-119.

Under international law and practice, a foreign judgement passed against a defendant who was not duly served in sufficient time with the document instituting the proceedings leads to a refusal of execution. The foreign court is duty bound to ensure that the defendant is informed in sufficient time of the suit instituted against him so that he can defend himself or his interests as the case may be. Here, it is worthwhile to take note that the court rendering the foreign judgement must be one having jurisdiction on the parties for the service it ordered to be regarded as acceptable. A personal foreign judgement rendered without jurisdiction on the parties is internationally invalid.⁵⁷

In Common Law, except in the event of a voluntary appearance, voluntary submission by agreements or becoming a shareholder in a company,⁵⁸ an actual service of proceeding within the territory of the court is an essential prerequisite, for a court to exercise jurisdiction in a personal action. In English law, courts do not recognise the power of a foreign sovereignty to extend its jurisdiction to a person beyond its territory, unless they were subject thereto by virtue of either domicile or citizenship. On the other hand, if a judgement-debtor has been given an opportunity to plead his case but failed to do so, a foreign judgement rendered *ex parte* may not be dismissed for lack of jurisdiction.

In international law, the law of the *rendition forum* is the law on the basis of which summons may be served on defendants. Where a foreign judgement is filed for recognition and /or execution, the fact that the standards employed as regards the issuance of services to the defendants must be found acceptable to the *recognition forum*. The nature of services given should be adequate to suggest basic fairness. The foreign judgement may not be executed if the *recognition forum* is convinced that the party was not given proper service of summons.⁵⁹

Finality and Enforceability of a Foreign Judgement.

The fourth prerequisite for the execution of foreign judgements in Ethiopian law refers to the fact that the judgement must be final and capable of being enforced.⁶⁰ In considering this prerequisite, an attempt should be made to answer the following questions. What do finality and enforceability mean? What sort of foreign judgements are deemed to be final and enforceable? Which country's law should be consulted to determine the finality and enforceability of a foreign judgement?

As is true of a number of other legal situations considered above, Ethiopian law does not include provisions which could help find solutions to these questions. The situation is exacerbated by the absence of judicial practice in the area. Due to this reason, in order to be able to address these questions from an Ethiopian point of view, resort to foreign laws and judicial practices may be helpful.

---

⁵⁷ Wharton, *Conflict of Laws*, 3rd Edition, p.649.

⁵⁸ R.H. Graveson, 1969, pp. 665-667.

⁵⁹ Istvan Szaszy, p. 574

⁶⁰ *The Ethiopian Civil Procedure Code*, Article 458 (d).

The concept of finality and enforceability implies that the foreign judgement sought to be executed is not liable to review, modification or be set aside by another judgement.⁶¹ The concept of finality, according to a British judge named Lord Herchell, implies that the judgement pronounced is conclusive, final, and for ever established the existence of rights of which it is made to be conclusive evidence in a country.⁶²

A judgement deemed final and enforceable is said to obtain a status of *res judicata*, and is, therefore, binding upon the parties to the suit in question.⁶³ It is maintained that the issue of finality of a foreign judgement (a judgement as defined by Ethiopian procedural law includes an order and a decree)⁶⁴ should be considered in the light of specific circumstances, which includes: judgements on appeal, *ex parte* judgements, a judgement the execution of which has been suspended by the court rendering the judgement, a judgement in which no definite amount or form of remedy for restitution is provided, an interlocutory order, a maintenance decree and a custody decree.

Because a foreign judgement may be executed only where it is final and enforceable, an application submitted for the execution of a foreign judgement on appeal or under review would undoubtedly not be accepted under Ethiopian law. A judgement *in default* of appearance of the defendant is also considered as final and enforceable, provided, however, that the court rendering the judgement had jurisdiction, that the defaulting party was given the opportunity to appear in court and present his defence but failed, or that he had not lodged an opposition to such a judgement within the period fixed by the law of the *rendition forum*, before the same court has pronounced the judgment.⁶⁵

Concerning a foreign judgement from which no appeal is pending but the execution of which has been suspended by the court of the *rendition forum*, the general practice is that the action on the judgement is maintainable, despite the views expressed by some courts that the plaintiff should be denied of the right of action on the judgement. But until the outcome of the *rendition forum* is known, execution may be suspended by the *recognition forum* as well.⁶⁶ However, its execution would be liable to suspension, until the suspended judgement is rendered definite by a subsequent judgement⁶⁷ of the *rendition forum*.

Other particular examples in reference to which the problem of finality and enforceability may appear are interlocutory orders, maintenance decrees and custody decrees. As regards a foreign interlocutory order, the accepted practice is to view the problem in the light of whether the order has been pronounced prior to, or together with the final judgement.⁶⁸ An interlocutory order rendered before the final judgement is given is obviously not considered to be final, and is therefore

---

⁶¹ Walter S. Johnson, *Conflict of Laws*, 2nd Edition, 1962, pp. 758-759.

⁶² *Nouvion v. Freeman*, 15 App. Cas.1. See Notes, *Law Quarterly Review*, Vol. 6, 1890, p. 238.

⁶³ J.H.C. Morris, *The Conflict of Laws*, 9th Edition, 1973, P. 1039.

⁶⁴ *The Ethiopian Civil Procedure Code*, Article 3.

⁶⁵ G. C. Cheshire, *Private International Law*, 2nd Edition, 1961, p. 659.

⁶⁶ Notes and Legislation: The Finality of Judgements in the Conflict of Laws, *Columbia Law Review*, Vol. 41, 1941, p. 889.

⁶⁷ *Ibid*, pp 889-890.

⁶⁸ *Ibid*, pp. 887-889.

unenforceable. Where, however, the order is rendered as part of the final judgement, it undoubtedly obtains finality and enforceability.⁶⁹

As a matter of general practice, a foreign maintenance decree is deemed final and enforceable, if the decree is not capable of variation.⁷⁰ Concerning those decrees for variable maintenance, some holdings pertaining to arrears and instalments which have fallen due have been agreed upon to be final and enforceable.⁷¹ Whether or not the status of finality and enforceability might also be attributed to a judgement involving the custody of a child, the usual practice is to tackle the issue by taking the best interests of the child into account.⁷²

With regard to the appropriate law of country by which the issue of finality and enforceability of a foreign judgement might be tested, two practices are recognised world-wide.⁷³ According to the first practice, to determine whether or not a certain judgement is final and enforceable, it is necessary to refer to the law of the country whose court pronounces the judgement or *the rendition forum*. The second practice argues in favour of the law of the court to whose jurisdiction the judgement has been referred for execution or *the recognition forum*. Though no express provision is available to this effect in Ethiopian law, the requirement embodied in the Civil Procedure Code that the foreign judgement must be accompanied by a certificate signed by the president or the registrar of the *rendition forum* to the effect that such judgement is final and enforceable, may imply that Ethiopian law has favoured the former practice.⁷⁴

Public Order and Morality

Under Ethiopian law, as is also true of the laws of many other countries,⁷⁵ meeting the requirement of public order and morality is also a prerequisite for the execution of a foreign judgment.⁷⁶ Public order is a doctrine which serves as a safety valve for a country to enable its courts to deny effect to foreign [laws and] judgements which, for one reason or another, should not be enforced.⁷⁷ The concept of morality also refers to the fact that those foreign judgements appearing repugnant to the conduct, customs or accepted practices of the society of the recognition forum would not be carried out. Since a foreign judgement contrary to the morals of a society also implies violation of the public order, the writer of this article concentrates his discussion upon the latter term.⁷⁸

---

⁶⁹ Arthur Von Mehern and Donald T. Trautman, Recognition of Foreign Adjudication: A Survey and a Suggested Approach, *Harvard Law Review*, Vol. 81, 1968, p.58.

⁷⁰ J. H.C. Morris, p. 103.

⁷¹ G. G. Cheshire, p. 661.

⁷² Notes and Legislation: The Finality of Judgements in the Conflict of laws, *Columbia Law Review*, Vol. 41, 1941, pp. 887-888.

⁷³ *Ibid*, p. 566.

⁷⁴ *The Ethiopian Civil Procedure Code*, Art 457(b).

⁷⁵ Istvan Szaszy, *Private International Law in the European Peoples Democracies*, 1964, pp. 160-170.

⁷⁶ *The Ethiopian Civil Procedure Code*, Art. 458(e).

⁷⁷ Istvan Szaszy p.279. William E. Holder, Public Policy and National Preferences: The Exclusion of Foreign Law in English Private International Law, *International and Comparative Law Quarterly*, 1968, Vol. 17, Part 4, pp. 926-929.

⁷⁸ Istvan Szaszy, p. 578, see also the source cited at footnote 71 above.

The term, public order, is a difficult term to define, and several attempts to define it have proved to be a failure.⁷⁹ The most that can be said of the term is that it is a developed concept and that it finds its expression in various state's basic moral, ideological, social, economic and cultural ideas, and in constitutions, statutes, and practices of courts.⁸⁰ The execution of a foreign judgement which jeopardises such basic ideas, laws and court practices, therefore, cannot be granted for the reason that the public order of that country is endangered. Undoubtedly, this also applies for Ethiopia.

The concept 'public order' which is also referred to as public policy indeed plays a restrictive role against the execution of foreign judgements. Dicey and Morris wrote:

*"The Court will not enforce or recognise a right, power, capacity, disability, or legal relationship arising under the law of foreign country, if the enforcement or recognition of such right, power, capacity, disability or legal relationship would be inconsistent with the fundamental policy in English law."*⁸¹

The employment of the principle of 'public order' does prevent the execution of foreign judgements, and this is the case with the law of every country. It is an essential requirement in the execution of foreign judgements. It helps prevent the application of foreign law on the basis of which the foreign judgement is rendered as being repugnant to the *recognition forum*. It also helps prevent injustice in the circumstance of the particular case before the court such as the harsh affliction of the foreign law in rendering the judgement.

Under Ethiopian law, the grounds on which foreign judgements could be denied execution for violating public order are not enumerated in the Code, nor has there been any attempt on the part of the courts to enumerate them. However, in the opinion of this writer, there are a series of internationally recognised grounds that may be employed by Ethiopian courts to deny execution of foreign judgements for 'public order' reasons. These include:

First, a foreign judgement obtained by fraudulent means, whether as the consequence of an act of the party in whose favour the judgement was given, or that of the foreign court is denied execution.⁸² For example, the doctrine of public order may be invoked when a foreign judgement is proved to have been procured by false evidence; as a result of the suppression of material facts which, if cited or discovered, would have affected

---

⁷⁹ Supra, note 2, p. 279. Nelson Enon Chong, Public Policy in the Conflict of laws: A Chinese Wall Around Little England? *International and Comparative Law Quarterly* Vol. 45, Part 3, 1966, pp. 634-637.

⁸⁰ The Public Policy Concept in the Conflict of Laws, *Columbia Law Review*, Vol. 33, 1933, p.514.

⁸¹ Dicey and Morris, *Conflict of Laws*, 8th Edition, 1967, p.72.

⁸² *The American Statement of Conflict of Law*, 1934, Comment (a) on Section 440.

the outcome of the case,⁸³ or where the foreign judges were themselves interested in the outcome of the action.⁸⁴

In English Private International Law, the condition that a foreign judgement sought to be executed in a country must have not been obtained by fraud is included in the law as an independent requirement.⁸⁵ A defendant in the foreign judgement is empowered to appeal against the execution of such judgement on the ground of fraud. Consequently, the court can hear and determine the very same evidence and defence tendered in the proceedings of the foreign court.⁸⁶ Where it is established that, for instance, the plaintiff had misled the foreign court to reach the judgement by way of perjury or the judges of the foreign court were interested in the subject matter of the case itself, English courts cannot enforce the foreign judgement. In the Ethiopian case, it could be argued the same way, for such requirement is covered by the public order requirement.

Second, a foreign judgement rendered by a court of a state the government of which Ethiopia opposes, for instance, a judgement from a state whose government is outlawed by the International Community for its grave violations of fundamental rights and human freedoms, is unlikely to be executed in Ethiopia.⁸⁷ Further, a foreign judgement will not be enforced in Ethiopia if it pertains to the recovery of proceeds of prostitution, though the contract may be held valid by the law of the foreign court, or debts from gambling, usury, sale of drugs or breach of any other contract considered unlawful under Ethiopian law.⁸⁸

Third, a foreign judgement which precludes an opposing judgement of an Ethiopian court rendered on the same cause of action, even if the Ethiopian judgement is given later is not executed.⁸⁹ As is expressly provided in its Civil Procedure Code, Ethiopia never attributes effect to a foreign judgement contradicting an Ethiopian judgement, even if the latter is not yet finalized.⁹⁰

And *fourth*, foreign judgements which are of a public law nature, such as administrative,⁹¹ tax⁹² and criminal judgements⁹³ are denied execution. Under the general principles of international law, the doctrine on the execution of foreign judgement applies only to civil and commercial matters. Public law judgements are

---

⁸³ Istvan Szaszy, p. 278.

⁸⁴ H. Graveson, *The Conflict of Laws*, 6th Edition, 1969, pp. 674-675.

⁸⁵ Marussia Barn - Reid, Recognition and Enforcement of Foreign Judgements, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 3 Part. 1, 1954, pp. 49-50.

⁸⁶ Zelman Cowen, Foreign Judgements and the Defence of Fraud, *Law Quarterly Review*, Vol. 65, 1949, pp. 82-86.

⁸⁷ Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, 2nd Edition, 1973, pp. 101-108.

⁸⁸ *The Ethiopian Civil Code*, 1960, Article 1716.

⁸⁹ Istvan Szaszy, p. 279. See also *The Venezuelan Civil Procedure Code*, 1916, Article 748(4).

⁹⁰ *The Ethiopian Civil Procedure Code*, Article 8(2).

⁹¹ *The American Statement in the Conflict of Law*, Section 443.

⁹² Albert A. Ehrenzweig and Erick Jayme pp. 79-80.

⁹³ *Ibid.*

considered to be promoting the governmental interests of a foreign state for which Ethiopia, a sovereign and independent state, will not become an agent.

In the light of the principle of territoriality which no doubt has universal acceptance and respectable judicial support, countries are not willing to execute foreign penal laws.⁹⁴ In connection with the English courts, Cheshire has said that English courts would not lend its aid to the enforcement, either directly or indirectly, of a foreign penal law.⁹⁵

In this connection, a problem that deserves our concern is the determination of the status of a civil aspect of criminal judgement, as, for example, a grant of damages pronounced by a foreign criminal court to the victim of a crime. Should an Ethiopian court enforce that aspect of the judgement pertaining to the damages? As courts in many other countries execute such a judgement rendered by a foreign criminal court,⁹⁶ there seems to be no reason why Ethiopian courts should not follow this accepted practice. Moreover, under Ethiopian law, a suit for damages sustained as a result of a criminal act may be lodged separately in a civil division or tried together with the criminal aspect, in the criminal division.⁹⁷ Consequently, it appears immaterial whether the civil aspect of the judgement is rendered by a civil or a criminal Court; and the judgement should be executed by an Ethiopian Court.

Concerning foreign tax judgements, the "revenue rule", which is a rule of international practice, denies recognition and execution of them. For instance, courts in the United States do apply the paragraph "revenue rule" to refuse enforcement of foreign tax judgements.⁹⁸ In Ethiopia, certainly as a matter of public order, foreign judgements based on tax law could not be executed.

Conclusion

As is true of every member of the community of nations, increasing international intercourse will undoubtedly cause Ethiopia to have to deal with such problems as the execution of foreign judgements. As Ethiopia would like its judgements to be executed by foreign courts, so it is required to render similar treatment to judgements pronounced by foreign courts. In the desire to enable its courts to discharge their functions pertaining to the execution of foreign judgements, it is, therefore, necessary as well as timely for Ethiopia to consider revising the Civil Procedure Code's provisions on the execution of foreign judgements.

The author insists that special attention should, *inter alia*, be given to improving the requirements for the execution of foreign judgements provided for under the Code's Article 458. The requirements should be revised in such a way that courts could apply them with no or minimum difficulty. In other words, Ethiopia ought to clarify and

---

⁹⁴ The Lotus case (1927) P.C.I. J., see. A. No 10.

⁹⁵ G. C. Cheshire, *Private International Law*, 7th Edition, 1965, p. 329.

⁹⁶ Ignaz Seidl-Hohenveldern, , p. 113.

⁹⁷ *The Ethiopian Penal Code*, 1949, Article 100.

⁹⁸ In the case *Her Majesty the Queen. Etc. V. Gilberton*, 597 F. 2d 1161 (9th Cir. 1979). an Oregon court applied the 'revenue rule' to uphold the dismissal of an action to enforce a British Colombian tax judgement against Oregon citizens.

elaborate the Code's provisions so that they could easily be understood and applied. As they stand now, they are not sufficient to accommodate as many legal situations as similar provisions of the laws of other countries do. By revising the Code's provisions on the execution of foreign judgements, Ethiopia must get itself prepared for the inevitable Private International Law problems it encounters.

መግቢያ

በአሁኑ ጊዜ በዓለማችን የተለያዩ ሀገሮች የሚያደርጓቸው ልዩ ልዩ ግንኙነቶች ውስብስብና እርስ በእርሳቸው የሚጋጩ የዓለም አቀፍ ሁኔታዎችን ያስከትላሉ። ባለፉት ብዙ አስርተ ዓመታት ዓለማችን ያለፈችበት የትራንስፖርትና የመገናኛ ዕድገት ለእንደነዚህ ዓይነት እርስ በእርሳቸው ለሚጋጩ ሁኔታዎች መፈጠር የራሱን ሚና ተጫውቷል። በእነዚህ ሀገሮች፣ በንግድ፣ በመዋዕለ ነዋይ ፍላጎት እንዲሁም በሌሎች ምክንያቶች ሳቢያ በተለያዩ ሀገሮች ኗሪዎችና ዜጎች መካከል የተፈጠሩ ግንኙነቶች የተለያዩ የሕግ ሁኔታዎች ከመፍጠራቸውም በላይ እነኚህን የሕግ ሁኔታዎች የአንዱ ሀገር ሕግ የሌላኛውን ተጭኖ ሊቆጣጠራቸውና ሊገዛቸው ሲሻ ይስተዋላል። በተለያዩ ሀገሮች ሕግ መካከል የሚነሳውን ይህን ዓይነት ግጭት ለመታደግ ሀገሮች የየራሳቸውን የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግን አዘጋጅተው በሥራ ላይ ያውላሉ። የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ ሀገሮች የባዕድ ሁኔታዎች የሚገኙበትን ማለትም ሁለት ወይም ከዚያ በላይ የሆኑ ሀገሮችን የሚመለከት ጉዳይ ባጋጠመ ጊዜ አግባብነት ያለውን ፍርድ ቤት ለመወሰን፣ ሕግን ለመምረጥ ወይም በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ በሀገር ውስጥ ዕውቅና ሊሰጠው ወይም ተፈጻሚ ሊሆን የሚችልበትን ሁኔታዎች ለማወቅ ይረዳል።

በዚህ አጭር ጽሑፍ ውስጥ ገለጻ የሚሰጥበት በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶች ተፈጻሚነት ጉዳይ የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ ዋና አካል ነው። ብዙ ሀገሮች በሌሎች ሀገሮች ፍርድ ቤቶች የተሰጡ ፍርዶችን ፍርድ ቤቶቻቸው ለማስፈጸም እንዲችሉ በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶችን ለማስፈጸም የሚረዱ ድንጋጌዎችን ያካተተ ሕጎችን አውጥተዋል። ሌሎችም በውጭ ሀገሮች የተሰጡ ፍርዶችን አፈጻጸም በሚመለከት የዓለም አቀፍ ስምምነቶች አካል ሆነዋል።

እንደሌሎች ብዙ ሀገሮች ኢትዮጵያ ከሕግ ግጭት ሁኔታዎች ጋር ተያይዘው የሚመጡትን የውጭ ፍርዶች እፈፃሞ ጉዳዮችን ለመምራት እንዲያስችላት የራሷን ሕግ ደንጋጋሶች፣ አዘጋጅታለች። የተወሰኑ አንቀጾችን የሚያካትተው ይህ ሕግ በ1958ቱ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ውስጥ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ወይም ብደን ስለሚፈጸምበት ሁኔታ በሚል ምዕራፍ ሥር ተቀምጦ ይገኛል።

የፍትሕብሔሩ ክፍል እንዲሆን ታስቦ በሬይዴሺዲ ተዘጋጅቶ የነበረው የዓለም አቀፍ የግል ሕግ በውስጡ የውጭ ሀገር ፍርዶች እፈፃሞን በተመለከተ ምንም ዓይነት መሠረተ ሀሳቦችን አላካተተም ነበር።

በውጭ ሀገር ስለተሰጡ ፍርዶችና የግልግል ወይም የሽምግልና ውሳኔዎችን የሚመለከቱት የኢትዮጵያ ፍትሕብሔር ሕግ ድንጋጌዎች በቅርብ ሲመረመሩ እንደሚያረጋግጡት፣ ጎሳም እንደምንመለከተው፣ በእነዚህ አንቀጾች ውስጥ የተካተቱትን መርሆዎች ለመረዳትም ሆነ በቀላሉ ለማስፈጸም አስቸጋሪ ከመሆናቸውም በተጨማሪ የአንድ ሀገር ዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ ማካተት የሚገባቸውን መሠረተ ሀሳቦች ባለማካተታቸው በራሳቸው በቂ አይደሉም። በሀገሪቱም ውስጥ ብቁ የሆነ የፍርድ ቤቶች ልምድና ጥናታዊ ጽሑፍ ያለመኖሩም የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓቱን ድንጋጌዎች የማስፈጸሙን ችግር ይበልጥ አባብሰታል። በኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ውሳኔ ካገኙ ጥቂት ውሳኔዎች መካከል ሁለቱ ብቻ በውጭ ከተሰጡ ውሳኔዎች እፈፃሞ ጋራ የተገናኙ ናቸው። በተጨማሪም ለረጅም ጊዜያት የዓለም አቀፍ የግለሰብ ሕግ ጉዳይ በኢትዮጵያ የምሁራንን ትኩረት ያላገኘ መሆኑ የሕጉን ዕድገት ክፍኛ ገታታል። ለምሳሌ ፕሮፌሰር ሴድሰርም ሆኑ ፕሮፌሰር ሲንገር ለዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ ማስተማሪያነት እንዲያገለግሉ ባዘጋጁዋቸው የጥናት ዕሑፎች ላይ የውጭ ውሳኔዎች እፈፃሞና እውቅናን በተመለከተ ምንም ነጥቦችን አላነሱም።

* የሕግ ረዳት ፕሮፌሰርና የቀድሞ የሕግ ፍትህ-ቴ ዲግሪ ለዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ።

ከ1928 እስከ 1933 በቆየው የኢጣሊያን ወረራ ማግሥት ጀምሮ ኢትዮጵያውያን ከውጭ ሀገር ዜጎች ጋር በይበልጥ የሚገናኙበት ሁኔታ ከመፈጠሩም በላይ በአንድም ሆነ በሌላ ምክንያት ብዙ ኢትዮጵያውያን በጎረቤትና ራቅ ባሉ ሀገሮች መኖር ሲጀምሩ ብዙ የውጭ ሀገር ዜጎችም ለአጭር ጊዜም ሆነ ለዘላቂነት በኢትዮጵያ ውስጥ መኖር ጀምረዋል። በአሥራ ሰባቱ ዓመታት የደርግ አገዛዝ ወቅት ኢትዮጵያውያን በከፍተኛ ቁጥር ወደ ውጭ ፈለገዋል። ባለፉት ጥቂት ዓመታትም ሀገሪቱ በምትከተለው የነፃ ገበያ የኢኮኖሚ ፖሊሲ ሳቢያ ከውጭው ዓለም ጋር ያላት ግንኙነት መሻሻልን አሳይቷል። ኢትዮጵያ ለውጭ የመዋዕል ነዋይ አፍሳሾች በሯን ክፍት በማድረግም ዓለም አቀፋዊ የንግድ ግንኙነቶቿ በከፍተኛ ሁኔታ በማደግ ላይ ናቸው።

ያለጥርጥርም እንኛህና ሌሎች ከውጭ ዓለም ጋር የሚደረጉ የፖለቲካ የሶሻልና የኢኮኖሚ ግንኙነቶች ከፍተኛ የውጭ ግንኙነት ዕድገት እንዲከሰት በማድረጋቸው ይህም በራሱ በኢትዮጵያና በተለያዩ ሀገሮች ሕጎች መካከል ግጭት እንዲፈጠር ሁኔታዎችን አመቻችቷል። በመሆኑም ኢትዮጵያ፣ ሕገ፣ በተለይም በፍትህ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ውስጥ የሚገኙና በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶችን አፈፃፀም የሚመለከቱ ድንጋጌዎች የውጭ ፍርዶችን በተመለከተ የማይቀሩና ውስብሰብ እየሆኑ የሚመጡ ችግሮችን ለመፍታት በሚያስችል መልኩ በቂ ሆነው ይገኙ ዘንድ መከለስና ማዘጋጀት ይኖርባቸዋል።

በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ከኢትዮጵያ ክልል ውጭ የተሰጡትን ውጫዎች አፈፃፀም ላይ የሚቆጣጠሩትን የፍትህ ብሔር ሥነ ሥርዓት ድንጋጌዎችን ለመተንተን ከመሞከሩም በላይ ሕገ ባልዳሰሳቸው ችግሮች ላይ መፍትሔ ለከጠቆም መከራ ተደርጓል። እንዲሁም በማድረግ ጽሑፉ የኢትዮጵያ ፍትህ ብሔር ሥርዓት ሕግን ለመከለስ አስፈላጊነትን ከመጠቀሙም በላይ ሕጉን በማስፈፀም ሕደት ውስጥ ፍርድ ቤቶች እየተጋፈጡት ያለውን ችግር የመቅረፊያ ዘዴዎችን ይዘረዝራል።

የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ ሁኔታዎች ያሉባቸውን ጉዳዮች በተመለከተ ከሚሰጧቸው ውሳኔዎች ልምድ እንደሚታየው፣ ፍርድ ቤቶቹ የኢጋጠማቸውን የሕግ ችግሮች ለማቀለል ሲረዱ የሚችሉ ተስማሚ የሆኑ ድንጋጌዎች ለማግኘት ባልቻሉ ጊዜ ፈታቸውን ወደ ውጭ ሀገር ሕጎችና ተቀባይነት ወደአላቸው ልምዶች የማዞር ልምድ አላቸው። በዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ ውስጥ የግል ሁኔታን በተመለከተ የሚነሱ ችግሮችን ለመፍታት እንደ መሠረት ሆኖ ሊያገለገል የሚገባው የዜግነት ወይንስ የመኖሪያ ቦታ መርህ መሆን አለበት በሚለው ጉዳይ ላይ ግልጽ ሆኖ የተቀመጠ ሕግ በማጣቱ የኢትዮጵያ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ወደ ውጭ ሀገር ሕግ ፊቱን ያዘረበት ወቅት ነበር። በተመሳሳይም የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ ጉዳይን በሚመለከቱ ጉዳዮች ላይ ብይን ለመስጠት የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ዓለም አቀፍ ተቀባይነት ያለው መሠረተ ሀሳብ ከዚህ ጽሑፍ ሊያገኙ እንደሚችሉ የጸሐፊው እምነት ነው።

ከኢትዮጵያ ግዛት ውጭ የተሰጠ ፍርድ አፈፃፀም መሠረተ ሀሳቦች

አንድ ሀገር ምንም ዓይነት ዓለም አቀፍ ዊነትን የምታራምድ ብትሆንም እንኳን ከክልሏ ውጭ የሚሰጡትን ፍርዶችን ያለምንም ቅድመ ሁኔታ ታስፈሎላች ማለት አይደለም²። ጉዳዩን ሲቆጣጠሩ የሚችሉ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችና ድንጋጌዎች በተቀራረጡ እስካልደነገጉ ድረስ የውጭ ፍርድን ተፈፃሚ እንድታደርግ የተጠየቀችው ሀገር ለፍርዱ መፈፀም በሕግ ውስጥ የተቀመጡት ቅድመ ሁኔታዎች እንዲሟሉ ትጠይቃለች።

¹ ሀሎክ በ- ሀሎክ (የጠቅላይ ፍርድ ቤት ውሳኔ ቁጥር 24750) የኢትዮጵያ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ወደ ውጭ ፍርድ ሕግና ልማድ የማተኮር አስፈላጊነት ምክንያትን አቅርቧል። ፍርድ ቤቱ እንዳስቀመጠው “የውጭ ዜጎችን ሁኔታ በሚመለከቱ የሕግ ግጭት በሚያመጡ ጉዳዮች ላይ ፍርድ ቤቶች የሚኖራቸውን ሥልጣን በሚመለከት ወይም የዓለም አቀፍ የግለሰቦችን ጉዳይ የሚቆጣጠር ሕግ ድንጋጌ በኢትዮጵያ ውስጥ የለም። ስለዚህም ጉዳዩን ሊገባ የሚችል የህዝብ ውስጥ ሕግ በጠፋ ጊዜ በሌሎች ሀገሮች ተቀባይነት ያላቸውን የዓለም አቀፍ የግለሰቦች መሠረተኛ ሀሳቦችን መከተል የግድ ይሆናል”።

² ሮበርት ኤን ሆርኒክ፣ ከግዛት ውጭ የተሰጠ ውሳኔ እውቅናና ተፈፃሚነት በኢንዱስትሪያል ሀርቫርድ የሕግ መጽሔት፣ ቮልዩም 18፣ 1997፣ ገጽ 77-88

በዓለም አቀፍ ሕግ በአሁኑ ጊዜ ሁለት ከፍተኛ ተቀባይነት ያላቸው ከክልል ውጭ የሚሰጡ ፍርዶች አፈፃፀም ዘዴዎች አሉ³። የመጀመሪያው የአፈፃፀም ዘዴ በኮንቲንንታል አውሮፓና በደቡብ አሜሪካ በስፋት ይሠራበታል። በእነዚህ አካባቢዎች በሚገኙ ሀገሮች ሕግ መሠረት አንድ ከክልል ውጭ የተሰጠ ፍርድ ተፈፃሚነትን ሊያገኝ የሚችለው ውሳኔውን እንድታሰፈጽም የተጠየቀው ሀገር ሕገ ደንቦች የሚያስቀምጧቸውን ቅድመ ሁኔታዎች ሲያሟሉና ውሳኔው እንደገና ታይቶ በጽሑፍ ኤክስኳቲር (exequatur)⁴ ሲረጋገጥና ሕጋዊ እውቅና ሲሰጠው ነው። በእነዚህ ሀገሮች ውስጥ አንድ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ከመፈጸሙ በፊት ይህንን በተመለከተ ግልጽ የፍርድ ቤት ውሳኔ ሊሰጥበት ያሻል። ስለዚህም የውጭ ሀገር ፍርድ በራሱ ብቻውን ተፈፃሚ አይሆንም ማለት ይቻላል⁵።

ሁለተኛው የአፈፃፀም ዘዴ ደግሞ በአንግሎ አሜሪካን ሕግ ተገላጭነት ያለው ነው። የግሎባል አሜሪካንን ሀ የሕግ ሥርዓት በሚከተሉት ሀገሮች ሕግ መሠረት አንድ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ተፈፃሚነት ሲኖረው የሚችለው በሀገር ውስጥ ተጨማሪ ፍርድ ድጋፍ አግኝቶ የመጨረሻ ፍርድ እንደሆነ ሲረጋገጥ ነው። በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ በማያጠራጥር መልኩ እንደሚፈፀም በፍርድ ተቀባይነትን ሊያገኝ የሚችለው እንዲፈፀም በሚፈለግበት ሀገር ሕግ ውስጥ የተቀመጡትን ቅድመ ሁኔታዎች ሲያሟላ ብቻ ነው። ለምሳሌ በአንግሊዝ ሀገር ሕግ መሠረት አንድ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ በራሱ ለተፈፃሚነት ብቁ ሆኖ የሚገኝባቸው ሁኔታዎች በዝርዝር ተቀምጠዋል። እነሱም፡-

- ሀ) “እንዲፈፀም የተጠየቀውን ፍርድ የወሰነው ፍርድ ቤት የሚገኝበት ሀገር በአንግሊዝ ሀገር የተሰጠውን ፍርድ የሚፈጽም መሆኑ ሲረጋገጥ፤
- ለ) ፍርዱ የተሰጠው በሕግ በተቋቋመ ፍርድ ቤት መሆኑ ሲታወቅ፤
- ሐ) የፍርድ ባለዕዳው ቀርቦ መከላከያውን ለማሰማት ዕድል የተሰጠው መሆኑ ሲረጋገጥ፤
- መ) ፍርዱ የመጨረሻና ተፈፃሚነት ያለው መሆኑ ሲታወቅ፤
- ሠ) የፍርዱ መፈጸም ከሕዝብ ሞራልና ፀጥታ ጋር ተቃራኒ ያለመሆኑ ሲታወቅ።”⁶

በዩናይትድ ስቴትስ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርዶች አንዳንድ ቅድመ ሁኔታዎች እስከተሟሉ ድረስ እውቅናና ተፈፃሚነትን ሊያገኙ ይችላሉ። ለምሳሌ በሂልተን እና ጉዮ መካከል በተነሳው ክርክር ውስጥ የሚከተሉት ቅድመ ሁኔታዎች ተዘርዝረዋል። አንደኛ/ በውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የተሰጠው ፍርድ ግልጽና ነፃ በሆነ የፍርድ ሂደት የተሰጠ መሆን አለበት፤ ሁለተኛ/ ፍርዱን የሰጠው የውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የዳኝነት ሥልጣን ያለው ሊሆን ይገባል፤ ሦስተኛ/ የውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የፍርዱን ሂደት መደበኛ በሆነ ሂደት ያካሂደ መሆን ይኖርበታል፤ አራተኛ/ ተከሳኹ አግባብነት ባለው መንገድ መጥሪያ እንዲደርሰው የተደረገ ወይም በፈቃዱ በፍርድ ቤቱ ፊት የቀረበ ሲሆን፤ አምስተኛ/ ፍርዱን የሰጠው አካል በራሱ ዜጎችና ዜጎቹ ባልሆኑ ሰዎች መካከል ልዩነት ሳይፈጥር ሊሰራ የሚችል የፍትሕ ሥርዓት ሲኖረው፤ ስድስተኛ/ ፍርዱን በሰጠው የውጭ ሀገር ፍርድ ቤት፤ ፍርዱ በተመሠረተበት የሕግ ሥርዓት ወይም የተገኘበት አላግባብ የሆነ ዘዴ ላይ ጥላቻ የሚያሰነፍ

³ ጆርጅስት ጂ. ሎሬንዘን፤ በውጭ የአሜሪካን ውሳኔዎች አፈፃፀም የል የሕግ መጽሔት፡ ሸል የም 29፡ 1919-20፡ ገጽ 192-193

⁴ ኤክስኳቲር/exequatur በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድን እንደ አዲስ ማየት ማለት ነው።

⁵ ጆርጅስት ጂ. ሎሬንዘን፤ ገጽ 193

⁶ ከሕግ አንጻር ከግዛት ውጭ የተሰጠን ውሳኔ የመደምደሚያ ተፈፃሚነት መንፈግ በፈረንሳይ የተጀመረው ኮድ ሚቻድ (Code Michoud) ሕግ በ1629 ከፀደቀ ወዲህ ነው። ለበለጠ ማብራሪያ የኩርት ኤ ሌልድልማን የአሜሪካን የገንዘብ ውሳኔ በውጭ ተቀባይነት ያለማግኘቱ “መፍትሄውስ”፡ አዩዋ የሕግ መጽሔት፡ ሸል የም 42፡ 1957፡ ገጽ 238 ይመልከቱ

⁷ ጆርጅስት ሎሬንዘን፤ ገጽ 193

⁸ በኮመን ሎው ሕገ ሥርዓት ከግዛት ውጭ የተሰጠን ውሳኔ መደምደሚያ ተፈፃሚነት መስጠት እንዳለበት በግልጽ የተቀመጠው በካናዳ በተሰጡ ውሳኔዎች ላይ የዌስት ሚኒስቲር ፍርድ ቤቶች በሰጡት ውሳኔ ነው። የካናዳ የጠበቆች ምክር ቤት መጽሔት ሸል የም 39፤ 119604 ገጽ የጎደርድ ኮግራይ (1870) L.L.6. Q.B. 139 ይመልከቱ።

⁹ የውጭ ሀገር ፍርዶች (እንካ በእንካ መርህ ላይ የተመሠረቱ የፍርድ አፈጻጻሞች) ደንብ፡ ሲ 13፡ አንቀጽ ከ1 እስከ 5 አር ኤች ግራቨሰን፡ ዘ ኮንፍሊክት አፍ ሎው 6ኛ እትም 1969 ገጽ 663-680

ሁኔታ ከሌላ ወይም ፍርድን በዩናይትድ ስቴትስ ለምን መፈጸም እንደግደገው የሚያስረዱ ሌሎች የተለዩ ምክንያቶች ሳይቀርቡ ሲቀርቡ ሰባተኛ/ ፍርድን የሰጠው ሀገር ሕግ ለዩናይትድ ስቴትስ ፍርድ እውቅና የሚሰጥና የሚያስፈጽም ሲሆን የሚሉት ናቸው¹⁰።

የኢትዮጵያን ሕግ ቀረብ ብለን ስንመለከት ከዚህ በላይ ከጠቀስናቸው ሁለት የውጭ ፍርዶች አፈፃፀም ዘዴዎች መካከል ሁለተኛውን የተቀበለ አካሄድ ነው። ወደ ጓላ ለማየት እንደሚሞከረው በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት አንድ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ተፈፃሚነት ለማግኘት በሀገር ውስጥ ፍርድ መጠናከርና መረጋገጥ ይጠበቅበታል። እንዲህ ዓይነት ፍርድ ለመስጠት ደግሞ ፍርድ ቤቶች በፍትህ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ውሳኔ የተጠቀሱት ቅድመ ሁኔታዎች መግለጻቸውን ማረጋገጥ ይጠበቅባቸዋል¹¹። የኢትዮጵያን ሕግ ከዩናይትድ ስቴትስና ከእንግሊዝ ሕጎች በምናነፃፅርበት ወቅት የእነዚህ የሁለት ሀገሮች ሕጎች ያስቀመጡባቸው አብዛኞቹ ቅድመ ሁኔታዎችና የኢትዮጵያ ሕግ የሚዘረዘራቸው ቅድመ ሁኔታዎች ተመሳሳይነት እንዳላቸው ይታያል። የኢትዮጵያ ፍትህ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 458 ያስቀመጣቸው ቅድመ ሁኔታዎች የሚከተሉት ናቸው፡

- ሀ) እንዲፈጸም የተጠየቀውን ፍርድ የወሰነው ፍርድ ቤት የሚገኝበት አገር በኢትዮጵያ የተሰጠውን ፍርድ የሚፈጽም መሆኑ ሲረጋገጥ፤
- ለ) ፍርድ የተሰጠው በሕግ በተጻፀመ ፍርድ ቤት መሆኑ ሲታወቅ፤
- ሐ) የፍርድ ባለዕዳው ቀርቦ መቃወሚያውን ለማሰማት መብት የተሰጠው መሆኑ ሲረጋገጥ፤
- መ) ፍርድ የመጨረሻና ተፈጻሚነት ያለው መሆኑ ሲታወቅ፤
- ሠ) የፍርድ መፈጸም ለሕዝብ ምራልና ጸጥታ ተቃራኒ ያለመሆኑ ሲታወቅ”

የኢትዮጵያ ሕግ እነዚህን ለአንድ የውጭ ፍርድ ተፈፃሚነት እንደ ቅድመ ሁኔታዎች እንዲያገለግሉ ይፈቅዳል። በይብልጥም ዓለም አቀፍ ስምምነት በሌለበት ወቅት የመሠረተ ሀሳቦቹ ጠቀሚታ የጎላ ይሆናል። ፀሐፊው እስከሚያውቀው ድረስ ኢትዮጵያ በውጭ ሀገር የሚሰጡ ፍርዶችን ተፈፃሚነትን በተመለከተ የአንድም ዓለም አቀፍ ስምምነት አላለ አይደለችም። ስለዚህም እንደዚህ ዓይነት ስምምነቶች በሌሉበት ቤሁኑ ወቅት በፍትህ ብሔር የሥነ ሥርዓት ሕግ ውስጥ የተቀመጡት ቅድመ ሁኔታዎች መግለጻቸው የገድ ነው¹²።

¹⁰ ሂልተን ቡጉቶ 159 አሜሪካ 113

¹¹ ኢትዮጵያ የፍትህ ብሔር ሥነርዓት ሕግ፣ አንቀጽ 456(1)

¹² የኢትዮጵያ ሕግ ከግዛት ውጭ የተሰጡ ውሳኔዎች እውቅና ሊያገኙ የሚችሉባቸውን ቅድመ ሁኔታዎች በተመለከተ የሚናገረው ነገር የለም። በውጭ ሀገር ፍርድ ቤቶች የተሰጡ ውሳኔዎችን እውቅና የሚመለከቱ ነጥቦች በኢትዮጵያ በፍትህ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ውስጥ ያለመመልከታቸው ጉዳይ ሆን ተብሎ የተደረገ ነው የሚል እምነት ፀሐፊው የለውም። ይልቁንም ለደንበኞቹ በኢትዮጵያ ፍትህ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ውስጥ ያለመካተታቸው ምክንያቶች የሚከተሉት ሊሆኑ ይችላሉ። በመጀመሪያ ደረጃ የፍትህ ብሔር የሥነ ስርዓት ሕግ እንደ ፍትህ ብሔር ሕጉ የሕግ ኩሚሽን ተደርጎለት በፓርላማው የፀደቀ ሕግ አይደለም። ይልቁንም ሕጉ ፓርላማው በእረፍት ላይ በነበረበት ጊዜ በቀድሞው ንጉሥ ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ በድንጋጌ (decree) መልክ የወጣ ነው። ይህም ሆኖ እንኳን እንደሌሎቹ ድንጋጌዎች የ1955 ሕግ መንግሥት አንቀጽ 92 በሚጠይቀው መሠረት ለፓርላማው የቀረበ ባለመሆኑ ተሻሽሎ ሊወጣ አልቻለም። በሁለተኛ ደረጃ የሕገ ረቂቅ የአንድ ሰው የሥራ ውጤት ብቻ ነበር ለማለት ያስደፍራል። ረቂቁ የ1908 የሕንድ የፍትህ ብሔር ሥነ ስርዓት ሕግ ቅጽ ሲሆን ከአስፈላጊ ገላጭ ዶክመንቶች ጋር የቀረበ አልነበረም። ይበልጠንም እንደሌሎቹ የኢትዮጵያ ሕጎች በአቀራረብ ሂደቱ ውስጥ ምንም ዓይነት ጥናትና ውይይት ስላል ተደረገበት የውጭ ውሳኔዎችን አፈፃፀም ሕግ በተመለከተ ሊካተቱ የሚገባቸው ነጥቦች ሳይካተቱ ቀርተዋል። ይህ እንዳለ ሆኖ ሊታወቅ የሚገባው አንድ ነገር ቢኖር የውጭ ውሳኔ እውቅና የመስጠቱ ጉዳይ ለጉዳዩ ተፈፃሚነት አንድ ቅድመ ሁኔታ ስለሆነ ውሳኔው ለተፈፃሚነት ብቃቱ እስከተረጋገጠ ድረስ እውቅና ማግኘት ይገባዋል ወይንስ አይገባውም የሚል ጉዳይ እምብዛም አክራሪ ሊሆን አይችልም። እውቅና የማግኘቱ ጉዳይ አስፈላጊነቱ አክራሪ ሆኖ እስከተገኘ ድረስ ጉዳዩ ሊፈታ የሚችልባቸው አንድ አንድ አማራጮች አሉ። እነሱም ሀ) የአንድ ውሳኔ ተፈፃሚነት የማግኘት ሁኔታ ተቀባይነትንም ስለማያጠቃልል በፍትህ ብሔር የሥነስርዓት ሕግ የተካተቱ ተፈፃሚነትን የሚገቡ ድንጋጌዎች ተቀባይነትም ላይ እንዲሰሩ የማድረግ ሥልጣን ፍርድ ቤቶች አላቸው። ለ) በሌሎች ሁኔታዎች እንደሚደርጉት ሁሉ ከሌሎች አገሮች ልምዶች ለኢትዮጵያ ሁኔታ ተገቢ ናቸው የሚሉትን ፍ/ቤ ቶቻችን ተቀብለው ሥራ ላይ እንዲያውሉ ማድረግ ናቸው።

በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶች በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ እንዲፈጸሙ መግለጻት የሚገባቸው በኢትዮጵያ ፍትሕ ብሔር ሕግ ውስጥ የተዘረዘሩት ሁኔታዎች ከዚህ በታች ትንተና ተሰጥቶባቸዋል። ይህን እንጂ ሕጉ ያስቀመጣቸውን ቅድመ ሁኔታዎች ከማየታችን በፊት ተቀባይነት ያለውን በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶችን አፈፃፀም ሥርዓት አካሄድ መገንዘብ ይኖርብናል።

በውጭ ሀገር የሚሰጡ ፍርዶች አፈፃፀም ሥርዓት

እንደ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ተፈፃሚነት ከማግኘቱ በፊት ጉዳዩን በተመለከተ ለፍርድ ቤት ማመልከቻ ማስገባት እንደሚገባ የኢትዮጵያ ሕግ ይደነግጋል¹³። ይህንን ዓይነት ማመልከቻ የመቀበል ሥልጣን ለፌዴራሉ ከፍተኛ ፍርድ ቤት ተሰጥቶታል¹⁴። ማንኛውም ፍርድ እንዲፈጸም የሚል ጥያቄ በጽሑፍ ፍርድ የመጨረሻና የሚፈጸም ስለመሆኑ የሚገልጽ ፍርድን በሰጠው ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ወይም ሬጂስትራር ፊርማ ከተደገፈ ሰርቲፊኬትና¹⁵ ከዋናው ፍርድ ቅጂ ጋር ተያይዞ መቅረብ ይኖርበታል¹⁶።

የፍርድን ቅጂ በተመለከተ ሁለት ጥያቄዎች ሊነሱ ይችላሉ። እንደኛው ጥያቄ ፍርድ ከተሰጠባቸው ማናቸውም ቋንቋዎች ወደፌዴራሉ ፍርድ ቤት የሥራ ቋንቋ ወደሆነው ወደ አማርኛ ቋንቋ መቀየር አለበት? የሚለው ነው¹⁷። ለምሳሌ በቺሊ¹⁸፣ በኮሎምቢያ¹⁹ በተለያዩ የደቡብ አሜሪካ ሀገሮች እንዲሁም በቀድሞ የሶቪየት ሕብረት²⁰ እንደ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ተፈፃሚነት ከማግኘቱ በፊት ፍርድን አስፈፃሚ ወደሆነው ሀገር አፈሰሰላዊ ቋንቋ መተርጎም አለበት²¹። የቬንዙዌላ ሕግ ደግሞ ሕጋዊነቱ የተረጋገጠ የውሳኔው ቅጂ መኖሩን እንደ እንደ ቅድመ ሁኔታ አስቀምጦታል።

በቺሊ ሕግ መሠረት እንደ በሌላ ቋንቋ የቀረበ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድን የውሳኔውን ተፈፃሚነት በጠየቀው ክፍል እንዲተረጎም ሲጠየቅ ሌላኛው ተከራካሪ ወገን ትርጉሙን ከተቃወመ ውሳኔው በአፈሰሰላዊ ተርጓሚ እንዲዘጋጅ ይደረጋል²²። በብራዚል ሕግ መሠረት ደግሞ እንደ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ከእንደ የፖርቱጋል ቋንቋ ትርጉም ቅጂ ጋር መያያዝ ሲኖርበት የትርጉም ሥራውም አፈሰሰላዊ ደረጃ ባለው ተርጓሚ መዘጋጀት አለበት²³።

በሁለተኛው ደረጃ ሊነሳ የሚችለው ነጥብ በውጭ የተሰጠው ፍርድ በተሰጠበት ሀገር በሚገኝ የኢትዮጵያ ቆንሰላ መረጋገጥ አለበት? የሚለው ነው። በብዙ ሀገሮችና በዓለም አቀፍ ሕግ መሠረት ይህ ዓይነት ሁኔታ እንዲግላ ይጠየቃል²⁴። ለምሳሌ በብራዚል ሕግ እንደ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ እዚያ አገር ባለ ብራዚል ቆንሰላ ሊረጋገጥ ይገባዋል²⁵።

ወደ ኢትዮጵያ ሕግ በምንመለስበት ጊዜ በውጭ ሀገር የተሰጠን ፍርድ ወደ አማርኛ ቋንቋ መተርጎም ወይም ፍርድን በኢትዮጵያ ቆንሰላ ጽሕፈት ቤት የማረጋገጥ ቅድመ ሁኔታዎች በግልፅ አልተቀመጡም። በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 457 መሠረት እንደ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ በኢትዮጵያ ፍርድ ቤት እንዲፈጸም

13 የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 456(1)
 14 የፌዴራል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 25፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 9መት 2፣ ቁጥር 13፣ 1988፣ አንቀጽ 11(2)(ሀ)
 15 የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 457(ሀ)
 16 ዝኒ ኮማህ፣ አንቀጽ 457 (ሀ)
 17 የኢትዮጵያ የፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ መንግሥት፣ 1987 አንቀጽ 5(2)
 18 አልፍሬድ ኢቸበሪ እ፣ የአሜሪካ ቺሊ የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ፣ 1960፣ ገጽ 88
 19 ፋናር ጂ. ኤዳር. አሜሪካ ኮሎምቢያ የዓለም አቀፍ ሕግ 1956 ቡ. 72
 20 የራሽያ የፍትሕ ብሔር ሕግ መሠረታዊ ሀሳቦች አንቀጽ 63
 21 ሪቻርድ ኤስ. ሎምባርድ አሜሪካ ቬንዙዌላ የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ፣ 1956፣ ገጽ 103-
 22 አፕሰሬድ ኢቸበሪ እ ኤክ፣ 1960 ገጽ 88
 23 ፓል ግሪፍ ጋርላንድ አሜሪካ ብራዚል የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ 1959፣ ገጽ 93
 24 የ1905 የሄግ ኮንቬንሽን አንቀጽ 19፣ 1960ኛውን የሄግ ኮንቬንሽንም ይመልከቱ
 25 ፓል ግሪፍስ ጋርላንድ፣ 1959 ገጽ 93

በሚቀርብበት ወቅት ፍርድን በሰጠው ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ወይንም ሬጂስትራር መረጋገጥ ይኖርበታል። በተጨማሪም ከውሳኔው ቅጂ ጋር ተያይዞ የውሳኔውን ተፈጻሚነት የሚጠይቅ ማመልከቻ መቅረብ ይኖርበታል። በሌላ በኩል ጉዳዩን በተመለከተም ብዙ ጊዜ ሲሰራበት የቆየውን የፍርድ ቤቶች ሥርዓተ ልማድ ማገናዘብ ጠቀሜታ ይኖረዋል። በዚህም መሠረት ማንኛውም በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ በኢትዮጵያ ፍርድ ቤት እንዲፈፀም በሚጠየቅበት ወቅት ወደ አማርኛ እንዲተረጎም ከመጠየቁም በተጨማሪ ውሳኔው በተሰጠበት ሀገር በሚገኝ ኢትዮጵያዊ ቆንሶላ እንዲረጋገጥ ይደረጋል።²⁶

በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ተፈጻሚነት እንዲያገኝ ማመልከቻ የቀረበለት የኢትዮጵያ ፍርድ ቤት የፍርድ ባለዕዳ ፍርድ ቤቱ በሚወሰነው ቀን እራሱን እንዲከላከል ዕድል እንዲሰጠው ይጠየቃል²⁷። ፍርድ ቤቱ ሌላ ሙግት መፈቀድ አለበት ወይንስ የለበትም በሚለው ጉዳይ ላይ ውሳኔ ሊሰጥ ይችላል²⁸። አጠራጣሪ ሁኔታዎች በሚያጋጥሙበት ጊዜ ፍርድ ቤቱ ጥርጣራዎች እስኪፈቱ ድረስ ፍርድን ከተፈጻሚነት ሊያግድ ይችላል²⁹። በመርባ ደረጃ ፍርድ ቤቱ ፍርድን የሚሰጠው የቀረበለትን ማመልከቻ ተመርክቶ መሆን ይኖርበታል። በሆነም በተለያዩ ምክንያቶች ፍርድ ቤቱ ለምሳሌ የፍርድ ባለዕዳው በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶች በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ተፈጻሚነት እንዲያገኙ መሟላት ከሚገባቸው ቅድመ ሁኔታዎች ከሆኑት መካከል አንዱ ሁኔታ አልተሟላም በማለት የውጭ ሀገር ፍርድ እንዳይፈጸም ተቃውሞ ያቀረበ እንደሆነ፣ ፍርድ ቤቱ በሁለቱ ወገኖች መካከል የሚደረገው ክርክር እንዲቆም ትዕዛዝ ሊሰጥ ይችላል³⁰። ማመልከቻው ተቀባይነትን አግኝቶ የተሰጠው ፍርድ እንዲፈፀም ከተፈቀደ ፍርድ ልክ በኢትዮጵያ ውስጥ እንደተሰጠ ተደርጎ ሲፈጸም³¹ ፍርድ ቤቱም ከሣራን በተመለከተ ውሳኔ ማሳለፍ ይችላል³²።

የእንካ በእንካ ወይም የጋራ ጥቅም ስምምነት (Reciprocity)

እንካ በእንካ በኢትዮጵያ ሕግ አንድ የውጭ ፍርድ ከመፈፀሙ በፊት መሟላት ከሚገባቸው ቅድመ ሁኔታዎች መካከል አንዱ ሆኖ ተቀምጧል። በፍትሕ ብሔሩ ሥነ ሥርዓት ሕግ እንደተደነገገው አንድ የውጭ ፍርድ በኢትዮጵያ ተፈጻሚነት ሊኖረው የሚችለው ፍርድ በተሰጠበት ሀገር ውስጥ በኢትዮጵያ ፍርድ ቤት የተሰጠ ውሳኔ ተፈጻሚነት ሊያገኝ የሚችል ከሆነ ብቻ ነው³³። ይህ አቋም በብዙ ሀገሮች ሕግ ሥርዓት ተቀባይነት አለው³⁴። ከዚህ ጋር እያይዘው ሮበርት ሴድላር እንደገለጹት፤

“በአንድ ሀገር የሚገኙ ፍርድ ቤቶች የኢትዮጵያን ፍርዶች ለማስፈፀም ፈቃደኞች ሆነው ካልተገኙ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች በተመሳሳይ ሁኔታ በዚያ ሀገር ውስጥ የሚሰጡ ፍርዶች ተፈጻሚ እንዳይሆኑ ያግዳሉ። በተቃራኒው እስካልተረጋገጠ ድረስ የሌሎችን ሀገር ፍርዶች የሚያስፈፅሙ ሀገሮች የኢትዮጵያንም ፍርድ እንደሚያስፈጽሙ ተደርገው መወሰድ ይኖርባቸዋል”³⁵።

በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድን ተፈጻሚነት በመቃወም የፍርድ ባለዕዳው ውሳኔውን የሰጠው የውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የኢትዮጵያን ፍርድ እንደሚያስፈጽም በማረጋገጥ ጉዳዩን እንደ አንድ መቃወሚያ ማቅረብ ይችላል። የኢትዮጵያ ፍርድ ቤት በፍርድ ባለዕዳው የቀረበውን መቃወሚያ የተቀበለው እንደሆነ ተቃውሞ የቀረበበትን የውጭ ሀገር ፍርድ ተፈጻሚነት እንዳይኖረው ያደርጋል። ፍርድን የሰጠው ሀገር የሌሎቹን ሀገሮች ፍርዶች

²⁶ መሐመድ ዓለ. ሙጃሃድ፣ ከኢትዮጵያ ልዩ ፍርድ ቤት አቀባይ ሕግ ደንብን ፋይል ቁጥር 47/8 (22/7 1979 አ.አ.)፣ ከአንዳንድ ጻዥች ጋር የተደረገ ቃለ መጠይቅ።
²⁷ የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 459 (1)
²⁸ ዝኒ ኮማው. አንቀጽ 459(2)
²⁹ ዝኒ ኮማው. አንቀጽ 459(3)
³⁰ ዝኒ ኮማው. አንቀጽ 460(1)
³¹ ዝኒ ኮማው. አንቀጽ 460(3)
³² ዝኒ ኮማው. አንቀጽ 460(2)
³³ ዝኒ ኮማው. አንቀጽ 458(ሀ)
³⁴ ኢሲታቫን ማዚ የዓለም አቀፍ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት፣ 1967 ገጽ 186
³⁵ ሮበርት ሴ. ሴድላር፣ የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ 1968 ገጽ 394.

እንደሚያስፈጽም የሚረጋገጥ መንገድን በተመለከተ ሀገሮች የተለያዩ ልምዶች አሏቸው። በዩናይትድ ስቴትስ ጉዳዩ የሚረጋገጠው ፍርድ እንዲፈጸም በተጠየቀበት ሀገር በጥብቅና ሥራ ላይ የተሰማሩ ሁለት ሰዎች ምስክርነት ሲሰጡ ነው³⁶። የቪክቲሪያ ሕግ እንደሚያስቀምጠው ከሆነ ደግሞ ፍርድ ቤቶቹ እንካ በእንካ ስለመኖሩ እርግጠኛ መሆን አለባቸው³⁷።

የአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤት በ1895 በሂልተንና በጉዮ መካከል ተነስቶ በነበረው ጉዳይ ላይ ፍርድ ከሰጠበት ወቅት ጀምሮ በመሠረተ ሀሳቡ በእንደ ሀገር ላይ የሚወሰድ የበቀል እርምጃ የሆነው የእንካ በእንካ አሠራር ግለሰቦችን ያጉላላል፤ ይበድላል³⁸። በሚል ከፍተኛ ውዝግብን አስነስቷል። ከዚህም ጊዜ በኋላ የእንካ በእንካን ሥርዓት እንደ እንደ ቅድመ ሁኔታ በተንተራሱ የፍርድ ቤቱ ፍርዶች ላይ ትችት ሲሰጥባቸው ቆይቷል። ውሳኔውን በሰጠው ሀገር ፖሊሲ ላይ የውጭ ሀገር ተሟጋች ችግር እንዲፈጠርበት ስለሚያደርግ የእንካ በእንካ አሠራር እንዲቆም ብዙዎች አስተያየታቸውን ሲሰነዝሩ ይታያሉ³⁹።

እዚህ ላይ ሊጠቀስ የሚገባው አስፈላጊ ጉዳይ ብዙ ሀገሮች የእንካ በእንካ አሠራርን እንደ እንደ ቅድመ ሁኔታ በግልጽ አያስቀምጡትም። አርጀንቲና እንካ በእንካን በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድን ለማስፈጸም እንደ እንደ ቅድመ ሁኔታ ከማያዩት የደቡብ አሜሪካ ሀገሮች መካከል አንዷ ናት⁴⁰። በብራዚልም ቢሆን እንደ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ተፈጻሚነትም ሆነ ተቀባይነት የሚኖረው የእንካ በእንካን ቅድመ ሁኔታ በማሟላት አይደለም። በዩናይትድ ስቴትስ ጠቅላይ ፍርድ ቤት በሂልተንና ጉዮ ላይ ከተሰጠው ፍርድ ለየት ባለ መልኩ እንደ ኒዮርክና ካሊፎርኒያ ያሉ ክልሎች የእንካ በእንካን አሠራር አል ተቀበሉትም⁴¹። ነገር ግን ኢትዮጵያን ጨምሮ በእንዳንድ ሀገሮች የእንካ በእንካ አሠራር ጉል ሀ የሆነ ሚና ተጫውቷል⁴²። በመጨረሻም ላይ ይገኛል።

በትክክል የተቋቋመና ሕጋዊ ፍርድ ቤት

የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ በውጭ ሀገር የሚሰጡ ፍርዶችን የሚያስፈጽሙ ፍርድ ቤቶችን በተመለከተ ሁለት ነጥቦችን ይዳስሳል። እነሱም ፍርድ ቤቶች በትክክልና መንገድ መቋቋማቸውና ሕጋዊ ሆነው የመገኘታቸው ሁኔታ ነው⁴³። እነኚህን ቅድመ ሁኔታዎች በምናይበት ጊዜ የውጭ ሀገሩ ፍርድ ቤት የተቋቋመበትና ሕጋዊነትን ያገኘበት አግባብነት ያለው ሕግ የቱ መሆኑን ማወቅ አስፈላጊ ይሆናል። ይህ ጉዳይ ሊወሰን የሚገባው በኢትዮጵያ ሕግ በውጭ ሀገሩ ሕግ ወይንስ በዓለም አቀፍ ሕግ? መሆን አለበት ለሚሉት ጥያቄዎች መልስ መሻት ያስፈልጋል። የኢትዮጵያ ፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ከጥያቄው አኳያ የበላይነት ሊኖረው የሚገባው የኢትዮጵያ የውጭ ወይንስ የዓለም አቀፍ ሕግ በሚለው ጉዳይ ላይ ቁርጥ ያለ መልስ አይሰጥም። በመሆኑ የቅድመ ሁኔታውን አፈጻጸም አስቸጋሪ ያደርገዋል።

36 ሪፖርት ሌስ ሱምባርድ፣ የአሜሪካና የቪክቲሪያ የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ፣ 1965 ገጽ 98
 37 ዝኒ ኮማህ
 38 አልበርት ኤ ኤርዘዊግ እና ኤሪክ ጃይም ፕሪይቪት ኢንተርናሽናል ሎው፣ 1973፣ ገጽ 53
 39 የአሜሪካ የሕግ ጥያቄት ሪስቴትመንት የእንካ በእንካ መሠረተ ሀሳብን አይቀበልም፣ በአንቀጽ 434(A) ላይ የተጻፈው ትችት
 40 ዎርነር ጎልድቩሚት እና ጆዝ ሮድሪጊዝ ናቪስ የአሜሪካና የአርጀንቲና 1973፣ ገጽ 53
 41 ባርባራ ኩልዘር ስለውጭ ውሳኔዎች አፈጻጸም አንዳንድ ነጥቦች፣ በፋሎ የሕግ መጽሔት ቮል ዩም 16፣ 1966 ገጽ 90-91 ምንም እንኳን በሂልተንና በጉዮ ውስጥ የተካተተው መሠረተ ሀሳብ ባይሻርም በኤሪና አር አር ተምኪንስ ጉዳይ ላይ በግልጽ እንደሚታየው በተለያዩ የዓለም አቀፍ ግለሰቦች ሕግ የአሜሪካ ክልሎች የእንካ በእንካ አሠራር ተቀባይነትን እያጣ በመሄድ ላይ ይገኛል። ክልሎች በፍርድ ቤት ውሳኔ ሊያስቀሩት ይችላሉ። (የኩራካላ ደሴት ክልል ከ ሳሊትሮን ዲቫይሲስ ኩባንያ 489 ኤፍ፣ 2ጻ 1313 2ጻ ሲር 1973) ወይንም ሕግን በማውጣት (ሪስቴትመንት እና ኮንፍሊክት እና ሎውስ ቁጥር 98) 1973 እና ዩናይትድ ስቴትስ ቁጥር 481 (1987) 1966፣ ገጽ 34
 42 ዶናልድ ፒ. ባልኬ፣ የሕግ ጥያቄት፣ የውጭ አገር ፍርዶች ውጤቶች በዓመት አራቴ የሚታተም የኮርኔል የሕግ መጽሔት፣ ቮልዩም 12፣ 1926-27፣ ገጽ 62-66.
 43 የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር የሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 458(ሰ)

ሀገሮች የተለያዩ ችግሮቻቸውንና ግጭቶቻቸውን የሚፈቱባቸው የተለያዩ ተቋሞችን ያቋቁማሉ። የባሕር ፍርድ ቤቶች፣ የቤተሰብ መደዳኛ ጽ/ቤቶች፣ የቤተ ክህነት ፍርድ ቤቶች፣ የሽሪያ ፍርድ ቤቶች፣ የግል ገላጋዮች፣ ከተቋሞቹ መካከል ዋና ዋናዎቹ ናቸው። አንድ ውሳኔ ለኢትዮጵያ ሥርዓተ ሕግ እንግዳ በሆነ የውጭ አገር ፍርድ ቤት ቢሰጥ በዚህ ጊዜ ፍርድ ቤቱ ትክክለኛ አመራረትና ሕጋዊነት አለው በማለት የተሰጠውን ፍርድ ሊያስፈጽም ይገባል? የውጭ ሀገር ፍርድ ቤቱ በትክክለኛ ሁኔታ መቋቋሙንና ሕጋዊነቱን ለመመርመር ከተወሰነ ይህ በምን ሕግ መሠረት ሊታይ ይገባል?

በአንድ ሀገር ውስጥ በሕግ መሠረት የተቋቋመ ፍርድ ቤት በሌላው ሀገር ፈፅሞ እንግዳ ሆኖ ሊገኝ ይችላል። ስለዚህም የአንድ ሀገርን ፍርድ ቤት ሕጋዊ እቋም በሌላኛው ሀገር ሕግ ላይ ተመሥርቶ መገምገሙ ምናልባት አሳማኝ ላይሆን ይችላል። በዚህ ፀሐፊ አመለካከት የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ሊከተሉት የሚችሉት አሳማኝ አቅጣጫ ፍርዶን የሰጠውን ፍርድ ቤት ሀገር ሕግ መሠረት በማድረግ ፍርድ ቤቱ ትክክለኛ አመራረትና ሕጋዊነት አለው ወይንስ የለውም የሚለውን መወሰን ነው።

በተመሳሳይም ሌላው ለመፍታት አስቸጋሪ የሚሆነው ጉዳይ ፍርዶን የሰጠው የውጭ አገር ፍርድ ቤት ሕጋዊ ብቃት እንዳለው ማረጋገጠው ነው። ለምሳሌ ይህንን ሀሳብ ምሳሌ እንመልከት። በፈረንሳይ ሀገር በሚገኝ አንድ ፍርድ ቤት የተወሰነለት አንድ ግለሰብ በኢትዮጵያ ፍርድ እንዲፈፀምለት ያመለክታል። የፈረንሳይ ፍርድ ቤት በፈረንሳይ የፍትሕ ብሔር ሕግ አንቀጽ 14 መሠረት ተከላኮ የፈረንሳይ ዜግነት ወይንም ኗሪነት ያለው ቢሆንም ባይሆንም በተከላኮ ላይ ሥልጣን ስላለው ውሳኔውን ቢሰጥና ይህ ደግሞ በተከላኮ ኗሪነትና ዜግነት ሁኔታ ላይ ከተመሠረተው የኢትዮጵያ የፍርድ ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን መሠረተ ሀሳብ ጋር ቢጋወቅ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤት የውሳኔውን ተፈጻሚነት ወደ ጎን ሊለው ይችላል ወይስ አይችልም? በጉዳዩ ላይ የፈረንሳይ ፍርድ ቤት ሥልጣን እንዳለው መወሰን ያለበት የየትኛው ሀገር ሕግ ነው? የሚለው ጥያቄ ከዚህ የሚመነጭ ነው። በዚህ ጉዳይ ላይ የኢትዮጵያ ፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ የሚናገረው የለም። በዚህ ሁኔታም ላይ በፍርድ ቤቶች ውሳኔዎች የዳበረ ልምድ የለም።

የፍርድ ቤትን የዳኝነት ሥልጣን ለመወሰን ዛሬ በዓለም ላይ የተለያዩ ብዙ ዘዴዎች እንዳሉ ይታያል።⁴⁴ በአንግሎ አሜሪካን የሕግ ሥርዓትና በብዙ የደቡብ አሜሪካ አገሮች ሕግ መሠረት የዳኝነት ሥልጣን የሚወሰነው ፍርዶን የሰጠው ፍርድ ቤት በሚገኝበት አገር ሕግ መሠረት ነው።⁴⁵

የኮንቲኔንታል የሕግ ሥርዓትን የሚከተሉት እንደ ግሪክ⁴⁶፣ ቱርክ⁴⁷፣ እና አስቲሪያ⁴⁸ የመሳሰሉት ሀገሮች እንደሚጠቀሙበት አሠራር ከሆነ የፍርድ ቤት የዳኝነት ሥልጣን የሚወሰነው ጉዳዩ እንዲፈጸም በተጠየቀበት ሀገር ሕግ መሠረት ነው። ለምሳሌ በስዊድን አንድ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ዕውቅና ሊኖረውና ተፈጻሚነትን ሊያገኝ የሚችለው ፍርዶን የሰጠው ፍርድ ቤት እንደ ሰዊድን ፍርድ ቤቶች የተቋቋመ ሲሆንና ውሳኔውን የሰጠበት ሕጋዊ ድጋፍ ከሰዊድን የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ ጋር ያልተቃረነ ሲሆን ነው።⁴⁹

እንደ ቪንዙዌላ ባሉ ሌሎች ሀገሮች የፍርድ ቤቶች የዳኝነት ሥልጣን የሚለካው በዓለም አቀፍ መመዘኛ መሠረት ነው።⁵⁰ በፈረንሳይ ሕግ ደግሞ አንድ የውጭ ፍርድ ቤት በአንድ ጉዳይ ላይ ሥልጣን ያለው ስለመሆኑ የሚታየው መንታ አፍ (double barreled)

⁴⁴ ጂ ጂ ካስል፣ ጁሪስድክሽን ኤንድ መኒ ጆጅመንትስ ሪንደርድ አብሮድ፣ የአሜሪካና የፈረንሳይ ልምድ ንጽጽር፣ ሚሊያ የሕግ መጽሐፍት፣ ሸልዩም 4፣ 1957፣ ገጽ 153-157
⁴⁵ ኢስታቫን ዛቢ፣ ገጽ 269 የፓላ ግሪፍዝ ጋርላንድ መጽሐፍን ገጽ 94 ተመልከት፣ እንዲሁም በ1960 የታተመውን የአልፍሬዶ ኤችቤሪን መጽሐፍ ገጽ 6 ተመልከት
⁴⁶ አልበርት ኤ. ኤሬንዝዋይግ ቻራላምቦስ ፍራጊታስ እና አትናስጮስ ኪያፍ ፑሎስ፣ የአሜሪካና የግሪክ የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ፣ 1957 ገጽ 31
⁴⁷ ታርጉ አንሴ፣ የአሜሪካና የቱርክ ዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ 1966፣ ገጽ 69
⁴⁸ ኢግናዝ ሴድል ሆኔንቪልዳርን የአሜሪካን የኦስትሪያ የግለሰቦች የዓለም አቀፍ ሕግ 1963 ገጽ 96
⁴⁹ ሀካን ኒያል የአሜሪካና የሰዊድን ዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ 1965 ገጽ 69
⁵⁰ ሪቻርድ ኤስ. ሎምባርድ ገጽ 99-100፣ የዎልተር ኤስ ጆንሰን የሕጎች ግጭት 2ኛ እትም፣ 1962 ገጽ 761ንም ይመልከቱ

በመዛል በሚጠራ መሠረት ሀሳብ ነው። በዚህ መሠረት ሀሳብ አንድ የውጭ ፍርድ ቤት የሚከተሉትን እንዲያሟላ ይጠበቅበታል። እነዚህም፡ ሀ) ፍርድን በሚያስፈጽመው ሀገር የተቀመጡ ዓለም አቀፍ ይዘት ያላቸውን የዓለም አቀፍ ግለሰቦች ሕግ ቅድመ ሁኔታዎች ማሟላትና ለ) ፍርድን በሰጠው ሀገር ሕግ መሠረት ሀገራዊ የዳኝነት ሥልጣን ያለው መሆኑ ሲረጋገጥ የሚሉት ናቸው⁵¹።

እነዚህ ከላይ የተጠቀሱት የአሠራር ደንቦች ሁሉም የራሳቸው ችግሮች ስላሏቸው በራሳቸው አንደተሟሉ የመፍትሔ መንገዶች ለኢትዮጵያ ተስማሚ ናቸው ተብለው የሚጠቀሙ አይሆኑም። የፍርድ ቤት ሥልጣን የሚለካው ፍርድን በሚሰጠው ሀገር ሕግ ከሆነ የሚከተለው ሁኔታ ሊከሰት ይችላል። አንድ የፈረንሳይ ፍርድ ቤት በፈረንሳይ ግዛት ውስጥ ነዋሪ ባልሆነ ተከላኸ ላይ ያለውን የዳኝነት ሥልጣን በመጠቀም በግለሰብ ላይ ተፈጻሚ የሚሆን ፍርድ ሰጠ እንበል። በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት በግለሰብ ላይ ተፈጻሚነት በሚኖራቸው ፍርዶች የፍርድ ቤቱ ሥልጣን የሚወሰነው በተከላኸ የኗሪነት ክልል መሠረት በመሆኑ ይህንን ቅደመ ሁኔታ የማይጠብቅ በፈረንሳይ ሀገር ፍርድ ቤት የተሰጠን ፍርድ በኢትዮጵያ ውስጥ ማስፈጸም የራሱ የሆነ ችግር ያስከተላል። በሌላ በኩል ደግሞ ፍርድ እንዲያስፈጽም በተጠየቀው ፍርድ ቤት ሀገር ሕግ ፍርድን የሰጠው የውጭ አገር ፍርድ ቤት ሥልጣን ነገር ይታይ ከተባለ አሰራሩ አንድ ፍርድ ቤት የዳኝነት ሥልጣን ማግኘት ያለበት በራሱ ሀገር ሕግ ብቻ ነው የሚለውንና የሀገራዊ ሕግ መኖር ለዳኝነት ሥልጣን መኖር በቂ ማስረጃ ነው የሚሉትን መርሆዎች የሚቃረን ይሆናል።

የፍርድ ቤቶችን የዳኝነት ሥልጣን መወሰን ያለብን ከዓለም አቀፍ ሕግ አንጻር መሆን አለበት የሚለውም እቋም ዓለም አቀፍ ተቀባይነት ስለሌለው የሚያስከድ ላይሆን ይችላል። የፍርድ ቤት የዳኝነት ሥልጣንን በተመለከተ ዓለም አቀፍ ትርጓሜን ለመፍጠር የተደረገ ሙከራ ቢኖር እ.ኤ.አ. በ1929 የቡስታሚንትን ሕግ (Bustamante Code) ለማርቀቅ የተደረገው ሲሆን ይህም ቢሆን እንኳን ዓለም አቀፍ እውቅናን ሊያገኝ ቀርቶ ረቂቁን በአዘጋጃት የላቲን አሜሪካ ሀገሮች እንኳን ሙሉ በሙሉ ድጋፍ ሊያገኝ አልቻለም⁵²።

ኢትዮጵያ በጉዳዩ ላይ የምትወስደውን ምርጫ በተመለከተ የግድ ከላይ የጠቀስናቸውንና ሌሎች ሊነሱ የሚችሉ ችግሮችን ያገናዘበ አስታራቂ መንገድ መከተሉ ይበጃል። በተገቢ ሁኔታዎች የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ፍርድን በሰጠው ሀገር ሕግ መሠረት የሚወሰነውን የብቃት መለኪያ መከተል ይችላሉ።⁵³ ነገር ግን በኢትዮጵያ ውስጥ በሚገኝ መሬትና በኢትዮጵያ መንግሥት በተሰጠ የጋራነት መብት ላይ በሚነሱ ጉዳዮች ሀገራዊ ፍርድ ቤቶችን ሥልጣን እንዳያሳጣ ከፍተኛ ጥንቃቄ መደረግ ይኖርበታል። የአንድ የውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የሥልጣን ክልል የማግኘቱ ጉዳይም ቢሆን ከዓለም አቀፍ ሕግ መርሆዎች ጋር የሚጸረር መሆን ያለበትም። በውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የተሰጠ ፍርድ የኢትዮጵያን ፍላጎት የሚጎዳ ከሆነ ወይም በጉዳዩ ላይ ሙሉ ሥልጣን ይኖረዋል ተብሎ የሚታመነው የኢትዮጵያ ፍርድ ቤት ከሆነ በውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የተሰጠው ፍርድ የተፈጻሚነት ጥያቄ ውድቅ ሊሆን ይችላል።

ከዚህ ጋር በተያያዘ አንድ ቆየት ያለ የኢትዮጵያ ከፍተኛ ፍርድ ቤት የውጭ ሀገር ፍርድን ተፈጻሚነት ውድቅ ያደረገበትን ብይን መመልከቱ ጠቃሚ ሊሆን ይችላል።⁵⁴ አንድ የሕንድ ዜጋ የሚቆጣጠረው በኢትዮጵያ ክልል ወስጥ የሚገኝ መሬትን በተመለከተ በሕንድ ሀገር የቦንቤ ፍርድ ቤት ፍርድ ሰጥቶበት ብይኑ ለጠቅላይ ፍርድ ቤት ለአፈጻጸም ቀርቦ ነበር። ፍርድ ቤቱም በሰጠው ውሳኔ መሠረት አንድ በኢትዮጵያ ውስጥ የሚገኝ መሬትን በተመለከተ የሚደረግ ሽያጭ መካሄድ ያለበት በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት ከመሆኑም በላይ ጉዳዩም የግድ በኢትዮጵያ ፍርድ ቤት መታየት አለበት የሚል እቋም ይዞ ነበር።

51 ጆርጅ አር ዴሎም የአሜሪካና የፈረንሳይ ዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ፣ 1960 ገጽ 160
52 የሀሻና የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ኮንቪንሽን፣ 1928፣ ይህ ኮንቪንሽን የቡስታሚንት ኮድ (Bustamante Code) ተብሎ የሚጠራ ሲሆን በ15 በደቡብ አሜሪካ ሀገሮች ተፈርሟል።
53 አርተር ነስባውም፣ ጂሪስዲክሽን ኢንድ ድሬን ጀጅመንትስ፣ በአመት አራቱ የሚታተም ኮሎምቢያ የሕግ መጽሐፍ፣ ሹልዩም 14፣ 1941፣ ገጽ 221
54 ኖርማን ቤንቸዊት፣ ፕራይቪት ኢንተርናሽናል ሎው ኢን ኢትዮጵያ፣ በአመት አራቱ የሚታተም የኢንተርናሽናል የሕግ መጽሐፍ፣ ሹልዩም 4፣ 1951 ገጽ 114

የፍርድ ባለዕዳ ከፍርድ ቤት ፊት ቀርቦ ራሱን የሚከላከልበት ሁኔታ

በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት የፍርድ ባለዕዳ ከፍርድ ቤት ፊት እንዲቀርብና እራሱን የሚከላከልበት ዕድል የመስጠት ሁኔታ በውጭ አገር የተሰጠ ፍርዶች ተፈጻሚነት ከማግኘታቸው በፊት ሊሟሉ ከሚገባቸው ቅድመ ሁኔታዎች መካከል አንዱ ነው።⁵⁵ ስለዚህም ሕጉ እንደሚለው ከሆነ በተገቢው ጊዜ ግለሰቡ መጥሪያ ሊሰጠው ይገባል። የፍርድ ባለዕዳ በጊዜው ፍርድ ቤት እንዲቀርብ በተገቢው ሁኔታ ማስታወቅ ሲቻል ይህ ሳይሆን በመቅረቱ ምክንያት ግለሰቡ ፍርድ ቤት ሳይቀርብ ቢቀር በውጭ ሀገር የተሰጠው ፍርድ ተፈጻሚነቱን ሊያጣ ይችላል።⁵⁶

በዓለም አቀፍ ሕግና ልምድ መሠረት አንድ ተከላኝ በቂ በሆነ ጊዜ የፍርድ መሠረት የሆኑትን ዶክሜንቶች እንዲያውቃቸው ካልተደረገ ፍርድ ተፈጻሚነትን ከቶ ሊያገኝ አይችልም። ፍርዱን የሰጠው የውጭ ሀገር ፍርድ ቤት ተከላኝ የክሱን ጭብጥ አውቆት እራሱን እንዲከላከልበት በቂ ጊዜ ሊሰጠው ይገባል። በተጨማሪም የሚያዘቸው ነገሮች ተፈጻሚነት እንዲኖራቸው ፍርድ ቤቱ መጀመሪያውን ሥልጣን ሊኖረው ይገባል። በግለሰብ ላይ ፍርድ ለመስጠት የሚያስችል የዳኝነት ሥልጣን ሳይኖር የሚሰጥ ማንኛውም ዓይነት ፍርድ በዓለም አቀፍ ሕግ ከተውኑም ተቀባይነት የለውም።⁵⁷

በኮሙን ሎው (Common law) ሕግ በራሱ ፈቃድ አንድ ግለሰብ ፍርድ ቤት ካል ቀረበና በስምምነት ወይም በአንድ ኩባንያ ውስጥ የአክሲዮን ባለቤት በመሆኑ ለፍርድ ቤቱ ሥልጣን ተገዢ ካልሆነ በስተቀር⁵⁸ በሌሎቹ ሁኔታዎች ሁሉ ግለሰቡ በሚኖርበት ቦታ የጥሪ ወይም የማስታወቂያ መንግሥትን ማመቻቸት እንደ አንድ ቅድመ ሁኔታ ተቀምጧል። የእንግሊዝ አገር ፍርድ ቤቶች መንግሥት በዚህ ወይም በክልሉ ውስጥ በሚኖሩ የውጭ ዜጎች ግለሰቦች ላይ ካልሆነ በስተቀር ከክልሉ ውጭ በሆኑ ግለሰቦች ላይ ሥልጣን ሊኖረው አይችልም የሚል አቋም አላቸው። የሆነ ሆኖ አንድ የፍርድ ባለዕዳ እራሱን የመከላከል ዕድል ተሰጥቶት ዕድሉን ሳይጠቀምበት ቀርቶ ፍርድ ቤቱ ግለሰቡ በሌለበት ፍርድ ቤት ፍርድ የዳኝነት ሥልጣን በሌለበት ሁኔታ የተሰጠ ነው ተብሎ ወደ ጎን ሊገፋ አይችልም።

በዓለም አቀፍ ሕግ ለተከላኞች መጥሪያ ሊሰጥ የሚገባው የውጭ ሀገሩን ፍርድ በሰጠው ፍርድ ቤት ሀገር ሕግ መሠረት ነው። አንድ በውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የተሰጠ ፍርድ ዕውቅና እንዲያገኝ ወይም እንዲፈጸም ጥያቄ ሲቀርብ ፍርድ ሰጪው የውጭ ፍርድ ቤት ለተከላኞች መጥሪያዎችን ለመስጠት የተከተለው ሥርዓት ፍርዱን በሚያስጽመውም ፍርድ ቤትም ዘንድ ተቀባይነት ያለው እንዲሆን ያስፈልጋል። የመጥሪያ አሰጣጡ ባሕርይ መሠረታዊ ትክክለኛነት የለውም የሚያሰኝ መሆን አይኖርበትም። ተከራካሪው ተገቢ የሆነ መጥሪያ አልተሰጠውም ተብሎ በውጭ ሀገር የተሰጠውን ፍርድ እንዲያስፈጽም በቀረበለት ፍርድ ቤት የታመነ ከሆነ ይኸው ፍርድ ተፈጻሚነትን እንዲያገኝ አይደረግም።⁵⁹

በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ መጨረሻነትና ተፈጻሚነት

በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት በአራተኛ ደረጃ ሊጠቀስ የሚችለው ቅድመ ሁኔታ የውጭ ውሳኔው መጨረሻና ተፈጻሚነት ሊያገኝ የሚችል መሆን አለበት የሚለው ነው።⁶⁰ ይህንን ቅድመ ሁኔታ በምናይበት ገዜ ሊነሱ የሚችሉ አንድ አንድ ጥያቄዎች ይኖራሉ። መጨረሻና ተፈጻሚነት ሊያገኝ የሚችል ውሳኔ ማለት ምን ማለት ነው? መጨረሻና ተፈጻሚነት ያላቸው በውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የተሰጡ ፍርዶች የሚባሉትስ እንዴት ዓይነት ያሉት ፍርዶች ናቸው? የፍርዱን መጨረሻነትና ተፈጻሚነት ለመወሰን የምንጠቀመው

55 የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር የሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 458(ሐ)
56 ሮበርት ኤ. ሴድላር ገጽ 110-119
57 ዎርቶን የሕጎች ግጭት 3ኛ እትም፣ ገጽ 649
58 አር ኤች ግራቭሰን፣ 1969፣ ገጽ 665-667
59 ስታቫን ሳይ ገጽ 574
60 የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር የሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 458(መ)

የየትኛውን ሀገር ሕግ መሠረት በማድረግ ነው? የሚሉት ሲነሱ ከሚችሉት ጥያቄዎች መካከል ጥቂቶቹ ናቸው።

ከላይ በሌሎችም ጉዳዮች ላይ እንዳየነው ሁሉ የኢትዮጵያ ሕግ ይህንን በተመለከተ እምብዛም የሚናገረው ነገር የለም። ምንም ዓይነት የፍርድ ቤት ልምድ በጉዳዩ ላይ ያለመኖሩ ደግሞ ችግሩን በይበልጥ አባብሶታል። ስለዚህም የውጭ ሀገሮችን ሕጎችና የፍርድ ቤቶች ልምድ ማገናዘብ ከፍተኛ ዕርዳታ ይሰጣል።

መጨረሻነትና ለተፈጻሚነት ብቁ መሆን የሚያስገነዝብን ነገር በፍርድ እንደ ፍርድ በማንኛውም ፍርድ ቤት እንደገና ሊታይና ሊለወጥ ወይም ደግሞ ወይንን ሊባል አለመቻሉን ነው⁶¹። እንደ እንግሊዛዊው ዳኛ ሎርድ ሄርቸል ከሆነ መጨረሻነት የሚፈጠረው አንድ ፍርድ በቂ በሆነ መልኩ ለአንዲት ለመጨረሻ ጊዜ የመብቶችን ሕልውና ሲያረጋግጥ ነው⁶²።

በአንድ መጨረሻና ለመፈጸም በቂ ሆኖ በተሰጠ ፍርድ ተከራካሪ ወገኖች ሁሉ ሊገዙበት ይገባል⁶³። ስለ አንድ ውሳኔ መጨረሻነት በምናወራበት ጊዜ ያግባኝ የተጠየቀበት ፍርድ፣ እንደኛው ተከራካሪ ባልተገኘበት ሁኔታ የተሰጠ ፍርድ (በኢትዮጵያ ሥነ ሥርዓት ሕግ መሠረት ፍርድ ትዕዛዝና ውሳኔን ያካትታል)⁶⁴፣ አፈጻጸም ፍርድን በሰጠው ፍርድ ቤት የታገደ ፍርድ፣ የካሳ ክፍያ መጠኑ ወይም ዓይነቱ ያልተወሰነበት ፍርድ፣ በፊት የተሰጠ ትዕዛዝ፣ ለመተዳደሪያ የሚሆን ገንዘብ እንዲከፈል የሚሰጥ ውሳኔና የሕፃናትን ማላደግ በሚመለከት የሚሰጥ ፍርድን ሁሉ ሊያካትት ይችላል።

አንድ የውጭ ፍርድ ተፈጻሚነት የሚኖረው የመጨረሻ ፍርድ መሆኑ ሲረጋገጥ ስለሆነ በይግባኝ ወይም እንደገና በመመርመር ላይ ያለ ፍርድ ተፈጻሚነት እንዲኖረው የሚቀርቡ ጥያቄዎች ሁሉ በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት ውድቅ ይሆናሉ። ፍርድን የሰጠው የውጭ ፍርድ ቤት ብቃት ካለው፣ የፍርዱ ባለዕዳ እራሱን የሚከላከልበትን ዕድል ፍርድ ቤቱ እስከሰጠው ወይም በተገቢው ጊዜ ውስጥ ፍርድን በመቃወም ፍርድን ለሰጠው የውጭ ሀገር ፍርድ ተቃውሞ እስከአቀረበ ድረስ የፍርዱ ባለዕዳ ፍርድ ቤት ባለመቅረቡ ግለሰብ በሌለበት የሚሰጥ ማንኛውም ፍርድ የመጨረሻና ተፈጻሚነት ያለው ነው ተብሎ ይወሰዳል⁶⁵።

የመጨረሻና ይግባኝ ሊባልበት የማይችል ፍርድ ተሰጥቶ ነገር ግን ፍርድ የታገደ እንደሆነ፣ ምንም እንኳን በአንዳንድ ፍርድ ቤቶች ይህ በሚጣራበት ወቅት ከሳሹ ፍርድ እንዲፈጸምለት የመጠየቅ መብት የለውም የሚለውን አቋም በይዘቱም በአጠቃላይ ያለው የአሠራር ልምድ የሚያረጋገጠው ግን ከሳሹ ይህን የመሰለ ጥያቄ ለማንሳት እንደሚችል ነው። ነገር ግን ጉዳዩ ፍርድን በሰጠው ፍርድ ቤት እልባት እስካገኘ ጊዜ ድረስ ፍርዱ እውቅናና ተፈጻሚነት እንዲያገኝ የተጠየቀበት ሀገር ለተወሰነ ጊዜ ከተፈጻሚነት ሊያገደው ይችላል⁶⁶። ይህን የመሰለው እገዳ ፍርድ በተከታይነት በሚሰጥ ፍርድ ቁርጠኛ ሆኖ እስከሚታወቅ ድረስ የሚቀጥል ይሆናል⁶⁷።

ከፍርድ በፊት የሚሰጡ ውሳኔዎች፣ ለመተዳደሪያ የሚሆን ገንዘብ እንዲከፈል የሚሰጥ ፍርድና የሕፃናትን ማላደግ በሚመለከት የሚሰጥ ፍርድ መጨረሻነትና ተፈጻሚነት ችግሮች ግልጽ ሆነው ከሚታዩባቸው ጉዳዮች አንዳንዶቹ ናቸው። ከፍርድ በፊት የሚሰጥ ውሳኔን በተመለከተ የተለመደው አሠራር ውሳኔው ከመጨረሻው ፍርድ ጋር አብሮ ወይም ቀደም ብሎ የተሰጠ የመሆኑ ጉዳይ ነው⁶⁸። በእርግጥ ከመጨረሻው ፍርድ ቀደም ብሎ የተሰጠ ማንኛውም ትዕዛዝ በራሱ ተፈጻሚ ሊሆን አይችልም። ነገር ግን የመጨረሻው ፍርድ

⁶¹ ዎልተር ኤስ ጆንሰን፣ የሕጎች ግብፅ፣ 2ኛ እትም 1962 ገጽ 758-759
⁶² ኮቪየን እና ፍራግን፣ 15 የይግባኝ ጉዳይ I፣ የሎው ኳርቲርግ ሪቪው፣ ሮሊየም 6፣ 1890፣ ገጽ 238 ይመለከቱ
⁶³ ጂ.ኤች.ሲ ሞሪስ ገንፍሊክት እና ሎው፣ ዘጠነኛ እትም 1973፣ ገጽ 1039
⁶⁴ የኢትዮጵያ ፍትሕ ብሔር ሥነሥርዓት ሕግ፣ አንቀጽ 3
⁶⁵ ጁ.ሲ. ቼቫየር ዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ፣ 2ኛ እትም 1961 ገጽ 659
⁶⁶ ናትስ እንደ ሌጂስሌሽን፣ ዘፋይናሊቲ እና ጆጅሜንትስ ኢንደስትሪያል ክት እና ሎውስ፣ የኮሎምቢያ የሕግ መጽሔት ሮልም 41፣ 1941፣ ገጽ 889
⁶⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 889-890
⁶⁸ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 887-889

አካል ሆኖ የተሰጠ ትዕዛዝ ከሆነ ይኸው ትዕዛዝ የመጨረሻና ተፈጻሚ እንደሆነ ተደርጎ ይቆጠራል⁶⁹።

ሕፃናትን ማሳደግ በሚመለከት የሚሰጥ ፍርድን የተመለከትን እንደሆነ ያለው አጠቃላይ የአሠራር ልምድ እንደሚያሳየው ፍርድ የሚለወጥ ሆኖ እስካልተገኘ ድረስ ተፈጻሚነትን ያገኛል⁷⁰። ለመተዳደሪያ የሚሆን ገንዘብ እንዲከፈል የሚሰጥ ፍርድ፣ በተያያዘ መልኩ ጊዜያቸው የተላለፈባቸው ወይም ተከታታይ ክፍያዎችን በሚመለከት የተሰጡ ፍርዶች የመጨረሻና ተፈጻሚነት ያላቸው ስለመሆኑ በአንዳንድ ፍርድ ቤቶች ዘንድ ተቀባይነትን አግኝቷል⁷¹። የመጨረሻነትና የተፈጻሚነት ጥያቄዎች ሕፃናት ማሳደግን በተመለከተ ጉዳይ ላይም ሊነሱ ይችላሉ። በዚህ ረገድ የተለመደው አሠራር የሚጠቀመው ውሳኔው የልጁን ከሁሉ የተሻለ ጥቅም ያገናዘበ መሆን እንዳለበት ነው።

የፍርዶች መጨረሻነትና ተፈጻሚነት በየትኛው አገር ሕግ መሠረት ይወሰን የሚለውን ጥያቄ አስመልክቶ ዓለም አቀፍ እውቅና ያላቸው ሁለት አሠራሮች አሉ። በአንደኛው አሠራር መሠረት የፍርዶች ተፈጻሚነት መለካት ያለበት ፍርድን በሰጠው ሀገር ሕግ መሆን ሲኖርበት በሁለተኛው ሥርዓተ ልምድ ግን ጉዳዩ መወሰን ያለበት ፍርድ ተፈጻሚነትን እንዲያገኝ በተጠየቀበት ሀገር ሕግ መሠረት ነው። ምንም እንኳን ግልጽ የሆኑ ድንጋጌዎች በኢትዮጵያ ፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ውስጥ ተቀምጠው ባይገኙም በውጭ ሀገር የተሰጠው ፍርድ በዚህ ፍርድን በሰጠው ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ወይም ራጂስትራር መረጋገጥ አለበት የሚለው ቅድመ ሁኔታ ኢትዮጵያ እየተከተለች ያላቸው መስመር የመጀመሪያው መሆኑን ያሳያል⁷²።

የሕዝብ ሞራልና ፀጥታ

እንደሌሎች ሀገሮች ሁሉ⁷³ በኢትዮጵያም ሕግ የሕዝብ ሞራልና ፀጥታ ጉዳይ ለአንድ በውጭ ሀገር ለሚሰጥ ፍርድ መፈጸም እንደ አንድ ቅድመ ሁኔታ ተቀምጧል⁷⁴። የሕዝብ ፀጥታ በተለያዩ ምክንያቶች ተፈጻሚነት እንዲያገኙ የማይፈለጉ ፍርዶችን ለማገድ እንደ አንድ የመቆጣጠሪያ መሣሪያ ሆኖ ሲያገለግል ቆይቷል⁷⁵። የሕዝቦችን ባሕል፣ ልማድና አመለካከት በሚጥስ ሁኔታ ፍርዶች ተፈጻሚነት እንዳይኖራቸው የሞራል ቅድመ ሁኔታ እንደዚሁ እንደ አንድ የመከላከያ ዘዴ ሆኖ ያገለግላል። የአንድ ሀገር የሞራል ሕግና ደንብን የሚቀረን አሠራር ሁሉ ፀጥታን የሚያናጋ በመሆኑ በአጠቃላይ በሕዝብ ፀጥታ ቅድመ ሁኔታ ላይ ማተኮሩ ጠቀሚታው ከፍተኛ ያለ በመሆኑ⁷⁶ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ በዚህ የሕዝብ ፀጥታ መሠረተ ሀሳብ ላይ ያተኩራል።

⁶⁹ አርብር ቮንመኸረን እና ዶናልድ ቲ ትሮትማን፣ የውጭ ብይኖችን እውቅና የመስጠት ሁኔታ ጥናትና የመፍትሔ መንገዶችን ጠቋሚ ሀርሻርድ የሕግ መጽሔት ሾልዩም 81፣ 1968 ገጽ 58።

⁷⁰ ጂ ኤች ሲ ሞሪስ፣ ገጽ 103

⁷¹ ጂ ጂ ቼቫየር ገጽ 661

⁷² ኖትስ ኦንድ ሌጂስሌሽን፣ ዘፋይናሊቲ እና ጀጅመንትስ ኢን ዘኮንፍሊክት እና ሎውስ የኮሎምቢያ የሕግ መጽሔት ሾልዩም 41፣ 1941፣ ገጽ 887 888

⁷³ ዝኒ ከማሁ ገጽ 566

⁷⁴ የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 457(ለ)

⁷⁵ ስቲቫን ዛዚ፣ ኮንፍሊክት ሎውስ ኢን ኢሮፕያን ዲሞክራሲስ፣ 1964 ገጽ 160 170

⁷⁶ የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ፣ አንቀጽ 458(ሠ)

⁷⁷ ስቲቫን ዛዚ፣ ገጽ 279፣ ዊሊያም ኢ ሆልደር፣ ፕብሊክ ፖሊሲ ኤንድ ናሽናል ፕሪፈረንስ፣ ዘ ኤክስክሎሽን እና ፎሪን ሎው ኢንግሊሽ ፕሪይቪት ኢንተርናሽናል ሎው፣ ኢንተርናሽናል ኤንድ ኮምፕረቲቭ ሕግ መጽሔት፣ 1968፣ ሾልዩም 17 ከፍል 4፣ ገጽ 926 929

⁷⁸ ስቲቫን ዛዚ ገጽ 578 | እንዲሁም በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 71 የተጻፈውን ምንጭ ይመልከቱ |

የሕዝብ ፀጥታ ለሚለው ቃል ትርጓሜ ለመስጠት አስቸጋሪ ከመሆኑም በላይ ከዚህ በፊት የተደረጉ ብዙ ሙከራዎች ሁሉ ሳይሳካላቸው ቀርተዋል ለማለት ይቻላል⁷⁹። ነገር ግን ቃሉና ፅንሰ ሐሳቡ እጅግ የዳበረ በመሆኑ በተለያዩ ሀገሮች ባሕል፣ ሞራል፣ ሶሻልና ኢኮኖሚ ሥርዓቶች እንዲሁም በየሀገሮች ሕገ መንግሥቶችና ሕጎች እንዲሁም በፍርድ ቤቶች አሠራር በይበልጥ ሲገለፅ ይታያል⁸⁰። የአንድ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ተፈጻሚነት እንዲሁም በመሰሉ በተለያዩ መሠረታዊ ሐሳቦች፣ ሕጎችና የፍርድ ቤቶች አሠራር የሚገለጠውን የሕዝብ ፀጥታ የሚቀረን ከሆነ ተቀባይነት ሊኖረው አይችልም። ይህ አጭም በኢትዮጵያ ያለጥርጥር ተቀባይነት አለው።

የሕዝብ ወይም የመንግሥት ፖሊሲ በመባል የሚታወቀው የሕዝብ ፀጥታ መርህ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርዶች ተፈጻሚነት እንዳያገኙ በማድረግ በኩል ከፍተኛ የሆነ ሚና ይጫወታል። ዳይሲ እና ሞሪስ እንደሚሉት፡

“በውጭ ሀገር ሕግ መሠረት የተገኘ መብት፣ ሥልጣን፣ ችሎታ፣ ጉድለት ወይም ሕጋዊ ግንኙነት በእንግሊዝ ሕግ ውስጥ ተቀባይነት ከአለው መሠረታዊ ፖሊሲ ጋር የሚቀረን ከሆነ የእንግሊዝ ፍርድ ቤት መብቱን፣ ሥልጣኑን፣ ችሎታውን፣ ጉድለቱን ወይም ሕጋዊ ግንኙነቱን አያስፈጽምም ወይም ዕውቅና አይሰጠውም”።⁸¹

የእያንዳንዱ ሀገር ሕግ እንደሚያሳየው የሕዝብ ፀጥታን መርህ እንደ አንድ ቅድመ ሁኔታ ማስቀመጥ በራሱ በውጭ ሀገር የተሰጠን ፍርድ ተፈጻሚነትን ለማገድ ይረዳል። ፍርዱን እንዲያስፈጽም ጥያቄ በቀረበለት ፍርድ ቤት ዘንድ ተቀባይነት የሌለውና የውጭ ፍርድ የተመሠረተበት ሕግ ተፈጻሚነት እንዳያገኝ ለማድረግ ያስችላል። የውጭ አገር ፍርድ ለመሠጠቱ መሠረት በሆነው የውጭ አገር ሕግ ተፈጻሚነት የተነሳ ኢፍትሐዊነትንና ሌሎች መሰል ከባድ ችግሮችን የሚያስከትሉ ሁኔታዎችን ለመከላከል ያስችላል።

በኢትዮጵያ በሕግም ሆነ በፍርድ ቤቶች ውሳኔ ውስጥ የሕዝብ ፀጥታን ጥያቄ ሊያስነሱ የሚችሉ ሁኔታዎች በዝርዝር የተቀመጡበት የለም። ነገር ግን እንደፀሐፊው እምነት የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ሊጠቀሙባቸው የሚችሉአቸው ዓለም አቀፋዊ እውቅናን ያገኙ አንዳንድ የሕዝብ ፀጥታን ጥያቄ በማንሳት ፍርድን ከተፈጻሚነት የሚያግዱ ምክንያቶች አሉ።

አንደኛ አንድ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ፣ ፍርዱን በሰጠው በዚህ ፍርድ ቤት ወይንም የፍርዱ ተጠቃሚ በሆነው ግለሰብ ያላግባብ በሆነ የማድበርበር ድርጊት የተገኘ ከሆነ ይህ ፍርድ ተፈጻሚነት አያገኝም።⁸² ለምሳሌ ፍርዱ የተሰጠው በሀሰት ማስረጃ ላይ ተመርኩዞ ከሆነ፣ ቢታወቁ ኖሮ የፍርዱን ውጤት ሊቀይሩ የሚችሉ እውነታዎች ሳይገለፁ በመቅረታቸው⁸³ ወይም ደግሞ ፍርዱን የሰጡት ዳኞች በውሳኔው ውጤት በአንድም ሆነ በሌላ መንገድ ጥቅም እንዳላቸው ከተረጋገጠ ፍርዱ ያለአግባብ ተገኝቷል ወይንም ደግሞ የሕዝብ ፀጥታን ተቀርፏል ተብሎ ውድቅ ሊሆን ይችላል⁸⁴።

በእንግሊዝ የዓለም ሸቀፍ የግለሰቦች ሕግ በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ በማድበርበር የተሰጠ ወይም የተገኘ መሆን የለበትም የሚለው እራሱን እንደቻለ አንድ ቅድመ ሁኔታ ተቀምጧል⁸⁵። የፍርዱ ባለፊትም በሆነ ፍርዱ በተጭበረበረ መንገድ ተገኝቷል በማለት ፍርዱ ተፈጻሚነት እንዳያገኝ ይግባኝ ሊል ይችላል። ስለዚህም የፍርዱ ተፈጻሚነት

⁷⁹ ከላይ በተገለጸው ማሰታወሻ 2 ገጽ 279 ኔልሰን ኢኖን ቸንግ የሕዝብ ፖሊሲ በሕጎች ግድት ውስጥ፣ የቻይና ግንብ በትንሿ እንግሊዝ ዙሪያ ኢንተርናሽናልና የኮምፕራቲቭ ሎው ኣርተር ሆልዩም 45፣ ክፍል 3፣ 1966፣ ገጽ 634 637
⁸⁰ የሕዝብ ፖሊሲ መሠረተ ሀላብ በሕጎች ግድት፣ የኩሎምቢያ የሕግ መጽሔት፣ ሆልዩም 33፣ 1933 ገጽ 514
⁸¹ ዳይሲ እና ሞሪስ፣ የሕጎች ግድት፣ 8ኛ እትም፣ 1967፣ ገጽ 72
⁸² ዘ አሚሪካን ስቲትመንት እና ኮንፍሊክት እና ሎው፣ 1934፣ በእንቀጽ 440 (U) የተሰጠ አስተያየት
⁸³ ስቲቭን ሃዘ፣ ገጽ 278
⁸⁴ ኢቸ ግራቭንሰን፣ ኮንፍሊክት እና ሎውስ 6ኛ እትም፣ 1969 ገጽ 674 675
⁸⁵ ማሩሲያ ባርንሬድ፣ የውጭ ውሳኔዎች ተቀባይነትና አፈጻጸም፣ ኢንተርናሽናል ኤንድ ኮምፕራቲቭ ሎው ኣርተር፣ ሆልዩም 3፣ ክፍል 1፣ 1954 ገጽ 49 50

የተጠየቀበት ፍርድ ቤት ውሳኔውን በሰጠው ፍርድ ቤት የታዩትን ማሰረጃዎችና የተሰጡትን ፍርዶች እንደገና መርምሮ ውሳኔ ሊሰጥባቸው ይችላል⁸⁶። ለምሳሌ ፍርዱ የተፈረደለት ግለሰብ አሳሳች ማሰረጃ አቅርቧል ወይንም ደግሞ ፍርዱን የሰጡት ዳኞች በጉዳዩ ላይ ግላዊ ጥቅም አላቸው ብለው እስካመኑበት ድረስ የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች ፍርዱን ከተፈጻሚነት ውድቅ ያደርጉታል። የኢትዮጵያን አቋም የተመለከትን እንደሆነ ከላይ የተጠቀሱት ቅድመ ሁኔታዎች በሕዝብ ፀጥታ መሠረተ ሀሳብ ውስጥ የተካተቱ ስለሆነ አሰራሩ ከላይ ያለውን መልክ የያዘ ነው ለማለት ይቻላል።

ሁለተኛ በሚፈጽመው የሰብዓዊ መብትና ነፃነት ረገጣ ሳቢያ የዓለም ማህበረሰብ ያገለለውና ከዚህ የተነሳ ኢትዮጵያ በፅኑ የምትቃወመው ሀገር ፍርድ ቤት የሰጠው ፍርድ ተፈጻሚ እንዳይሆን ሊደረግ ይቻላል⁸⁷። በተጨማሪም ከሴተኛ አዳሪነት የሚገኝ ጠቀሜታን፣ ከቁማር የመነጨ ሰዳን፣ ከፅዕ ሽያጭ የሚገኙ ጥቅማ ጥቅሞችንና እንዲሁም በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት ሕገ ወጥ ከሆኑ ማንኛውም እንቅስቃሴዎች የሚገኙ ጥቅሞችን ለማስጠበቅ የተሰጡ ፍርዶች በኢትዮጵያ ተፈጻሚነት አይኖሯቸውም⁸⁸።

ሦስተኛ በኢትዮጵያ ውስጥ በዚያው ጉዳይ ላይ በኋላም ቢሆን የሚሰጥ ተቃራኒ ውሳኔን የሚቃወም የውጭ ውሳኔ ተቀባይነት አይኖረውም⁸⁹። በፍትሔብሔሩ የሥነ ሥርዓት ሕግ መሠረት በኢትዮጵያ ውስጥ የተሰጠን ፍርድ የሚቃረን በውጭ ሀገር የተሰጠ ፍርድ ምንም እንኳ የውጭ ሀገሩ ፍርድ ቀድሞ የተሰጠ ቢሆንም ተቀባይነት አይኖረውም⁹⁰።

አራተኛ የመንግሥት ሕግ ባሕርይ ያላቸው የአስተዳደር⁹¹፣ የታክስ⁹² እና እንዲሁም የወንጀል⁹³ የውጭ ሀገር ፍርዶች ከቶውኑም በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ሊፈፀሙ አይችሉም። በአጠቃላይ ከዓለም አቀፍ ሕግ መሠረተ ሀሳቦች እንግር በውጭ ሀገር የሚሰጡ ፍርዶች ተፈጻሚነት ሊኖራቸው የሚችሉው በፍትሔ ብሔርና በንግድ ላይ ያተኮሩ ጉዳዮች ሲሆኑ ብቻ ነው። የመንግሥት ሕግ ባሕርይ ያላቸው በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶች ሁሉ ፍርዱን የሰጠው ሀገር መንግሥታዊ ፍላጎት የሚያንፀባርቁ በመሆናቸው እንደ ነፃና ሉዓላዊ የሆነ ሌላ ሀገር ውሳኔውን ለማስፈፀም ወኪል አይሆንም።

የድንበርተኝነት መሠረተ ሀሳብ በዓለም አቀፍ ደረጃ ተቀባይነት ባገኘበትና በብዙ ፍርድ ሰጭ አካሎች ድጋፍ ባገኘበት በአሁኑ ወቅት ፍርድ ቤቶች በውጭ ሀገር ፍርድ ቤት የተሰጠን የወንጀል ፍርድ ያስፈፀማሉ ማለት ምንአልባት ከፅዕነት የራቀ ነው ለማለት ይቻላል⁹⁴። የእንግሊዝን ፍርድ ቤቶች በተመለከተ ጅቫየር እንደሚለው ከሆነ የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች ከክልል ውጭ የተሰጠውን የወንጀል ፍርድ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ መንገድ ለማስፈፀም የሚያስችል ከፍተኛ መስጠት የለባቸውም⁹⁵።

ከዚህ ጋር ተያይዞ ሊነሳ የሚገባው ነጥብ ከወንጀል ፍርዶች ጋር ተያይዘው የሚወሰኑ የፍትሔ ብሔር ውሳኔዎችን የሚመለከት ይሆናል። ለምሳሌ እንደ በውጭ ሀገር የሚገኝ የወንጀል ፍርድ ቤት ለወንጀሉ ቀጥተኛ ሰለባ የሚወሰነውን ካሣ በተመለከተ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ውሳኔውን ይቀበሉታልን? የሚለው እንደ ጥያቄ ነው። ከብዙ ሀገሮች ልምድ እንደምንረዳው ብዙ ፍርድ ቤቶች ይህንን መሰል የፍትሔ ብሔር ገጽታ

86 ቤልግን ኮዌን፣ የውጭ ውሳኔዎችና ማታለልን የሚመለከት መከላከያ፣ ሎው ኔርተርሊ ሪቪው፣ ስልዩም 65፣ 1949፣ ገጽ 82 86
87 ኢያን ብራውንሊ፣ የዓለም አቀፍ ሕግ መሠረተ ሀሳቦች፣ ሁለተኛው እትም፣ 1973 ገጽ 101 08
88 የኢትዮጵያ ፍትሔ ብሔር ሕግ 1952፣ ቁጥር 1716
89 ስቴቫን ዛዚ፣ ገጽ 279፣ የሲንዲካቶላ የፍትሔ ብሔር የሥነ ሥርዓት ሕግ 1916፣ አንቀጽ 748(4) ይመልከቱ
90 የኢትዮጵያ የፍትሔ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ፣ አንቀጽ 8(2)
91 የአሜሪካን የሕጎች ግጭት ስቴትመንት ክፍል 443
92 አልበርት ኤ ኤርንዘዊንግ እና ኤሪክ ጃይም ገጽ 79 80
93 ዝኒ ከማሁ
94 የሎተስ ጉዳይ (1927) ፒ.ሲ. አይ. ኤ ቁጥር 10
95 የጅቫየር የዓለም አቀፍ የግለሰብ ሕግ፣ 7ኛ እትም፣ 1965 ገጽ 329

ያለውን ፍርድ የሚያስፈጽሙ በመሆኑ⁹⁶ የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶችም በጉዳዩ ላይ ለየት ያለ አድም ሊይዙበት የሚችሉበት ሁኔታ የለም። በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት የካሣ ጥያቄ ለብቻው በፍትሐ ብሔር ችሎት ወይም ከወንጀሉ ጋር ተጣምሮ በወንጀል ችሎት መታየት የሚችል በት ሁኔታ አለ⁹⁷። በመሆኑም የካሣ ውሳኔው በፍትሐ ብሔር ችሎት ወይም በወንጀል ችሎት መታየቱ አንዳች ለውጥ ሊያስከትል አይገባም። ውሳኔው በኢትዮጵያ ፍርድ ቤት ተፈጻሚነትን ሊያገኝ ይገባል።

በውጭ ሀገር የተሰጠ የግብር ፍርድን በተመለከተ ዓለም አቀፍ ተቀባይነት ያለው የገቢ ሕግ መርህ ፍርዶች ዕውቅና እንዳይሰጣቸውና ተቀባይነትም እንዳይኖራቸው ይደነግጋል። ለምሳሌ በዩናይትድ ስቴትስ የገቢ ሕግን የሚያጣቅሱ ፍርዶች ተፈጻሚነት እንዳይኖራቸው ይደረጋሉ⁹⁸። በኢትዮጵያም የግብር ሕግን መሠረት ያደረጉ በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶች የሕዝብ ፀጥታን ይግረራሉ ተብሎ ስለሚታመንባቸው ከተፈጻሚነት ውድቅ ይሆናሉ።

ግጠቃላይ

እንደግንኛውም የዓለም አቀፍ ሕብረተሰብ አባል ሀገር ሁሉ፣ እያደገ በመምጣት ላይ የሚገኘው ዓለም አቀፍ ግንኙነትና ትስስር ኢትዮጵያ በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶችን እንደግብረጭም የመሰሉ ችግሮችን ለመፍታት የሚያስችል መፍትሔ እንድታዘጋጅ ያስገድዳታል። ኢትዮጵያ በፍርድ ቤቶቿ የሚሰጡ ፍርዶች በሌሎች ሀገሮች ፍርድ ቤቶች ተፈጻሚነት እንዲያገኙ እንደምትፈልግ ሁሉ በተመሳሳይ መንገድ በውጭ ሀገር ፍርድ ቤቶች የተሰጡ ፍርዶች በኢትዮጵያ ውስጥ ሊፈፀሙ የሚችሉበትን ሁኔታዎች ግመቻቸት ይኖርባታል። በፍርድ ቤቶች አካባቢ የሚታየውን በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶችን ከመፈፀም ጋር ተያይዘው ያሉትን ችግሮች ለማቅለል ኢትዮጵያ ከምንም ጊዜ በላይ በአሁኑ ወቅት በፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጉ የተቀመጡትን ድንጋጌዎች እንደገና መከለስና ግየት ይኖርባታል።

የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ በተለይ በሥነ ሥርዓት ሕጉ አንቀጽ 458 ውስጥ የተዘረዘሩትን ቅድመ ሁኔታዎች አፈጻጸም በተመለከተ አስፈላጊው መሻሻል ይደረግባቸው ዘንድ ልዩ ትኩረት ሲሰጠው ይገባል ይላል። ቅድመ ሁኔታዎቹ ያለ አንዳች ችግር በፍርድ ቤቶች ዘንድ በሥራ እንዲተረጎሙ መከለስ ይገባቸዋል። አሁን ባሉበት ሁኔታ ቅድመ ሁኔታዎቹ የሌሎች አገሮች ሕጎች ግድረግ እንደሚያስችሉት የሕግ ጥያቄዎችን ለመፍታት በቂ አይደሉም። በውጭ ሀገር የተሰጡ ፍርዶችን አፈጻጸም የሚመለከቱትን የፍትሐ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጉን ድንጋጌዎች በማሻሻል ኢትዮጵያ ሊያጋጥሟት የሚችሉትን የዓለም አቀፍ የግለሰቦች ሕግ ችግሮች ለመቋቋም ከወዲሁ ዝግጁ ሆኖ መገኘት ይኖርባታል።

⁹⁶ ሊገናዝ ሲዳላ ሆሄንቨልደርግ፣ ገጽ 113
⁹⁷ የኢትዮጵያ ወንጀለኛ መቅጫ ሕግ 19 አንቀጽ 100
⁹⁸ በንግሥቲቱና በጊላበርት መካከል በተነሳው ክርክር፣ 497 ኤፍ ቱዲ 1161 (9ኛ ሰር፣ 1979) አንድ የአራጎን ፍርድ ቤት በአራጎን ዜጎች ላይ የተሰጠን የእንግሊዝ ኩሎምቢያያታክስ ውሳኔ የሬቨኑ ሕግን (Revenue Rule) መሠረት በግድረግ ተፈጻሚ እንዳይሆን አግዷል።

TRANSLATION AND TRANSLATORS' RIGHTS UNDER ETHIOPIAN LAW: A COMPARATIVE STUDY

BY
Tsehai Wada*

INTRODUCTION

Different laws - international as well as domestic - give due recognition to and aim at protecting the rights of creators of works of the mind. At the international level, major international human rights instruments provide for the recognition of "everyone's right to the protection of the moral and material interests resulting from any scientific literary or artistic production of which he is the author"¹ That branch of law which gives due recognition to and protects the rights of creators of works of the mind is known as copyright law. Authors, as creators of works of the mind are, therefore, subjects of every copyright law. Some of the major rights of authors for which they seek the protection of the law are: the exclusive right to authorize the production, reproduction, adaptation and translation of their works.

This article discusses one of these rights, i.e., translation rights, which in short means the rights of authors to make or authorize the making of translations of their works into other languages. Accordingly, attempts are made in this article to show the status of translation rights under the copyright law of Ethiopia as well as major international copyright conventions and domestic copyright legislation of some countries. Moreover, translators' rights which are closely related to the subject at hand, are discussed along with translation rights for sake of comprehensiveness.

In order to grasp the issues to be raised with regard to the two rights under discussion, the article begins with some important concepts pertaining to the general law of copyright and concludes with few recommendations which aim at making the copyright law of Ethiopia consistent with other laws.

1. Main Features of Copyright Law

1.1 Definition

Copyright, as an area of the law that focuses on the rights of creators of "works of the mind" may be defined as "an intangible, incorporeal right granted by statute to the author or originator of certain literary or artistic productions, whereby he is invested, for a limited period, with the sole and exclusive privilege of multiplying copies of the same and publishing and selling them."² Copyright law thus protects not only the rights of authors, but also all other originators or creators of works of the mind such as composers, sculptors, translators³, etc.

---

* Lecturer in Law, Faculty of Law, Addis Ababa University

¹ Art. 27(2) of *The Universal Declaration of Human Rights*, and Art. 15(1)(c) of *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*.

² Henry C. Black, *Black's Law dictionary*, 4th Ed., West Publishing Co., St. Paul, Minn, (1951). Note- copyright may also be defined as "the exclusive, legally secured right to produce (as by writing or printing), publish, and sell the matter and form of a literary, musical, or artistic work (as by dramatising, novelising, performing, or reciting in public, or filming) for a (limited) period. *Webster's Third New International Dictionary*, G. and C. Merriam Co., Springfield, Mass, (1981).

³ *Corpus Juris Secundum*, Vol. XVIII, Copyright and Literary Property, Secs. 24-29 "...translations are copyrightable as original works..."

1.2 Protected Works

Most copyright laws do not list protected works exhaustively. Thus, one may only find an illustrative indication of protected works under different laws. Accordingly, most laws recognise the following as protected works: "...literary works, such as books, pamphlets, journal articles, ...musical compositions, radiophonic works...works of figurative arts, such as drawings, ...illustrations, geographical maps...etc."⁴ In the absence of an exhaustive listing, "any other work created by the intelligence of the author and presenting an original character are deemed to be works of the mind,"⁵ and considered as protected works.

1.3 Ownership

Copyright, being an intangible, incorporeal right raises many issues which are inapplicable to ownership of corporeal properties. With regard to corporeal objects, ownership is "the right, in virtue of which a thing is submitted, in an absolute and exclusive manner, to the action and will of a person"⁶. This definition presupposes the total possession of a given corporeal property⁷ and the right of ownership is perpetual.⁸ However, with regard to ownership of a copyright, an author is neither a total possessor of the property, i.e. the material object of the work, nor is the ownership perpetual. This is so, for at least two main reasons. These are:

a. Copyright deals with the "world of ideas" which are by themselves intangible and incorporeal. In order to achieve their importance, ideas have to be communicated to the public at large. Moreover, once an idea is communicated, the author is no longer master of the idea, for the public possesses it and cannot be divested of it.⁹ Thus, in the words of Planiol, "the idea [of rights of authors] clashes with that of a right of ownership, which assumes the possibility of exclusive possession. The truth is that authors are entitled to recompense. This result has long been achieved in practice by allowing authors a monopoly of publication."¹⁰

It should also be noted that the corporeal ownership of the material object of a given literary work, such as a book or a journal belongs to the purchaser, donee, or possessor of the object but

---

⁴ Article 1648 (a-d), Civ. Code of Ethiopia. (hereafter C.C.)

For more details see also:

a. Marcel Planiol, *Treatise on the Civil Law*, Vol. I, Part 2, 12th. Ed., translated by Louisiana State Law Institute, (1959), pp. 500, 501.

b. Corpus Juris Secundum, supra note 3.

c. Articles 2 and 1 of The Berne Convention for the Protection of literary and Artistic Works revised at Paris on July 24, 1971 and The Universal Copyright Convention as revised at Paris on July 24, 1971, respectively.

⁵ Article 1648 (e), C.C.

⁶ Planiol, supra note 4(a), quoting Aubry and Rau, Vol.II, Sec. 190, p.256.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*, p.379.

⁹ *Ibid.*, p.502. Note that copyright law does not protect ideas in their pure state, but only the form through which ideas are given structure and expression. For more details see Claude Colombet, *Major Principles of Copyright and Neighbouring rights in the world: A comparative Law Approach*, UNESCO, Paris, (1978), pp. 9 and 10.

¹⁰ *Ibid.*

not to the author. The corporeal and the incorporeal ownership of a given literary work are, therefore, independent rights exercised by owners of the material object and authors, respectively.¹¹

b) It is noted above that ownership is in principle perpetual. However, authors' rights over their works or the duration of monopoly are not perpetual and, therefore, limited to the maximum period provided by law.¹² The rationale behind this is that literary works grow old rapidly and die. They cannot last if they are not commented upon, analysed, and discussed. Thus, they become historical monuments, documents, and textbooks for schools. Hence, based upon considerations of the general welfare, literary works fall within the general domain, after remunerating the author (during his/her life time) and the nearest heirs (after his/her death).¹³

1.4 The Two Basic Rights.

Authors' rights are usually divided into two, i.e. economic and moral rights. The former refer to the economic exploitation of the fruits of works of the mind, while the latter refer to non-pecuniary rights or rights concerned with the personality of authors. Accordingly, the law grants authors the right to produce, reproduce, and authorise the adaptation and translation of their works and thereby protect their economic rights and thus be financially compensated for their toils in producing literary works. Many authors, therefore, make their living by exercising their economic rights and collecting royalties from either producers (for example theatrical performances), or reproducers (for published works), adapters (for example, cinema works), and translators.¹⁴ Moral rights, as noted above, deal with the personal rights of creators (authors). Given the fact that literary works are expressions of the personalities of their authors, the law guarantees that the reputation, honour, and freedom of creators should remain free from interference. The rationale behind this is that, "when an author produces a given literary work, he does more than bring into the world a unique object having only exploitative possibilities; he projects into the world part of his personality and subjects it to the ravages of public use, which creates possibilities of injury to the creator other than merely economic ones."¹⁵ Moral rights under the law, therefore, protect authors from such injuries and mainly consist of the following rights: the right to refuse to create; the right of paternity; the right to prevent deformation; the right to create and publish in any way desired; the right to prevent every mutilation or other

modification; the right to withdraw and destroy the work; and the prohibition against all other

¹¹ Art. 1663(1) C. C. The sub article reads as follows: "Assignment of the work"

"The incorporeal ownership of the author shall be independent of the ownership of the material object which constitutes the protected work."

¹² Under Ethiopian law, literary works are protected for a period of fifty years from the date of publication. See Arts. 1670(1) and 1672 (posthumous works) of the C. C.

¹³ Planiol, *supra* note 4(a) pp. 502,503.

¹⁴ The C.C. grants all economic rights except for the right to authorize translations (Art. 1655) to authors and their heirs under Arts. 1652, 1653, 1654 and 1670. Note also that Article 1670 is entitled "Heirs of the Author - I. Pecuniary Rights".

¹⁵ Martin A. Roeder, *The Doctrine of Moral Rights: A Study in the Law of Artists, Authors, and Creators*, *Harvard Law Review*, Vol. 53,(1940), p.557.

modification; the right to withdraw and destroy the work; and the prohibition against all other injuries to the creators' personality.¹⁶

1.5 Translators' Rights.

As far as translated works are concerned, translators are assimilated to authors under the law. This means that translators will have all rights guaranteed to authors under the law. One may at this juncture ask whether or not translators are creators and also question the reasons why the law assimilates them with authors.

In the strict sense of the term, translation is not a mere transmission of words. It is rather a field of work that demands much more expertise than mere transmission. Translators as mediators between cultures have, therefore, much responsibilities than authors. This is said for the reasons that:

*the translation must not betray, but on the contrary must faithfully render, the author's thinking; the translator must grasp the author's thinking perfectly, and find appropriate words to express it accurately. He must therefore have complete mastery of the two languages and of the subject matter of the work, thus expressing his own personality in it. It follows that to translate is to create.*¹⁷

Translators equipped with such skills are, therefore, required to be faithful both to their readers and to the author of the original work. They cannot, therefore, replace the author's ideas with those of their own and must convey the former's ideas in an understandable and attractive way to their readers.

For all the above reasons, translations are protected as original works and translators are assimilated to authors under the law. Thus, international conventions as well as domestic laws of many nations recognise the moral and economic rights of translators. It should, however, be noted that some laws require that translations should be original and creative¹⁸ while the rest do not mention this except for stating that translations are protected as original works.¹⁹

---

¹⁶ *Ibid.* p.556. The Article deals extensively with all the rights listed here and readers are advised to refer to the Article for more details. The C.C. of Eth. also recognizes the moral rights of authors under different articles. See Articles. 1671 -moral prejudices; 1673(3) -rights of public authorities; 1665 - alteration of a work; 1674 - protection of literary or artistic rights of ownership.

¹⁷ G.Renga, *Les droits des traducteur sur le plan international*, Babel, Vol.11, No.2, (1956), pp.73 et. seq. as quoted by Zivan Radejkovic, Translation rights and translators' rights, *Copyright Monthly Review of The World Intellectual Property Organization and the United International Bureaux for the Protection of Intellectual Property*, 7th. Year (1971), p. 195.

¹⁸ F.R.G., The copyright Law of 1965, Art. 3; Hungary, 1969 Law, Art. 4(2); Italy, The Law of 1941, Art.4; Peru, The Law of 1961, Art. 8; and Romania, Copyright Decree, (1956), Art. 10.

¹⁹ The C.C. also provides under Art. 1649(1) that "without prejudice to the rights of the author of the original work translations....shall be protected as original works". It should also be noted that translators,

2. TRANSLATION RIGHTS UNDER INTERNATIONAL LAW

The protection of literary and artistic ownership is one of the subject matters of international law, which ensures the effective protection of rights internationally. It, therefore, follows that translation rights are also international in character. Accordingly, many bilateral and multilateral treaties have been signed between states with a view to guaranteeing sufficient protection to authors of works of the mind. The Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works of September 9, 1886 and The Universal Copyright Convention of September 6, 1952 are the most prominent among similar multilateral treaties.²⁰

The right of authors to translate or authorise the translation of their literary works is recognised by and guaranteed under both conventions.²¹ The Berne Convention limits the period of protection to ten years, while the Universal Convention limits the period to seven years. Despite the fact that both conventions recognise the right of authors to translate or authorise the translation of their works, and limit the period of protection to ten and seven years, respectively both have failed to bring about a universal consensus. The most contentious issue in copyright conventions is striking a balance between the interests of developed and developing nations. The issue revolves around guaranteeing strong protection to authors - which is the view of the former states - and minimising the period of protection - which is advocated by the latter group of nations.

As far as the Berne Convention is concerned, it was created by the colonial powers during the heyday of colonialism.²² Though it may be said that they were legally represented by the colonising powers, developing countries did not take part in the making of the convention. At its initial stage, the Berne Convention was taken as a success, for the original members shared common principles and the level of legal protection already provided by each member to its own nationals was comparatively uniform.²³

At the end of World War II and the beginning of decolonization, the applicability of "universality of authors' rights" started to be challenged at every front. Thus, newly emerging independent states started to voice their opinions at different international fora, and forced amendments and revisions to the treaties. The Stockholm Revision Conference (of the Berne Convention), convened in June 1967 and the Paris Revision Conferences of July 24, 1971 (of both conventions) are cases in point.

---

just like authors do not have the exclusive right to authorize the retranslation of their works, pursuant to Art. 1655 C.C.

²⁰ The following analysis is limited to these two Conventions only. Thus, other treaties whether bilateral or multilateral are not considered in this work. The Berne Convention of September 9, 1886 was amended by the Paris Additional Act of May 4, 1896; revised at Berlin on November 13, 1908; supplemented at Berne on March 20, 1914; and revised at Rome on June 2, 1928; at Brussels on June 26, 1948; at Stockholm on July 14, 1967; and at Paris on July 24, 1971. The Universal Convention was revised at Paris on July 24, 1971.

²¹ See Article V of both Conventions.

²² Alan H. Lazar, *Developing Countries and Authors' Rights in International Copyright, Copyright Symposium*, Number Nineteen, Columbia University Press, New York, London, (1971), p. 6.

²³ *Ibid.* pp. 8 and 9.

As noted above, the importation of literary works, in particular educational materials, on favourable terms and a relatively free access to translate foreign literary works were the central issues that hampered the smooth copyright relations between the two groups of countries. By way of striking a balance between the diverging interests of these two groups of nations, the Berne Convention was amended so as to allow reservation, while the Universal Convention allows translation under license.²⁴ Moreover, the payment of royalties to authors of original literary works has also remained a bone of contention between the copyright relations of the two groups of nations since 1971. Accordingly, the status of translation rights under the two conventions in 1971 looks as follows:

Under the reservation system (Berne), ...a work can be translated without the author's consent and without any compensation being paid... whereas, under the licensing system both of these are required. Under (the former) system, if the author of the original work has not exercised his right to make or authorise the making of a translation of that work.... that translation right lapses and falls into the public domain; on the other hand, under the Universal Convention, if the work has not been translated within seven years following first publication, it does not thereafter fall into the public domain.²⁵

It should be noted that, though there seems to be an agreement between member states of the Universal Convention to enact implementing legislation, this was not pursued by all for different reasons. Thus, despite the fact that major copyright exporting countries took an active part in the making of the convention and put on record their views on translation rights, which was one of the most contentious issues,²⁶ the U.S. for one, did not include a provision for compulsory licensing in its implementing legislation. Moreover, a noted American copyright lawyer maintained at the time (i.e. 1955) that "there is no reason to suppose that any country of Western Europe will do so (i.e. enact implementing legislation for compulsory licensing); nor is it likely to become a wide-spread practice in the Western Hemisphere."²⁷ For these and other reasons proposals to revise both conventions, in particular those provisions that deal with translation rights, were put forward at different occasions,²⁸ and brought about the Paris Revision of July 24, 1971.

The revision conferences of 1971 introduced many changes pertaining to authors' rights and in particular translation rights. Accordingly, the Berne Convention added an appendix containing six articles which form an integral part of the convention.²⁹ The Universal Convention on the

---

²⁴ This was introduced by the Berlin revision of November 13, 1908 and later limited to the right of translation by the Rome revision of June 2, 1928. The Universal Convention on the other hand prohibits reservation. See Article XX.

²⁵ Radojkovic, Z, supra note 17, p. 192.

²⁶ For details see Theodore R. Kupferman and Matthew Foner (eds.), *Universal Copyright Convention Analyzed*, Report of the Rapporteur-General, Blake's Report, Federal Legal Publications, Inc., New York, (1955), pp. 229 - 232.

²⁷ Herman Finkelstein, Right of Translation: Article V of the Universal Copyright Convention, in Kupferman and Foner, supra note 26, p. 61.

²⁸ For details see Radojkovic, Z. supra note 17 p. 195.

²⁹ Article 21 of the Berne Convention of 1971.

other hand added four sub-articles, which are substantially the same as the appendix.³⁰ Some of the major changes introduced by these conventions are the following:³¹

a. A state regarded as a developing country in accordance with the established practices of the UN General Assembly is entitled to certain privileges subject to making a special declaration to this effect that is effective during a period of ten years or may be renewed for subsequent periods of ten years each.

b. A developing country has the right to authorise the translation of literary works into its official language or one of the languages, as the case may be, if no translation of the work into these languages is published within a definite period. However, translations can be authorised only under compulsory licenses and only for the purposes of teaching, scholarship, and research.

c. The term of protection of the right to authorise translation may be three years rather than seven years (as provided under Article V of the 1952 convention). However, in cases of translations into languages which are not in general use in one or more developed countries, the term may be reduced to one year. A developing country may also substitute for a period of three years a shorter period (which may not be less than one year) by agreement with a country in which the same language is in general use only in cases when the language in question is not English, French, or Spanish.³²

As far as translators' rights are concerned, neither the Berne nor the Universal Convention originally contained provisions that recognise these rights. However, translators' rights were expressly recognised and given protection by the Berlin revision of the Berne Convention (November 13, 1908) and supplemented by the Rome and Brussels revisions.³³ A similar provision was also added to the Universal Convention during the Paris revision in 1971.³⁴

3. TRANSLATION RIGHTS UNDER NATIONAL LEGISLATION

Authors' rights to translate or authorise the translation of their literary works (i.e., translation rights) are recognised and given protection by the domestic legislation of many nations. These countries include both the developed and the developing nations. It should, however, be noted that some countries restrict translation rights either by invoking reservation (Berne Convention) or in pursuance of Article V of the Universal Convention. Exceptions to these are Egypt and South Korea which have limited the period of protection to five years. Moreover, some

---

³⁰ Articles V bis, V ter, and V quarter of the Revised Universal Convention of 1971.

³¹ Since the appendix and the three additional sub-articles of the Universal Convention are substantially the same, the following discussion focuses on the latter only. Moreover, the changes introduced by the Conventions are summarized and readers are advised to refer to original texts for details.

³² According to some critics, the reduction in the term of protection loses much of its importance since these three languages are widely spoken in many parts of the world and literary works published in these languages are more susceptible to unauthorized translations than other publications made in other languages. For this and other changes introduced by the 1971 revision conferences, see Boguslavsky, Mark, *The U.S.S.R. and International Copyright Protection*, Progress Publishers, Moscow, (1979) pp. 93-133.

³³ Article 2(3) reads as follows: "Translations... of a literary or artistic work shall be protected as original works without prejudice to the copyright in the original work"

³⁴ See Article V bis (1).

countries, such as Chile, China, Dominican Republic, and Panama authorise translations depending on compliance with registration formalities.³⁵

According to a survey conducted in 1971, except for Ethiopia, the former Byelorussian state and the former Soviet Union all other nations recognise translation rights and give protection to them under their respective domestic copyright legislation. The Romanian copyright law, however, protects only the moral prerogatives of authors.³⁶ As far as translators' rights are concerned, almost all domestic copyright legislation protect translated works as original works and grant translators the same rights - economic as well as moral - as authors. The domestic legislation of many countries recognise and protect translators' rights without prejudice to the rights of the author of the original work and provide that a translator may not prevent other translations of the same work, unless the author has also conferred that right upon him or her. Moreover, with respect to a work that has passed into the public domain, a translator has copyright only in his or her version of the translation. It is also interesting to note that translators' rights are made subject to requirements of originality under domestic legislation of some countries: El Salvador (in so far as a translation contains original matter), Hungary (provided that the translation has an individual, original character), and Romania (provided that the translation has a creative character and presents an intellectual, creative work).³⁷

4. THE COPYRIGHT LAW OF ETHIOPIA

4.1 General

Book III of the Civil Code of Ethiopia, in particular Title XI, deals with literary and artistic ownership. Translation right is, therefore, one of the subjects dealt with in this part of the Code. It should also be noted from the outset that the law of literary and artistic ownership (copyright) appeared for the first time in the legal history of the nation in 1960, i.e., the enactment of the Civil Code.³⁸ Moreover, as far as the source of the law is concerned, the drafter admits that:

Title XI (Literary and Artistic Ownership) is one of those parts of the Civil Code which draws heavily - if not exclusively - on foreign and, more particularly, French legal concepts... (The Law of March 11, 1957, L.102 of France) in a simplified form,

---

³⁵ Radojkovic, Z. supra note 17, pp. 192, 193. For further details see, H.L. Pinner (ed.) *World Copyright Encyclopaedia*, Vol. IV, Sijthoff, Leyden, Holland, (1958), pp. 310-339 (translations), and pp. 59-65 (retranslations).

³⁶ Radojkovic, Z. supra note 17, p. 193. The U.S.S.R. Copyright legislation and the Civil Code of the R.S.F.S.R. were amended in 1973 and 1974, respectively, so as to accord authors the right to authorize translations of their works. See Arts. 102 and 489.

³⁷ *Ibid.*, pp. 196-198

³⁸ Shifa Soressa, *Protection of Literary and Artistic Property Under Ethiopian Law*, (Unpublished Law Library Archives) (1992), quoting S. Pankhurst, *The New Ethiopian Penal Code*, 3 *Ethiopian Observer*, (1958), p. 270.

See also, Rene David, *Sources of The Ethiopian Civil Code*, *Journal of Ethiopian Law*, Vol. 4, No. 2, (1967), p. 346.

*has become Title XI... of the Civil Code. It is one of the slices of "Western Law" incorporated in the law of Ethiopia.*³⁹

The rights of authors recognised under this copyright law include *inter alia*: the right to an incorporeal right of ownership in the work created notwithstanding that the work was executed in pursuance of a contract of employment for the performance of a project entered into with a third party;⁴⁰ publish the work;⁴¹ produce or reproduce the work during one's life time;⁴² authorise adaptation;⁴³ prevent the work from being presented as his/her own, if altered by a third party;⁴⁴ and demand the cessation of the infringement of the right, the destruction of the copies or adaptations made in breach of the law and claim damages for the moral and material prejudice caused by the breach.⁴⁵ It should, however, be noted that public authorities may in the general interest authorise the presentation or reproduction of a work or its adaptation, after such work has been published, notwithstanding the author's opposition.⁴⁶ Such authorisation is to be determined by a special law providing in particular for fair compensation, and in no circumstances may public authorities authorise the alteration of a work.⁴⁷

4.2 Translation Rights.

Under the Civil Code of Ethiopia, an author cannot object to the translation of his work.⁴⁸ Moreover, a translation made without the authorisation of the author shall expressly state this fact at the beginning of the work and failing such a statement, it shall be deemed to be prejudicial to the author's right.⁴⁹ Thus, unlike copyright laws of many countries and the major copyright conventions (discussed above) the Ethiopian copyright law strips authors of their right to deny authorisation for the translation of their original literary works. It should, however, be noted that authors just like any other person have the right to translate their own works, for this is not forbidden by law.

Given the fact that the Ethiopian copyright law has taken a unique stand on translation rights, which is inconsistent with the internationally accepted principle, i.e. the sole right of authors to authorise the translation of their works till they fall into the public domain, many questions which seek the rationale behind this exceptional situation may be raised. Some of the questions which may be raised in this regard are *inter alia*: Is the law influenced by the copyright law of France, i.e., its origin? Is it also influenced by custom or customary law of Ethiopia? Was the issue raised and if so how was it entertained during the making of the law? The answers to these questions are given in the following paragraphs.

---

³⁹ Harrison C. Dunning, *Property Law of Ethiopia*, (Unpublished, teaching material), (1967), p. 177 quoting Rene David, *Les Sources Du Code Civil Ethiopien*, *Revue Internationale Le droit Compare*, (1962) p. 603.

⁴⁰ Article 1647 (3), C.C.

⁴¹ Article 1652, C.C.

⁴² Article 1653, C.C.

⁴³ Article 1654, C.C.

⁴⁴ Article 1665, C.C.

⁴⁵ Article 1674, C.C.

⁴⁶ Article 1673, C.C.

⁴⁷ *Ibid.* Note: To this author's knowledge no such law has been enacted so far.

⁴⁸ Article 1655 (1), C.C.

⁴⁹ *Ibid.*

It is noted above that the Law of March 11, 1957 of France was grafted into the copyright law of Ethiopia⁵⁰ and hence this is the sole source of the law. Article 40 of the copyright law of France of March 11, 1957, however, expressly grants authors the right to authorise or deny authorisation for the translation of their works. Moreover, France is a party to the two conventions discussed above and a nation which recognised translation rights as early as 1851 in a bipartite copyright convention concluded with Great Britain, known as the Paris Convention of November 3, 1851.⁵¹ Thus, it may be concluded at this point that the copyright law of France is not the source of the above-mentioned unique stand in the Ethiopian copyright law.

It is also noted above that copyright law appeared for the first time in the legal history of Ethiopia in 1960, with the enactment of the Civil Code.⁵² Thus, unlike other areas of the Code which were influenced by local customs or customary laws, Title XI was not affected by these for, there is no evidence which can enable us to trace the presence of such restriction on translation rights in the local customs or customary laws of the nation.

As far as the making of the copyright law of Ethiopia is concerned, the drafter had allotted a separate chapter for "Literary and Artistic Ownership", i.e. Chapitre II - "De La Propriété Litteraire ou Artistic", in French and submitted the same to the Codification Commission. Accordingly, Articles 36-63 of the original draft were changed into Articles 1647-1674 of the final version of the Code with minor amendments. Under the original draft, (of the French version) authors were not given the right to authorise the translation of their works (Article 44).⁵³ Thus, Article 44 of the draft was changed into Article 1655 of the final version of the Civil Code without any amendment.⁵⁴

In light of the above three points, one may only conclude that neither the source of the law nor the influence of local customs or customary laws were the reasons for the exceptional stand. Moreover, the fact that Article 44 of the draft was unchanged during the deliberations of the Codification Commission shows that this was originally inserted by the drafter and passed without objection. It should also be noted that despite the fact that many articles under Title XI of the Civil Code are verbatim copies of the copyright law of France, the drafter did not give anywhere his reasons for making such an exception on translation rights. Thus, in the absence of background materials, indicative of the reason(s) behind this exception, one may only guess the rationale behind it.⁵⁵

---

⁵⁰ Supra, note 39.

⁵¹ Finkelstein, H, Supra Note 27, at p. 53, footnote No. 6.

⁵² Supra Note 38.

⁵³ The Article reads in French as follows:

Traductions

(1) - L'auteur ne peut s'opposer a la traduction de son oeuvre.

(2) - La traduction faite sans l'autorisation de l'auteur doit mentionner de facon express, au debut de l'ouvrage cette circonstance.

(3) - Faute de cette mention, elle est reputee porter atteint aux droit de l'auteur."

⁵⁴ See, *Civil Codification Materials*, Book 3, Property (Unpublished, Law Library Archives), pp. 12 - 20 and p. 177 for amendments on Title XI (Minutes of January 8, 1958).

⁵⁵ See Major Issues on Translation Rights, *Infra*, 5

4.3 Translators' Rights.

Under the Civil Code of Ethiopia, translations are protected as original works, without prejudice to the rights of the author of the original work.⁵⁶ Accordingly, translators are assimilated to authors and as far as their (translated) works are concerned, they have equal rights with authors. Translators, however, cannot object to the retranslation of their works, for the same right is not given to authors.⁵⁷ Thus, as far as translators' rights are concerned, the copyright law of Ethiopia is consistent with major international copyright conventions as well as the domestic legislation of many countries.

5. Major Issues on Translation Rights.

It is noted above that the Ethiopian copyright law took a unique stand on translation rights in contrast with major international conventions and domestic laws of many other nations. Moreover, despite the fact that the law was imported from France, it was noted above that the law deviated from its source and that no explanation was given for this either by the drafter or the Codification Commission. In light of these facts, it will be important to inquire into the reason(s) that compelled the law maker to enact such a law and also show the difficulties to be encountered in implementing the law. Accordingly, the following discussion will address issues such as: What was the motive of the drafter or the legislature in depriving authors of their right to deny authorisation for the translation of their works? If there were any convincing reasons for this during the making of the law, i.e., in 1960, are these reasons still valid today three and a half decades after the enactment of the law? To what extent have Ethiopian translators availed themselves of this right? and finally, though authors do not have the right to authorise the translation of their works, can they demand the payment of royalties from translators?

In the absence of an authoritative document showing the legislative intent behind Article 1655, it is admitted that the quest for the rationale cannot be anything but a guess. Accordingly, the first reason that may come to one's mind is the need to draw from the advanced literary cultures of other nations, in particular for educational purposes. This, as noted above, is the stand of many developing countries during negotiations on international conventions. Though this appears to be logical, since Ethiopia is not a party to any one of the international conventions to date, she is not obligated to protect foreign literary works. Thus, the Civil Code provisions are applicable to indigenous literary works only, but not to foreign works. It should, however, be noted that in 1958, i.e., during the making of the copyright law, the Codification Commission was not totally unaware of the need to acquire literary works for educational purposes, for it was then decided by the Commission to amend Article 49 of the draft (the current Article 1660 of the Civ. C.) so as to include the following sub-article:

(3) - Where the work is out of print, copies or reproductions thereof are authorised in several copies if made for educational purposes.⁵⁸

---

⁵⁶ Article 1649. C.C

⁵⁷ Article 1655(1). C.C.

⁵⁸ See *Civil Codification Materials*, supra note 53 (C.C. 79). The French text reads as follows:

Les Copies ou reproductions sont autorisées plusieurs exemplaires, a des fins d'enseignement, lorsque l'oeuvre est épuise.

But, again for an unknown reason, neither the Amharic (which is the controlling version) nor the English version of the Code contains this sub-article. Moreover, public authorities are given the power to authorise the presentation, reproduction, or adaptation of literary works in the "general interest", which may arguably include educational purposes.⁵⁹ It should, however, be noted that though the advancement of education at the cost of authors' rights was the concern of the legislature, neither of the above cited Articles, 1660 or 1673, deals with translation rights, for translation is made free to all under Article 1655. It, therefore, appears that the reason for restricting translation rights was not for educational purposes, for had it been this, the legislature would have included the exception under either of the above cited articles.

In the absence of a clear legislative intent or rationale, one may also guess that the legislature intended to enrich the literary culture of the nation by allowing translators to translate any work without the necessity of seeking authorisation or formal licensing to make their works available to the general public. It may also be added that this may help to strengthen the cultural integration between peoples of different cultures and languages living in the nation. Though this seems to be a noble idea, whether Ethiopian translators have availed themselves of this freedom is a matter of opinion. It is, however, apparent that Ethiopian translators, for one reason or another, are not yet interested in translating local literary works into other local languages and this is a fact that can be seen from the display of books in every book shop. Despite the fact that the first printing press was introduced in 1897 and the nation has abundant protected literary works,⁶⁰ a significant number of translated works, most of them from English to Amharic started to be produced in the early 1980s. Nonetheless, the quality of translated works has been questioned by critics at different times.⁶¹

Though it is clear from the above that there is an apparent scarcity of literary works translated from one local language into another, there seems to be a good opportunity in the future to produce such works for many other languages are currently used as mediums of instruction and official languages in their respective regions. Moreover, many literary works as well as official gazettes and journals, have started to be published recently in different local languages. However, despite the free hand given to translators under Article 1655 of the Civil Code, whether Ethiopian translators will use the freedom to translate original literary works from one local language into another or continue translating only foreign works remains to be seen.

A related issue with regard to translation rights is whether or not authors of original literary works are entitled to remuneration (royalties) when their works are translated. It is shown above that under the Civil Code, an author cannot object to the translation of his work. Moreover a translator who translates a literary work without the authorisation of the author is mandatorily required to expressly state this fact at the beginning of the work and failing such a statement, it shall be deemed to be prejudicial to the author's right (Article 1655). This is the only provision that deals with the legal relation between an author and a translator.

---

⁵⁹ Article 1673. (C.C.)

⁶⁰ Note. Between 1940 and 1949(1948 and 1957 G.C.) 100 books, most of them Amharic original works, were published per year. See - Asfaw Damte, *Ye Amarigna Tebebe Kalat* (1940 - 49 E.C.), *Tobia* Monthly Bulletin 1st Year, No. 9. (1985 E.C.) p. 40.

⁶¹ Melekete Tesfa, *Ye Tirgum Serawoch Ateyayakinet* (The Questionability of Translated works), *Mahlet* Monthly Bulletin, Vol. I, No. 1, (1985 E.C.), pp. 20-33.

Apart from the above, Title XI of the Civil Code does not provide a clear answer as to whether an author is entitled to claim a royalty from a translator. Moreover, remuneration even in cases of reproduction (publication) is not treated under the Title, but under Title XVI (contracts for the performance of services) and in particular under chapter 7, which deals with "publishing contracts". It should be noted that Article 1664 of the Civil Code (under Title XI) makes a reference to this chapter.⁶² Accordingly, Articles 2692 through 2694 deal with "authors' remuneration" However, the conditions of remuneration under these articles are limited to the contract to be entered into between the author and the publisher as defined under Article 2672 and not applicable to the relationship between authors and translators.⁶³

In light of the above, and in particular in the absence of a clear legal provision which allows or disallows the payment of royalties to authors in cases when their works are translated, one may easily note that the issue is open to interpretation. The fact that there are no any authoritative texts written on the subject⁶⁴ also contributes to the problem at hand. One may, however, argue that since the law has not expressly disallowed the payment of royalties, authors may claim remuneration from translators in cases where their works are translated. This may also be substantiated by the fact that had the legislative intent been to disallow this right, it would have provided a clear provision to this effect and, therefore, what is not disallowed under the law is allowed. Moreover, in a case where a translator wishes to translate a given literary work with the authorisation of the author,⁶⁵ the latter can have the opportunity to enter into a contract with the former and agree on the sum, or withdraw his consent, in which case the translator will be forced to translate without authorisation and state this fact in the translated work.

---

⁶² Article 1664 - Makes reference to rules governing contracts of publication.

The conditions on which literary or artistic rights of ownership may be assigned by the author to third parties shall be as provided for by the chapter of the code relating to "contracts of publication" (Articles 2672-2697).

⁶³ Chapter 7. Publishing Contracts.

A publishing contract is a contract whereby a party, hereinafter called the author, assigns in whole or in part his incorporeal right in a literary or artistic work to the other party, hereinafter called the publisher who undertakes to reproduce or produce the work and distribute it to the public. Note that Art. 2680 imposes on publishers the duty to seek the authorisation of authors in case when they want to translate literary works submitted for publication. The article reads as follows: Article 2680 - Modification and Translation. An authorisation to reproduce or produce a work shall not imply an authorisation to adapt it, to modify it or to authorise its translation. Under Title XI of the civil Code, an author has the right to authorise the adaptation (Article 1654) and prevent the alteration of his work (Articles 1665 and 1671), but not the right to authorise the translation of his work. (Article 1655).

⁶⁴ The only works done in this area are the following three senior papers written by graduating students at different times:

1. Shifa Soressa, supra note 38.
2. Tamru Wendimagegnehu, *Some Aspects of the Ethiopian Law of Literary and Artistic Property-an Inquiry into the Source and Scope of Protected Rights*, (Unpublished, Law Library archives), (1971).
3. Seleshi Zeyohannes, *The Ethiopian Law of Literary and Artistic Property*, (Unpublished, Law Library archives), (1983). Note also that while Tamru argues that "...the pecuniary benefits from ...translated works accrue to the translator..."(p.53), Shifa on the other hand maintains that "(W)hat Article 1655 purports is the possibility of translating a work without securing authorisation from the author. But, in no way does it deprive the author of material remuneration. ...Thus, the phrase "without prejudice to the rights of the author of the original work" in Article 1649 should be interpreted in such a way to protect both economic and moral rights of the original author." (pp. 35 and 36).

⁶⁵ Note that this is not forbidden by law. See Article 1655 (C.C.).

On the other hand, one may also argue that the law, by stripping authors of their right to deny authorisation for the translation of their works, has at the same time stripped them of the right to remuneration by translators. This is so for the reason that Article 1655 purports to protect the "right of paternity" only, for it is expressly provided that "failure to state the fact that a translation is made without the authorisation of the author, shall be deemed to be prejudicial to the author's right" and nothing more. Thus, the non-payment of royalty by a translator is not prejudicial to the author's right. Moreover, when one looks at Article 1655 from a practical point of view, if translators are not legally required to seek the authorisation of authors - unlike in cases of publication, production, reproduction, and adaptation⁶⁶ there cannot exist a contract between the two parties (i.e. the author and the translator) and, therefore, no agreement on the sum to be paid.

As far as moral rights of authors are concerned, the law expressly provides under Article 1665 that "notwithstanding any stipulation to the contrary, the author may prevent his work, if altered by a third party, from being presented as the author's own". Moreover, authors may also seek civil and penal remedies in cases where their moral rights are affected.⁶⁷ This may arguably extend to authors' right over translated works and it appears that they can demand the correct translation of their original works without any alteration.

---

⁶⁶ See Articles 1652 - 1654 of the C.C.

⁶⁷ See Articles 1674 of the C.C. and Articles 675-679 of the Penal Code of Ethiopia. The Penal Code seems to limit the scope of protection to the right to authorise the production and reproduction of protected works.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Creators of works of the mind have enriched the cultures of their societies and the world at large through their efforts to create new ideas and express them in different forms. The present level of cultural development would not have, therefore, been achieved without the endeavour of creators of works of the mind who have toiled and even sacrificed many other interests to create new works. Authors, as creators of works of the mind, have also contributed to the development of the literary cultures of their fellow citizens.

Due to the fact that authors have the incorporeal right of ownership only over their works and that the corporeal right of ownership is exercised by others, literary works are vulnerable to a variety of unauthorised uses. Accordingly, literary works can be published, produced, adapted, and translated without authorisation or remuneration. Piracy of such works is, therefore, prevalent in many countries, in particular those that have weak copyright laws and inefficient enforcement mechanisms. In order to curb such practices, international conventions, as well as domestic copyright laws of many nations, give due recognition to and protect the moral and economic rights of authors.

Ethiopian copyright law, however, for an unknown reason deprives authors of their right to deny the authorisation for the translation of their works. Moreover, the law does not expressly provide that authors are entitled to remuneration from translators in cases when their works are translated without authorisation. The issue is, therefore, left open for interpretation.⁶⁸ The following suggestions are, therefore, made in order to fill the lacunae created by the law and make Ethiopian copyright law consistent with international conventions, to which Ethiopia may possibly make herself a party in the near future.

1. Major international conventions, which were originally tuned to the interests of the developed countries have only recently started to respond to the interests of the developing countries, too. Accordingly, the periods of protection, in particular for those works to be employed for the purposes of teaching, scholarship, and research, have been drastically reduced so as to accommodate the interests of developing nations. Many developing nations, including African nations are, therefore, parties to the international conventions discussed above.⁶⁹ Since all other provisions of the copyright law of Ethiopia are more or less consistent with these conventions, Ethiopia should amend Article 1655 of the Civil Code and make herself a party to the Universal Convention, which has a wider scope application and a comparatively larger number of member countries than the Berne Convention.
2. So far, the absence of translated works from one local language into another might not have necessitated the need to revise the law. The current usage of different languages for official and academic purposes, however, will soon create favourable conditions for the translation of original local literary works into other local languages. Thus, the amendment of the law will be timely and beneficial to local authors who are stripped of their rights for unknown reasons.

---

⁶⁸ There are no reported cases on this particular issue.

⁶⁹ For list of countries that joined the two Conventions, see Boguslavsky, M. *supra* note 32 pp. 93 and 95.

3. The law should also expressly provide that authors are entitled to remuneration from translators, for the latter's creative works are derivative and not original.

4. It is, therefore, suggested that the following Articles should be amended to read as follows:

Article 1655 - Translations

Only the author shall have during his life the right to authorise the translation of his work.⁷⁰

Article 1670 - Heirs of the author - I. Pecuniary rights.

- (1) The author's right to authorise the production, reproduction, adaptation or translation of his work may, after his death, be exercised by his heirs for a period of fifty years from the time of publication of the work.⁷¹

Article 1673 - Rights of Public authorities.

- (1) Public authorities may in the general interest, notwithstanding the author's opposition, authorise the presentation or reproduction or its translation or adaptation, after such work has been published by its author or his heirs.⁷²

---

⁷⁰ With this amendment, Sub-Articles 2 and 3 of Article 1655 will be redundant and should, therefore, be deleted.

⁷¹ Sub-Article 2 should be maintained as it is.

⁷² Sub-Articles 2 and 3 should be maintained as they are.

ትርጉምን የመፍቀድ እና የተርጓሚዎች መብቶች
በኢትዮጵያ ሕግ፤ ጎጽጽራዊ ጥናት*
በ ፀሐይ ወዳ**

መግቢያ

የተለያዩ ሕጎች-ዓለም አቀፋዊም ሆኑ የአገር ውስጥ ሕጎች-ለአለም ግብር ወጪት አፍላቂዎች (ፈጣሪዎች) እውቅናን ይሰጣሉ መብቶቻቸውንም በማስከበር ላይ ያተኩራሉ። በዓለም አቀፍ ደረጃ ዋናው የሆኑ ዓለም አቀፍ የሰብአዊ መብት ሰነዶች “ማንኛቸውም ሰው ራሱ ፈጣሪ የሆነበት ሳይንጣዊ፣ ሥነ ጽሑፋዊ፣ ወይም ኪነታዊ ሥራ የሞራልና የማቴሪያል መብቱ ሊጠበቅለትና እውቅና ሊሰጠው ይገባል”። በማለት ይደነግጋሉ። ለአለም ግብር ወጪት አፍላቂዎች መብቶች አስፈላጊውን እውቅና የሚሰጠውና ጥበቃም የሚያደርግላቸው የሕግ ክፍል የድርሰትና የኪነጥበብ ባለሀብትነት (ኮፒ ራይት) ሕግ በመባል ይታወቃል። ደራሲያን የአለም ግብር ወጪት አፍላቂዎች በመሆናቸው ይህ ሕግ ይመለከታቸዋል። የሕግ ጥበቃ ከሚያስፈልጋቸው የደራሲያን መብቶች ጥቂቶቹ ብቸኛ የሆነ የማስታወቅ፣ የማራባት፣ የማስማማት እና የመተርጎም ሥራን የመፍቀድ መብቶች ናቸው።

ይህ ጽሑፍ ከእነዚህ መብቶች በአንዱ ማለትም ትጉምን በመፍቀድ መብት ላይ ያተኩራል። ትርጉምን የመፍቀድ መብት ማለት በአጭሩ የድርሰት ሥራዎቻቸውን ደራሲያን ራሳቸው ከአንድ ቋንቋ ወደ ሌላ የመተርጎም ወይም ሌሎች ሲተረጎሙ ፈቃድ የመስጠት መብት ማለት ነው። በዚህም መሠረት በዚህ ጽሑፍ ትርጉምን የመፍቀድ መብት በኢትዮጵያ ሕግ፣ ዋና ዋና በሆኑ ዓለም አቀፋዊ ስምምነቶች እና በአንዳንድ አገሮች የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሀብትነት ሕጎች ያለውን ቦታ ለማሳየት መከራ ተደርጓል። ቁተጫማሪም ትርጉምን ከመፍቀድ መብት ጋር የተቀራረበ ዝምድና ያለው የተርጓሚዎች መብት ጽሑፉን የተሟላ ለማድረግ ሲባል በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ተካፏል።

በነዚህ ሁለት መብቶች ዙሪያ ሊነሱ የሚችሉ ጭብጦችን ግልጽ ለማድረግ ሲባል ይህ ጽሑፍ ከአጠቃላይ የድርሰትና ኪነ ጥበብ ባለሀብትነት ሕግ ጋር ተዛምዶ ያላቸውን ዋና ዋና ጽንፁ ሀሳቦችን በማስተዋወቅ ጀምሮ የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሀብትነት ሕግን ከሌሎች ተመሳሳይ ሕጎች ጋር የተጣጣመ እንዲሆን በሚጠቁሙ ማሳሰቢያዎች ይደመደማል።

1- የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሀብትነት ሕግ ዋና ዋና ጠባዮች

1.1 ትርጉም

የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሀብትነት ሕግ በአለም ግብር ወጪት አፍላቂዎች መብት ላይ የሚያተኩር ሕግ ሲሆን “ደራሲያን ወይም የአለም ግብር ወጪት አፍላቂዎች በድርሰቶቻቸው ወይም በኪነ ጥበብ ሥራዎች ላይ በተወሰነ የጊዜ ገደብ ውስጥ ሥራዎቻቸውን ለማራባት፤

* በዚህ ጽሑፍ ላይ በተለይ ካልተመለከቱ በስተቀር ዓመተ ምህረቶቹ እንደኤውሮፓውያን ዘመን አቆጣጠር ናቸው።

** ሌክቸረር፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ የሕግ ፋክልቲ
ዓለም አቀፍ ሰብአዊ መብቶች ማለጫ ኦ.27(2) እና ዓለም አቀፍ የኢኮኖሚ፣ የሶሻል እና የባሕሪ መብቶች ስምምነት ኦ. 13(1) (ሐ)

ለማሳተምና ለመሸጥ በሕግ የተሰጣቸው የራሳቸው ብቻ የሆነ ማንም የማይጋራቸው የማይዳሰስ እና ግዙፍነት የሌለው መብት” ነው² በማለት ሊተረጎም ይችላል። ይህም በመሆኑ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ጥበቃ የሚያደርገው ለደራሲያን መብቶች ብቻ ሳይሆን የአእምሮ ሥራ አፍላቂዎች ለሆኑ ለምሳሌ የሙዚቃ አዘጋጆች፣ ቅርጻ ቅርጽ ቀራጮች፣ ተርጓሚዎች³... ወዘተ መብቶች ጭምር ነው።

1.2 ጥበቃ የሚደረግላቸው ሥራዎች

በርካታ የድርሰትና ኪነጥበብ ባለሐብትነት ሕጎች ጥበቃ የሚደረግላቸው ሥራዎች እነዚህ ብቻ ናቸው በማለት አይዘረዝሩም። ስለዚህም በተለያዩ ሕጎች ላይ ጥበቃ የሚደረግላቸው ሥራዎች ጠቋሚ የሆነ ዝርዝር ብቻ ይገኛል። በመሆኑም ብዙ ሕጎች የሚከተሉት የሥነ ጽሑፍ ሥራዎች ጥበቃ የሚደረግላቸው ናቸው በማለት ዕውቅና ይሰጧቸዋል። “...መጻሕፍት፣ በጥራዝ የሚወጡ ጽሑፎች፣ የመጽሐት ጽሑፎች ወይም የሙዚቃ ድርሰቶች በራዲዮ ድምጽ እንዲሰሙ የተዘጋጁ ሥራዎች ... እንደ ሥዕል እንደ ንድፍ ሥዕል ያሉ ሥራዎች... የሥዕል መጽሐቶች፣ የጂኦግራፊ ካርታዎች... ወዘተ”⁴ የተሟላ ዝርዝር በሌለበት ሁኔታ “በሠሪያቸው እእምሮ የተፈጠሩና የዚህን አሠራር ልዩነት የሚያሳዩ ሌሎች ሥራዎች ሁሉ”⁵ ጥበቃ የሚደረግላቸው ሥራዎች እንደሆኑ ይቆጠራሉ።

1.3 ባለሐብትነት

የድርሰትና የኪነጥበብ ባለሐብትነት የማይዳሰስና ግዙፍነት የሌለው መብት እንደመሆኑ ግዙፍነት ባላቸው ንብረቶች ባለሐብትነት ላይ ተፈጻሚ ሊሆኑ የማይችሉ ብዙ ጭብጦችን ሊያሰነዝሩ ይችላሉ። ግዙፍነት ያላቸው ንብረቶችን በተመለከተ ባለሐብትነት ማለት “አንድን ንብረት ፍጹማዊ እና ብቸኛ በሆነ መንገድ በባለንብረቱ ድርጊትና ፍቃድ ሥር የማዋል መብት”⁶ ማለት ነው። ይህ ትርጉም ግዙፍነት ያለው ንብረት ሙሉ በሙሉ በባለሐብቱ ይዞታ ሥር መሆኑን⁷ እና የባለሐብትነት መብቱም ዘላለማዊ መሆኑን⁸ መነሻ ያደርጋል። ሆኖም የድርሰትና የኪነጥበብ ባለሐብትነትን በተመለከተ አንድ ደራሲ የንብረቱ ማለትም ሥራው የተገለጠበት ግዙፍ ዕቃ ሙሉ በሙሉ ባለይዞታ አይደለም። ባለሐብትነቱም ዘላለማዊ አይደለም። ይህም ሊሆን የቻለው በሚከተሉት ሁለት ዋና ዋና ምክንያቶች የተነሣ ነው።

² ሔገሪ ሲ. ብላክ፣ ብላክስ ሎው ዲክሽነሪ 45ው እትም፣ ዌሥት ፐብሊሺንግ ካምፓኒ፣ ሂንት ፖል፣ ሚኒሶታ (1951) የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት “የድርሰት፣ የሙዚቃ ወይም የኪነ ጠበብ ሥራዎችን (በድራማ ወይም፣ በልብ ወለድ መልክ በማቅረብ፣ በድርጊት በማሳየት፣ በአደባባይ በመግለጽ ወይም በሲኒማ በማሳየት) ሥራዎቹ እንዲወጡ፣ እንዲተተሙ እና እንዲሸጡ ለደራሲያን በተወሰነ የጊዜ ገደብ ውስጥ እንዲጠቀሙባቸው የተሰጠ ብቸኛና በሕግ ጥበቃ የሚደረግለት መብት ነው።” በማለት ሊተረጎም ይችላል። ዌብስተርስ ሰርድ ጅው ኢንተርናሽናል ዲክሽነሪ፣ ጂ. ኤንድ ሲ. ሚሪያም ካምፓኒ፣ ስፕሪንግፊልድ፣ ማሳሹሴትስ (1981)

³ ኮርፐሽን ጆርስ ሴኮንድም ቅጽ 18፣ ኮፒ ራይት ኤድድ ሊተራራ ፐርፐርቲ፣ ሴክሽን 24-29 “የትርጉም ሥራዎች እንደ ወጥ ሥራዎች ሁሉ ሕጋዊ ጥበቃ ይደረግላቸዋል።”

⁴ በ1952 ዓ.ም. የወጣው የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሕግ (ከዚህ በታች የፍ.ሕ. በመባል የሚጠራው) ቁ. 1648 (ሀ-መ) ለተጨማሪ ማብራሪያ የሚከተሉትን ይመልከቱ።

ሀ. ማርሰል ፕላንየል፣ ትሪታይዝ ለን ዘ፣ ሲቪል ሎው፣ ቅጽ 1፣ 2ኛው ክፍል፣ 12ኛው እትም በሉዚያና ስቴት ሎው ኢንስቲትዩት የተተረጎመ፣ (1959) ገጽ 500 እና 501

ለ. ኮርፐሽን ጆርስ ሴኮንድም ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 3 ላይ የተመለከተው

ሐ. የበርን የድርሰትና የኪነጥበብ ሥራዎች ጥበቃ ስምምነት ፓሪስ ላይ ጁላይ 24 ቀን 1971 ዓ.ም እንደ ተከለሰ አንቀጽ 2 እና የዓለም አቀፍ የድርሰትና የኪነጥበብ ባለሐብትነት ስምምነት ፓሪስ ላይ ጁላይ 24 ቀን 1971 (ዓ.ም.) እንደተከለሰው አንቀጽ 1 የፍ.ሕ. ቁ. 1648(ሠ)

⁵

⁶ ፕላንየል፣ ከላይ በ4(ሀ) የተመለከተው አብሪ ኤንድ ራው ቁ. 2፣ ሴክሽን 190 በገጽ 256 ላይ የጻፈውን በመጥቀስ

⁷ ዝኒ ኮማው

⁸ ዝኒ ኮማው ገጽ 379

ሁ- የድርሰትና የኪነጥበብ ባለሐብትነት አትኩሮት በ“ሀሣቦች ዓለም” ላይ ሲሆን እነዚህም በራሳቸው የማይዳሰሱና ግዙፍነት የሌላቸው ናቸው። ሐሳቦች የሚጠበቅባቸውን ጥቅም ለማስገኘት ከተፈለገ ለሕዝብ መድረስ ይኖርባቸዋል። በተጨማሪም እንደ ሐሳብ እንደ ለሕዝብ ከደረሰ እናላቂው የሐሳብ ባለቤት አይሆንም። ምክንያቱም ሕዝቡ የሐሳቡ ባለይዘታ ስለሚሆንና ይዘታውን ማስለቀቅ ስለማይችል ነው። ስለዚህም በጥላኒያል አባባል “የደራሲያን መብት የሚለው ሐሳብ ብቸኛ ይዘታን መሠረት ከሚያደርገው ከባለሐብትነት መብት ጋር ይጋጫል። ሆኖም ደራሲያን ሥራዎቻቸውን የማሳተም ብቸኛ ሕጋዊ መብት ስለተሰጣቸውና በዚሁም የድካማቸውን ዋጋ ስለሚያገኙ የባለሐብትነት መብታቸው የተጠበቀ ነው”⁹

ከዚህ በተጨማሪ እንደ የድርሰት ሥራ የተገለጠበት መጽሐፍ ወይም መጽሔት ግዙፍ ነገር ባለሐብትነት የገዢው የሥጦታ ተቀባዩ ወይም የባለይዘታው እንጂ የደራሲው አይደለም። ስለዚህም ሥራው የተገለጠበት ግዙፍ ዕቃ ባለሐብትነት እና ሐሳቡን ያፈለቀው ደራሲ ባለሐብትነት የተለያዩ ናቸው።¹¹

ለ- ከላይ የባለሐብትነት መብት በመሠረቱ ዘላለማዊ መሆኑ የተገለጸ ቢሆንም የደራሲያን የባለሐብትነት መብት ግን ዘላለማዊ ያልሆነና በሕግ በተወሰነ የጊዜ ገደብ የሚያበቃ መሆኑን መገንዘብ ተገቢ ነው።¹² ይህ የሆነበት ምክንያት የድርሰት ሥራዎች ወይይት ካልተደረገባቸው ትንተና ካልተደረገባቸው ወይም ሕስ ካልቀረበባቸው ረዥም ጊዜ ስለማይቆዩና እና ቶሎ አርጅተው ከሰው አዕምሮ በመጥፋት ስለሚሞቱ ነው። ከዚህም የተነሣ ታሪካዊ ቅርፆች ወይም ሠነዶች ወይም የማስተማሪያ መጽሐፍት ይሆናሉ። ስለዚህም የሕብረተሰቡን ጥቅም ለማስጠበቅ ሲባል የድርሰት ሥራዎች ደራሲው በሕይወት አስከፊ ድረስ እርሱ ደራሲው ከሞተ በኋላ ደግሞ የቅርብ ወራሾቹ በድርሰቱ ሥራ ገንዘብ ካገኙ በኋላ የሕዝብ ንብረት ይሆናሉ።¹³

1.4. ሁለቱ መሠረታዊ መብቶች

የደራሲያን መብቶች ብዙ ጊዜ በሁለት ይከፈላሉ። እነዚህም የኢኮኖሚና የሞራል መብቶች በመባል ይታወቃሉ። የኢኮኖሚ መብት ደራሲው በደረሰባቸው ሥራዎች ላይ ያለውን ገንዘብ የማግኘት መብቱን የሚመለከት ሲሆን የሞራል መብት ግን ከገንዘብ ጋር ያልተገናኘ የደራሲውን ስብእና የሚመለከት መብት ነው። በመሆኑም ሕግ የደራሲያን የድርሰት ሥራዎቻቸውን ለማውጣት የሚያደርጉትን ጥረት ለማበረታታት የድርሰት ሥራዎቻቸውን የማሳየት፣ የማባዛት፣ የማስማማት እና ትርጉሙን የመፍቀድ ብቸኛ መብት እንዳላቸው በመደገግ የኢኮኖሚ መብታቸውን ይጠብቅላቸዋል። በዚህም መሠረት ብዙ ደራሲያን በኢኮኖሚ መብታቸው በመጠቀም የድርሰት ሥራዎቻቸውን ከሚያሳዩ (ለቲያትር ሥራዎች) ከአስማሚዎች (ለሲኒማ ሥራዎች) ወይም ከተርጓሚዎች ገንዘብ (ርያልቲ) በመሰብሰብ ይኖራሉ።¹⁴ ከላይ እንደተገለጸው የሞራል መብቶች በደራሲያን የግል መብቶች ላይ የሚያተኩሩ ናቸው። የድርሰት ሥራዎች የደራሲያን የሰብእና መግለጫዎች

⁹ ዝኒ ኮማህ ገጽ 502። የድርሰትና የኪነጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ጥበቃ የሚያደርገው ለሐሳብ ሳይሆን ለሐሳቡ ለተገለጠበት ፎርም ነው። ለበለጠ ግብራሪያ ከላውድ ኮሎምቤት፣ ሚደር ፕሪንሲፕል ለፍ ኮፒራይት ኢንድ ኔሽንና ራይትስ ኢን ዘ ዎርላይ፣ ኤ ኮምፓራቲቭ ሎው ለፕሮፍ የኔሰኮ፣ ፓሪስ (1978) ገጽ 9 እና 10ን ይመልከቱ።

¹⁰ ዝኒ ኮማህ

¹¹ የፍ.ሕ.ቁ. 1663(1) እንደሚከተለው ይነበባል፡- ያወጣውን ሥራ ስለማስተላለፍ እንደ ሰው አስቦ ያወጣውን (ግዙፍነት) የሌለው ሥራ ባለሐብትነት መጠበቅ ከሚገባው ከግዙፍ ዕቃ ባለሐብትነት የተለየ ነው።

¹² በኢትዮጵያ ሕግ የድርሰት ሥራዎች ከታተሙበት ጊዜ ጀምሮ ለገምጃ ዓመታት ጥበቃ ይደረግላቸዋል። የፍ.ሕ.ቁ. 1670(1) እና (ከሞት በኋላ ለሚታወቁ ሥራዎች) ቁ. 1672ን ይመልከቱ።

¹³ ጥላኒያል ከላይ በግርጌ ግስታወሻ ቁ.4(ሀ) በገጽ 502፣ 503 ላይ የተጠቀሰውን ይመለከቷል።

¹⁴ የፍ.ሕ.ጉ በቁ. 1655 ትርጉምን ከመፍቀድ በተጨማሪ ለሁሉም ደራሲያን እና ለወራሾቻቸው የኢኮኖሚ መብቶች እውቅና ይሰጣል። ቁ. 1652፣ 1653፣ 1654 እና 1670 የቁ. 1670 ርዕስ “የሥራ አውጪው ወራሾች(1) የገንዘብ መብት” በሚል ይነበባል።

እንደመሆናቸው መጠን ሕግ የደራሲያን ዝና፣ ከብር እና ነፃነት ከጣልቃ ገቦች ነፃ እንዲሆን እስፈላጊውን ጥበቃ ያደርጋል። ይህም የሆነበት ምክንያት “እንደ ደራሲ አንድን የድርሰት ሥራ ሲያወጣ ከኤኮኖሚ ጥቅሙ በላይ አንድ ልዩ የሆነ ሥራ ለዓለም ያስተዋውቃል። በዚህም ከፊል ስብእናውን በማስተዋወቅ ሥራዎቹ ለሕዝብ ጥቅም በመዋላቸው የተነሣ በደራሲው ላይ ከገንዘብ ጥቅሙ በላይ ሌሎች ጉዳዮች እንዲደርሱበት ሁኔታዎች ይፈጠራሉ።”¹⁵ ስለዚህም ሕግ ለደራሲያን የሞራል መብቶች ዕውቅና መስጠቱ ደራሲያን እንዲህ ካሉ ጉዳዮች እንዲጠበቁ ለማድረግ ነው። በመሆኑም የሞራል መብቶች በመባል ከሚታወቁት መብቶች ዋና ዋናዎቹ አንድን ሥራ ለመፍጠር ያለመንደድ፣ ሥራው በደራሲው ሥም እንዲጠራ የማድረግ፣ ሥራው እንዳይለዋወጥ የማድረግ፣ ሥራውን በፈለገው መንገድ የማውጣትና የማሳተፍ፣ በሥራው ላይ የሚደረጉ ማናቸውንም የመቀነስ ወይም የማስተካከል ሥራ የመከልከል፣ የወጡ ሥራዎችን መልሶ የመሰብሰብና የማጥፋት እና የደራሲውን ስብእና ሊነኩ የሚችሉ ሌሎች ድርጊቶችን የመከልከል ናቸው።¹⁶

1.5. የተርጓሚዎች መብቶች

የትርጉም ሥራዎችን በተመለከተ ተርጓሚዎች በሕግ ከደራሲያን እኩል ይታያሉ። ይህም ማለት በሕግ ለደራሲያን የተሰጡ መብቶች ሁሉ ተርጓሚዎችም ይኖራቸዋል ማለት ነው። በዚህ ደረጃ ተርጓሚዎች የአዲስ ሥራ ፈጣሪዎች ናቸውን? ሕግ ተርጓሚዎችን ከደራሲያን እኩል አድርጎ የሚያያቸው ለምንድነው? የሚሉ ጥያቄዎች ሊነሱ ይችላሉ።

በመሠረቱ ትርጉም አንድን የድርሰት ሥራ ከአንድ ቋንቋ ወደ ሌላ ቀይሮ ማቅረብ ብቻ አይደለም። ትርጉም ከዚህ በላይ ችሎታን የሚጠይቅ የሥራ መስክ ነው። በመሆኑም ተርጓሚዎች የተለያዩ ባሕሪ ያላቸውን ሕዝቦች የሚያገናኙ ድልድዮች እንደ መሆናቸው መጠን ከደራሲያን የበለጠ ኃላፊነትን የተሸከሙ ባለሙያዎች ናቸው። ይህም የተባለበት ምክንያት፡-

አንድ የትርጉም ሥራ የደራሲውን ሥራ የሚቃረን መሆኑ ቀርቶ የወጥ ሥራ ደራሲውን ሀሳብ በሐቀኝነት የሚያስተላልፍ መሆን ስላለበት፣ ተርጓሚው የወጥ ሥራ ደራሲውን ሀሳብ በተቻለ መጠን ማወቅ እና እነዚህንም ለመግለጽ እስፈላጊውን ቃላት መጠቀም ስላለበት ነው። ከዚህም የተነሣ አንድ ተርጓሚ ወጥ ሥራው የተጻፈበትን እና የሚተረጎምበትን ቋንቋዎች እና የድርሰት ሥራው የተጻፈበትን ጉዳይ በሚገባ የሚያውቅና ትርጉሙም የራሱን ስብእና የሚገልጽ መሆን ይኖርበታል። ከዚህም የተነሣ መተርጎም አዲስ ሥራን እንደ መፍጠር ይቆጠራል።¹⁷

እነዚህን ችሎታዎች የተጎናወደ ተርጓሚ ለአንባቢያን እና ለወጥ ሥራው ደራሲ ታማኝ የሆነ መሆን ስለሚኖርበት የደራሲውን ሀሳብ በራሱ ሀሳብ መተካት አይኖርበትም። ስለዚህም የደራሲውን ሀሳብ ሊገባ በሚችልና ማራኪ በሆነ አቀራረብ ለአንባቢው ማስተላለፍ ይኖርበታል።

ከላይ በቀረቡት ምክንያቶች የተነሳ የትርጉም ሥራዎች እንደ ወጥ ሥራዎች ሁሉ ሕጋዊ ጥበቃ ይደረግላቸዋል። ተርጓሚዎችም በሕግ ከደራሲያን እኩል ሆነው ይታያሉ።

¹⁵ ግርጉን ኤ ሮደር፣ ዘ ዶክትሪን እና ሞራል ራይትስ ኤ ስተዲ እን ዘ ሎው ላፍ አርቴስትሲ አተርሲ፣ ኤንድ ክሪኤተርሲ ሓርቫርድ ሎው ሪጄው ቅጽ 53 (1940) ገጽ 557
¹⁶ ዝኒ ኮግሁ፣ ገጽ 556። ይህ ጽሑፍ ከላይ ስለተጠቀሱት መብቶች በስፋት ስለሚያብራራ አንባቢያን ለበለጠ ማብራሪያ ጽሑፍን ቢያነቡ መልካም ነው። የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሕግ ለደራሲያን የሞራል መብት በተለያዩ ቁጥሮች ሥር እውቅናን ይሰጣል። ቁ. 1671 የሕሊና መብት፣ 1673(3) የሕዝብ ባለሥልጣናት መብት፣ 1665 የወጣውን ሥራ ስለመለዋወጥ 1674 የድርሰት ወይም የኪነጥበብ ባለሐብትነት (ጥበቃ) ይመልከቱ።
¹⁷ ጂ. ሪንጋ፣ ሌ ድሩዎ ዴ፣ ትራንስተር ሱር ለ ፣ ፕላን ሊንተርናሲ የፍል፣ ባቤል፣ ቅጽ 11፣ ቁ.2 (1956) ገጽ 73 እና የሚከተሉት በዚህን ራይተርኪ ትራንስሌሽን ራይትስ እንድ ትራንስሌተርስ ራይትስ፣ ዮፒ ራይት ማንሊ ሪጄው ላፍ ዘ ጦርሊድ ሊንቴሌክቶዋ ፕሮፕርቲ አርጋናይዜሽን ኤንድ ዘ ዩናይትድ ሊንተርናሽናል ቢሮ ፎር ዘ ፕሮትክሽን ላፍ ሊንቴሌክቶዋ ፕሮፕርቲ 7ኛ ዓመት፣ (1971) በገጽ 195 እንደተጠቀሰው።

ስለዚህም ዓለም አቀፍ ስምምነቶችና የብዙ አገሮች ብሔራዊ ሕጎች ለተርጓሚዎች የሞራልና የኢኮኖሚ መብቶች እውቅናን ይሰጣሉ። ከዚህም በተጨማሪ የአንዳንድ ሀገሮች ሕጎች የትርጉም ሥራዎች ወጥና የፈጠራ ሥራን የሚያሳዩ መሆን አለባቸው።¹⁸ በማለት ሲደነግጉ የቀሩት ሀገሮች ሕጎች ግን የትርጉም ሥራዎች እንደ ወጥ ሥራዎች ሁሉ ሕጋዊ ጥበቃ ይደረግላቸዋል ከማለት በስተቀር ተጨማሪ መመዘኛ እንዲኖር አያስገድዱም።¹⁹

2. ትርጉምን የመፍቀድ መብት በዓለም አቀፍ ሕግ

የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሙያዎችን ዓለም አቀፍ ጥበቃ የሚያስፈልገው እና የዓለም አቀፍ ሕግ ትኩረት ከሚሰጣቸው ጉዳዮች አንዱ ነው። ከዚህም የተነሳ ትርጉምን የመፍቀድ መብት ዓለም አቀፍ ጠባይ ያለው መብት ነው። ስለዚህም ለአእምሮ ሥራ አፍላቂዎች አስፈላጊ ጥበቃ ለማድረግ ብዙ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ተፈርመዋል። ከነዚህ ስምምነቶች ውስጥ የሴፕቴምበር 9፣ 1886 የቦርን የድርሰትና የኪነ ጥበብ ሥራዎች ጥበቃ ስምምነት (ከዚህ በኋላ የቦርን ስምምነት ተብሎ የሚጠራው) እና የሴፕቴምበር 6፣ 1952 ዓለም አቀፍ የድርሰትና የኪነጥበብ ባለሙያዎችን ስምምነት (ከዚህ በኋላ ዓለም አቀፍ ስምምነት ተብሎ የሚጠራው) በዋናነት ተቀባይነት ያገኙ ስምምነቶች ናቸው።²⁰

የደራሲያን የራሳቸውን ሥራዎች የመተርጎምና ትርጉምን የመፍቀድ መብቶች በሁለቱም ስምምነቶች እውቅና የተሰጣቸውና ጥበቃም የሚደረግላቸው መብቶች ናቸው።²¹ የቦርን ስምምነት የጥበቃ ጊዜውን በአሥር ዓመት ሲገድበው የዓለም አቀፍ ስምምነት በሰባት ዓመት ይገድበዋል። የስምምነቶቹ ይዘት ይህን ቢመስልም ሁለቱም ስምምነቶች በዓለም ላይ እንደ ዓይነት አቋም እንዲኖር ለማድረግ ግን አልቻሉም። በድርሰትና ኪነጥበብ ባለሙያዎችን ስምምነቶች ላይ በጣም አከራካሪ ሆኖ የሚገኘው ጭብጥ ለደራሲያን መብት ጠንካራ የሕግ ጥበቃ ሊደረግለት ይገባል የሚለው የበለጸጉ አገሮች ፍላጎትና የደራሲያን መብት የጥበቃ ጊዜ አጭር ሲሆን ይገባዋል የሚል አቋም ካላቸው በማድግ ላይ ካሉ አገሮችን ፍላጎት አኳያ ሚናዎችን ማስፈን ነው።

የቦርን ስምምነት በቅኝ ግዛት ዘመን በቅኝ ገዢዎች የተፈጠረ ሲሆን²² በማደግ ላይ ያሉ አገሮች በቅኝ ገዢዎቻቸው ተወክለዋል ቢባልም በቀጥታ የተሳተፉበት ስምምነት አይደለም። ስምምነቱ በሥራ ላይ በዋለባቸው የመጀመሪያ ዓመታት አባል አገሮች ለዚህቻቸው የሚሰጡት መብት ተመሳሳይ በመሆኑ እና የጋራ የሆነ መርሆዎችንም ስለተከተሉ ስምምነቱ ውጤታማ ነው ተብሎ ነበር።²³

ሆኖም ሁለተኛው የዓለም ጦርነት እንዳበቃ እና ቅኝ አገዛዝ እየከሰመ ሲሄድ ከቅኝ ግዛት የተላቀቁ አገሮች “ዓለም አቀፍ የደራሲያን መብትን” በማስመልከት በተለያዩ መድረኮች ተቃውሞአቸውን በማሰማታቸው የቦርን ስምምነት በጁን 1967 ዓ.ም

¹⁸ የጀርመን ፈዴራል ሪፐብሊክ የ1965 ዓ.ም የድርሰትና ኪነ ጥበብ ባለሙያዎችን ሕግ ቁ.3፣ የ1969 ዓ.ም የሕንጋሪ ሕግ ቁ.4(2)፣ የ1941 ዓ.ም የጣሊያን ሕግ ቁ.4፣ የ1961 ዓ.ም የፔሩ ሕግ ቁ. 8 እና የ1936 ዓ.ም የሩሻያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ አዋጅ ቁ.10

¹⁹ የፍ.ሕ. በቁ. 1649(1) “የመጀመሪያው አዲስ ሥራ እውጫ መብት ሳይነካ የመጽሐፍ ትርጉም ... እንደ መጀመሪያ ሥራ ሆኖ ይቆጠራል።” በማለት ይደነግጋል። በቁ. 1655 መሠረት ትርጓሜዎች እንደ ደራሲያን ሁሉ የትርጉም ሥራዎቻቸው በሌሎች እንደ ገና ሲተረጎሙ ድጋሚ ትርጉሙን የመከላከል ሥልጣን የላቸውም።

²⁰ እዚህ ላይ የቀረበው ትንተና ሁለቱን ስምምነቶች ብቻ እንጂ ሌሎች ተመሳሳይ ስምምነቶችን አያካትትም። የሴፕቴምበር 9 1886 ዓ.ም. የቦርን ስምምነት በሚይ 4፣ 1886 በፓሪስ አዲሽናል አክት ተሻሽሏል። በኖቬምበር 13 1908 በርሊን ላይ ተከልሏል። ማርች 20፣ 1914 በርን ላይ ተጨማሪ ታክሎብታል እንዲሁም ጁን 2 1928 ሮም ላይ፣ ጁን 26፣ 1948 ብራስልስ ላይ፣ ጁላይ 14፣ 1967 ስቶክሆልም ላይ እና ጁላይ 24 1971 ፓሪስ ላይ ተከልሏል። የዓለም አቀፍ ስምምነት ጁላይ 24፣ 1971 ፓሪስ ላይ ተከልሏል።

²¹ የሁለቱንም ስምምነቶች እንቅጽ 5 ይመልከቱ።

²² አላን ኤች ላዘር፣ ዴቪሎፒንግ ካንትሪስ ኤንድ ኦተርስ ራይትስ ኢን ኢንተርናሽናል ኮፒ ራይት፣ ኮፒ ራይት ሲምፖዚየም፣ ቁ. 19፣ ኮሎምቢያ ዩኒቨርሲቲ ፕሪስ፣ ኒው ዮርክ፣ ለንደን (1971) ገጽ 6

²³ ዝኒ ኮማህ ገጽ 8 እና 9

ስቶክሆልም ስዊድን ላይ በተደረገው ስብሰባ እና ሁለቱም ስምምነቶች ጁላይ 24፣ 1971 ዓ.ም ፓሪስ ፈረንሳይ ላይ በተደረገው ስብሰባ ለመከላከቻው ምክንያት ሆነዋል።

ከላይ እንደተገለጸው በተለይ ለትምህርት የሚያገለግሉ የድርሰት ሥራዎችን ረከስ ባለ ዋጋ ወደ አገር ውስጥ ማስገባትና ካገር ውጭ የሚታተሙ ሥራዎችን የመተርጎም ነፃነት በሁለቱ የአገሮች ቡድኖች የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሙያዎች ግንኙነቶች ላይ ችግር የፈጠሩ ምክንያቶች ሆነው ነበር። ከዚህ የተነሣ የሁለቱን ቡድኖች ፍላጎት ለማስታረቅ ሲባል የበርን ስምምነት አባላት በስምምነቱ የማይገደዱ መሆናቸውን የመግለጽ መብት (ሪዘርቪዥን) በመፍቀድ ሲሻሻል ዓለም አቀፍ ስምምነት ደግሞ አባል አገራት ለተርጓሚዎች ፈቃድ (ላይሰንስ) መስጠት እንደሚችሉ በመደንገግ ተሻሽሏል።²⁴ ከዚህ በተጨማሪ እስከ 1971 ዓ.ም. በነበረው የሁለቱ ቡድኖች አገራት ግንኙነቶች ላይ አከራካሪ ሆኖ የቆየው ጭብጥ ተርጓሚዎች ለወጥ ሥራ ደራሲያን ሊከፍሉት የሚገባው ክፍያ (የሮያልቲ ጉዳይ) ነበር። ከዚህም የተነሳ እስከ 1971 ዓ.ም ድረስ ትርጉምን የመፍቀድ መብት በሁለቱ ስምምነቶች የነበረው ቦታ እንደሚከተለው ነበር።

በበርን ስምምነት አንድን የድርሰት ሥራ ያለ ደራሲው ፍቃድና ለደራሲውም ገንዘብ መክፈል ሳያስፈልግ መተርጎም ሲቻል በዓለም አቀፍ ስምምነት ግን ሁለቱም ሁኔታዎች መሟላት አለባቸው። በተጨማሪም በበርን ስምምነት መሠረት ደራሲው ትርጉምን የመፍቀድ መብቱን ካልተጠቀመበት ሥራው ማንም የሚጠቀምበት (የሕዝብ ሀብት ወይም ፕብሊክ ዶሚይን) ሲሆን በዓለም አቀፍ ስምምነት መሠረት ግን ሥራው መጀመሪያ በታተመ በሰባት ዓመታት ውስጥ ካልተተረጎመ ከዚያ በኋላ የሕዝብ ንብረት አይሆንም።²⁵

ዓለም አቀፍን ስምምነት በተመለከተ አባል አገራት ስምምነቱን በየአገሮቻቸው በሥራ ላይ ለማዋል ሕግ ያወጣሉ የሚል ስምምነት ላይ ቢደርሱም ይህ በተለያዩ ምክንያቶች ተግባራዊ ሊሆን አልቻለም። በተለይም የድርሰት ሥራዎችን በብዛት ወደ ወጭ አገር የሚልኩ አገሮች በስምምነቱ ወቅት ሰፊ ሚና የነበራቸውና አጨቃጫቂ የሆነውን ትርጉምን የመፍቀድ መብትን በተመለከተ ያላቸውን አቋም ያስመዘገቡ ቢሆንም²⁶ እንደ አሜሪካን ያሉ አገሮች ለትርጉም ፈቃድ የመስጠትን ግዳጅ በሚመለከት በመተግበሪያ ሕጋቸው ውስጥ አላካተቱም። በተጨማሪም በወቅቱ ማለትም በ1955 ዓ.ም. አንድ የታወቁ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሀብትነት ሕግ ምሁር እንዳሉት ለትርጉም ፈቃድ መስጠትን ግዳጅ የሚያደርግ ሕግ በምዕራብ አውሮፓ ሊኖር የሚችልበት ምክንያት እንደሌለና ሌሎችም የምዕራቡ ክፍለ ዓለም አገሮች ይህን መላይ ሕግ እንደማይኖራቸው ገልጸው ነበር።²⁷ ከዚህና ከሌሎች ተመሳሳይ ምክንያቶች የተነሳ ሁለቱ ስምምነቶች ትርጉም የመፍቀድ መብትን በማስመልከት የደነገገቸውን ለማስቀየር በተለያዩ ጊዜያት ሀሳቦች ቀርበው²⁸ ጁላይ 24 1971 ዓ.ም ፓሪስ ፈረንሳይ ላይ ለተጠራው የክለሳ ጉባዔ ምክንያት ሆነዋል።

በ1971ዓ.ም በተደረገው የክለሳ ጉባዔ ባጠቃላይ የደራሲያን መብቶችን በተለይም ትርጉምን የመፍቀድ መብትን በተመለከተ ብዙ ለውጦች ተደርገዋል። በዚህም መሠረት በበርን ስምምነት ላይ ስድስት አንቀጾች ያሉት ተቀጽላ (አፒንዲክስ) ሲጨመር²⁹ በዓለም አቀፍ

²⁴ ይህ ሁኔታ በበርን ስምምነት ለመጀመሪያ ጊዜ የገባው ስምምነቱ ናቪምበር 13 1908 በርሊን ላይ ሲከለስ ነው። በኋላም ይኸው ሁኔታ ጁን 2 ቀን 1928 ሮም ላይ በተደረገው ክለሳ ትርጉምን በመፍቀድ መብት ላይ ብቻ ተፈጻሚ እንዲሆን ተደርጓል። የዓለም አቀፍ ስምምነት አንቀጽ 20 ሪዘርቪዥንን አይፈቅድም።

²⁵ ራይኮቪክ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 17 በገጽ 192 ላይ የተጠቀሰውን ይመለከቷል።

²⁶ ለዝርዝሩ ቴዎዶር አር ኩፈርማን እና ማቴው ሬነር (አርታኪ) የኒቨርሳል ኮፒ ራይት ኮንቬንሽን ለናላይዝድነ ሪፖርት እና ዘ ሪፖርተር ጀኔራል ብሌክስ ሪፖርት፣ ፌዴራል ሊጋል ፕብሊኬሽንስ ሊንኮርፖሬትድ፣ ኒው ዮርክ (1955) ገጽ 229-232 ይመልከቱ።

²⁷ ሄርማን ፈንኬልስ-ቲይን፣ ራይት እና ትራንስሌሽን፣ አርቲክል V እና ዘ የኒቨርሳል ኮፒ ራይት ኮንቬንሽን በኩፈርማን እና ሬነር ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ 26 በገጽ 61 የተጠቀሰውን ይመለከቷል።

²⁸ ለዝርዝሩ ራይኮቪክ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 17 በገጽ 195 ላይ የተጠቀሰውን ይመልከቱ።

²⁹ የ1971 የበርን ስምምነት አንቀጽ 21

ስምምነት ደግሞ ከበርካታ ስምምነት ተቀጽላ ጋር ተመሳሳይ ይዘት ያላቸው አራት ንዑሳን ቁጥሮች ተጨምረዋል።³⁰ በዚህ መሠረት የተደረጉት ዋና ዋና ለውጦች የሚከተሉት ናቸው።³¹

- ሀ. የተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባዔ በተቀበለው ልምድ መሠረት በማደግ ላይ ያለ ተብሎ የሚታወቅ አንድ ሀገር ለአሥር ዓመታት የሚቆይ ወይም በየአሥር ዓመታት የሚታደስ መግለጫ በመስጠት የተወሰኑ ጥቅሞችን ሊያገኝ ይችላል።
- ለ. አንድ የድርሰት ሥራ በተወሰነ ጊዜ ውስጥ ወደ አገሩ አፈሰላዊ ወይም ሌሎች የአገሩ ቋንቋዎች ካልተተረጎመ አንድ በማደግ ላይ ያለ አገር የድርሰት ሥራው በአፈሰላዊ ቋንቋው ወይም ካሉት ቋንቋዎች ባንዱ እንዲተረጎም ፈቃድ የመስጠት መብት ይኖረዋል። ሆኖም ፈቃድ የሚሰጠው ትርጉሙ ለትምህርትና ለምርምር ዓላማ ብቻ የሚጠቅም ሲሆንና ተርጓሚውም የመተርጎም ፈቃድ ሲኖረው ነው።
- ሐ. በ1952 ዓ.ም በወጣው ስምምነት አንቀጽ 5 መሠረት ትርጉምን የመፍቀድ መብት የጥበቃ ዘመን ሰባት ዓመት መሆኑ ቀርቶ ሶስት ዓመት ይሆናል። ሆኖም ሥራው የሚተረጎምበት ቋንቋ በአንድ ወይም ከአንድ በላይ በሆኑ ያደጉ አገሮች በሰፊው በጥቅም ላይ የማይውል ከሆነ የጥበቃ ዘመን ወደ አንድ ዓመት ዝቅ ሊል ይችላል። ከዚህም በተጨማሪ በማደግ ላይ የሚገኝ አንድ አገር የትርጉሙ ቋንቋ በሠፊው ከሚነገርበት ሌላ አገር ጋር በመስማማት የጥበቃ ጊዜውን ከሶስት ዓመት ወደ አንድ ዓመት ያሳነሰ ጊዜ ዝቅ ለማድረግ ሲችል ይህ መብት በእግንዲዘኛ በፈረንሳይኛ ወይም ስፓንሽ ቋንቋዎች ላይ ተፈጻሚ አይሆንም።³²

የተርጓሚዎችን መብቶች በተመለከተ የበርካታ ሆነ የዓለም አቀፍ ስምምነት ቀደም ሲል ይህንን የሚመለከቱ አንቀጾች አልበሯቸውም። ሆኖም የበርካታ ስምምነት በኖቬምበር 13፣1908 ዓ.ም. በርሊን ላይ ጎሳም ሮምና ብራሰልስ ላይ ሲከለስ ለዚህ መብት እውቅና የሚሰጡና ሕጋዊ ጥበቃ እንዲሰጠው የሚደነግጉ አንቀጾች ተጨምረውበታል።³³ የዓለም አቀፍ ስምምነትም በ1971 ዓ.ም ፓሪስ ላይ በተደረገው የክለሳ ጉባዔ ላይ ተመሳሳይ አንቀጽ ተጨምሮበታል።³⁴

³⁰ የተሻሻለው የ1971 የዓለም አቀፍ ስምምነት አንቀጽ አምስት ቢሰጥ ቴር እና ኳርተር።

³¹ ተቀጽላውና የዓለም አቀፍ ስምምነት ተጨማሪ ንዑሳን ቁጥሮች ብዙ ተመሳሳይነት ስላላቸው ይህ ጽሁፍ በዓለም አቀፍ ስምምነት ላይ ብቻ ያተኮረ ነው። በተጨማሪም በስምምነቶቹ ላይ የተደረጉት ለውጦች በአጭሩ የቀረቡ ስለሆኑ አንባቢያን ለዝርዝሩ ዋናውን ሰነድ ቢያነቡ መልካም ነው።

³² በአንዳንድ ሐያሲያን አባባል እነዚህ ሦስት ቋንቋዎች በአብዛኛው የዓለም ክፍል በመግባቢያነት የሚያገለግሉና በሌሎች ቋንቋዎች ከተጻፉ የድርሰት ሥራዎች ይልቅ ላል ተፈቀደ ጥቅም የሚውሉት በነዚህ ቋንቋዎች የተጻፉ ስለሆኑ በስምምነቶቹ የተፈቀደው የጊዜ ማሳጠር ብዙም ዋጋ አይኖረውም። ለዚህና በ1971 ለተደረጉት ለውጦች በግሰላቭስኪ ግርክ *Или АН АН АС АЗ АТ АУ АХ АЧ АШ АЩ* ፊር ራይት *Третьяков* ፕሮግራም ፕሮግራም ፕሮግራም ፕሮግራም ፕሮግራም (1979) ገጽ 93-133 ይመልከቱ።

³³ አንቀጽ 2(3) እንደሚከተለው ይነበባል። “በወጥ ሥራው ላይ ያለው መብት እንደተጠበቀ ሆኖ ... የድርሰትና የኪነ ጥበብ ሥራዎች ትርጉም እንደ ወጥ ሥራዎች ጥበቃ ይደረግላቸዋል።”

³⁴ አንቀጽ አምስት፣ ቢስ (1)ን ይመልከቱ።

3. ትርጉምን የመፍቀድ መብት በብሔራዊ ሕጎች

ትርጉምን የመፍቀድ መብት በአደገም ሆነ በማደግ ላይ በሚገኙ የብዙ አገሮች ብሔራዊ ሕጎች ውስጥ እውቅና የተሰጠውና ጥበቃም የሚደረግለት መብት ነው። አንዳንድ አገሮች ግን በበርን ስምምነት የተፈቀደውን የሪፐብሊኬን መብት በመጠቀም ወይም የዓለም አቀፍ ስምምነቱን የትርጉም ፈቃድ የማግኘት ግዴታን በመጣል ይህን መብት ይገድቡታል። ከዚህ በተጨማሪ በግብፅና በደቡብ ኩሪያ ሕጎች የጥበቃ ጊዜው በአምስት ዓመት የተገደበ ሲሆን እንደ ጁሊ፣ ቻይና፣ ዶሚኒካን ሪፐብሊክ እና ፓናማ ባሉ አገሮች ሕጎች ደግሞ የትርጉም መብትን ለማግኘት የምዝገባ ሥነ ስርዓትን ማሟላት ግዴታ ነው።³⁵

በ1971 ዓ.ም በተደረገ አንድ ጥናት ከኢትዮጵያ፣ ከቀድሞዎቹ የባይሎራቪያና የሶቪየት ሕብረት አባል አገሮች በስተቀር የቀሩት አገሮች ብሔራዊ ሕጎች ትርጉምን የመፍቀድ መብት ጥበቃ የሚደረግለትና ዕውቅናም የተሰጠው መብት መሆኑን ይደነግጋሉ። ሆኖም የሩሜኒያ ሕግ ጥበቃ የማያደርገው ለደራሲያን የሞራል መብት ብቻ ነው።³⁶

የተርጓሚዎች መብትን በተመለከተ የሁሉም አገራት ብሔራዊ ሕጎች ማለት ይቻላል የትርጉም ሥራዎች እንደ ወጥ ሥራዎች ሁሉ በሕግ ጥበቃ የሚደረግላቸው መሆኑን እና ተርጓሚዎችም እንደ ደራሲያን ሁሉ የኤኮኖሚያዊ ሆነ የሞራል መብቶቻቸው የተጠበቁ መሆናቸውን ይደነግጋሉ። በተጨማሪም የብዙ አገሮች ብሔራዊ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሙያነት ሕጎች የደራሲያንን መብቶች አስከፊነት ድረስ የተርጓሚዎች መብቶች የተጠበቁ መሆናቸውንና ተርጓሚዎች በደራሲያን ሥልጣን ካልተሰጣቸው በስተቀር የተረጎሙት ሥራ በሌሎች እንዳይተረጎሙ የመከላከል መብት እንደሌላቸው ይደነግጋሉ። በአንዳንድ አገሮች ሕጎች አንድ የድርሰት ሥራ የጥበቃ ጊዜው አልፎ ለሕዝብ አግልግሎት (ፕብሊክ ዶሚይን) ሲውል ተርጓሚው ያለው መብት በተረጎሙ ሥራ እንጂ በወጥ ድርሰቱ ላይ አይደለም። እንደ ኤልሳቫዳር፣ ሕንጋሪ እና ሮሜንያ ባሉ አገሮች ሕጎች ደግሞ የትርጉም ሥራ የወጥነት ጠባይ እንዲኖረው ያስፈልጋል።³⁷

4. የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሙያነት ሕግ

4.1. ጠቅላላ

በ1952 ዓ.ም (እ.ኤ.አ) የታወጀው የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሕግ 3ኛው መጽሐፍ አንቀጽ 11 የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባህብነትን የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን ያካተተ የሕግ ክፍል ሲሆን ትርጉምን የመፍቀድ መብት በዚህ የሕግ ክፍል ውስጥ ይገኛል። የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሙያነት ሕግ በኢትዮጵያ የሕግ ታሪክ ውስጥ ለመጀመሪያ ጊዜ ብቅ ያለው በ1952 ዓ.ም (እ.ኤ.አ) የፍትሕ ብሔር ሕግ ሲታወጅ ነው።³⁸ የሕጉንም ምንጭ በተመለከተ አርቃቂው ሲገልጹ እንዲህ ይላሉ፡-

³⁵ ራይኮቪክ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ.17 ገጽ 192 እና 193 ላይ የተጠቀሰውን ይመለከቷል። የተጨማሪ ዝርዝር ሌች ኤል ፒነር (አርታኢ) ምርጫ ኮፒ ራይት ኢንባይስትሪኒያ ቅጽ 6፣ ሊቶፍ፣ ሌይደን፣ ሆላንድ (1958) ስለ ትርጉም ገጽ 310 - 339 ስለ ድጋሚ ትርጉም ገጽ 59-65 ይመለከቱ።
³⁶ ራይኮቪክ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ.17 ገጽ 193 ላይ የተጠቀሰውን ይመለከቷል። የሶቪየት ሕብረት የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሙያነት ሕግ በ1973 እና የራሺያ ፈዴሬሽን የፍትሕ ብሔር ሕግ በ1974 ደራሲያን ትርጉምን የመፍቀድ መብት እንዳላቸው በመደንገግ ተሻሽለዋል። ቁ.102 እና 489 ይመለከቱ።
³⁷ ዝኒ ኮማህ ገጽ 196-198
³⁸ ሺፋ ሰራሣ፣ ፐሮቲክሽን ለፍ ሲተራሪ ኤንድ አርቲስቲክ ፐሮፐርቲ አንደር ኢትዮፕያ ሎው (ያልታተመ ሕግ መጽሐፍት ቤት) (1992) ኤስ ፓንክረስት፣ ዘ ኒው ኢትዮፕያ ፕሮፍሰር ኮይ 3 ኢትዮጵያን ለብዙርሽር (1958) ገጽ 270 ላይ የጻፉትን እንደጠቀሰው። በተጨማሪም ሬኒ ዴቪድ፣ ሦርስስ ለፍ ዘ ኢትዮጵያን ሲቪል ኮድ ጆርናል ለፍ ኢትዮፕያ ሎው ቅጽ 4፣ ቁ.2 (1967) ገጽ 346ን ይመለከቱ።

የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሀብትነት ሕግ ግለትም አንቀጽ 11 መሰረት በሙሉም ባይሆን በሠራው ከውጭ አገር ሕጎች በተለይም ከፈረንሳይ ሕግ የተቀሳ ነው። በመሆኑም ግርቻ 11 1957 ዓ.ም የታወጀው የፈረንሳይ ሕግ ኤል 102 ቀለል ባለ መንገድ ወደ ፍትሕ ብሔር ሕግ አንቀጽ 11ነት ተቀይሯል። ስለዚህም ይህ የሕግ ክፍል ከምዕራቡ አገር ሕግ ተቆርቶ ወደ ኢትዮጵያ ሕግነት ከተለወጡት ክፍሎች አንዱ ነው።³⁹

በዚህ የፍትሕ ብሔር ሕግ ክፍል ዕውቅና ከተሰጣቸው የደራሲያን መብቶች ዋና ዋናዎቹ የሚከተሉት ናቸው። እንደ ቀዋሚ ነገር ፈጥሮ በማውጣት ግዙፍነት የሌለው የባለሀብትነት መብት የማግኘት፣ የሠራው ሥራ በሥራ ማከናወን ውል ምክንያትም ቢሆን እንኳን ለሥራው ግዙፍነት የሌለው የባለሀብትነት መብት የማግኘት፣⁴⁰ ሥራውን የማስታወቅ፣⁴¹ በሕይወት ዘመኑ ሥራውን የማሳየት እና የማባዛት⁴² ሥራው እንዲሰማማ የመፍቀድ መብት፣⁴³ ሥራው በሌሎች ሰዎች ተለዋውጦ ከሆነ የተለወጠውን ሥራ አውጪ ደራሲው ነው እንዳይባል የመቃወም፣⁴⁴ ሕጋዊ መብቱ ሲነካበት ይህ እንዲቆም የመጠየቅ ሕግን በመተላለፍ የተደረገው የሥራው ቅጂዎች ወይም ማሻሻያዎች እንዲወገዱ የማስገደድ እና ለደረሰበት የኤኮኖሚያዊ ሆነ የጥራት ጉዳት ካሳ የመጠየቅ መብቶች፣⁴⁵ ናቸው። ደራሲያን እነዚህ ሕጋዊ መብቶች ያሏቸው ቢሆንም የሕዝብ ባለሥልጣናት አንድ ደራሲ ሥራውን በግልጽ አስታውቆ ካሳየ በኋላ ደራሲው ቢቃወምም እንኳ ይህ ሥራ ለጠቅላላ ጥቅም ሲባል እንዲታይ፣ እንዲባዛ ወይም እንዲሰማማ መፍቀድ ይችላሉ።⁴⁶ የሕዝብ ባለሥልጣናት ይህን ሊያደርጉ የሚችሉት ለዚህ ተብሎ በሚወጣው በተለይም ለደራሲው ትክክለኛ ኪነ-ሥራ እንዲከፈለው በሚደነገግ ልዩ ሕግ መሠረት ኪነ-ሥራ እንዲከፈለው እያደረጉ ሲሆን ባለሥልጣናቱ በማንኛቸውም ምክንያት ቢሆን የሥራው ዓይነት እንዲለዋወጥ መፍቀድ አይችሉም።⁴⁷

4.2. ትርጉምን የመፍቀድ መብት

በኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሕግ ላይ እንደተደነገገው አንድ ደራሲ ድርሰቱ እንዳይተረጎም ለመቃወም አይችልም።⁴⁸ በተወሰነ ሁኔታ ተርጓሚው ትርጉሙን የሠራው ያለደራሲው ፈቃድ ከሆነ ይህን ሁኔታ ተርጓሚው በተረጎመው መጽሐፍ መጀመሪያ ላይ በግልጽ ማመልከት ሲኖርበት ይህን ሳይገልጽ የተረ እንደሆነ የደራሲውን መብት እንደነካ ይቆጠራል።⁴⁹ በዚህም መሠረት የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሀብትነት ሕግ ከላይ የተገለጹት ዋና ዋና የዓለም አቀፍ ሰዎችን የተቀናጠጡት እና የብዙ አገሮች ብሔራዊ ሕጎች ከደነገጉት ላይ በማለት ደራሲያን ሥራዎቻቸው ያለፈቃዳቸው በሌሎች ሲተረጎሙ የመቃወም መብትን ነፍጻቸዋል። ይህም ሆኖ ደራሲያን እንደ ማንኛቸውም ሰው ሁሉ የድርሰት ሥራዎቻቸውን ራሳቸው መተርጎም ይችላሉ ምክንያቱም ይህ በሕግ አልተከለከለምና ነው።

39 ሐሪሰን ሲ ደኒንግ፣ ፕሮፕራቲ ሎው ለፍ ኢትዮጵያ (ያልታተመ፣ የግስተግሪያ መጽሐፍ) (1967) ገጽ 177 ሬኔ ዲቪድ፣ ሌ ሶርስ ደ ኮድ ሲቪል ኢትዮጵያ፣ ሬቩ ኢንተርናሲየናል ል ድርግ ኮምፓሪ፣ (1962) ገጽ 603 ላይ የጻፉትን እንደጠቀሰው።
 40 የፍ.ሕ.ቁ. 1647 (3)
 41 የፍ.ሕ.ቁ. 1652
 42 የፍ.ሕ.ቁ. 1653
 43 የፍ.ሕ.ቁ. 1654
 44 የፍ.ሕ.ቁ. 1665
 45 የፍ.ሕ.ቁ. 1674
 46 የፍ.ሕ.ቁ. 1673
 47 ዝኒ ኮማህ። ይህ ፀሐፊ እስከሚያውቀው ድረስ እንዲህ ዓይነት ልዩ ሕግ እስከ አሁን አልታወጀም።
 48 የፍ.ሕ.ቁ. 1655 (1)
 49 ዝኒ ኮማህ።

ከላይ እንደተገለጸው የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ደራሲያን ለሥራዎቻቸው በሕግ የተሰጣቸው የጥበቃ ጊዜ እስከሚያልቅበት ድረስ ትርጉምን የመፍቀድ ብቸኛ መብት አላቸው ከሚለው ዓለም አቀፍ ተቀባይነትን ካገኘው መሠረተ ሐሣብ የተለየ አቋም ወስዷል። ይህም በመሆኑ ሕጉ ይህን አቋም ሲወስድ የቻለው በምን ምክንያቶች የተነሳ ነው? የሚል ጥያቄ ሊነሣ ይችላል። ይህን በማስመልከት ሊነሱ ከሚችሉት ጥያቄዎች ጥቂቶቹ፡ ምንጭ በሆነው በፈረንሳይ ሕግ ተጽዕኖ ተደርጎበት ይሆን? የኢትዮጵያ ባሕል ወይም የባሕል ሕግ ተጽዕኖ አድርጎበት ይሆን? ሕጉ በመዘጋጀት ላይ በነበረበት ወቅት ይህ ነጥብ ተነስቶ ውይይት ተደርጎበት ይሆን? ውይይት ከተደረገበት በምን መልኩ ተወስነ? የሚሉት ናቸው። በሚቀጥሉት ፓራግራፎች ለነዚህ ጥያቄዎች መልስ ለመስጠት ተሞክሯል።

ከላይ እንደተገለጸው የግርኛ 11 ቀን 1957 ዓ.ም. የፈረንሳይ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ እንዳለ ተወስኖ በኢትዮጵያ ሕግ ውስጥ ገብቷል።⁵⁰

በመሆኑም የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ብቸኛ ምንጭ ይህ የፈረንሳይ ሕግ ነው ማለት ይቻላል። የዚህ የኛ ሕግ ምንጭ የሆነው የፈረንሳይ ሕግ አንቀጽ 40 ግን ደራሲያን ድርሰቶቻቸው ሲተረጎሙ የመፍቀድ ወይም የመከልከል መብት እንዳላቸው በግልጽ ይደነግጋል። ከዚህም በተጨማሪ ፈረንሳይ ከላይ የተጠቀሱት ሁለት ዓለም አቀፍ ስምምነቶች አባል ስትሆን ከእንግሊዝ ጋር የፓሪስ ስምምነት በመባል የሚታወቀውን እና የደራሲያንን ትርጉም የመፍቀድ መብትን የሚቀበለውን ስምምነት በኖቬምበር 3 ቀን 1851 ዓ.ም የፈረመች አገር ናት።⁵¹ ስለዚህም የኢትዮጵያ ሕግ ትርጉምን የመፍቀድ መብትን በማስመልከት ለወሰደው የተለየ አቋም ምንጭ (ምክንያቱ) የፈረንሳይ ሕግ አይደለም ማለት ይቻላል።

በኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ለመጀመሪያ ጊዜ ብቅ ያለው በ1952 ዓ.ም (እ.ኤ.አ.) የፍትሐ ብሔር ሕጉ ሲታወጅ መሆኑ ከላይ ተመልክቷል።⁵² ስለዚህም የፍትሐ ብሔር ሕጉ አንቀጽ 11 እንደ ሌሎቹ የሕግ ክፍሎች ሁሉ በኢትዮጵያ ባሕል ወይም የባሕል ሕግ ተጽዕኖ ተደርጎበታል ማለት አይቻልም። በተጨማሪም በአገሪቱ ባሕልም ሆነ የባሕል ሕግ በደራሲያን መብት ላይ እንዲህ ያለ ገደብ መኖሩን የሚያመለክት ምንም ዓይነት ማሰራጀት የለም።

የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ በአርቃቂው ኮሚሽን ውይይት ሲደረግበት በሚከተለው ሂደት ውስጥ አልቸል። አርቃቂው ሬኔ ዴቪድ እንደ ምዕራፍ የያዘ “ሻፒትር II ድ.ላ. ፕሮፕሬዮቴ ሊትሬር ኡ አርቲስቲክ” የሚል ረቂቅ በፈረንሳይኛ አዘጋጅተው ለኮሚሽኑ አቀረቡ። በመጨረሻም የፈረንሳይኛው ረቂቅ ቁ. 36-63 የነበሩት ከመጠነኛ ለውጥ ጋር የፍትሐ ብሔር ሕጉ ቁ. 1647-1674 ሆነው ተቀረጹ። ለኮሚሽኑ በቀረበው የፈረንሳይኛ ረቂቅ ቁ. 44 መሠረት ደራሲያን የድርሰቶቻቸውን ትርጉም መከልከል አይችሉም።⁵³ ስለዚህም ይህ የፈረንሳይኛው ረቂቅ ቁ.44 ሕጉ ሲታወጅ ያለ ምንም ማሻሻያና ለውጥ የኢትዮጵያ የፍትሐ ብሔር ሕግ ቁ. 1655 ሆኖ ወጥቷል።⁵⁴

50 ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 39 የተጠቀሰውን ይመለከታል።
 51 ፊንክሽንናላይን ኤች ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 27 የተጠቀሰውን ገጽ 53 እንዲሁም የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 6 ይመለከታል።
 52 ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 38 የተጠቀሰውን ይመለከታል።
 53 የፈረንሳይኛው ቅጂ እንደሚከተለው ይነበባል። Traductions (1) - L' auteur ne peut s' opposer a la traduction de son oeuvre (2) - La traduction faite sans l' autorisation de l' auteur doit mentionner defaçon express, au debut de l' overage cette circonstance. (3) - Faute de cette mention, elle est reputée porter atteint aux droit de l' auteur.”
 54 ሲቪል ኮዲፊኬሽን ማቲሪያልስ (ቡክ 3 ፕሮፕርቲ (ያልታተመ ሕግ መጽሐፍት ቤት) ገጽ 12-20 እና 177ን እንዲሁም ለተደረጉት ማሻሻያዎች የጃንዋሪ 8 1958 ቃለ ጉባዔን ይመልከቱ።

ከላይ በቀረቡት ምክንያቶች የተነሳ የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ትርጉም የመፍቀድ መብትን በማስመልከት ለወሰደው የተለየ አቋም ምክንያቶቹ የሕጉ ምንጭ የሆነው የፈረንሳይ ሕግ ወይም የአገሪቱ ባሕር ወይም የባሕር ሕግ እንዳልሆኑ ግልጽ ነው። ከዚህም በተጨማሪ የፈረንሳይኛው ረቂቅ ቁ. 44 በአርቃቂው ተዘጋጅቶ የቀረበና የሕግ አርቃቂ ኮሚሽኑ ያለ ምንም ተቃዋሚ የተቀበለው መሆኑ ግልጽ ነው። በፍትህ ብሔር ስጉ እንቅጽ 11 ሥር የሚገኙት አብዛኛዎቹ ቁጥሮች ከፈረንሳይ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ቃል በቃል የተቀዳ ቢሆንም የሕጉ አርቃቂ ትርጉም የመፍቀድ መብትን በተመለከተ የኢትዮጵያ ሕግ የተለየ አቋም እንዲያዘ ያስፈልገበትን ምክንያት በየትኛውም ቦታ ላይ አልገለጹም። ስለዚህም ለዚህ የተለየ አቋም በቂ የሆነ ምክንያት ለመስጠት የሚያስችሉ ጠቋሚ የሆኑ ሠነዶች በማይገኙበት ሁኔታ መልሱን ለማግኘት የሚደረገው ጥረት ከግምት የሚያልፍ ሊሆን አይችልም።⁵⁵

4.3 የተርጓሚዎች መብቶች

የኢትዮጵያ የፍትህ ብሔር ሕግ እንደተደነገገው የወጥ ሥራው ደራሲ መብት ሳይነካ የትርጉም ሥራዎች እንደ መጀመሪያ ሥራ ሆነው ይጠበቃሉ።⁵⁶ በመሆኑም ተርጓሚዎች የትርጉም ሥራዎቻቸውን በተመለከተ ከወጥ ሥራ ደራሲያን እኩል የሆነ ሕጋዊ መብት አላቸው።

ይህም ሆኖ ተርጓሚዎች የተረጎሙት ሥራ ወደ ሌላ ቋንቋ በድጋሚ ሲተረጎም ድጋሚ ትርጉሙን የመከለከል ሥልጣን የላቸውም። ምክንያቱም ይህ ሥልጣን ቀድሞውንም ለወጥ ሥራ ደራሲያን በሕግ አልተሰጠምና።⁵⁷ ስለዚህም የተርጓሚዎች መብትን በማስመልከት የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ የወሰደው አቋም ዋና ዋና ከሆኑ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችም ሆነ ከብዙ አገሮች ብሔራዊ ሕጎች አቋም ጋር የሚጣጣም ነው።

5. ትርጉምን የመፍቀድ መብትን በማስመልከት ሊነሱ የሚችሉ ዋና ዋና ጭብጦች

የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ትርጉም የመፍቀድ መብትን በማስመልከት ዋና ዋና ከሆኑት ዓለም አቀፍ ስምምነቶችና የብዙ አገሮች ብሔራዊ ሕጎች ተቃራኒ የሆነ አቋም መውሰድ ከላይ ተገልጿል። በተጨማሪም ስጉ ከፈረንሳይ ሕግ የተቀዳ ቢሆንም ከምንጩ የተለየ ሆኖ እንዲቀረጽ ያስፈልገበትን ምክንያት የሕጉ አርቃቂም ሆኑ አርቃቂ ኮሚሽኑ አልገለጹም። ከነዚህ ሁኔታዎች በመነሳት ሕግ አውጪው እንዲህ ዓይነት ሕግ ለማውጣት የተገደደበት ምክንያት ምንድነው? ስጉ በአፈጻጸም ላይ ምን ችግር ያስከትላል? የሚሉትን ጥያቄዎች ማንሣት የግድ ይሆናል። በዚህም መሠረት በዚህ ነጥብ ዙሪያ ሊነሱ የሚችሉ ዐበይት ጥያቄዎችን ለመመለስ ያስችል ዘንድ የሚከተለው አስተያየት ቀርቧል። ዋና ዋና ተብለው ሊነሱ የሚችሉት ጥያቄዎች፡- የሕጉ አርቃቂም ሆኑ የሕግ አውጭው አካል ደራሲያን ትርጉምን የመከለከል ሥልጣን የላቸውም ብለው ሲደነገጉ ምን ምክንያቶች ነበሯቸው? ስጉ በታወጀበት ዓመት ማለትም በ1952 ዓ.ም (እ.ኤ.አ.) በቂ ምክንያት ነበሯቸው ቢባል አሁን (ከአርባ ዓመታት በኋላ) እነዚህ ምክንያቶች እሳማኝ ሊሆኑ ይችላሉ? የኢትዮጵያ ተርጓሚዎችስ ይህንን ሕጋዊ መብት እስከ ምን ድረስ ተጠቅመውበታል(ተገልግለውበታል?) በመጨረሻም ስጉ ደራሲያን ትርጉምን የመፍቀድ መብት የላቸውም ብሎ ቢደነግግም ከተርጓሚዎች ገንዘብ (ሮያልቲ) የመጠየቅ መብትስ አላቸው? የሚሉት ናቸው።

55 በዚህ ጉዳይ ላይ ከዚህ በታች በክፍል 5 ሥር ትርጉምን የመፍቀድ መብትን በማስመልከት ሊነሱ የሚችሉ ዋና ዋና ጭብጦችን አስመልክቶ የተጻፈውን ይመልከቱ።
 56 የፍ.ሕ.ቁ. 1649
 57 የፍ.ሕ.ቁ. 1655(1)

የፍትሕ ብሔር ሕጉ ቁ. 1655 አሁን ባለበት መልኩ እንዲቀረጽ ያስቻለው የሕግ አውጭ ፍላጎት ምን እንደ ነበር የሚያረጋግጡ አሳማኝ ሠነዶች በማይገኙበት ሁኔታ ለዚህ ጥያቄ የሚሰጠው መልስ ከግምት የራቀ አይደለም። ቢሆንም በመልስነት ሊቀርቡ ከሚችሉ ምክንያቶች አንዱ የሕግ አውጭ ፍላጎት አገሪቷ በበለጸጉት አገሮች ከሚወጡ የድርሰት ሥራዎች በተለይም ለትምህርት ጉዳዮች በቀላሉ እንድትጠቀም ለማስቻል ነው የሚል ሲሆን ይችላል። ይህ ምክንያት ከላይ እንደ ተገለጸው በዓለም አቀፍ ስምምነቶች ላይ ድርድር በሚደረግበት ወቅት ብዙ ታዳጊ አገሮች የያዙት አቋም ነው። ይህ አሳማኝ ምክንያት ቢመስልም ኢትዮጵያ እስከ አሁን ድረስ የየትኛውም የዓለም አቀፍ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ስምምነት አባል ስላልሆነች ከሀገር ውጭ ለሚወጡ የድርሰት ሥራዎች ሕጋዊ ጥበቃ የማድረግ ግዴታ የለባትም። ስለዚህም የኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሕግ ተፈጻሚነቱ በሀገር ውስጥ ለሚሠሩ ሥራዎች እንጂ ከአገር ውጭ ለሚሠሩ ሥራዎች አይደለም። ይህም ሆኖ ሕጉ በሚረቀቅበት ጊዜ ማለትም እ.ኤ.አ. በ1958 ዓ.ም የሕግ አርቃቂ ኮሚሽኑ የድርሰት ሥራዎች ለትምህርት ጉዳይ የሚውሉበትን መንገድ ፍጹም አልተገነዘበም ማለት እይቻልም። ምክንያቱም በወቅቱ የረቂቁ ቁ. 49 የአሁኑ የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁ. 1660 የሚከተለውን ንዑስ ቁጥር እንዲይዝ ተደርጎ ቀርቦ ነበርና ነው።

(3) የድርሰት ሥራዎች መታተም ካበቁ በኋላ ለትምህርት ጉዳይ ሲባል ሥራዎቹ እንዲባዙ መፍቀድ ይቻላል።⁵⁸

ሆኖም ባልታወቀ ምክንያት የበላይነት ያለው የሕጉ የአግርኛ ቅጂም ሆነ የእንግሊዝኛ ቅጂው ይህንን ንዑስ ቁጥር ሳይጨምሩ ወጥተዋል። ከዚህም በተጨማሪ የሕዝብ ባለሥልጣናት ለጠቅላላው ጥቅም ሲባል የድርሰት ሥራዎች እንዲተዩ፣ እንዲባዙ ወይም እንዲሰማሙ የመፍቀድ ሕጋዊ ሥልጣን ስለተሰጣቸው ይህ ሥልጣን ለትምህርት ጉዳይ በሚወሉ የድርሰት ሥራዎች ላይ ተፈጻሚ ሊሆን ይችላል የሚል ግምት ሊኖር ይችላል።⁵⁹ ይህም ሆኖ የሕግ አውጭ ፍላጎት ትምህርትን ከማስፋፋት አንጻር በደራሲያን መብቶች ላይ ገደብ ሊደረግበት ይገባል የሚል ነበር ቢባል እንኳ የፍትሕ ብሔር ሕጉ ቁ. 1660 ወይም 1673 ትርጉምን የመፍቀድ መብትን አያካትቱም። ምክንያቱም በቁ. 1655 መሠረት መተርጎም ለሁሉም በነፃ የተሰጠ መብት በመሆኑ ነው። ስለዚህም ትርጉም መፍቀድን በተመለከተ በደራሲያን መብቶች ላይ ገደብ እንዲኖር ያስፈለገበት ምክንያት ለትምህርት ጉዳይ ነው የሚል መደምደሚያ ላይ መድረስ አይቻልም። ይህ ቢሆን ኖር ሕግ አውጪው መብቱን ለደራሲያን ሰጥቶ ለትምህርት ጉዳይ ከሆነ በቁ. 1660 ወይም 1673 ሊገድበው ይችላል ነበር።

የሕግ አውጭ ፍላጎት ምን እንደነበር ግልጽ ባልሆነበት ሁኔታ ሌላም ምክንያትም ሊኖር ይችላል ብሎ መገመት ይቻላል። ይኸውም የሕግ አውጪው ፍላጎት ተርጓሚዎች የትርጉም ፍቃድ ማግኘት ወይም ከማንም ፍቃድ መጠየቅ ሳያስፈልጋቸው የድርሰት ሥራዎችን በመተርጎም እና ሥራዎቻቸውንም ለሕዝብ በማድረስ የአገሪቱን የሥነ ጽሑፍ ባሕርን ለማሳደግ አስተዋጽኦ ያደርጋሉ የሚል ነበር ማለት ይቻላል። ከዚህም በተጨማሪ ዓላማው በአገሪቱ ውስጥ ባሉት የተለያዩ ቋንቋዎች ተናጋሪ ሕዝቦች መካከል የባሕርን ቅርርብና ውህደትን መፍጠር ነበር ማለትም ይቻላል። ይህ ዓላማ የተቀደሰ ዓላማ ነው ማለት ቢቻልም የኢትዮጵያ ተርጓሚዎች ይህንን ሕጋዊ ነፃነት በታሰበለት ዓላማ መሠረት ተጠቅመውበታል ወይ? የሚለው አከራካሪ ነጥብ ሲሆን ይችላል። ይህም ሆኖ በአገሪቱ ውስጥ ባሉ መጽሐፍት መሸጫ መደብሮች መደርደሪያዎች ላይ ያሉትን መጽሐፍት በማየት በግልጽ ለማወቅ እንደሚቻለው የአገሪቱ ተርጓሚዎች ከአንድ ወይም ከብዙ ምክንያቶች የተነሳ በአገሪቱ ውስጥ ባሉ ቋንቋዎች የተጻፉ መጽሐፍትን ወደ ሌላ የአገር ውስጥ ቋንቋ የመተርጎም ፍላጎት እስካሁን አላደረገቸውም የሚል

⁵⁸ ሲቪል ኮዲፊኬሽን ማቴሪያልስ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 53 የተጠቀሰውን የረቂቁን ቁ. 79 ይመልከቱ። የፈረንሳይኛው ቅጂ እንደሚከተለው ይነበባል።
Les Copies ou reproductions sont autorisées plusieurs exemplaires, a des fins d'enseignement, lorsque l'oeuvre est epuise.
⁵⁹ የፍ.ሕ.ቁ.1673

መደምደሚያ ላይ መድረስ ይቻላል። በተጨማሪም በሀገሪቱ የመጀመሪያው የሕትመት መሣሪያ የተቋቋመው በ1897 ዓ.ም. ቢሆንምና አገሪቷም ብዛት ያላቸው ሕጋዊ ጥበቃ የሚደረግላቸው የድርሰት ሥራዎች ቢኖሯትም⁶⁰ ብዛት ያላቸው የትርጉም ሥራዎች አብዛኛዎቹ ከእንግሊዝኛ የተተረጎሙ ሥራዎች ለገበያ የቀረቡት እ.ኤ.አ. በ1980ዎቹ የመጀመሪያ ዓመታት ነበር። ሆኖም የትርጉም ሥራዎችን በተለያዩ ጊዜያት በሐያሰያን ጥራታቸው አጠያያቂ ነው የሚል ሂስ ቀርቦባቸዋል።⁶¹

በእሁኑ ወቅት ከአንድ የአገር ውስጥ ቋንቋ ወደ ሌላ የአገር ውስጥ ቋንቋ የተተረጎሙ የድርሰት ሥራዎች ግልጽ የሆነ አጥረት ቢኖርም የተለያዩ ክልሎች በራሳቸው ቋንቋ ማስተማር በመጀመራቸውና ቋንቋቸውም የክልሎቹ የሥራ ቋንቋ ስለሆኑ ይህን ለማድረግ ለወደፊቱ ጥሩ አጋጣሚ ይኖራል ማለት ይቻላል። ከዚህም በተጨማሪ ከቅርብ ጊዜ ወዲህ በርካታ መጽሔቶች መታተም በመጀመራቸው የአገር ውስጥ የድርሰት ሥራዎችን ወደ ሌላ የአገር ውስጥ ቋንቋ የመተርጎም አጋጣሚን ያስፋል ማለት ይቻላል። ሆኖም የኢትዮጵያ ተርጓሚዎች በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁ. 1655 የተሰጣቸውን ነፃነት በመጠቀም በአገር ውስጥ የተሠሩ ወጥ የድርሰት ሥራዎችን ወደ ሌላ የአገር ውስጥ ቋንቋ መተርጎማቸው ወይም እንደ ከዚህ በፊቱ ሁሉ የውጭ ሥራዎችን ብቻ በመተርጎም መቀጠላቸው ወደ ፊት የሚታይ ጉዳይ ይሆናል።

ከላይ ከተነሡት ነጥቦች ጋር ተዛማጅ የሆነው ሌላው ጥያቄ የወጥ ሥራዎች ደራሲያን ሥራዎቻቸው በሌሎች ሲተረጎሙ ገንዘብ (ሮያልቲ) የማግኘት ሕጋዊ መብት አላቸው ወይን የሚለው ነው። ከላይ አንደተገለጸው በፍትሐብሔር ሕግ አንድ ደራሲ ሥራው እንዳይተረጎም መቃወም እንደማይችል፣ ያለ ደራሲው ፍቃድ የተረጎመ ተርጓሚ ይህንኑ ሁኔታ በተተረጎመው መጽሐፍ መጀመሪያ ላይ በግልጽ ማመልከት እንዳለበት፣ እንዲሁም ይህንን ሳይገልጽ የቀረ እንደሆነ የደራሲውን መብት እንደነካ እንዲሚቆጠር በፍትሐብሔር ሕግ ቁ. 1655 ተደንግጓል። በደራሲውና በተርጓሚው መካከል ሊኖር የሚችለውን ሕጋዊ ግንኙነት በተመለከተ አግባብነት ያለው ይህ የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር ብቻ ነው።

ከዚህ ሌላ የፍትሐብሔር ሕግ በአንቀጽ 11 ሥር ደራሲው ከተርጓሚዎች ገንዘብ (ሮያልቲ) የመጠየቅ መብት አለውን? ለሚለው ጥያቄ ግልጽ መልስ አይሰጥም። የደራሲያኑ ሥራዎች ሲባዙ (እንደገና ሲታተሙ) ሊከፈላቸው ስለሚገባው ክፍያ የተደነገገው በፍትሐብሔር ሕግ አንቀጽ 11 ሥር ሳይሆን በአንቀጽ 16 “የሥራዎች አገልግሎት መስጠትን በሚመለከቱ ውሎች” በተለይም በምዕራፍ 7 “አትም የማውጣት (ፕብሊሺንግ) ውል” ሥር ነው። የፍትሐብሔር ሕግም በቁ. 1664 ላይ ይህንን ክፍል በማጣቀስ ያመለክታል።⁶² በዚህ መሠረት በፍትሐ ብሔር ሕግ ከቁ. 2692 እስከ 2694 ያሉት ቁጥሮች ስለ ደራሲው የሥራ ዋጋ የተደነገጉ ናቸው። ሆኖም በነዚህ ቁጥሮች የተደነገጉት የደራሲያን የሥራ ዋጋ እከፋፈል ሁኔታዎች በቁ. 2672 በተሰጠው ትርጓሜ መሠረት ተፈጻሚነት በደራሲያንና በአትም አውጪው መካከል በሚቋቋመው ውል ላይ እንጂ በደራሲያን

⁶⁰ እ.ኤ.አ. ከ1940 እስከ 1949 ዓ.ም. (1948-1957) ባሉት ዓመታት በዓመት 100 አብዛኛዎቹ በአማርኛ የተጻፉ ወጥ መጽሐፍት ይታተሙ ነበር። እስፋው ዳምጤ የአማርኛ ጥበብ ቃላት (1940-1949 እ.ኤ.አ.) ጦሊዮ መጽሔት 1ኛ ዓመት፣ ቁ. 9 (1985 እ.ኤ.አ.)ገጽ 40ን ይመልከቱ።
⁶¹ መልክተ ተስፋ፣ የትርጉም ሥራዎች አጠያያቂነት፣ ማህሉት መጽሔት ቅጽ 1 ቁ. 1 (1985 እ.ኤ.አ.) ገጽ 20-33
⁶² የፍ.ሕ.ቁ. 1664 አሳትሞ ለማስወጣት ወደ ተጻፈው የውል ደንብ ስለ መምራት ድርሰትን ወይም ኪነ ጥበብን ያወጣው ሰው የዚህን ያወጣውን ሥራ መብት ለሌላ ሰው የሚሰጥባቸው ሁኔታዎች “አሳትሞ የማውጣት ውል” በሚል አንቀጽ ውስጥ በዚህ ሕግ ተካተዋል። (ቁ. 2672-2697)

እና በተርጓሚዎች መካከል በሚፈጠረው ግንኙነት ላይ አይደለም።⁶³

ከዚህ በተጨማሪ የወጥ ሥራ ደራሲያን ሥራዎቻቸው በሌሎች ሲተረጎሙ ገንዘብ (ሮያልቲ) የመጠየቅ መብት እንዳላቸው ወይም ይህ መብት የሌላቸው መሆኑን የሚደነግግ ግልጽ የሆነ የሕግ ድንጋጌ ባለመኖሩ እንዲሁም በጉዳዩ ላይ የተጻፉ መጽሐፍት ባለመኖራቸው⁶⁴ ይህን በማስመልከት የተለያዩ ክርክሮች ሊቀርቡ ይችላሉ። በዚህም መሠረት ሕጉ በግልጽ ስለማይከለክል ደራሲያን ሥራዎቻቸው በሌሎች ሲተረጎሙ ከተርጓሚዎች ገንዘብ የመጠየቅ መብት አላቸው የሚል ክርክር ማቅረብ ይቻላል። ለዚህ ክርክር በማጠናከሪያነት ሊቀርብ የሚችለው ምክንያት የሕግ አውጪው ፍላጎት ደራሲያን ይህ መብት ሊኖራቸው አይገባም የሚል በሆነ ኖሮ ይህን የሚመለከት ግልጽ የሆነ ድንጋጌ በሕጉ ውስጥ ያስቀምጥ ነበር። በመሆኑም በሕግ ያልተከለከለ መብት የተፈቀደ መብት ነው። ለማለት ሲቻል፣ በተጨማሪም አንድ ተርጓሚ በደራሲው ፈቃድ መተርጎም ቢፈልግ⁶⁵ ደራሲው ከተርጓሚው ጋር ለመዋዋልና በገንዘቡ መጠን ላይ ለመደራደር አጋጣሚ ያገኛል። በዚህ ላይ ደራሲው ባይሰማም ፈቃዱን በመንፈግ ተርጓሚውን ያለደራሲው ፈቃድ እንዲተረጎምና ይህንኑም በተተረጎመው መጽሐፍ መጀመሪያ ላይ በግልጽ እንዲያመለክት ሊያስገድደው ይችላል።

ሁኔታው ከሌላ አንጻር ሲታይ ሕጉ ደራሲያን ሥራዎቻቸው በሌሎች ሲተረጎሙ ትርጉምን የመከልከል መብት የላቸውም ብሎ ሲደነግግ ከዚህ ጋር ከተርጓሚዎች ገንዘብ የመጠየቅ መብታቸውንም ከልክሏቸዋል የሚል ክርክር የሚገልግል ሊሆን ይችላል። ለዚህም ምክንያቱ የፍትህ ብሔር ሕግ ቁ. 1655 ጥበቃ የሚያደርገው ደራሲያን ሥራዎቻቸው በስማቸው እንዲጠሩ ላላቸው መብት እንጂ

⁶³ ምዕራፍ 7 አሳትሞ የማውጣት (ፕብሊሽን) ውል።
ቁ. 2672 ትርጓሜ አሳትሞ የማውጣት ውል ማለት አንዱ ወገን ደራሲ ተብሎ የሚጠራው ባንድ የድርሰት ሥራ ወይም ኪነ ጥበብ ላይ ያለውን ግዙፍነት የሌለውን የባለሀብትነት መብቶች ወይም ከነዚህ መብቶች በከፊል አትሞ አውጪ (ፕብሊሽር) ተብሎ ለሚጠራው ለሌላው ወገን የሚሰጥበት አትሞ አውጪውም ድርሰቱን ለማተም፣ ለማሳየት፣ ወይም ለማባዛት ወይም ለህዝብ ለመንዛት ግዴታ የሚገባበት ውል ነው።
የፍ.ሕ.ቁ. 2680 አትሞ አውጪው ለሕትመት የተሰጠውን ሥራ መተርጎም ቢፈልግ የደራሲውን ፍቃድ የማግኘት ግዴታ እንዳለበት ይደነግጋል።
የፍ.ሕ.ቁ. 2680 ድንጋጌ እንደሚከተለው ይነበባል።

መለዋወጥና መተርጎም
አንድ ሥራን ለማባዛት ወይም ለማሳየት የተሰጠ ፈቃድ መለዋወጥን ወይም እንዲተረጎም መፍቀድን በሌላ ዓይነት ሥራ ማስማማትን አይፈቅድም።
በፍትህብሔር ሕጉ አንቀጽ 11 ሥር በተደነገገው መሠረት ግን አንድ ደራሲ ሥራው እንዲሰማም (ቁ.1654) የመፍቀድ መብት እና ሥራው በሌሎች ሲለዋወጥ የመቃወም (ቁ. 1665 እና 1671) መብት ቢኖረውም ትርጉምን የመከልከል መብት ግን የለውም (ቁ. 1655)።

⁶⁴ በዚህ ጉዳይ ላይ ተጽፎው የሚገኙት ጽሑፎች በተለያዩ ጊዜያት ከሕግ ት/ቤት የተመረቁ ተማሪዎች የጻፉቸው ሦስት የመመሪቂያ ጽሑፎች ብቻ ናቸው። እነዚህም፡
1. ሸፍ ሶሬሣ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 38 የተጠቀሰውን ይመለከቷል።
2. ታምሩ ወንድም አገኘሁ፣ ሳም አስገኝቶ ለፍ ዘ ኢትዮጵያን ሎው ለፍ ሊትራሪ ኤንድ አርቲስቲክ ፕሮፕርቲ አን ኢንዱስትሪ ኢን ቱ ዘ ለርስ ኤንድ ስኮፕ ለፍ ፕሮፕርቲ ራይትስ (ያልታተመ፣ ሕግ ቤት መጻሕፍት የሚገኝ) (1971)
3. ስለሸ ዘፍሐንስ፣ ዘ ኢትዮጵያን ሎው ለፍ ሊትራሪ ኤንድ አርቲስቲክ ፕሮፕርቲ (ያልታተመ ሕግ ቤት መጻሕፍት የሚገኝ) (1983)
የደራሲያንን ገንዘብ (ሮያልቲ) መጠየቅ መብትን በማስመልከት አቶ ታምሩ ወንድም አገኘሁ “... ከትርጉም የሚገኝ ገቢ የተርጓሚው ንብረት መሆን አለበት...” በማለት ሲያስረዱ (ገጽ 53) አቶ ሸፍ ሶሬሣ ግን “... የፍ.ሕ.ቁ. 1655 የሚደነግገው አንድን የድርሰት ሥራ ለመተርጎም የደራሲውን ፈቃድ ማግኘት አስፈላጊ የማይሆንበትን ሁኔታ እንጂ ደራሲው ከተርጓሚው ገንዘብ (ሮያልቲ) የመጠየቅ መብቱን የሚከለክል አይደለም። በመሆኑም በፍ.ሕ.ቁ. 1649 ላይ “የመጀመሪያው አዲስ ሥራ አውጪ መብት ሳይነካ” የሚለው “የደራሲያን የኤኮኖሚያዊ ሆነ የሞራል መብታቸው የተጠበቀ መሆኑን በሚገልጽ መንገድ መተርጎም ይኖርበታል።” የሚል አቋም አላቸው። ገጽ 35፡36።
⁶⁵ ይህ በሕግ ያልመከለከለውን ያስተውሉ። የፍ.ሕ.ቁ. 1655ን ይመልከቱ።

ለሌላ አይደለም። ይህንንም ያለደራሲው ፈቃድ የተተረጎሙ ሥራዎችን ተርጓሚው ያለ ደራሲው ፈቃድ መተርጎሙን ሳይገልጽ የቀረ እንደሆነ የደራሲውን መብት እንደነካ ይቆጠራል በማለት ሕጉ ያስቀምጠዋል። ስለዚህም ተርጓሚው ለደራሲው ገንዘብ (ሮያልቲ) ባይከፍል የደራሲውን መብት እንደነካ አይቆጠርም ማለት ይቻላል። በተጨማሪም የፍትሐብሔር ሕጉ ቁ. 1655 ከተግባራዊነቱ እንግር ሲታይ ደራሲያን ከተርጓሚዎች ገንዘብ (ሮያልቲ) ለመጠየቅ ያላቸውን አጋጣሚ የሚዘጋ ነው። ይኸውም የድርሰት ሥራዎች ሲታተሙ፣ ሲታዩ፣ ሲባዙ፣ ወይም ሲሰማሙ የደራሲውን ፈቃድ ማግኘት አስፈላጊ በመሆኑ በደራሲውና በሌሎች ሥራውን በሚጠቀሙ ሰዎች መካከል ውል ሊፈጠር ይችላል።⁶⁰ ተርጓሚዎች ግን የደራሲውን ፈቃድ የመጠየቅ ሕጋዊ ግዴታ ስለሌለባቸው በእነሱና በደራሲው መካከል ውል ሊቋቋም የሚችልበት አጋጣሚ አይኖርም። በተጨማሪም ሊከፈል በሚገባው ገንዘብ መጠን ላይ ስምምነት ሊኖር አይችልም።

የደራሲያን የሞራል መብትን በተመለከተ የፍትሐ ብሔር ሕጉ ቁ. 1665 “ማናቸውም ተቃራኒ የሆነ የውል ቃል በኖርም እንኳ ያወጣውን ሥራ ዓይነቱን ሌላ ሰው የለወጠበት እንደሆነ የተባለው ሥራ የዚያ የለወጠው ሰው ነው” በመባል እንዳይቀጥል ሥራ አውጪው ለመቃወም ይችላል” በማለት ሕጉ በግልጽ ለዚህ መብት ጥበቃ እንደሚያደርግ ይደነግጋል። በተጨማሪም ደራሲያን ይህ መብታቸው ሲነካ የፍትሐብሔር እና የወንጀል ክስ በማቅረብ መብታቸውን ማስከበር እንደሚችሉ ሕጉ ይደነግጋል።⁶¹ ይህ መብት የትርጉም ሥራዎችንም የሚመለከትና የትርጉም ሥራዎች በትክክል ሳይተረጎሙ ሲቀሩ ደራሲው ይህን መብቱን መጠቀም ይችላል ማለት ይቻላል።

ማጠቃለያና እና ማሳሰቢያዎች

የአእምሮ ሥራ አፍላቂዎች አዳዲስ ሀሳቦችን በማመንጨትና እነዚህንም በተለያዩ ፎርምች በመግለጽ የሚኖሩበትን ሕብረተሰብ እና በአጠቃላይም የዓለምን ሕብረተሰብ ባሕር አበልጸገዋል። እነዚህ የአእምሮ ሥራ አፍላቂዎች አዳዲስ ሀሳቦችን ለማመንጨት ጥረት ባያደርጉ ባይደከሙና ሌሎች ፍላጎታቸውን መስዋዕት ባያደርጉ ኖሮ ዓለም አሁን የደረሰበት የባሕር ስድገት ደረጃ ላይ ባልደረሰም ነበር። ደራሲያንም የአእምሮ ሥራ አፍላቂዎች እንደ መሆናቸው ሁሉ የሕብረተሰቡን የሥነ ጽሑፍ ባሕር ለማሳደግ አስተዋፅኦ አድርገዋል።

በድርሰት ሥራዎች ላይ የደራሲያን የባለሐብትነት መብት ግዙፍነት የሌለው በመሆኑ እና ግዙፍነት ያለው የባለሐብትነት መብት የሌሎች በመሆኑ የድርሰት ሥራዎች ለተለያዩ ሕገ ወጥ አጠቃቀሞች የተጋለጡ ይሆናሉ። በመሆኑም የድርሰት ሥራዎች ያለደራሲው ፍቃድ ወይም ደራሲው ምንም ክፍያ ሳያገኝ ሲታተሙ፣ ሲታዩ፣ ሲሰማሙ፣ ወይም ሲተረጎሙ ይችላሉ። በተለይም ለደራሲያን መብቶች በቂ ጥበቃ የማያደርግ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ባላቸው አገሮች ወይም ሕጉ የተሟላ ሆኖ ግን በተግባር ላይ በማይውልባቸው አገሮች በድርሰት ሥራዎች ያለአግባብ መጠቀም በስፋት የተለመደ መሆኑ ገሐድ ነው። በመሆኑም እንዲህ ንድፍነት ድርጊቶችን ለመቆጣጠር ሲባል የብዙ አገሮች ብሔራዊ ሕጎችና ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ለደራሲያን የኤኮኖሚና የሞራል መብቶች እውቅና ይሰጣሉ እስፈላጊውንም ጥበቃ ያደርጋሉ።

የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነ ጥበብ ባለሐብትነት ሕግ ግን ባልታወቀ ምክንያት ደራሲያን ሥራዎቻቸው በሌሎች ሲተረጎሙ ፈቃድ የመከለከል መብታቸውን ነፍሰታቸዋል።

⁶⁰ የፍትሕ-ቁ. 1652-1654 ይመልከቱ።
⁶¹ የፍትሕ-ቁ. 1674 እና የኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ቁ. 675-679 ይመልከቱ። የወንጀለኛ መቅጫ ሕጉ ጥበቃ የሚሰጠው የድርሰት ሥራዎችን ለማሳየት እና ለማባባት መብቶች ብቻ ይመስላል።

** የእንግሊዝኛው “የደራሲው ነው” ይላል። ትክክለኛም ይህ ይመስላል።

በተጨማሪም ደራሲያን ሥራዎቻቸው ካለፈቃዳቸው በሌሎች ሲተረጎሙ ከተርጓሚዎች ገንዘብ (ርያልቲ) የመጠየቅ መብት አላቸው በማለት ሕገ በግልጽ አይደነግግም። ይህም በመሆኑ ጉዳዩ እከራካሪ ሆኗል።⁶⁸ ስለዚህም በኢትዮጵያ ሕግ ውስጥ የተፈጠረውን ክፍተት ለመሙላት ምናልባትም አገሪቷ ወደፊት የስምምነቶቹ አባል ልትሆን ስለምትችል ሕጉን ከዓለም አባቶች ስምምነቶች ጋር የተስማማ ለማድረግ ይቻል ዘንድ የሚከተሉት ማሳሰቢያዎች ቀርበዋል።

1. ዋና ዋና የሆኑ ዓለም አቀፍ ስምምነቶች ቀደም ሲል የበለጸጉ አገሮችን ፍላጎት ብቻ የሚያንጸባርቁ የነበሩ ቢሆንም በቅርቡ ግን በማደግ ላይ ያሉ አገሮች ፍላጎትንም እንዲያንጸባርቁ ተደርገው ተቀርጸዋል። በዚህም መሠረት የታዳጊ አገሮችን ፍላጎት ለማሟላት ሲባል በተለይ ለትምህርትና ለምርምር ሲውሉ የሚችሉ የድርሰት ሥራዎች የጥበቃ ጊዜ በጣም አጭር እንዲሆን ተደርጓል። ይህም በመሆኑ የአፍሪካ አገሮችን ጨምሮ ብዛት ያላቸው ታዳጊ አገሮች ከላይ የተጠቀሱት የዓለም አቀፍ ስምምነቶች አባላት ሆነዋል።⁶⁹ የኢትዮጵያ የድርሰትና የኪነጥበብ ባለሐብትነት ሕግ በአብዛኛው ከነዚህ ስምምነቶች ጋር የተጣጣመ ነው። ሆኖም የፍትሕ ብሔር ሕጉ ቁ. 1655 የተለየ እቋም የያዘ በመሆኑ አገሪቷ ይህንን ቀይራ እራሷን ከበርን ስምምነት ይልቅ ብዙ አባላት ያሉትንና በብዙ አገሮችም ተፈጻሚነት ያለው የዓለም አቀፍ ስምምነት አባል ማድረግ አለባት።
2. እስከ አሁን ከአንድ የአገር ውስጥ ቋንቋ ወደ ሌላ የአገር ውስጥ ቋንቋ የተተረጎሙ የድርሰት ሥራዎች ብዙም ባለመኖራቸው ሕጉን የማሻሻል አስፈላጊነት ጎልቶ ላይታይ ይችላል። ሆኖም በቅርቡ የተለያዩ የአገር ውስጥ ቋንቋዎች የሥራ እና የማስተማሪያ ቋንቋዎች በመሆናቸው በአገር ውስጥ ቋንቋዎች የተጻፉ የድርሰት ሥራዎች ወደ ሌላ የአገር ውስጥ ቋንቋዎች የሚተረጎሙበት መልካም አጋጣሚ እየተፈጠረ ነው። በመሆኑም የሕገ መንግሥት አሁን ሥራ ላይ ባለው ሕግ ባልታወቀ ምክንያት መብታቸውን ለተነጠቁት ደራሲያን ጠቃሚና ወቅታዊም ይሆናል።
3. በተጨማሪም የትርጉም ሥራዎች ወጥ ሳይሆኑ በሌሎች ሥራዎች ላይ የተመሠረቱ እንደመሆናቸው መጠን ደራሲያን ከተርጓሚዎች ላይ ገንዘብ (ርያልቲ) የመቀበል መብት እንዳላቸው በግልጽ ተደንግጎ በሕጉ ውስጥ መካተት ይኖርበታል።
4. ከላይ በቀረቡት ሀሳቦች መነሻነት የፍትሕ ብሔር ሕጉ በሚከተለው አኳኋን መሻሻል ይኖርበታል።

ቁ. 1655- ትርጉም

ያወጣውን ሥራ በሕይወቱ ላለ ለመተርጎም ፈቃድ ለመስጠት መብት ያለው ሥራ አውጪው ብቻ ነው።⁷⁰

ቁ. 1670- የሥራ አውጪው ወራሾች 1. የገንዘብ መብት

(1) አስቦ ሥራ ያወጣው ሰው ያወጣውን ሥራ የማሳየት፣ የማባዛት፣ የሥራውን ማስማማት ወይም ትርጉም የመፍቀድ መብቱ እርሱ ከምት በኋላ ወራሾቹ ሥራው በአደባባይ ወጥቶ ከታወቀበት አንስቶ እስከ ሃምሳ ዓመት ድረስ ሊሠሩበት ይችላሉ።⁷¹

ቁ. 1673- የሕዝብ ባለሥልጣኖች መብት

(1) የወጣው ሥራ አውጪው ባለቤቱ ወይም ወራሾቹ በግልጽ አስታውቀውት ከታየ በኋላ ሠራው ቢቀወምም ቅሉ ለጠቅላላ ጥቅም ከሆነ ይህ አስቦ ያወጣው ሥራ እንዲታይ ወይም መሰሉ እንዲባዛ ወይም ይነቁ የተስማማ በመሆን እንዲሻሻል ወይም እንዲተረጎም የሕዝብ ባለሥልጣኖች ለመፍቀድ ይችላሉ።⁷²

⁶⁸ ይህን ጉዳይ በማስመልከት በኢትዮጵያ ፍ/ቤቶች ተወሰነው የታተሙ ፍርዶች የሉም።
⁶⁹ የነዚህ ስምምነቶች አባል አገራት ዝርዝር በዩኒቨርሲቲ ሌም ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 82 የተጠቀሰውን በገጽ 93 እና 95 የተጻፈውን ይመልከቱ።
⁷⁰ ይህ ማሻሻያ ከተደረገ የዚህ ቁጥር ንዑስ ቁጥር 2 እና 3 አስፈላጊ አይሆኑም።
⁷¹ ስለዚህም መሠረዝ ይኖርባቸዋል።
⁷² ንዑስ ቁጥር 2 መሠረዝ የለበትም
 ንዑስ ቁጥር 2 እና 3 መሠረዝ የለባቸውም።

The Amicus Curiae: Its Relevance to Ethiopia*

By Getachew Aberra**

The institution of the *amicus curiae* has been an important feature of the common law system. It also appears in some form or another in the civil law system. Particularly in the common law system, the institution has been serving important purposes of justice for ages now. However, the treatment it has been accorded in legal literature does not match with its importance. There is generally a dearth of material dealing with this old and important institution.

More importantly, there appears to be very little awareness of the nature and functions of the *amicus curiae* among law makers, judges and practitioners in Ethiopia. Considering the current developments in Ethiopia where various civil organizations and advocacy groups are being formed with a view to advancing and promoting individual and group rights, discussions on the nature, functions and relevancy of the institution of the *amicus curiae* are necessary and topical.

This paper is aimed at provoking such discussions. The paper is divided into two parts. Part one deals with the nature and the scope of function of the *amicus curia*. Part two examines traditional and modern Ethiopian practice regarding the *amicus curiae* followed by some concluding remarks on the relevance of the institution to the Ethiopian situation.

Part I General

1. Nature of the Amicus Curiae

The Latin term "*amicus curiae*" is derived from the Greek phrase, *amaykas kuriyay*, which literally means a friend of the court.¹ The *amicus curiae*, as a friend of the court, is a bystander who, when a judge is doubtful or mistaken, may inform the court.²

The forerunner of the present *amicus curiae* was the *consilium* under Roman law who could be appointed by the judge from among attorneys to advise and assist the court in the disposition of a case before it.³ His opinion would enlighten the court on points of law with which it was not familiar.

The literal meaning of the *amicus curiae* as a friend of the court has technical significance in the sense that he is a friend of the court and not of the parties. He is a bystander who may, when the judge is doubtful or mistaken as to questions of fact or of law, inform the court. The *amicus curiae* is, therefore, distinguished from an advocate or attorney, in that the latter represents a party and is regarded by the law as a party to the dispute before the court having an interest in the outcome of the dispute and cannot, as such, be a bystander, a friend of the court.

* This paper was first sponsored by and presented to the Ethiopian Women Lawyers Association. It has since been partially modified as a result of further research work and also to accommodate the comments of peer reviewers

** Assistant Professor, Faculty of Law, Addis Ababa University.

¹ Black's Law Dictionary, West Publishing House, St. Paul, Minn. (1991) p.54.

² Corpus Juris Secundum Section 3A, (hereinafter CJS) p.422. For a discussion of the roles of international organizations as *amicus curiae* before the International Court of Justice, see C.W. Jenks, "The Status of International Organizations in Relation to the International Court of Justice", Grotius Transactions, vol. 32 (1946) p. 1 et. seq.

³ The *Amicus Curiae*", North-Western University Law Review, vol. 55 No. 4 (1960) p.469.

The *amicus curiae* must also be distinguished from those who are formally represented in any civil or criminal proceedings. Those formally represented are what are referred to, under procedural laws, as necessary and intervening parties. These are parties who have "vested interests" in the case and on whom any decree passed by the court in respect of the interests litigated in the proceeding is binding. The *amicus curiae* is not any of these parties; nor does he represent any of them. He is not, therefore, bound by the decree of the court. In fact, he can later on be a party to a dispute in respect of which he had earlier acted as an *amicus curiae*.⁴

2. The Role of the Amicus Curiae

The role of the *amicus curiae* is, upon designation by or leave of the court, to interpose in a dispute and inform or advise the court with regard to points of law or fact about which the court is doubtful or which may escape its attention.

The interposition of a person as an *amicus curiae* in any proceeding may have the effect of undermining the position of a party and enhancing that of the other party. But this does not make the *amicus curiae* a party to the proceeding. The *amicus curiae* is concerned, and must concern himself solely, with the true statement of the facts and of the law. Thus, objectively, no interest of any party is made better or worse of as a result of the interposition of the *amicus curiae* as a friend of the court,⁵ or conversely, no party can have any legal interest in the facts and the law relevant to the issue or issues before the court remaining hidden from it.⁶

Early English practice would show that any bystander would volunteer as *amicus curiae* and offer an advice to the court without any invitation from it and without the consent of the parties. Thus "a bystander would make an appearance as *ut amicus curiae* and (would) inform the court of the truth".⁷ The modern conception of this term is a combination of features of the Roman *concilium* who may be appointed by the judge and the English *ut amicus curiae* who made an appearance on his own initiation, without the consent of the parties and invitation by the court. Accordingly, today, the court has the right to appoint, and to grant leave to any person to appear as an *amicus curiae*. The consequence is that no person can be, and act as, an *amicus curiae* in any proceeding unless he is appointed or granted leave to appear as one by the court.⁸

⁴ Ibid. p.470; so, too, a person who has served as *amicus curiae* can again serve as an *amicus curiae* of the same case in a subsequent proceeding - *ibid*.

⁵ In modern practice, however, the consent of the parties can have influence on the decision of the court to grant or reject application to file amicus brief though the judge can overrule the objection of the parties - Black's Dictionary, *op. cit.* page 54; H. Abraham. *The Judicial Process*, Wynnewood, PA (1993) p. 235; see discussion of this point on pp. 8-9 of this paper.

⁶ This is truer in the Continental Legal System where the judge has a role in raising questions of fact and law than in the Common Law System where the adversarial approach limits his role, though, even in the latter system, it is his duty to make an informed decision as to the facts and the law.

⁷ "The *Amicus Curiae*", *op. cit.*, p. 469; see also pp. 5-6 *infra*.

⁸ CJS, p.423, Note 10; Abraham, *op. cit.*, p. 235

It must be noted here that the conception of the *amicus curiae* has undergone and continues to undergo changes to keep pace with practice. Thus, the *amicus curiae* is sometimes viewed as someone "with strong interest in or view on the subject matter of an action".⁹ But this is only partly true. The court itself may find it necessary to appoint an attorney or a lay man to undertake investigations and to furnish it with information relevant to an action before it. Such appointment is not so much dependent upon the personal views of the person so appointed as *amicus curiae* as on his independence and qualification for the task. Admittedly, where a person applies to the court for leave to intervene in an action as an *amicus curiae*, he does so in pursuit of a strong interest or view. However, this strong interest or view cannot be personal to such person.¹⁰ It must be prompted not by individual interest but by a higher, social or communal interest.

If, therefore, a party benefits from the appearance of a person as an *amicus curiae*, it simply means that the interest of such party is the same as the interest of society in the truth and justice; this cannot be objectionable as a matter of principles. The cause in pursuit of which an *amicus curiae* interposes is the cause of society and if a party benefits from such interposition, he benefits from the truth and justice which are causes espoused by society itself.¹¹ The benefit of such party is only incidental: it is not and cannot be the purpose for which the *amicus curiae* interposes. The whole idea behind the institution of the *amicus curiae*, and the judicial system for that matter, is the protection of the truth and the dispensation of justice to the litigants. The nature and purpose of the *amicus curiae* is to assist the court achieve these ends. As an English court held, "It is for the honour of the court to avoid error in their judgements ... Barbarism will be introduced if it be not admitted to inform the court of such gross and apparent errors in offices."¹² Where these nature and purpose change, the *raison d'être* of the *amicus curiae* disappears.

Social life and law are never static. They keep on changing and grow ever more complex. Judges of courts cannot be expected to know and to properly appreciate all the realities and the different manifestations of social life. This limitation of judges has long been recognized by the Supreme Court of the United States specially since it accepted and relied on the Brandeis Brief to decide a constitutional dispute before it, where Mr. Brandeis, later Justice, appeared as counsel and briefed the court on important constitutional facts.¹³ Since then, "The courts have been generous in important constitutional law controversies in allowing interested parties to intervene or to submit *amicus curiae* briefs to inform the justices on constitutional facts".¹⁴ This liberality is grounded on the understanding that while judges can, by training and experience, be especially qualified to determine the usual questions of law, this assumption cannot hold true with regard to the determination of questions of fact on the basis of which

⁹ Black's Law Dictionary. op. cit. p. 54; Abraham, op. cit., p. 234; Weiner "The Supreme Court's New Rules" 68 *Harvard Law Review*, p.80.

¹⁰ As soon as the position of the *amicus curiae* coincides with his personal interest, his appearance will be deemed by the court an appearance of counsel - CJS, P. 422.

¹¹ There is no intention here to raise philosophical controversy; it is assumed that the measure of "the truth" is social reality and of "justice" the legal prescriptions, deemed fair and laid down by society.

¹² "The *Amicus Curiae*", op. cit. p.470, note 7.

¹³ C.J. Antieau, *Adjudicating Constitutional Issues*, Oceana Publications, London, 1995, p.80; Weiner, op. cit. p.80.

¹⁴ Antieau, op. cit. p.80.

the validity of a legislative act depends.¹⁵ In every case where, for example, a court is asked to hold a statute invalid on the ground that it contravenes the constitution, the court is well advised to get information as to the facts which make such action valid or invalid. In as-much-as questions of fact are not proved through the regular process to the court in respect of the particular issue before it, it is not specially qualified to make better judgements than those made by ordinary people in general and the law - maker in particular.

The need for the court to avoid error is not limited to constitutional matters though errors in such matters can have much more serious social and political repercussions. The court is easily exposed to errors in all cases where the parties to any proceeding, either through lack of foresight, skill, interest, negligence or through collusion fail to adduce the facts and to raise the legal arguments which are relevant to the issues before it.¹⁶ The *amicus curiae*, in such cases, is well suited "to inform the court as to the facts or situations which may have escaped consideration or to remind the court of legal matters which have escaped its notice and regarding which it appears in danger of a wrong interpretation."¹⁷

Thus, when the Supreme Court of the United States moved to amend its rules in 1949 with a view to tightening those relating to *amicus curiae* briefs on the ground that they had become 'a vehicle for propaganda effort ... essentially designed to exert extra - judicial pressure on judicial decision,'¹⁸ Mr. justice Black, who dissented to the amendment, wrote: "most of the cases before the Court involve matters that affect far more people than the immediate record parties. I think the public interest and judicial administration would be better served by relaxing rather than tightening the rule against *amicus curiae* briefs" ¹⁹ The 1952 amendment of the rules relaxed the restrictions on amicus briefs and more roles are now permitted to them.²⁰

It must be noted here that society's interest in the truth and justice is not any less important than its interest in the proper disposition of constitutional cases. What is more, society is interested in the integrity and reliability of judicial decisions. In this regard, it is not difficult to see that society's interest is indivisible in the sense that society is interested in attaining the objectives which an *amicus curiae* pursues irrespective of whose interest is served by his intervention. The court must in all cases avoid error and to the extent that an *amicus curiae* assists the court to this effect, it is a socially necessary institution.

¹⁵ Weiner, op. cit. p.80; H. W. Bikles "Judicial Determination of Constitutional Facts Affecting the Constitutionality of Legislative Action", *Harvard Law Review*, vol. 38 (1924-25), p.6.

¹⁶ "The Amicus Curiae" op. cit. pp. 469-470.

¹⁷ C.J.S. cited above, note 1, p.436; as the parties are in control regarding the facts of the case, it will be in the interest of justice and will protect the court from making errors if a person who has knowledge of the facts in dispute and *whom neither party is willing to vouch*, is called as the court's witness at the instance of an *amicus curiae*, see, for example - "The *Amicus Curiae*", op. cit. p. 471. Note 14.

¹⁸ Weiner, op. cit. p.80; for the contrary view, see Abraham, op. cit. p. 230.

¹⁹ "The *Amicus Curiae*", op. cit. p. 475, note 24.

²⁰ Weiner, op. cit. p. 81; a full text of the present rules is found in *Moore's Federal Practice*, Mathew Bender, New York, 1970.

3. Scope of Functions of the *Amicus curiae*

The outcome of litigation can affect interests, private or public, other than those formally represented, by establishing precedents, and *res judicata*, and by producing more immediately tangible public or private benefits or harms.²¹ In view of the fact that the parties may, intentionally or otherwise, omit “to present clearly these consequences, a trial or appellate court traditionally could request or permit in its uncontrolled discretion, an outside *amicus curiae* to inform the court without the risk of being bound as an original party or intervenor.”²² The *amicus curiae*, therefore, ensures adequate disclosure before hand of the effects of a potential adjudication and saves the court from arriving at wrongful conclusions of fact and of law. This then is the basic principle that defines the functions of the *amicus curiae*.

As the institution of the *amicus curiae* under modern practice emerged out of the combination of the Roman *concilium* and the English *ut amici curiae*,²³ this combination, in a sense, defines the scope of the function of the *amicus curiae*. The Roman *concilium* was basically the personal advisor of the judge. He gave the advice when the judge required him to. It appears that the advice of the *concilium* was available to the judge at all times though the *concilium* was not a public official. Engelman writes:

*“The greater the demands which the exercise of the ‘jurisdiction’ made upon the magistrates (for) knowledge of law, the more it became the custom for the magistrate to have about him assistants learned in the law. These (‘assistants’) were not public officials, but merely private aids of the magistrate whom they served. For this reason they never had any positive influence upon the administration of justice, their co-operation consisting only in advising the magistrate, who acted upon his own responsibility.”*²⁴
(Emphasis added).

The Roman *concilium* was, therefore, a person who advised the court upon request or appointment by the court.

The English *ut amici curiae*, on the other hand, was neither the personal advisor of the judge nor was his advice available to the judge at all times. The English *ut amici curiae* was any bystander who gave his advice to the judge on his own initiation and without invitation from the court.²⁵

Consequently the modern function of the *amicus curiae* is to advise the court *upon request* by the court and to offer advice to the court *upon permission* by the court. In both cases, the *amicus curiae* informs the court as the friend of the court on questions of fact and of law.

²¹ “The *Amicus Curiae*”, op. cit p 469.

²² Ibid, p.469-70.

²³ See note 7 supra

²⁴ Arthur Engelman, *A History of Continental Civil Procedure*, Augustus M. Kelly, New York, 1969, p.256

²⁵ “The *Amicus Curiae*”, op. cit p 469, Note 3.

4. Basis of Intervention by the *Amicus Curiae*

Under modern practice, the court itself may find it advisable and expedient to appoint a person to serve as an *amicus curiae*. In a proper case, an *amicus curiae* may be appointed "to aid the court by the performance of certain labours and examinations which are necessary to guide the court to a proper conclusion"²⁶ Thus for example in contempt proceedings and cases of fraud committed against the court itself, an *amicus curiae* may be appointed by the court to make an investigation and conduct the hearing.²⁷ Similarly, where an attorney appointed by the State to represent a party in a proceeding declines to present oral arguments on behalf of his client, the court may appoint an *amicus curiae* to present such oral argument on behalf of such party.²⁸

While the court is at liberty to appoint a person as an *amicus curiae*, case law and court practice have established some limitations on this liberty. Thus, the court may not appoint a person to serve as an *amicus* where his attitude appears to be partisan or where he is in the service of those having private interests in the outcome or is a regularly employed attorney of a party to the action.²⁹ Moreover, a trial court cannot appoint an *amicus curiae* after an appeal is taken; and an appellate court is without authority to appoint an *amicus curiae* in a case pending in a lower court.³⁰

A person may also apply to the court for permission to appear as an *amicus curiae* in a proceeding. Such is the case where a person has a strong interest or view in the subject matter of the action, and he is not a proper party to the proceeding. Normally, the person who so intervenes may ostensibly advance the cause of a party while in actual fact he suggests a rationale consistent with his views³¹ which views are not motivated by private interest or gain.³² Apart from the rare cases where the *amicus curiae* can be said to be representing a private interest such as when he represents the interest of an insane person, or an infant (see note 33 CJS, p.425), which intervention itself is motivated by the pursuit of justice, practice shows that in most cases *amicus* briefs are submitted on behalf of sufficiently broad social interest. This is so because normally it is governmental units and

---

²⁶ CJS., p. 428

²⁷ Ibid, Note 77

²⁸ Ibid,

²⁹ Ibid, p.426

³⁰ Ibid, p.429

³¹ Black's Dictionary, op. cit, p.54

³² See for example, the decision of the Supreme Court of India in Hirjbhoy Rustomji Patel V.State of Bombay (1953) quoted in N.S. Bindera, *Pleadings and Practice*, Law Books Co., Allahabad (1973), pp 349-50; see also New Encyclopaedia Britanica, vol. I (1995) where it is affirmed that "(The *amicus curiae*) is not a party to a law suit and thus differs from an intervenor who has direct interest in the outcome of the law suit and is, therefore permitted to participate as a party to the suit; for the contrary view see Abraham H., cited at note 5 supra who writes (p.234), "(The *amicus curiae*) is not a litigant in the suit but who is virtually interested in a decision favourable to the side it espouses. Long gone is the original concept of the *amicus curiae* - namely, that it 'acts for no one, but simply seeks to give information to the court'"

public interest bodies who apply for leave to act as *amicus curiae*.³³ Though, theoretically any interested party may apply, in practice "most *amicus curiae* briefs have come from active civic organisations and other pressure groups and, not surprisingly, from the (US) federal government itself via the Solicitor General"³⁴

5. Discretion of the Court

It must be noted here that the court has no legal duty to appoint any person to serve as an *amicus curiae*; nor does the court have any legal duty to grant any person leave to appear as an *amicus curiae*. "The privilege to be heard as an *amicus curiae* is within the discretion of the court ... An *amicus curiae* is heard by leave, and only by leave, of the court. The granting of leave to be heard as an *amicus curiae* is a matter of favor or grace and not a matter of right but of privilege".³⁵

As the privilege to be heard as an *amicus curiae* is entirely within the discretion of the court, there is no right to challenge the decision of the court denying or granting leave to appear as an *amicus curiae*. The decision of the court is not appealable.³⁶ This strongly contrasts with the position of counsel for the proper parties in that while counsel for the parties appears before the court as a matter of right, counsel as an *amicus curiae* can only appear at the instance and pleasure of the court.³⁷ The court itself determines whether and when it needs any assistance from an outsider and in this decision, it has exclusive privilege and absolute discretion.

When deciding to grant or deny leave to appear as an *amicus curiae*, the court takes into account certain important considerations. The Supreme Court of India, for instance, tends to grant leave to appear as an *amicus curiae* when it is faced with "difficult questions of law and practice"³⁸ or where the nature and importance of the question before the court would require the assistance of such person.³⁹

In Us practice, intervention by a person as an *amicus Curiae* is justified only when he can show to the court that the information he desires to proffer is timely and useful.⁴⁰ He needs to

³³ "The Amicus Curiae", op. cit, pp. 480-81

³⁴ Abraham, op. cit., p.435, where it is indicated that most requests have been filed by: The American Civil Liberties Union, the NAACP, the American Jewish Congress, the AFL - CIO, the American Bar Association, sandry consumer groups often led by Ralph Nader in the 1970s, various veteran's pressure groups led by the American Legion, the United States Government in matters involving reapportionment re-districting, sexual discrimination and segregation integration; regarding the practice of Indian courts, see Bindra, Supra, Note. 32.

³⁵ CJS, p.423; Louiswell and Hazzard, *Cases and Materials on Pleading and Procedure, State and Federal*, the Foundation Press Inc., New York, 1973, p.751; Bindra op. cit. pp. 423; Black, op. cit, p.54.

³⁶ CJS, p.424

³⁷ Bindra, op. cit, note 32 supra.

³⁸ Ibid.

³⁹ Daulet Ram Prim, *Law of Writs in India, England and America* N.M. Tripatti Private Ltd., Bombay (1963), p.316.

⁴⁰ "The Amicus Curiae" op. cit. p.470

show to the court that his assistance is necessary and advisable to protect it from wrongful decision with regard to the matter before it. The large number of requests in the US has made it necessary to economize with the time of the court spent on screening such requests. Consequently, "the role of the *amicus curiae* as court informer for the benefit of otherwise inadequately represented interests limits the amicus to the presentation of material relevant to these effects, not presented equally well by the parties. Judicial economy further limits him to efficient presentation of *necessary* matter *significantly* relevant, not *sufficiently* presented by the parties."⁴¹ Adequacy of representation is, therefore one major yardstick the court applies to grant or deny leave to appear as an *amicus curiae*. It must be an assistance which is otherwise not available to the court. Where matters of public concern are involved, however, the courts are liberal in granting such leave. "The courts have been generous in important constitutional law controversies in allowing interested parties to intervene or to submit *amicus curiae* briefs to inform the justices on constitutional facts."⁴² This is also the case in the practice of the United Kingdom and Canada though the courts there tend to favour oral rather than written arguments by the *amicus curiae*.⁴³

5. Consent of the Parties

Another consideration which courts take into account when deciding to grant or deny leave to appear as *amicus curiae* is the consent of the parties. In principle, the consent of the parties to any proceeding before the court is not essential to the appearance of an outsider as an *amicus curiae*, since it is of no concern to the parties and since no party has any cause to complain if the court grants a stranger the privilege of being heard, as no action of such stranger can affect the legal rights of a party to the action.⁴⁴ However, where both parties object to the participation of a stranger as an *amicus curiae*, the court will certainly hesitate to grant leave and it will [Consequently, "the role of the *amicus curiae* as court informer for the benefit of otherwise inadequately represented interests limits] the amicus to the presentation of material relevant to these effects, not presented equally well by the parties. Judicial economy further limits require such stranger to show compelling justifications for his intervention. As the intervention of an *amicus curiae* can have the incidental effect of enhancing the position of a party, perhaps at the expense of the other party, the person applying to intervene as an *amicus curiae* is required to give notice, to both parties, of his application and the factual and legal points he intends to raise.⁴⁵ The parties have the corresponding opportunity to explain or resist his arguments. It should be noted, however, that the court can overrule the objections of one or both of the parties to the appearance of an *amicus curiae*. This is so mainly because such objection can deny the court of valuable information and advice. "The most useful amicus material is that which is unlikely to be presented to the court by any party because of collusion between the parties, or because the party who might be benefited by the material fails to recognize its utility, or because the material militates towards a result or remedy which neither party desires or because the

---

⁴¹ Ibid.

⁴² C.J. Antieau, *op. cit.*, p.80

⁴³ Ibid.

⁴⁴ CJS, p.425; see also note 10 *supra*.

⁴⁵ Rule 42 (5) of the *Supreme Court Rules*, in *Moore's Federal Practice*, note 20 *supra*.

material comes too late from the party who would be thereby benefited (due to estoppel, waiver, prior inconsistency or position, failure to introduce the fact into the record at trial or some other rule of the game).⁴⁶ While obtaining the consent of the parties will provide stronger justification to grant leave to be heard as an *amicus curiae*, it will alter the very basis of this institution if it is allowed to veto the applications of *amicus curiae*. To make the consent of one or both parties a condition precedent or even a major factor or consideration for leave to be heard as an *amicus* will be "contrary to the traditional principle that the appearance of an *amicus* is to be determined by the court in each instance because of primary concern to society whose interests he (the *amicus curiae*) represents rather than the parties personally."⁴⁷ Normally, therefore, the court may grant or refuse leave, according as it deems the proffered information of fact or law timely and useful or otherwise.⁴⁸

6. Limitations on the Role of the Amicus Curiae

The fact that a person is appointed or granted leave to appear as an *amicus curiae* does not entitle such person to assume judicial function. His function is limited to informing and advising the court. The ancient Roman rule that "the judge acted upon his own responsibility" though he had the option of getting advice from an *amicus curiae* still holds.⁴⁹ The judge pronounces judgement on his own account in accordance with the conclusion he arrives at with or without the assistance of the *amicus curiae*. An *amicus curiae* had historically no judicial function and this is as true today as it was historically.⁵⁰

In like manner, the fact that a person is appointed or granted leave to appear as an *amicus curiae* does not entitle such person to assume the functions of a litigant. Indeed, it has been held that the office of an *amicus curiae* cannot be subverted to the use of a litigant in the case.⁵¹

That the *amicus curiae* can assume neither judicial functions nor the function of a litigant in a case provide the bases for important limitations on the roles of his office. Thus, at the trial level, his assistance to the court is limited to matters of law and jurisdiction and to issues framed by the pleadings and evidence of the parties.⁵² "He does not have any right to create, extend, or enlarge issues" since he is obliged to take the case as he finds it with the issues made by the parties.⁵³ At the appellate level, too, the *amicus curiae* can only raise those issues which the court itself could have raised on its own record and he is limited to matters with respect to which the court could proceed upon its own motion within the framework of

⁴⁶ "The *Amicus Curiae*", op. cit., p. 471

⁴⁷ Ibid., p. 476

⁴⁸ CJS, p. 424 - 5

⁴⁹ Engelman, op. cit. p.484 - 5; under the old Roman practice, any error discovered on appeal was attributed not to the judge but to the person consulted, ibid., p.485; this obviously does not hold true today as the judge renders judgement on his own account.

⁵⁰ CJS, p.429; Abraham, op. cit. p.236

⁵¹ CJS, p.428; thus, in a prosecution for molesting a minor, appointment of attorney employed by the victims father as *amicus curiae* was held to be an error; the court said, "This office is to aid the court and for its personal benefit, and cannot be subverted to the use of a litigant in the case"; ibid., p.426. Notes 44; and 45.

⁵² Ibid, p.430, note 91; "The *Amicus Curiae*", op.cit. p.471

⁵³ CJS, p.430; "The *Amicus Curiae*", op.cit. p.471

the adversary system.⁵⁴ An act of *amicus curiae* calculated to influence the court by placing before it matters which do not appear in the record is entitled to no weight.⁵⁵

The very nature of the office of the *amicus curiae* does not entitle him to institute proceedings nor to lodge appeals against court ruling and judgements nor to apply for rehearing.⁵⁶ This is so because, as the *amicus curiae* is not a party to the proceedings, he does not in any way exercise any control over the conduct of the case. He does not for example, have standing to call or to interrogate witnesses though the court in its discretion may allow him to interrogate a party.⁵⁷ An *amicus curiae* can, upon consent of the parties, present oral arguments. However, in the absence of the consent of the parties, oral argument by an *amicus curiae* may be made only by special leave of court, on motion particularly setting forth why such argument is thought to provide assistance to the court not otherwise available. Such motions unless made on behalf of the public interest *are not favoured*. Requests for oral arguments are subject not only to the special leave of the court but must also be justified by compelling reasons. Here again, the courts exercise greater liberality when the interest to be protected is a public interest.

Accordingly, amicus briefs are the usual means for amicus intervention. In his brief the filing of which must be preceded by a signed request submitted to the clerk of the reviewing court specifying the points to be argued in the brief,⁵⁸ the amicus can advise the court or draw its attention to law or to fact or to circumstances that may have escaped consideration.⁵⁹ He may also make suggestions as to matters of practice and may question the sufficiency of service of process.⁶⁰

The *amicus curiae* does not have any standing in respect of matters which are hypothetical. The controversy about which the *amicus curiae* is concerned must be actual and relate to litigation actually pending before the court⁶¹ as the assistance of the *amicus curiae* cannot be sought except in respect of the disposition of issues before the court. In line with the proposition that the *amicus curiae* must take the case as he finds it with the issues made by the parties, he does not have any standing to attack the constitutionality of a statute.⁶² This is also in line with the doctrine of constitutional law that "The constitutionality of a legislative act is open to attack only by a person whose rights are affected thereby"⁶³ Even if a statute

⁵⁴ Ibid; CJS, p.430

⁵⁵ Ibid., p.431

⁵⁶ Louiswell and Hazard op. cit., p.751; "The *Amicus Curiae*" op. cit, p.471; CJS, p.434; he cannot generally move to discontinue or to dismiss an action unless for want of jurisdiction or prosecution, *ibid.*, p.432.

⁵⁷ US Supreme Court Rules, Art. 42(7), Moore, cited at note 20 supra; see also "The *Amicus Curiae*" op. cit., p.475

⁵⁸ Louiswell and Hazard, op. cit, p. 1268

⁵⁹ C.J.S. pp 427 - 8

⁶⁰ Ibid. p.424, 429; "The *Amicus curiae*" op. cit, p.471

⁶¹ CJS. P.424; in an action to test whether plaintiff's air conditioners were subject to federal excise tax intervention by *amicus curiae* was denied - *ibid.*, p.424, note 26.

⁶² CJS p. 432

⁶³ American Jurisprudence, Constitutional Law, volumes 11 and 12, Section III, Jurisprudence Publishers, 1937, 1938; Bindra, op.cit, note 32 supra

which is challenged is invalid, a person can have standing to ask the court to declare it invalid only if such person can show to the court that "he has sustained or is in immediate danger of sustaining some direct injury as the result of its enforcement, and not merely that he suffers in some indefinite way in common with people generally."⁶⁴

Where the constitutionality of a statute is raised by the parties, it becomes a proper subject for amicus brief. It must be observed in this connection that public interest issues most of which involved the constitutionality of statutes and administrative measures as well as the enforcement of constitutional right provided the bulk of amicus briefs in respect of which leave was granted by US courts.⁶⁵

The fact that the *amicus curiae* has been granted leave to intervene in an action pending before a court and to submit a brief or oral arguments or both does not mean that the court has thereby incurred an obligation to heed to the advice or information proffered by him. "Although the court may hear the communication of an *amicus curiae*, it is within its discretion whether it will heed the advice given, the *amicus curiae* having no right to complain if the court refuses to accept his suggestions."⁶⁶ Not only are the suggestions of the *amicus curiae* not to be followed blindly, but also the court can do only that which it could do without communication from the *amicus curiae*.⁶⁷ The *amicus curiae* only helps the court make informed decision regarding the issues made by the parties pending before it for decision. The court is supposed to base its decision on, and, therefore, to know the facts and the law relevant to the case before it. The *amicus curiae* fills whatever gaps there could occur in information available to the court as to the facts and the law. Ultimately, the court decides on the issues before it on its own account and under its own responsibility.

This is particularly so in the Common Law System where litigation is basically adversarial. There, it is argued that material accepted in amicus briefs should not be decisive in determining the final decision except where "it is extremely compelling, necessary and reflective of widespread interests."⁶⁸ It can be observed in this connection that the degree to which courts take into account points of fact and law raised by *amicus curiae* are rarely mentioned in reported court opinions.⁶⁹ There could be more than one reasons for this practice. Normally, courts do not want to admit outside influences brought to bear upon them in their decisions. Indeed, critics to this effect are not lacking. One writer for example, believes that amicus briefs in US practice had been a vehicle for propaganã effort and instruments to exert extra - judicial pressure on judicial decisions.⁷⁰ Others try to show that

---

⁶⁴ *Ibid*.

⁶⁵ See H. Abraham op. cit pp. 235 - 7; "The *Amicus Curiae*" op. cit pp. 479 - 81; for Indian practice, see N.S. Bindra cited at note 32 supra.

⁶⁶ CJS. p.431

⁶⁷ *Ibid*.

⁶⁸ "The *Amicus curiae*", op. cit. p.472

⁶⁹ *Ibid*, see also Abraham, op. cit. p.236-37

⁷⁰ Weiner op. cit, p.80

amicus briefs for the most part "are repetitions at best and emotional explosions at worst."⁷¹ However, it must be admitted that judges as members of society are inevitably prone to various influences both negative and positive. Society's only consolation in this regard is that judges are wise enough to discriminate between right and wrong, between negative influence and positive influence. To quote one protagonist,

*"Surely, briefs of the amicus curiae may, and sometimes do, influence members of the court. To acknowledge that entirely plausible, and in many cases quite conceivably salutary, phenomenon, is one thing; to lower it to the level of a sinister or subversive cops - and - robbers plot is quite another. In this realm of alleged outside influence ... the fact remains that, when all is said and done, the Justices have the final word on whether or how far, if at all, they permit themselves to be influenced within the accepted framework of the judicial process"*⁷²

There is no denial of the fact that screening of amicus briefs and arguments constitutes additional charge on the time and attention of judges. This is even more so where the courts have to contend with a large number of amicus briefs annually. However, this has not been taken as good enough reason to underestimate the value of such briefs. To the contrary, it has been generally observed that amicus briefs whether presented by government or non-government amici do present economic, social and political data or do represent important, widespread interest⁷³ and which, therefore, could be of considerable help to the court in reaching informed and well-reasoned decisions.

7. The Role of the Amicus Curiae in Criminal Cases

Admittedly, the role of the *amicus curiae* is not and cannot be as pronounced in criminal cases as it is in civil and especially in constitutional cases. In criminal cases, the public interest is normally expected to be properly protected by the public itself acting through the public prosecutors. In legal systems where public prosecutors are considered fit and adequate to protect the public interest, intervention by private *amicus curiae* is rare.⁷⁴ Where they are granted leave to intervene, briefs and arguments of the *amicus curiae* are circumvented in important respects. They cannot, for example, seek judicial review on the decision of a prosecutor dismissing a criminal prosecution nor can they raise a ground of error not raised by him, or express an opinion as to the guilt of the defendant.⁷⁵ They can only point out to the court defects in the information and suggest that the defendant be required to plead to such information.⁷⁶ In certain legal systems, however, public prosecutors may be challenged and the courts themselves may not be thought to have grasped new social values and their constitutional implications. Thus, in India, for example, third parties acting as

⁷¹ Harper & Etherington, "Lobbyists Before the Court" quoted in "The Amicus Curiae", op. cit, p.473, note 21.

⁷² Abraham, op. cit, p.237

⁷³ "The Amicus Curiae"; op. cit, pp. 480 - 80

⁷⁴ CJS, p.437

⁷⁵ Ibid

⁷⁶ Rani Jethmalani, "Social Action Litigation in India", *Kali's Yug. Empowerment Law and Dowry Deaths*, Har -Anand Publications, New Delhi (1995), p.25

amicus curiae had to move the Supreme Court of India, sometimes on the basis of newspapers reports, to issue the necessary writs concerning criminal prosecutions in which several undertrials including women and children were held in custody without conviction for periods longer than the maximum imprisonment for the offences many of them could be charged with.

The Supreme court was in like manner moved by an *amicus curiae* in the case of a young offender who had been detained with adult prisoners in violation of the Juvenile Prison Act and other prison rules of India.⁷⁷ These are some of the instances where those involved in criminal prosecution of individuals failed to protect the public interest. The experience of India is yet again illustrative of the fact that judges of courts may, under the influence of existing social customs or otherwise, fail to properly appreciate the circumstances of such sections of society as women in the context of the prevailing socio-economic situation and the egalitarian vision of women expressed in the Indian Constitution.

This failure is perhaps more pronounced in cases involving prosecutions for dowry deaths. In such cases, various social action groups such as Women's Action Research and Legal Action for Women (Warlaw) have been able to achieve positive results by acting as *amicus curiae* and informing the courts as to the situation and the law relating to dowry deaths.⁷⁸ This intervention is effected in the form of "social action litigation" in the Supreme Court which was mostly judge induced whereby the court, by enlarging the rules of locus standi, allowed persons or groups of persons, acting on behalf of those who are socially disadvantaged or who could not assert their own rights, to do so by invoking the courts' power of intervention under Articles 32 and 226 of the Constitution of India.⁷⁹

Consequently, it may be observed here that the extent to which the *amicus curiae* can be of assistance to the courts in criminal cases depends on the particular requirements of each legal system. Where, in criminal cases, justice can be maintained and the public interest protected by strong and independent public prosecution office, there may be no need for any outside intervention. But where this is dependent upon the appreciation of new social values and circumstances occasioned by continuing social change, as it is the case in countries such as India, the courts have accepted *amicus* intervention as constructive and necessary. In such matters, the judges themselves should have the final say as the institution of the *amicus curiae* is essentially justified by its continuing and relevant service to the courts.

---

⁷⁷ Ibid, p. 26

⁷⁸ Ibid pp. 36 - 45

⁷⁹ Ibid, p. 45

part II

The *Amicus Curiae* under the Ethiopian Legal System

1. Customary Practice

Before 1931, when a decree dealing with the administration of justice was issued as a written law, the courts in Ethiopia operated on the basis of custom. There were two types of courts under the traditional administration of justice of the country - the traditional courts and the official courts. The former exercised jurisdiction on the basis of the consent of the parties while the latter had compulsory jurisdiction. The traditional courts served as the lowest level of the system. Litigation at the lowest level was more or less voluntary and spontaneous.⁸⁰ The parties in dispute would request any passer-by to settle their dispute and the passer-by would normally accept the task not as a matter of legal duty but as part of his social obligation. The person or persons who got seized of the matter at the request of the parties would be the arbitrator or arbitrators and would settle the dispute on the basis of compromise⁸¹ and on their own account. But, as the arbitrator(s) gets seized of the matter spontaneously, he is not necessarily a person versed in the law or custom applicable to the dispute.

Ethiopian tradition had provision for such an eventuality. The roadside court sitting under a tree not far from the road would be a captivating spectacle for most of those Ethiopians who happened to pass-by. They would, therefore, join the legal drama and seize the opportunity to show their skills in the use of language and legal reasoning of which they are reputed to be richly endowed. Of this court room fascination of most Ethiopians, Wylde is quoted by Perham (p.144) as having remarked, "The legal profession is at a discount in Abyssinia as every man is his own lawyer." Those who joined the legal chamber as spectators of the roadside court were not mere spectators.

They were commentators on the facts and the law; their comments would help the arbitrator(s) to settle the dispute. But they had neither judicial capacity nor legal standing in the sense of having a personal stake in the outcome of the dispute.

The spectators as disinterested commentators on the factual and legal issues raised in the dispute discharged functions which are very much close to that of what modern law recognizes as the *amicus curiae*. As we shall see later on, this *amicus* role of the spectators appears in clearer and well entrenched fashion in the Imperial Chilot.⁸²

"Arbitration" as used here as an aspect of the traditional administration of justice of Ethiopia should not be understood as having the consequences which it has under modern law. The decision of the arbitrator in the traditional Ethiopian system would not have binding effect unless accepted by the parties. If the parties rejected the decision or if they did not opt for this mode of settlement they would take their case to the lowest official court, the *Chika Shum*, and, on appeal, to the *meikenya* and upwards up to the Chilot of the Emperor.⁸³

⁸⁰ Margery Perham, *The Government of Ethiopia*. Faber and Faber Limited, London (1948) pp. 143-4

⁸¹ *Ibid.*

⁸² See pp. 96 -97 *intra*

⁸³ Perham, *op. cit.*, pp. 144 - 5

Various accounts have been given by different travellers to Ethiopia starting from the 16th century onwards as to the structure and hierarchy of official courts.⁸⁴ But, all official courts at all levels appear to have had one feature in common - they all had what are referred to as "assessors."⁸⁵ The "spectators" of the traditional courts become "assessors" in the official courts thus assuming a more formal status but basically serving the same purpose as the spectators.

The traditional practice of using assessors as aids to the court was taken over by the modern legal system of the country. Thus under the 1931 decree and later under the 1942 Administration of Justice Proclamation, the institution of assessors was accorded legal recognition. Under the latter proclamation which is now repealed, any court might, if it sees fit, sit with two or more suitable persons in the capacity of assessors.⁸⁶ The functions of these assessors and the manner of their selection was to be determined by rules to be issued by the Afe Negus of the Supreme Court and the President of the High Court.⁸⁷ As no such rules have been issued, the specific functions that assessors performed cannot be known. However, the Proclamation itself lays down the basic attributes of assessors: firstly, that assessors were selected on *ad hoc* basis is implied in the Proclamation; secondly, they were specifically entitled to put any relevant question to witnesses. Thirdly, at the conclusion of the case, they had to give their opinions on the facts at issue; and fourthly and most importantly, the court was not bound by their opinions.

In connection with assessors, Perham has observed that their function appeared to correspond somewhat with that of a jury.⁸⁸ With respect, the present writer would chose to view their function more corresponding with that of the *amicus curiae* than with a jury.⁸⁹ Juries do not proffer mere opinions as to the facts; they pass verdicts. The opinions of jurors are verdicts which are binding on the parties and the court. Where a jury system is applicable, courts cannot make valid decisions in the absence of juries. None of these was true in the case of assessors under the Ethiopian system.

It can also be observed here that assessors which formed an important feature of the judiciary in the legal system of the former British East Africa performed functions which correspond more with the *amicus curiae* than with juries. In view of the historical fact that

⁸⁴ Ibid; see also Aberra Jembere, *Legal History of Ethiopia*, Erasmus University, Rotterdam, (1998), pp. 214-8

⁸⁵ Perham, op. cit., p. 144.; see also Sir John Gray, "Opinions of Assessors in Criminal Trials in East Africa as to Native Custom", *Journal of African Law*, vol. 2(1958) pp. 5 et. seq.

⁸⁶ *Consolidated laws of Ethiopia*, vol. 1, section 5(1)

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Perham, op. cit p. 144; Paul and Claphan, *Ethiopian Constitutional Development*, Faculty of Law, Haile Selassie I University, Addis Ababa, (1971), volume II, p.842

⁸⁹ A jury is "a certain number of men and women selected according to law, and sworn ... to inquire of certain matters of fact, and declare the truth upon evidence to be laid before them" - Black's Law Dictionary, op. cit., p.596; the right to trial by jury is only guaranteed in respect of actions at common law or by statute as opposed to actions in equity - 50 CJS section 24.

our legal system was then as much under the influence of the British system⁹⁰ as was that of the then East Africa, the meaning and nature of assessors under the latter system is quite instructive and relevant to our own. Under the then East African legal system, assessors assisted the court in being informed of customs and rights which existed in East Africa and, therefore, in arriving at conclusions and decision which were fair and just, basically on the basis of natural justice.⁹¹ "An assessor" wrote Sir John Gray "aided the court arrive at fair and correct conclusion" and he acted "as *amicus curiae* in respect of a matter which might not otherwise come to the notice of the court"⁹² This is significant in that assessors there had essentially the same attributes and functions with regard to questioning witnesses, expressing opinions on the evidence and the effect of their opinions on the judge,⁹³ as assessors under the Administration of Justice Proclamation, 1942, of Ethiopia.⁹⁴

At the court of the Emperor, we find the *amicus curiae* in operation in fact if not in form. The court of the Emperor known as the "chilot" from ancient times until the recent past, was the court of last resort. The Emperor's chilot heard appeals from the decisions of official courts.⁹⁵ Appeals were heard in the presence of various dignitaries of different ranks and the common people. It is interesting to note that the Emperor never decided a case in the chilot before hearing the opinions of the various dignitaries and other person, who spoke according to rank, persons of lower rank giving their opinions first.⁹⁶

No one spoke, no matter his rank, without leave and no one responded to any questions unless specifically asked to do so.⁹⁷ On they day of hearing, the chilot was open to every passer-by, though every body had to sit or stand according to his rank. Upon the accused pleading not guilty or the defendant denying the claims of the plaintiff, persons would be granted leave to speak in turns. Balambaras Mahteme Selessie tells of those people present in the chilot who, once they got hold of some clue about the matter, brought to the fore hidden issues and solutions in totally unexpected angles and thus concretised and clarified the case being heard.⁹⁸ Of the dignitaries present at the chilot, only the Afenigus, the equivalent of the present President of the Supreme Court, and the Emperor Himself had judicial status. The others were commentators or, "passers - by" if one pleases. Though cases were not decided on the basis of the preponderance of opinions, the fact that they were heard in open court where different people commented on them from different angles on the basis of special knowledge and experience helped the Emperor enormously to arrive at fair conclusions.⁹⁹ It is interesting to observe that the Emperor was never bound by any opinions

⁹⁰ Perham, op. cit, p. 147; see also Art. 4 of the Administration of Justice Proclamation providing for the appointment, to the High court, of judges of British nationality.

⁹¹ Gray, op. cit, p. 8.

⁹² Ibid, p. 16.

⁹³ See Note 86, supra, Art. 19 of the Proclamation cited.

⁹⁴ Ibid, Art. 19.

⁹⁵ Paul and Claphan, op. cit, p. 842.

⁹⁶ Balambaras Mahteme Selassie Wolde Meskel, *Zikre Neger*, Netsanet Printing Press, Addis Ababa (1942) p.108

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid, p. 104

⁹⁹ Ibid p.108.

proffered by any person present in the chilot; he gave the decision which he thought was fair and he gave it on his own account.¹⁰⁰

2. Legislation

The institution of the *amicus curiae* is also recognised at least partly under some provisions of the Civil and Commercial Codes of Ethiopia. Thus the public prosecutor has the right, and in certain cases the duty, to intervene in certain civil proceedings.¹⁰¹ In most of the cases provided for in the Civil Code, however, the public prosecutor, strictly speaking, initiates proceedings, and does not “intervene” in a proceeding that is already pending before a court.¹⁰²

Moreover, the instances in respect of which he initiates proceedings are not suits in the sense of two parties contending issues before a court.¹⁰³ This is also true with regard to most of the Commercial Code articles listed under Art. 42 of the Civil Procedure Code. Only Articles 978 and 998(3) appear to provide bases for the true intervention of the public prosecutor as government *amicus*. It can, therefore, be observed here that in most civil cases, the public prosecutor initiates certain civil actions as a principal party to such action and his role as a government *amicus* is very much limited. In both cases, of course, he represents the public interest. But where he himself initiates civil actions, the State becomes a party through him. It is only where he intervenes in civil actions between other parties that he can be a government *amicus curiae*.

It is in labour disputes that the Government (presumably through the Minister of Labour and Social Affairs) can play the role of *amicus curiae* proper.¹⁰⁴ The Labour Proclamation entitles the Government to move the Labour Relations Board to grant it leave to intervene as an *amicus curiae* in labour dispute proceedings. Since, however, only collective labour disputes are heard by the Labour Relations Board,¹⁰⁵ the *amicus* role of the Government even in labour disputes is limited. It does not extend to individual labour disputes which are

¹⁰⁰ Bairu Tafla, and H.Scholler, *Ser'ata Mangst*, Faculty of Law, Addis Ababa University, Addis Ababa, (1974), pp.14-15

¹⁰¹ See Art.42 of the Civil Procedure Code of Ethiopia which lists articles of the Civil and Commercial Codes providing for cases where the public prosecutor initiates or intervenes in civil suits.

¹⁰² See, for example, Articles 116, 122, 156, 234, 253, 377, 592, 608 and 612 of the Civil Code under which the public prosecutor only initiates actions.

¹⁰³ Art. 116 only entitles the public prosecutor to apply for the annulment of a judgment declaring death; Art.122 relates to the correction of a record of civil status; and Art. 156 relates to the duty of the public prosecutor to make enquiries, upon order by the court, about a person whose absence is at issue. Arts.234 and 377 relate to cases of capacity (removal of guardian, application for the withdrawal of interdiction of insane persons); Arts. 592, 608 and 612 relate to the right of the public prosecutor to oppose the conclusion of marriage none of these is a case of real intervention.

¹⁰⁴ The Labour Proclamation No. 42/1993, Art. 150(2), which provides, “The Board may, in appropriate circumstances, consider not only the interest of the parties immediately concerned but also the interests of the community of which they are a part and the national interest and economy as well, and may in such circumstances grant a motion to intervene by the Government as *amicus curiae*”; the Labour Proclamation No. 64/1975, which is now repealed by the present proclamation, had a similar provision Art.100(2).

¹⁰⁵ See Art. 147 cum Art. 142 of the Labour Proclamation No. 42/1993

heard by the regular courts,¹⁰⁶ which apparently are not authorised to grant leave to such motions of the Government.

3. Foreign Inspirations

The role of the public prosecutor under Ethiopian law appears to have been inspired by the role of the French *Ministere Public*¹⁰⁷ and the Italian *Publico Ministero*. Under the Italian Civil Procedure Code, the *publico ministero*¹⁰⁸ institutes certain civil actions such as applications for declaration of mentally infirm persons as incompetents, for declarations of presumptive death, for annulments of marriages on certain specified grounds and for declarations of bankruptcy.¹⁰⁹ In all cases in respect of which he can institute civil actions, he has the right to intervene and, indeed, his intervention is indispensable when instituted by other parties. Such cases include matrimonial cases, and generally cases affecting the status and capacity of persons.¹¹⁰ He has also the right to intervene in all civil actions which affect the public interest.¹¹¹ It is interesting to note that the *publico ministero* has all the rights of private parties in respect of civil actions he institutes though his role "is limited to the introduction of evidence and the making of motions within the limits of the prayers for relief of the private parties."¹¹² Hence, his intervention is subject to the scope of powers of the *amicus curiae* in the sense, among other things, that the parties remain in control of the proceedings and that he is limited to the issues raised by the parties.

Under the French Civil Procedure, too, the *minister public* has the right to initiate civil actions as well as the right to intervene in those initiated by other parties.¹¹³ In this regard, there is hardly any difference between the roles of the Italian *publico ministero* and the French *ministere public*. However, under the French system, intervention by the *ministere public* is discretionary unless the court requests its participation or the law specifically so provides in certain cases.¹¹⁴ The cases in respect of which the *ministere public* has to intervene by virtue of the law include actions concerning personal status, (such as divorce, guardianship and related cases) actions concerning declarations of presumed death, matters involving infants and highest French court, the Court de Cassation.¹¹⁵ Thus, both the French

---

¹⁰⁶ Ibid, Arts. 138 and 139.

¹⁰⁷ Peter Herzog, *Civil Procedure in France*, Martinus Nijhoff, Netherlands, the Hague (1967) p.121-22

¹⁰⁸ Mauro Cappelletti and Joseph M.Perilo, *Civil Procedure in Italy*, Martinus Nijhoff, Netherlands, the Hague (1965), p. 128

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ M. Cappelletti and J.M. Perilo, op. cit, p.128

¹¹² Ibid, p.192

¹¹³ Ibid, p. 129

¹¹⁴ P.Herzog, op. cit, pp. 121-22

¹¹⁵ Ibid. p.290

and Italian legal systems recognize government *amicus curiae* which have been clearly provided for in their respective civil procedure codes. In this regard, the Ethiopian legal system is not different from the former two. It only differs in its approach; while the French and Italian systems have prescribed the rules applicable to government *amicus curiae* in their civil procedure codes, the Ethiopian system has incorporated the rules in the substantive laws. [Art.42 of the Ethiopian Civil Procedure Code is not an independent source of authority for the Ethiopian public prosecutor to initiate or intervene in civil actions, it merely lists rules laid down in the Civil and Commercial Codes].

Both French and Italian law do not recognize private *amicus curiae* as such. However, the French legal system recognizes a form of third party intervention which is hardly different from intervention by a private *amicus curiae*. This form of intervention is referred to, under French procedural law, as *conservatory intervention* whereby the intervenor does not seek his own relief but supports the position of one of the parties¹¹⁶ as opposed to *aggressive intervention* whereby the intervenor seeks his own relief. This form of intervention is used as a substitute for private *amicus curiae*.¹¹⁷

Italian procedural law, too, provides for a type of voluntary intervention whereby a third party intervenes, not to assert his own claim, but to support the claim or defence of one of the parties. Like the French conservatory intervenor, the Italian voluntary intervenor has to show some interest. This requirement can be satisfied if he can show some economic or moral interest in the outcome of the litigation.¹¹⁸

4. The Need for New Rules on Standing

The traditional Ethiopian legal system had, as has been shown in this paper, recognized the institution of private *amicus curiae* in one form or another. Since the role of government was very much limited then, and private parties prosecuted their own civil and criminal cases, it did not have provisions of government *amicus curiae*; the reasons are understandable. The modern Ethiopian legal system on the other hand, recognizes government *amicus curia* though not adequately and clearly, but fails to mention private *amicus curia*. Since private parties prosecuted their own civil cases as in the past, the reasons for the failure of our legal system to clearly provide for the institution of private *amicus curiae* is not justified in view of the fact that this institution is serving important purposes of justice and good government in many legal systems and especially in view of the fact that it has, to some degree served such purposes in our traditional legal system.

Admittedly, the institution is more popular and more deeply entrenched in the common law system than in the civil law system. Though in the latter system, too, it is recognized openly in the case of government *amicus* and somewhat timidly in the case of private *amicus curiae*.

---

¹¹⁶ Ibid

¹¹⁷ Cappelletti and J.M. Perilo, *op. cit.*, p.128

¹¹⁸ P. Herzog, *op. cit.* p.290

This lukewarm recognition of the *amicus curiae* in the civil law system generally can perhaps be taken as an indication that the institution does not have relevance in the civil law system. Lawyers here in Ethiopia may take up this indication and argue that since Ethiopia follows the civil law system, the *amicus curiae* does not have any relevance here.

However, the present writer believes that this argument is based on a wrong premise. If this institution is relevant in the common law system, it is not any less relevant in the civil law system. The *amicus curiae* enables courts in the common law system pass informed decisions as to the facts and the law; it also affords to the disadvantaged sections of the population access to justice. If the facts and the law can escape the courts of the common law system, they can also escape the courts of the civil law system.

Surely, it cannot be seriously believed that the judges of the civil law system are better trained and experienced than those of the common law system. Nor does the fact that judges of the civil law system have all the laws codified for them really provide them a better possibility of avoiding error as to the law. The precedents relied on by courts in the common law system are by now comprehensive enough to apply to practically all cases brought before them.¹¹⁹ These precedents are available to the courts just as readily as the code provisions are to the courts of the civil law system.

Moreover, we should not forget that legislation is now an all pervading phenomenon in the common law system.¹²⁰ And yet, the *amicus curiae* is necessary and relevant in the common law system. It is just as relevant in the civil law system for the same reasons and considerations. The difference between the two systems in this regard does not lie so much in the absence or presence of the need for the institution of the *amicus curiae* as on the perception of the need.

Nor is it possible to seriously argue that one system is better than the other as regards access to justice of the less advantaged sections of the population. discussion of the issues of access to justice is beyond the scope of this paper. Suffice it to mention here that the courts and justice are more and more getting inaccessible to the poor everywhere. This phenomenon is not particular to any one legal system. Given this common problem, the *amicus curia* is necessary and relevant to both the common law and the civil law systems.

An attempt to explain the absence of private *amicus curiae* in the Ethiopian legal system by the fact that it follows the civil law system is, therefore, a *non sequitor* since there is nothing in the nature of the civil law system that makes it incompatible with the institution of private *amicus curiae*. It has been shown above¹²¹ that the civil law system itself is trying to introduce private *amicus curiae*, rather through the backdoor, in the form of relaxing the rules applicable to *conservatory intervention*.

Yet, the Ethiopian legal system does not fully follow the civil law system especially as regards procedure. Indeed, the Ethiopian law of civil procedure has much more in common with the common law system than with the civil law system. This is so because, although

¹¹⁹ See generally C.K. Allen, *Law in the Making*, Oxford, at the Clarendon Press (7th ed., 1963), pp. 187-225; David Barker and Colin Padfield, *Law*, Martins the Printers Ltd. (9th ed., 1996), p.16

¹²⁰ Allen, *op cit.*, pp.428-9

¹²¹ pp. 99-100

our substantive laws follow the civil law system, the Civil Procedure Code of Ethiopia follows the common law system,¹²² specifically the Civil Procedure Code of India, and of course, our own traditional concepts of procedure. These sources of our procedure provide the proper context for its interpretation and application. The institution of the *amicus curia*, as shown above, has been common to these sources. It can, therefore, be observed here that the standing of third party intervenors in the form of *amicus curiae* both government and private under the present civil procedure code of Ethiopia should be seen in the light of our traditional experience and that of the common law system in general and India in particular. Above all, it must be seen in the light of the needs of our present legal and judicial system.

It is common knowledge in Ethiopia as everywhere else, that the law and the courts are getting ever more inaccessible to large sections of the population such as women, children, the disabled and the like. Where, because of lack of resources or out of ignorance, they cannot be represented or are poorly represented in a dispute in the outcome of which they are personally interested, it is only just and proper if a third party having no personal interest informs the court of the relevant facts and the law on behalf of justice. Such intervention cannot only protect the interests of the less advantaged but will also protect our courts from defective judgements.

It is hardly possible for our judges, most whom are too young to have the required level of experience, to be fully aware of the facts of social life and the ever increasing and complicated laws issued every year. Moreover, the volume of their work cannot allow them to identify and resolve all the issues before them which often are complicated requiring research work and subtle analysis. Under the present circumstances, the bench can benefit from the experience and skill of the bar.

It is, indeed, clear that our courts at present have too many cases to handle it may, therefore, be argued that *amicus* briefs will further delay justice. One must not forget, however, that a wrongful decision due to defects as to the facts or the law is as bad and perhaps worse than denial of justice due to delays. Under the circumstances, informed decision rendered within a reasonable period of time is a better alternative. To the extent that the *amicus curiae* can contribute to this goal, his role cannot be objectionable just because *amicus* briefs may take some more time to examine. Correct decisions, of necessity, do demand more time and the court takes only such time as is necessary to give a correct decision. Thus the court has to do with or without the intervention of an *amicus curiae*.

One more objection that could be raised against the entrenchment in our legal system of the institution of *amicus curiae* may be that it may influence the decision of the court. However, as shown in this paper, the *amicus curiae* only serves as a source of information to the court. It is up to the court to accept or reject the information. Indeed, if the court finds the information useful and relevant, this is information it ought to have itself looked for and obtained on its own initiation. This sort of information can only be positive and, therefore, welcome. The court on the other hand, has absolute discretion to disregard irrelevant and inadmissible information. Thus, the *amicus curiae* cannot exert any undue influence on the court any more than any law book, treatise, dictionary or any other source of information

---

¹²² R.A. Sedier, *Ethiopian Civil Procedure*, Faculty of Law, Oxford University Press, Addis Ababa (1968), p.5

does. If the judges do not have the necessary skills to discriminate between irrelevant and relevant information or are somehow lacking in integrity, the problem does not relate to the institution of the *amicus curiae*.

To conclude, the institution of the *amicus curiae* can play an important role in affording access to justice to the less advantaged sections of the population. It can also help maintain the reliability and integrity of the courts in Ethiopia.

It is, therefore, advisable that the rules of standing provided for in our procedural laws should be amended and expanded so that private individuals and social action groups as well as the Government can serve as *amicus curiae* both private and government, and help attain the ends of justice.

ገለልተኛ ተከራካሪ፣ ለኢትዮጵያ ያለው አግባብነት*

በጌታቸው አበራ **

የገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም የኮሙን ሎው ሥርዓት አንድ ሁነኛ አካል ሆኖ ቆይቶአል። በሲቪል ሎው ሥርዓትም በአንድ ወይም በሌላ መልክ ተካቶ ይገኛል። በተለይ በኮሙን ሎው ሥርዓት ይህ ተቋም የፍትሕን ዓላማዎች በመጠበቅ ለዘመናት ሲያገለግል ቆይቷል። ይሁን እንጂ በሕግ የጥናት ጽሑፎች ለተቋሙ ተመጣጣኝ ትኩረት አልተሰጠውም። ባጠቃላይ ይህንን ነባርና ጠቃሚ ተቋም በሚመለከት የመረጃ ጽሑፎች እጥረት አለ።

ይልቁንም ደግሞ ኢትዮጵያውያን ሕግ አውጪዎች፣ ጻፎችና የሕግ ባለሙያዎች ስለገለልተኛ ተከራካሪ ባህርይና ተግባሮች ያላቸው ግንዛቤ እነስተኛ ነው። የተለያዩ የሲቪል ድርጅቶችና የመብት ተከራካሪ ቡድኖች የግለሰብና የቡድን መብቶችን የማራመድና የማስፋፋት ዓላማ ይዘው እየተቋቋሙ በሚገኙበት በአሁኑ የኢትዮጵያ ሁኔታ ስለገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም ባሕርይ፣ ተግባርና አግባብነት መወያየት አስፈላጊና ወቅታዊ ነው።

ይህ የጥናት ጽሑፍ የቀረበው የዚህ ዓይነቱን ውይይት ለመቀስቀስ በማሰብ ነው። የጥናት ጽሑፉ ሁለት ክፍሎች አሉት። ክፍል አንድ ስለገለልተኛ ተከራካሪ ባሕርይና ስለተግባሮቹ ወሰን የሚያወሳ ሲሆን ክፍል ሁለት ደግሞ ገለልተኛ ተከራካሪን በሚመለከት የኢትዮጵያን ልማዳዊና ዘመናዊ አሠራር የሚመረምር ሆኖ ተቋሙ ለኢትዮጵያ ሁኔታ ስላለው አግባብነት የተሠነዘሩ አስተያየቶችም በማጠቃለያ መልክ ተካተዋል።

ክፍል አንድ
ጠቅላላ

1. የገለልተኛ ተከራካሪ ባሕርይ

“ገለልተኛ ተከራካሪ” (አሚክስ ኩሪየይ) የሚለው የላቲን ቃል የተገኘው አማይካስ ኩሪየይ ከሚለው የግሪክ ሐረግ ሲሆን ቀጥታ ተርጉሙም የፍርድ ቤት ንደኛ ወይም አጋዥ ማለት ነው። ገለልተኛ ተከራካሪ የፍርድ ቤት አጋዥ እንደመሆኑ ፍርድ ቤቱ ስለቀረበው ጉዳይ ጥርጣሬ ሲገባው ወይም ስህተት ላይ ሲወድቅ መረጃ የሚሰጥ ተመልካች ነው።¹

የአሁኑ የገለልተኛ ተከራካሪ ቀደምት ተቋም በሮማውያን ሕግ ኮንቪሊዩም በመባል ይታወቅ የነበረው ተቋም ሲሆን ፍርድ ቤቱ የያዘውን ጉዳይ ለመወሰን እንዲችል ምክር እንዲሰጠውና እንዲረዳው ከጠበቆች መካከል መርጦ ጻፍው የሚሾመው ሰው ነበር።² በዚህ ሁኔታ የሚሾመው ሰው ግልጽ ስላልሆነለት የሕግ ነጥብ ለፍርድ ቤቱ ማብራሪያ ይሰጥ ነበር።

ገለልተኛ ተከራካሪ የፍርድ ቤት አጋዥ ነው የሚለው አነጋገር ቀጥታ ትርጉም የፍርድ ቤቱ እንጂ የተከራካሪ ወገኖች አጋዥ አለመሆኑን የሚያሳይ ቴክኒካዊ እንድምታን ያዘለ ነው። ገለልተኛ ተከራካሪው ጻፍው ስላንድ ጉዳይ ፍሬ ነገር ወይም የሕግ ነጥብ ጥርጣሬ ሲገባው ወይም ሲሳሳት ለጻፍው መረጃ የሚያቀርብ ተመልካች ነው። ስለዚህ ገለልተኛ ተከራካሪ ለአንድ ባለጉዳይ ከቆመ ጠበቃ ይለያል፤ ምክንያቱም ጠበቃው አንድን ተከራካሪ

* ይህ ጥናታዊ ጽሑፍ በመጀመሪያ የተዘጋጀውና የቀረበው ለኢትዮጵያ የሕግ ባለሙያ ሴቶች ማኅበር ሲሆን ከዚያ ወዲህ የተደረጉ ምርምሮችንና በረቂቅ ላይ የተሰጡ አስተያየቶችን በማካተት በከፊል ተሻሽሏል።
** ረዳት ፕሮፈሰር፣ ሕግ ፍትህ-ቲ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ።

¹ ብላክ የሕግ ዲክሽነሪ፣ ዌስት ፓብሊሺንግ ሀውስ፣ ሲንት ፖል፣ ሚኒሶታ (1991)፣ ገጽ 54
² ኮርፐሽን ጆሪስ ሲኮንግ ክፍል ሦስት ህግ (ከዚህ በኋላ “ሲ.ጂ.ኤስ”) ገጽ 422፣ ዓለም አቀፍ ድርጅቶች በዓለም አቀፍ ፍርድ ቤት ዘንድ ስላላቸው የገለልተኞች ተከራካሪነት ሚና ሲ-ደብልዩ ጀንክስ፣ ዓለም አቀፍ ድርጅቶች በዓለም አቀፍ ፍርድ ቤት ዘንድ ስላላቸው አድም ገሮጂየስ ትራንስፎርሜሽን ቅጽ 32 (1946) ገጽ 1 እና ተከታዮቹን ይመልከቱ።
³ “አሚክስ ኩሪየይ”፣ የርዝ ያስተርን ዩኒቨርሲቲ ሎው ሪቪው ቅጽ 55፣ ቁ-4 (1960)፣ ገጽ 469

ወገን የሚወክል፣ በጉዳዩ ላይ በሚሰጠው ውሳኔ ጥቅም የሚነካ ሕጉም ሆነ ፍርድ ቤቱ በያዘው ጉዳይ እንደ አንድ ተከራካሪ ወገን የሚመለከተው ስለሆነ በተመልካችነት ሊታይ፣ ስለዚህም የፍርድ ቤቱ አጋዥ ሊሆን አይችልም። እንዲሁም ደግሞ ገለልተኛ ተከራካሪ በአንድ የፍትሕ ብሔር ወይም የወንጀል ጉዳይ ባግባቡ ከተወከሉት ተከራካሪ ወገኖች ተለይቶ መታየት አለበት። ባግባቡ የተወከሉት ወገኖች በሥነ ሥርዓት ሕገ መሠረት እስፈላጊ ወይም ጣልቃ ገብ ወገኖች የሚባሉት ናቸው። እነዚህ ወገኖች በጉዳዩ “ጥቅም ያላቸው” ሲሆኑ ከርከር የተደረገባቸውን ጥቅሞች በሚመለከት ፍርድ ቤቱ የሚሰጠው ፍርድም የግድ ተፈጻሚ ይሆንላቸዋል ወይም ይሆንባቸዋል። ገለልተኛ ተከራካሪ ከነዚህ ወገኖች የተለየ ነው። እንዳቸውንም አይወክልም። ስለዚህም ፍርድ ቤቱ የሚሰጠው ፍርድ ተፈጻሚ አይሆንበትም። እንዲያውም ገለልተኛ ተከራካሪ በነበረበት ጉዳይ በኋላ መደበኛ ተከራካሪ ወገን (ባለጉዳይ) ሆኖ ሊቀርብ ይችላል።⁴

2. የገለልተኛ ተከራካሪ ተግባር

የገለልተኛ ተከራካሪ ተግባር ፍርድ ቤቱ ሲሾመው ወይም ያቀረበውን ጥያቄ ፍርድ ቤቱ ሲቀበለው በፍርድ ቤት በመታየት ላይ ባለ ከርከር ጣልቃ መግባትና ፍርድ ቤቱ ጥርጣሬ ላይ ስለወደቀባቸው ወይም ትኩረት ስላላደረገባቸው የፍሬ ነገርና የሕግ ነጥቦች ለፍርድ ቤቱ መረጃ ወይም ምክር መሰጠት ነው።

የአንድ ገለልተኛ ተከራካሪ በአንድ ጉዳይ ጣልቃ መግባት የአንዱን ተከራካሪ ወገን ከርከር የማዳከምና የሌላውን ወገን ከርከር የማጠናከር ውጤት ሊኖረው ይችላል። ይህ ግን ገለልተኛ ተከራካሪውን የጉዳዩ ተከራካሪ ወገን አያደርገውም።

ገለልተኛ ተከራካሪው የሚያተኩረውና ግተኮርም ያለበት ፍሬነገሩንና ሕጉን በትክክል በመግለጹ ላይ ብቻ ነው። ስለዚህም ሁኔታው በገለልተኝነት ሲጠን አንድ ገለልተኛ ተከራካሪ ወገን ፍርድ ቤቱን በመርዳት ጣልቃ መግባቱ የየትኛውንም ተከራካሪ ወገን ጥቅም የማራመድ ወይም የመጉዳት ውጤት ሊኖረው አይችልም፤ ወይም ደግሞ ሁኔታው በግልባጭ ሲታይ ማንኛውም ተከራካሪ ወገን ለጉዳዩ አግባብነት ያለው ፍሬ ነገር ወይም የሕግ ነጥብ ለፍርድ ቤቱ ድብቅ ሆኖ እንዲቀር የማድረግ ሕጋዊ ጥቅም ሊኖረው አይችልም።⁵

በድርጅቱ የአንግሊዝ አገር አሠራር ማንኛውም ተመልካች ፍርድ ቤቱ ሳይጠይቀውና የተከራካሪ ወገኖችን ፈቃድ ሳያገኝ ገለልተኛ ተከራካሪ በመሆን ለፍርድ ቤቱ ምክር ለመስጠት ፈቃደኛ ይሆን ነበር። በዚህም መሠረት “አንድ ተመልካች ገለልተኛ ተከራካሪ ሆኖ በመቅረብ ስለትክክለኛው ጉዳይ ለፍርድ ቤቱ መረጃ ይሰጥ ነበር”።⁶ የገለልተኛ ተከራካሪ ዘመናዊ መሠረተ ሀሳብ በዳኛው ይሾም የነበረውን የሮማዊያንን ኮንሊሊዮም እና በራሱ እነሳሽነት፣ የተከራካሪ ወገኖችን ፈቃድ ሳይጠይቅና ፍርድ ቤቱም ሳይጠይቀው ጣልቃ ይገባ የነበረውን የአንግሊዝ ሉት አሚቺ ኩሪየይ (ገለልተኛ ተከራካሪ) በማጣመር የያዘ ነው። በዚህ መሠረት፣ ዛሬ ፍርድ ቤት አንድን ሰው ገለልተኛ ተከራካሪ እንዲሆን የመሾም ወይም አንድ ሰው ገለልተኛ ተከራካሪ ሆኖ ጣልቃ እንዲገባ እንዲፈቀድለት ጥያቄ ሲያቀርብ የመቀበል መብት አለው። ከዚህ የተነሣ ማንኛውም ሰው ፍርድ ቤቱ ካልሾመው

⁴ ዝኒ ኮማህ፣ ገጽ 470፣ እንዲሁም ደግሞ አንድ ገለልተኛ ተከራካሪ ቀድሞ ሲል ገለልተኛ ተከራካሪ በሆነበት ጉዳይ በድጋሚ ገለልተኛ ተከራካሪ ሲሆን ይችላል ዝኒ ኮማህ።
⁵ ሆኖም በዘመናዊ ፍርድ አሠራር ፍርድ ቤቱ የአንዱን ወይም የሁሉንም ተከራካሪ ወገኖች ተቃውሞ ውድቅ ለማድረግ ቢችልም የተከራካሪ ወገኖች ፈቃድ ፍርድ ቤቱ የገለልተኛ ተከራካሪ ማሰታወሻ ለማቅረብ የሚቀርብ ማመልከቻን ለመፍቀድ ወይም ለመከላከል በሚሰጠው ውሳኔ ተፅዕኖ ሊኖረው ይችላል- ብላክ መዝገብ ቃላት፣ ከላይ የተጠቀሰው፣ ገጽ 54፣ ኤች አብረሃም፣ *ዙጽጻጪያል ፕሮሰሰ*፣ ዋይንውድ፣ ፒ.ኤ. (1993)፣ ገጽ 235፣ ስለዚህ ነጥብ ማብራሪያ የዚህን ድህረ-ገጽ 11 እና 12 ይመልከቱ።
⁶ ይህ አባባል ዳኛው የፍሬ ነገርና የሕግ ጥያቄዎች በማንሳት ረገድ የአድቨርሰሪያል ሥርዓት ገደብ ከሚያደርግበት የኮመን ሎው ሥርዓት ይልቅ ዳኛው ራሱ የፍሬ ነገርና የሕግ ጥያቄዎች ለማንሳት በሚችልበት የኮንቲኔንታል ሥርዓት የበለጠ ዕውነትነት አለው። በፈተኛውም ሥርዓት በሆነ ዳኛው በፍሬ ነገርና በሕግ ረገድ በመረጃ የተደገፈ ውሳኔ የመስጠት ግዴታ አለበት።
⁷ “አሚከስ ኩሪየይ” የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 469፣ እንዲሁም ይህን ድህረ-ገጽ 6 ይመልከቱ።

ወይም ጣልቃ ለመግባት ያቀረበውን ጥያቄ ፍርድ ቤቱ ካልተቀበለው ገለልተኛ ተከራካሪ ለመሆን ወይም አንደገለልተኛ ተከራካሪ ለመቆም አይችሉም።⁸

እዚህ ላይ የገለልተኛ ተከራካሪ መሠረተ ሀሳብ በጊዜው ካለው አሠራር ጋር ለመራመድ እንዲችል እየተሻሻለ የመጣና ይህም መሻሻል የሚቀጥል መሆኑን ማስታወስ ያስፈልጋል። ስለዚህም እንዳንዴ ገለልተኛ ተከራካሪ “በከሱ ጉዳይ ከፍተኛ ጥቅም ወይም ጠንካራ አቋም ያለው ሰው” ነው ተብሎ ይወሰዳል። ሆኖም የዚህ አባባል እውነትነት በከፊል ነው። እስፈላጊ ሆኖ ሲያገኘው በፍርድ ቤት ስለተያዘ ጉዳይ አግባብነት ያለው ምርመራ እንዲያካሂድና መረጃ እንዲያቀርብ ፍርድ ቤቱ ራሱ እንደገና ጠበቃ ወይም ሌላ ሰው ሊሾም ይችላል። የዚህ ዓይነቱ ሹመት የሚመሠረተው ገለልተኛ ተከራካሪ ሆኖ በሚሾመው ሰው የግል አቋም ላይ ሳይሆን ለጉዳዩ ባለው ገለልተኝነትና ብቃት ላይ ነው። በእርግጥ እንደ ሰው እንደገና ጉዳይ በሚመለከት በገለልተኛ ተከራካሪነት ጣልቃ ለመግባት የሚያመለክተው በጉዳዩ ላይ ከፍተኛ ጥቅም ወይም ጠንካራ አቋም ለማራመድ ነው። ይሁን እንጂ ይህ ከፍተኛ ጥቅም ወይም አቋም የግል ሊሆን አይችልም።¹⁰ ግፊቱ የመጣው ከግለሰብ ጥቅም ሳይሆን ከፍ ካለ ማህበራዊ ወይም የሕብረተሰብ ጥቅም መሆን አለበት።

ስለዚህ አንድ ሰው ገለልተኛ ተከራካሪ ሆኖ በአንድ ጉዳይ ጣልቃ በመግባቱ እንደ ተከራካሪ ወገን ተጠቃሚ ቢሆን የዚህ ሰው ጥቅም ሕብረተሰብ ስለእውነትና ስለፍትሕ ካለው ጥቅም ጋር ተመሳሳይ ነው ማለት ነው። ይህ በመሠረተ ሀሳብ ደረጃ ተቃውሞ ሊቀርብበት የሚችልም አይደለም። ገለልተኛ ተከራካሪው ጣልቃ በመግባት የሚያራምደው ዓላማ የሕብረተሰቡ ዓላማ ነው። በዚህም ጣልቃ ገብነት እንደ ተከራካሪ ወገን ተጠቃሚ ቢሆን ከቆመለት ዕውነትና ፍትሕ አኳያ ሕብረተሰቡ ራሱ ተጠቃሚ ይሆናል።¹¹ ይህ ተከራካሪ ወገን ጥቅም የሚያገኘው ባጋጣሚ ነው። ገለልተኛ ተከራካሪው ጣልቃ የሚገባበት ዓላማ ለጥቅም አይደለም፤ ሊሆንም አይችልም። ከገለልተኛ ተከራካሪ ተቋምና ከዚያም አልፎ ከፍርድ ሥርዓቱ በስተጀርባ ያለው ዓላማ እውነታን ለመጠበቅና ለተከራካሪ ወገኖች ፍትሕን ለማዳረስ እንደመሆኑ መጠን። የገለልተኛ ተከራካሪ ባሕርይና ዓላማም ፍርድ ቤት እነዚህን ዓላማዎች ከግብ እንዲያደርስ መርዳት ነው። እንደ የእንግሊዝ ፍርድ ቤት እንዳተተው “ፍርድ በሚሰጥበት ጊዜ ስህተትን መከላከል የፍርድ ቤቶችን ክብር መጠበቅ ነው። ስለከባድና ግልጽ ስህተቶች ፍርድ ቤቶች መረጃ ካላገኙ ሕግ አልባነትን ማስፈን ይሆናል።”¹² እነዚህ ባሕሪያትና ዓላማዎች ከተለወጡ የገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም የቆመበት መሠረት ይጠፋል።

ማህበራዊ ሕይወትና ሕግ የማይቀያየሩ ከስተቶች አይደሉም፤ እየተለዋወጡ ይሄዳሉ፤ ይበልጥም ውስብስብ ይሆናሉ። የፍርድ ቤት ጻኞች ሁሉንም እውነታዎችና ማህበራዊ ገጽታዎች እንዲያውቁና በሚገባ እንዲገነዘቡ አይጠበቁም። ይህ የጻኞች የእውቀትና የግንዛቤ ገደብ በተለይ በጓላ ጻኛ የሆኑት፤ ሚስተር ብራንዳይ፤ ስለከፍተኛ ሕገመንግሥታዊ ፍሬ ነገሮች በአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤት በጠበቃነት ቀርበው መገለጫ ሰጡበት ወቅት ያቀረቡትን የሕግ ማስታወሻ ፍርድ ቤቱ ተቀብሎ ፍሬ ሀሳቡን ሥራ ላይ ካዋለበት ጊዜ ጀምሮ እውቅና ካገኘ ረዥም ጊዜ ሆኗል።¹³ ከዚያን ጊዜ ጀምሮ “ስለከፍተኛ የሕገመንግሥት ጉዳዮች የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች ለማቅረብ ፍላጎት ያላቸው ወገኖች ጣልቃ ለመግባት በሚጠይቁበት ጊዜ ፍርድ ቤቶች ለጥያቄዎቹ ቀና መልስ በመስጠት ላይ ናቸው”።¹⁴ የዚህ ቀናነት መሠረት ጻኞች በሥልጠናና በልምድ መደበኛ የሕግ ጥያቄዎችን ለመወሰን ይችላሉ ተብሎ በመገመቱ ቢሆንም ሕግ አውጭው እካል የሚያወጣቸው ሕጎች ትክክለኛነት የተመሠረተባቸውን የፍሬ ነገር ጥያቄዎችን ለመወሰን

⁸ ሲ.ጅ.ኤስ.፣ ገጽ 423፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁ.10፣ አብርሃም፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 235
⁹ ብላክ ሮሐን መዝገብ ቀላት፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 54፣ አብርሃም፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 234፣ ዌይነር፣ “ከ ሱፐሪየር ኮርትስ ኒው ፍልስ”፣ *ዚርካሪድ ሱው ሪቪው*፣ ቅጽ 68፣ ገጽ 80
¹⁰ አቋሙ ከግል ጥቅም ጋር ሲጣረስ ገለልተኛ ተከራካሪውን ፍርድ ቤቱ እንደባሰገ-ዳይ ጠበቃ ይቆጥረዋል ሲ.ጅ.ኤስ.፣ ገጽ 422
¹¹ ከዚህ ላይ የፍልስፍና ክርክር የግንባሳት ዓላማ የለም፤ “እውነት” ማህበራዊ እውነት ነው፤ “ፍትሕ” ደግሞ ሕብረተሰቡ ፍትሐዊ ነው። በማለት ደንግና ያወጣው መመሪያ ነው ተብሎ ተገምቷል።
¹² “አሚክስ ኩሪየይ”፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 7፣ ገጽ 470።
¹³ ሲ.ጅ. እንደው፣ አድ ጆጂኤቲንግ ኮንስቲቲውሽን ሊቸሰ፣ አቪያና ፕብሊኬቸንስ ለንደን፣ 1995፣ ገጽ 80፣ ዌይነር የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 80
¹⁴ እንደው፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 80

መቻላቸውን በሚመለከት ግን ይህ ግምት ሊሠራ ባለመቻሉ ነው።¹⁵ ለምሳሌ ያህል፤ እንደ ሕግ ከሕገመንግሥቱ ጋር ይጋራል በሚል ምክንያት ሕጉን ውድቅ እንዲያደርግ ፍርድ ቤት በሚጠየቅበት ጉዳይ ሁሉ ፍርድ ቤቱ ለሕጉ መጽናት ወይም ውድቅ መሆን መሠረታዊ ስለሆኑት ፍሬ ነገሮች መረጃ መቀበሉ ብልህነት ነው። ፍርድ ቤቱ ስለያዘው ጉዳይ የተነሱት የፍሬ ነገር ጥያቄዎች በመደበኛው መንገድ በማስረጃ ተረጋግጠው እስካልቀረቡለት ድረስ በጥያቄዎቹ ላይ ማንኛውም ሰው ባጠቃላይ ይልቁንም የሕግ አውጪው አካል ሲሰጥ ከሚችለው የተሻለ ፍርድ ለመስጠት የሚያስችለው የተለየ ብቃት አይኖረውም።

ምንም እንኳን በሕገመንግሥት ጉዳዮች ረገድ የሚፈጸሙ ስህተቶች ይበልጥ ከባድ ማሕበራዊና ፖለቲካዊ መዘዝ ሊኖራቸው የሚችሉ ቢሆንም ፍርድ ቤት ስህተቶችን ማስወገድ ያለበት እነዚህን ጥያቄዎች በሚመለከት ብቻ አይደለም። በጉዳዩ የሚከራከሩ ወገኖች እርቆ ባለማየታቸው፣ ሙያ ስለሌላቸው፣ ጥቅም ስለማይገኝበት፣ በቸልተኝነት ወይም በመመሳጠር ለጉዳዩ አግባብነት ያላቸውን ፍሬ ነገሮች ሳይቀርቡ፣ ወይም ክርክሮችን ሳያሰሙ በሚቀሩበት ጊዜ ሁሉ ፍርድ ቤቱ በተመሳሳይ መጠን ለስህተት የተጋለጠ ነው።¹⁶ እንደዚህ ያሉ ጉዳዮች ሲያጋጥሙ፣ ገለልተኛ ተከራካሪ “ፍርድ ቤቱ ሳያጤን ስላለፋቸው ፍሬ ነገሮች ወይም ሁኔታዎች እንደዚሁም ደግሞ ፍርድ ቤቱ በአንዳንድ የሕግ ጉዳዮች ላይ ትኩረት ባለመስጠቱ የተሳሳተ ትርጉም ለሚያሰጥ አደጋ የተጋለጠ መስሎ ሲታይ ለፍርድ ቤቱ መረጃ ለመስጠት የጎላ ጠቀሚታ አለው።”¹⁷

ከዚህም በመነሳት “በፍርድ ቤት ውሳኔ ላይ ከፍርድ ቤት ውጭ የሆነ ተፅእኖ ለማሳረፍ የዋሉ የፕሮፓጋንዳ መሣሪያዎች” ሆነዋል።¹⁸ በሚል የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻ አቀራረብን የሚመለከቱትን የአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ደንቦች በ1949 ዓ.ም. ለማሻሻል ፍርድ ቤቱ ባሰበበት ጊዜ የተባለውን ማሻሻያ የተቃወመው ሚስተር ጀስቲስ ብላክ “ለዚህ ፍርድ ቤት የሚቀርቡት አብዛኛዎቹ ጉዳዮች በመዘገቡ ከተጠቀሱት ተከራካሪ ወገኖች የላቀ ቁጥር ያላቸውን ወገኖች የሚመለከቱ ናቸው። የሕብረተሰቡ ጥቅም ይበልጥ የሚጠበቀው፣ የፍትሕ ሥራም ይበልጥ የሚጉልብተው የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎችን የሚመለከተውን ደንብ በማጥበብ ሳይሆን በማስፋት ነው።” በማለት ጽፎ ነበር።¹⁹

በዚህ መሠረት ደንቡ በ1952 ዓ.ም. ሲሻሻል ቀደም ሲል በገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች ረገድ ተደርገው የነበሩት ገደቦች ስለተሻሻሉ ባሁኑ ጊዜ የላቀ ሚና ተሰጥቷቸዋል።²⁰ እዚህ ላይ ሕብረተሰብ በዕውነትና በፍትሕ ላይ ያለው ጥቅም ሕገመንግሥታዊ ጉዳዮች በተገቢው መንገድ እንዲወሰኑ ማድረግ ከሚሰጠው ጥቅም የማያንስ መሆኑን ማጤን ተገቢ ነው። ከዚህም በተጨማሪ ሕብረተሰብ የፍርድ ቤት ውሳኔ ታማኝና አስተማማኝ እንዲሆን ይፈልጋል። ገለልተኛ ተከራካሪ ጣልቃ በመግባቱ የሚራመደው ጥቅም የማንም ይሁን ገለልተኛ ተከራካሪ የሚያራምደው ዓላማ ሕብረተሰቡ ራሱ ግብ እንዲመታ የሚፈልገው ዓላማ በመሆኑ በዚህ ረገድ የሕብረተሰብ ጥቅም የሚከፋፈል አይደለም። ፍርድ ቤት ምንጊዜም ቢሆን ስህተት ላይ መውደቅ የለበትም። በዚህ ረገድ ገለልተኛ ተከራካሪ ፍርድ ቤትን የሚረዳ እስከሆነ ድረስ ለሕብረተሰቡ አስፈላጊ የሆነ ተቋም ነው ማለት ነው።

¹⁵ ዌይኔር፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 80፣ ኢች ደብሊው ቢክልስ፣ “ጁዲሺያል ዴተርሚኔሽን እፍ ኮንስቲትውሽናል ፋክትን አፈክቲንግ ዙ ኮንስቲትውሽናሊቲ እፍ ሌጂስሌቲቫ አክሽን፣ ሀርቫርድ ሎው ሪቪው፣ ቅጽ 38፣ (1924-25) ገጽ 6
¹⁶ “ዘ ለሚከስ ኩሪያይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 469-70
¹⁷ ሊ.ጂ. ኤስ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 1 የተጠቀሰው፣ ገጽ 436፣ ጉዳዩን የሚመለከቱት ፍሬ ነገሮች በተከራካሪ ወገኖች ቁጥጥር ስለሆኑ ስለፍሬ ነገሮቹ የሚያውቅ ነገር ግን ተከራካሪዎቹ እንዲቀርብ የማይፈልጉት ሰው በገለልተኛ ተከራካሪ አነሳሽነት የፍርድ ቤቱ ምስክር ሆኖ መቅረቡ ፍትሕን ለመጠበቅና ፍርድ ቤቱንም ከስህተት ለመከላከል ይረዳል። ለምሳሌ፣ “ዘ ለሚከስ ኩሪያይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 471 የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 14ን ይመልከቱ።
¹⁸ ዌይኔር፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 80፣ ለተቃራኒው አመለካከት አብርሃም፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 230 ይመልከቱ።
¹⁹ “ዘ ለሚከስ ኩሪያይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 475፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 24
²⁰ ዌይኔር፣ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 81፣ አሁን በሥራ ላይ ያሉት ደንቦች ደንጋጌዎች በሙርስ ፈይራል ፕራክቲስ፣ ማቲው ቤንደር፣ ጊው ዮርክ፣ 1970 ዓ.ም ተጽፈው ይገኛሉ።

3. የገለልተኛ ተከራካሪ ተግባሮች ወሰን

የፍርድ ቤት ክርክሮች እስገዳጅነት ባላቸው ቀደምት ፍርዶች (ፕሪሲደንት) መልክ ፍርድ ባረፈባቸው ጉዳዮች (ሬስ ጁዲካታ) መልክ እና በይበልጥም ደግሞ በግልጽ በሕዝብ ላይ ተጨባጭ የቅርብ ጥቅሞች ወይም ጉዳዮች በማስከተል ከሚከራከሩት ወገኖች ውጭ የሆኑ ሰዎችን ወይም የመንግሥትን ጥቅሞች የመንካት ውጤት ሊኖራቸው ይችላል።²¹ ተከራካሪ ወገኖች ሆን ብለውም ሆነ በሌላ ምክንያት “እነዚህን ውጤቶች በግልጽ ሳይነሱቸው ከቀሩ፣ በተለምዶ የመጀመሪያ ደረጃ ወይም ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ባለው ያለተገደበ መብት ከተከራካሪ ወገኖች ውጭ የሆነ ገለልተኛ ተከራካሪ በመሾም ወይም ጥያቄ ሲቀርብለት በመቀበልና ገለልተኛ ተከራካሪው እንደተከራካሪ ወገን ተቆጥሮ በፍርድ መገደድ ሳይኖርበት ለፍርድ ቤቱ መረጃ እንዲያቀርብ ማድረግ ይችላል።”²² ስለዚህም ገለልተኛ ተከራካሪው ሊሰጥ የሚችለው ፍርድ የሚኖረውን ውጤት አስቀድሞ በማሳወቅ ፍርድ ቤቱ የተሳሳተ የፍሬ ነገር ወይም የሕግ መደምደሚያ ላይ ከመድረስ ያድነዋል። የገለልተኛ ተከራካሪን ተግባር የሚወስነውም መሠረታዊ መርህ ይኸው ነው።

በዘመናዊ አሠራር የሚታየው የገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም የዳበረው የሮማውያንን ኮንሲሊዩምና የእንግሊዙን ኡት አምቺ ኩሪየይ በማጣመር እንደመሆኑ መጠን²³ ይህ መጣመር በእንደ መልኩ የገለልተኛ ተከራካሪን ተግባሮች ወሰን ገላጭ ነው ለማለት ይቻላል። የሮማውያን ኮንሲሊዩም በመሠረቱ የዳኛው የግል አማካሪ ነበር። ዳኛው ሲጠይቀው ብቻ ምክሩን ይሰጥ ነበር። ኮንሲሊዩሙ የመንግሥት ባለሥልጣን ባይሆንም ዳኛው በፈለገበት ጊዜ ሁሉ ምክሩን ይሰጠው ነበር። ይህን ነጥብ በሚመለከት፣ ኢንግላንድን የተባለው ፀሐፊ፡

“ሥልጣንን ተግባራዊ ለማድረግ የሚያስችለው የሕግ ዕውቀት ፍላጎት እየሠመረ በሔደ መጠን፣ ዳኛው አጠገቡ ሆነው የሚረዱት ሕግ አዋቂዎች እንዲኖሩት የማድረግ ልግድ አየሰፋ ሔደ። እነዚህ ረዳቶች የመንግሥት ባለሥልጣናት ሳይሆኑ ዳኛውን የሚያገለግሉ የግል ረዳቶች ነበሩ። በዚህም ምክንያት የነሱ ትብብር ውሳኔውን በራሱ ኃላፊነት ለሚሠጠው ዳኛ ምክር በመስጠት በመወሰኑ በፍትሕ አስተዳደር ላይ የገላ ተፅዕኖ አል ነበራቸውም”²⁴ (አጽንኦት የተጨመረ)።

በማለት ጽፏል። በመሆኑም የሮማውያን ኮንሲሊዩም ፍርድ ቤቱ ሲጠይቀው ወይም ሲሾመው ብቻ ምክር ይሰጥ የነበረ ሰው ነው።

በሌላ በኩል ግን የእንግሊዙ ኡት አምቺ ኩሪየይ የዳኛው የግል አማካሪም ሆነ ምክሩን በተፈለገው ጊዜ ሁሉ የሚሰጥ አልነበረም። የእንግሊዙ ኡት አምቺ ኩሪየይ በራሱ አነሳሽነትና ዳኛውም ሳይጠይቀው ምክሩን የሚሰጥ ተመልካች ነበር።²⁵ ይህም በመሆኑ የገለልተኛ ተከራካሪ በዘመናችን ያለው ተግባር ፍርድ ቤቱ ሲጠይቀው ለፍርድ ቤቱ ምክር መስጠት፣ እና ራሱ አመልካቶ ፍርድ ቤቱ ሲፈቅድለት ለፍርድ ቤቱ ምክር መስጠት ነው። በሁለቱም መንገድ ገለልተኛ ተከራካሪው ስለፍሬ ነገር እና ስለሕግ ጥያቄዎች የፍርድ ቤቱ እጋኹ በመሆን ለፍርድ ቤቱ መረጃ ይሰጣል።

4. ገለልተኛ ተከራካሪ ጣልቃ የሚገባበት መሠረት

በዘመናዊ አሠራር ፍርድ ቤት ራሱ አንድን ሰው ገለልተኛ ተከራካሪ አድርጎ መሾምን አስፈላጊ እና ምቹ ሆኖ ሊያገኘው ይችላል። ተገቢ በሆነ ጉዳይ “ፍርድ ቤቱን ወደ

²¹ “ዘ አሚከስ ኩሪየይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 469
²² ዝኒ ኮግሁ፣ ገጽ 469-70
²³ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 7ን ይመልከቱ።
²⁴ አርተር ኢንግላንድ፣ ኤ ሂለትሪ ኦፍ ኮንቲኔንታል ሲቪል ፕሮሲደር፣ አገሰትስ ኤም ኬሊ፣ ኒው ዮርክ፣ 1969 ገጽ 256
²⁵ “ዘ አሚከስ ኩሪየይ”፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 469፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁ.3

ትክክለኛው መደምደሚያ ለመምራት አስፈላጊ የሆኑ እንዳንድ ሥራዎችን በማከናወንና ምርመራዎችን በማካሄድ ፍርድ ቤቱን እንዲረዳ²⁶ ገለልተኛ ተከራካሪ ሊሾም ይችላል። በዚህ መሠረት ለምሳሌ ፍርድ ቤትን መድረርና በፍርድ ቤት ላይ የተፈጸመን የማጭበርበር ወንጀልን የሚመለከት ምርመራ እንዲያደርግና ምስክሮችን እንዲሰማ ገለልተኛ ተከራካሪ በፍርድ ቤት ሊሾም ይችላል።²⁷ በተመሳሳይ ሁኔታ አንድን ተከራካሪ ወገን እንዲወክል በመንግሥት የተሰየመ ጠበቃ በሚወከለው ወገን ስም የቃል ክርክር ለማሰማት ፈቃደኛ ሳይሆን ሲቀርብ ፍርድ ቤቱ በእንደዚህ ያለው ወገን ስም የቃል ክርክር እንዲያቀርብ ገለልተኛ ተከራካሪ ሊሾም ይችላል።²⁸ ምንም እንኳን ፍርድ ቤቱ ገለልተኛ ተከራካሪ ለመሾም ሰፊ መብት ያለው ቢሆንም በተመሳሳይ ጉዳይ የሰጣቸው ፍርዶችና የፍርድ ቤቶች አሠራር በዚህ የላኛው መብት ላይ አንዳንድ ገደቦች እንዲኖሩበት አድርገዋል። በዚህ መሠረት ፍርድ ቤቱ ስለጉዳዩ ወገናዊ አቋም ያለውን ሰው በጉዳዩ ውጤት የግል ጥቅም ባላቸው ወገኖች ተቀጥሮ የሚሠራን ሰው ወይም በጉዳዩ ተከራካሪ በሆነ ሰው ተቀጥሮ የሚሠራን ሰው ገለልተኛ ተከራካሪ አድርጎ መሾም አይችልም።²⁹ በዚህም በተጨማሪ አንድ የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት በጉዳዩ ላይ ይግባኝ ከተጠየቀ በኋላ ገለልተኛ ተከራካሪ ለመሾም አይችልም፤ እንደዚህም አንድ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት በበታች ፍርድ ቤት በተያዘ ጉዳይ ገለልተኛ ተከራካሪ የመሾም ሥልጣን የለውም።³⁰

እንደዚህም ደግሞ አንድ ሰው በአንድ ጉዳይ ገለልተኛ ተከራካሪ ሆኖ ለመቅረብ ፍርድ ቤቱ እንዲፈቅድለት ሊያመለክት ይችላል። የዚህ ዓይነት ሁኔታ አንድ ሰው በጉዳዩ ከፍተኛ ጥቅም ወይም ጠንካራ አቋም ሲኖረውና በራሱ ተከራካሪ ወገን ሆኖ ለመቅረብ አግባብነት ሳይኖረው ሲቀርብ ሊያጋጥም ይችላል። አብዛኛውን ጊዜ በዚህ ሁኔታ ጣልቃ የሚገባው ሰው የአንዱን ተከራካሪ ወገን አቋም የሚያራምድ ቢመስልም በተግባር ግን በግል ጥቅም ወይም ትርፍ ላይ ሳያተኩር³¹ ጉዳዩ ከራሱ አመለካከት ጋር በሚጣጣም መልኩ እንዲታይ ሀሳብ ያቀርባል።³² የአእምሮ ሕመም ያለበትን ወይም ሕጻናትን የመሳሰሉ ሰዎችን በሚመለከት ፍትሕን ለማራመድ ባለው ዓላማ ተገፋፍቶ የግል ጥቅም ይወክላል ሊባል ከሚችልባቸው አልፎ አልፎ ከሚፈጠሩ አጋጣሚዎች በስተቀር (ሲ.ጂ. ኤስ ገጽ 425 በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 33) አብዛኛዎቹ የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች የሚቀርቡት በቂ ስፋት ያላቸውን ማህበራዊ ጥቅሞች ለማራመድ መሆኑ በአሠራር ታይቷል። ይህ የሆነበት ምክንያት ገለልተኛ ተከራካሪ ሆነው ጣልቃ እንዲገቡ ፈቃድ የሚጠይቁት የተለመዱት የመንግሥት ክፍሎችና ለሕዝብ መብት ጥበቃ የተቋቋሙ አካላት ስለሆኑ ነው።³³ ለምሳሌ በአሜሪካ ምንም እንኳን በሀሳብ ደረጃ ፍልጎቱ ያለው ማንኛውም ሰው ለማመልከት የሚችል ቢሆንም አብዛኞቹን የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች ያቀረቡት በእንቅስቃሴ ላይ ያሉ የሲቪል ድርጅቶችና ሌሎች ሀሳባቸውን በተደራጀ መልክ ለማሰማት

26 ሲ.ጂ.ኤስ. ገጽ 428
 27 ዝኒ ኮማህ: የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 77
 28 ዝኒ ኮማህ
 29 ዝኒ ኮማህ: ገጽ 426
 30 ዝኒ ኮማህ: ገጽ 429

31 ብላክ የሕግ መዝገብ ቃላት፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 54
 32 ለምሳሌ በሂጀብሆይ ፍትሕ ስርዓት ፓቲልና በቦምቤይ የክልል መንግሥት መካከል ለነበረው ክስ የተሰጠውን ውሳኔ (1953) በእን እስ ቢንድራ ፓሊጂግሰ ሌገድ ፕሪክቲስ ሎው ቡክስ ኩባንያ አላህባድ፣ (1973) ገጽ 349-50 የተጠቀሰውን ይመልከቱ፤ እንዲሁም በኒው ኢንግላንድ ስፐርታይክ ቅጽ 1 (1995) “ገለልተኛ ተከራካሪ የአንድ የሕግ ክርክር ተከራካሪ ወገን አይደለም። ስለዚህም በጉዳዩ ውጤት ጥቅም በቀጥታ ከሚያገኘው በጉዳዩ ተከራካሪ ወገን እንዲሆን ከሚፈቀድለት ጣልቃ ገብ ወገን የተለየ ነው” ተብሎ የተጠቀሰውን ይመልከቱ፤ ለተቃራኒው አመለካከት ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 5 በተጠቀሰው አብርሃም ኦቾ (በገጽ 234) “(ገለልተኛ ተከራካሪ) የጉዳዩ ተከራካሪ ወገን አይደለም፤ ነገር ግን ውሳኔው እሱ የሚደግፈውን ወገን የሚጠቅም እንዲሆን ፍላጎት አለው። ገለልተኛ ተከራካሪ ማንኛውንም ወገን አይወክልም፤ ፍላጎቱም ለፍርድ ቤቱ መረጃ መስጠት ብቻ ነው የሚለው የቀድሞ አስተሳሰብ ጊዜው ካለፈበት ቆይቷል” በማለት የጻፈውን ይመልከቱ።
 33 “ዘ አሜሪካ ኩሪየይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 480-81

የተቋቋሙ ቡድኖች እና የሚያስገርም ባይሆንም፣ በጠቅላይ ዐቃቤ ሕግ አማካይነት የአሜሪካ ፌዴራል መንግሥት ናቸው።³⁴

5. የፍርድ ቤት ሥልጣን

እዚህ ላይ ፍርድ ቤት ማንኛውንም ሰው ገለልተኛ ተከራካሪ ሆኖ እንዲሠራ የመሸም ሕጋዊ ግዴታ የለበትም፣ እንዲሁም ደግሞ ማንኛውም ሰው ገለልተኛ ተከራካሪ ሆኖ ለመቅረብ ሲጠይቅ የመፍቀድ ሕጋዊ ግዴታ የለበትም። በገለልተኛ ተከራካሪነት የመሰማት መብት በፍርድ ቤቱ ሙሉ ሥልጣን ውስጥ ያለ ጉዳይ ነው። ገለልተኛ ተከራካሪ የሚሰማው በፍርድ ቤት ፈቃድ ብቻ ነው። በገለልተኛ ተከራካሪነት የመሰማት ፈቃድ የበጎ ፈቃድ ወይም ግምት ጉዳይ እንጂ የመብት ጉዳይ አይደለም።³⁵

በገለልተኛ ተከራካሪነት የመሰማት ዕድል በፍርድ ቤት ሙሉ ሥልጣን ውስጥ ስለሆነ ፍርድ ቤቱ ፈቃዱን በመስጠት ወይም በመከላከል የሚሰጠውን ውሳኔ የመቃወም መብት የለም። የፍርድ ቤቱ ውሳኔ ይግባኝ ሊጠየቅበትም አይችልም።³⁶ ይህ ሁኔታ ከተከራካሪ ወገኖች ጠበቃ አቋም ጋር ሲነጻጸር ከፍተኛ ልዩነት አለው፣ የተከራካሪ ወገኖች ጠበቃ ቀርቦ የሚከራከረው መብቱ ስለሆነ ሲሆን ገለልተኛ ተከራካሪ ግን ቀርቦ ሊከራከር የሚችለው በፍርድ ቤቱ ሲፈለግና ፍርድ ቤቱ ሲፈቅድ ብቻ ነው።³⁷ ከፍርድ ቤቱ ውጭ ከሆነ ሰው እርዳታ የሚያስፈልገው መሆኑንና እርዳታው መቸ እንደሚያስፈልገው የሚወስነው ፍርድ ቤቱ ራሱ ሲሆን በዚህ ረገድ ፍርድ ቤቱ ብቸኛ መብትና ሙሉ ሥልጣን አለው።

ፍርድ ቤቱ በገለልተኛ ተከራካሪነት ለመሰማት የቀረበን የፈቃድ ጥያቄ በመቀበልም ሆነ ባለመቀበል ሲወሰን አንዳንድ ጠቃሚ ሁኔታዎችን ግምት ውስጥ ያስገባል። ለምሳሌ፣ የሕንድ ጠቅላይ ፍርድ ቤት “አስቸጋሪ የሕግና የአሠራር ጥያቄዎች” ሲያጋጥሙት³⁸ ወይም ደግሞ ለፍርድ ቤቱ የቀረበው ጉዳይ ባለው ባሕርይና ጠቀሚታ እንደዚህ ያለውን ሰው እርዳታ የሚጠይቅ ሆኖ ሲያገኘው³⁹ በገለልተኛ ተከራካሪነት ለመሰማት የሚቀርብን ጥያቄ የመቀበል ዝንባሌ አለው።

በአሜሪካ አሠራር ደግሞ አንድ ሰው በገለልተኛ ተከራካሪነት ጣልቃ እንዲገባ ለመፍቀድ በቂ ምክንያት የሚኖረው ፈቃድ ጠያቂው ለፍርድ ቤቱ ለማቅረብ የፈለገው መረጃ ወቅታዊና ጠቃሚ መሆኑን ለማሳየት ሲችል ነው።⁴⁰ የእሱ እርዳታ ፍርድ ቤቱ በየዘው ጉዳይ የተሳሳተ ውሳኔ ከመስጠት እንዲድን ለመጠበቅ አስፈላጊና ጠቃሚ መሆኑን ለፍርድ ቤቱ እንዲያሳይ ያስፈልጋል። የጠያቂዎች ቁጥር ከፍተኛ በመሆኑ ጥያቄዎቹን ለመመርመር ፍርድ ቤቶች የሚያጠፉትን ጊዜ መቆጠብ አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቷል። ስለዚህም በሌላ ሁኔታ በብቃት ሊወከሉ ያልቻሉ ጥቅሞችን በሚመለከት የገለልተኛ ተከራካሪ ለፍርድ ቤት መረጃ የማቅረብ ሚና፣ ገለልተኛ ተከራካሪው ለዚህ ዓላማ አግባብነት ያላቸውንና በተከራካሪ ወገኖች በተመሳሳይ መንገድ በሚገባ ያልቀረቡ ጉዳዮችን በማቅረብ ይወሰናል። የፍርድ ቤቱን ጊዜ ለመቆጠብ ያለው ፍላጎትም ተከራካሪ ወገኖች በአጥጋቢ ሁኔታ ያላቀረቡትን አግባብነቱ የጎላን አስፈላጊ ጉዳይ ቀልጣፋ በሆነ መንገድ እንዲያቀርቡ ተጨማሪ ገደብ

³⁴ አብርሃም፣ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 435፣ አብዛኞቹን ጥያቄዎች ያቀረቡት የአሜሪካ የሲቪል መብቶች ሕብረት፣ ኤን ኤ.ኤ.ሲ.ፒ፣ የአሜሪካ ጂኔቫ ኮንግራስ፣ ኤ.ኤፍ.ኤል፣ ሲ.አይ.ኤ. የአሜሪካ ጠበቆች ማህበር፣ በ1970ዎቹ በታወቀው በራልፍ ናድር የተመሩ የተለያዩ የተጠቃሚዎች ቡድኖች፣ በአሜሪካ ሊጂን የሚመሩ የተለያዩ የቀድሞ ተዋጊዎች ቡድኖች፣ የሕዝብን እንደገና በየክልሉ መደልደልን፣ እውራጃዎችን እንደገና ማካሰልን የጸታ አድልዎንና በሕዝቦች መካከል ልዩነት ማድረግን፣ ሕዝቦችን ማቀላቀልን በሚመለከቱ ጉዳዮች የአሜሪካ መንግሥት መሆኖቸው በዚህ ውስጥ ተጠቅሷል። የሕንድ ፍርድ ቤቶችን ልምድ በሚመለከት ቢንድራ፣ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 32 የተጠቀሰውን ይመልከቱ።

³⁵ ሲ.ጂ.ኤስ. ገጽ 423፣ ሉዊስዊል እና ሀዛርድ፣ *ኬዝስ ሌገድ ማቴሪያልስ ላን ፕሊዲግን ሌገድ ፕሮሲዩር፣ ለስቴት ሌገድ ፈዴራል፣* ዘ.ፋ.ውንደሽን ፕሬስ፣ 2ው የርዝ፣ 1973፣ ገጽ 751፣ ቢንድራ፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 423፣ ብላክ የሕግ መዝገብ ቃላት፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 54

³⁶ ሲ.ጂ.ኤስ. ገጽ 424

³⁷ ቢንድራ፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 32

³⁸ ዝጊ ኮማው

³⁹ ዳውሴ ራም ፕሬም፣ ሎው ላፍ ሪትስ ሊን ሊንዲየ፣ ሊንግባንድ ሌገድ ለአሜሪካ ኤን. ኤም. ትራፖቲ የግል ኩባንያ፣ ሶምቤይ (1963) ገጽ 316

⁴⁰ “ዘ አሜሪካክ ኩሪየድ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 470

ያደርግበታል።⁴¹ ስለዚህም በቂ ውክልና መኖር አለመኖሩ ፍርድ ቤቱ ለመቀበል ወይም ላለመቀበል የሚመራበት አንድ ዋና መመዘኛ ነው። የገለልተኛ ተከራካሪው እርዳታ ፍርድ ቤቱ በሌላ መንገድ ሊያገኘው የማይችለው መሆን አለበት። ነገር ግን ጉዳዩ የሕዝብን ጥቅም የሚመለከት ከሆነ ፍርድ ቤቶች ፈቃዱን ለመስጠት አያመነቱም። ይልቁንም ደግሞ “ከፍተኛ ሕገመንግሥታዊ ክርክሮችን በሚመለከት ፍላጎት ያላቸው ወገኖች ጣልቃ እንዲገቡ ወይም የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች እንዲያቀርቡና ስለሕገመንግሥታዊ ፍሬ ነገሮች ለፍርድ ቤቱ መረጃ እንዲሰጡ በመፍቀድ ረገድ ፍርድ ቤቶች ሰፊ ፈቃደኝነት አሳይተዋል።”⁴² በዩናይትድ ኪንግደም እና በካናዳ ያለውም አሠራር ይኸው ነው። ነገር ግን በእነዚህ አገሮች ፍርድ ቤቶች በጽሑፍ ከሚቀርቡ ክርክሮች ይልቅ በቃል ለሚቀርቡ ክርክሮች የማዘንበል አዝማሚያ አላቸው።⁴³

6. ስለተከራካሪ ወገኖች ፈቃድ

በገለልተኛ ተከራካሪነት ለመሰማት የሚቀርብን ጥያቄ ለመቀበል ወይም ላለመቀበል ፍርድ ቤቶች ግምት ውስጥ የሚያስገቡት ሌላው መመዘኛ የተከራካሪ ወገኖች ፈቃድ ነው። በመሠረቱ አንድ የውጭ ሰው በገለልተኛ ተከራካሪነት እንዲቀርብ ይፈቀድለት ዘንድ የተከራካሪ ወገኖችን ፈቃድ በቅድሚያ ማግኘቱ አስፈላጊ አይደለም፤ ምክንያቱም ተከራካሪ ወገኖችን የሚመለከት ባለመሆኑ አንድ እንግዳ ሰው ስለጉዳዩ ያለውን መረጃ እንዲሰጥ ፍርድ ቤቱ ቢፈቅድለት ማናቸውም ተከራካሪ ወገን ቢሆን ለመቃወም የሚያስችለው በቂ ምክንያት አይኖረውም፤ ለዚህ እንግዳ ሰው ፍርድ ቤቱ የመሰማት ዕድል ቢሰጠውም የዚህ ሰው ድርጊት አንድ ተከራካሪ ወገን ያለውን ሕጋዊ መብት የሚነካ አይደለምና።⁴⁴ ይሁን እንጂ አንድ እንግዳ ሰው በገለልተኛ ተከራካሪነት መሳተፉን ሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች የሚቃወሙት ከሆነ ፍርድ ቤቱ ፈቃድ ለመስጠት ማመንታቱ የማይቀር ስለሆነ ፈቃድ ጠያቂው በጉዳዩ ጣልቃ መግባቱን የሚያስገድድ ምክንያት ማቅረብ ይኖርበታል። የገለልተኛ ተከራካሪ ጣልቃ መግባት በአንዱ ተከራካሪ ወገን ኪሣራ የሌለውን ተከራካሪ ወገን አቋም የሚያጠናክር አጋጣሚ ሊፈጥር የሚችል በመሆኑ፤ በገለልተኛ ተከራካሪነት ጣልቃ ለመግባት ፈቃድ የሚጠይቀው ሰው ጣልቃ ለመግባት የጠየቀ መሆኑንና ለማንሳት ያስባቸውን የፍሬ ነገርና የሕግ ነጥቦች ለሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች አስቀድሞ ማስታወቅ አለበት።⁴⁵ ተከራካሪ ወገኖች እሱ በክርክሩ ስላነሳቸው ነጥቦች ማብራሪያ ለመስጠት ወይም ክርክሩን ለመቃወም የአጻፉ ዕድል አላቸው። ነገር ግን እዚህ ላይ ፍርድ ቤቱ አንዱ ወይም ሁለቱም ተከራካሪ ወገኖች ገለልተኛ ተከራካሪው ጣልቃ እንዳይገባ ያነሱትን ተቃውሞ ወደቅ ሊያደርገው የሚችል መሆኑን መገንዘብ ያስፈልጋል። ይህም የሚሆነው የዚህ ዓይነቱ ተቃውሞ ፍርድ ቤቱ ጠቃሚ መረጃ እና ምክር እንዳያገኝ ሊያደርገው የሚችል በመሆኑ ነው። “እጅግ ጠቃሚ የሚሆነው የገለልተኛ ተከራካሪ መረጃ በተከራካሪ ወገኖች መመሳጠር፣ ወይም በመረጃው ሊጠቀም የሚችለው ተከራካሪ ወገን የመረጃውን ፋይዳ ሳይገነዘብ በመቅረቱ፣ ወይም መረጃው አንዱም ተከራካሪ ወገን ወደማይፈልገው ውጤት ወይም መፍትሔ የሚያመራ በመሆኑ፣ ወይም (አስቀድሞ በማመን መብትን በማንሳት፣ ቀደም ሲል ከተፈጸመ ድርጊት ወይም አቋም ጋር የሚጋጭ ስለሆነ፣ ጉዳዩ መሰማት ሲጀምር መዝገቡ ውስጥ እንዲሰፍር ባለመደረጉ ወይም ከሌላ ተመሳሳይ ደንብ የተነሳ) በመረጃው ተጠቃሚ ሊሆን ይችል የነበረው ወገን መረጃውን እጅግ አዘግይቶ በማቅረቡ ምክንያት፣ በማንኛውም ተከራካሪ ወገን የመቅረብ ዕድሉ አነስተኛ የሆነው መረጃ ነው።”⁴⁶

የተከራካሪ ወገኖችን ፈቃድ ማግኘቱ በገለልተኛ ተከራካሪነት ለመሰማት የቀረበን ጥያቄ ለመቀበል የበለጠ ጠንካራ ምክንያት ሊሆን ቢችልም፤ አንድ ገለልተኛ ተከራካሪ ወገን ያቀረበው የፈቃድ ጥያቄ ከተከራካሪ ወገኖች ፈቃድ መከልከል የተነሳ የግድ ውድቅ እንዲሆን የሚያደርግ ውጤት ከተሰጠው የገለልተኛ ተከራካሪ ተቋምን ከሥር መሠረቱ የሚገድ ይሆናል። የተከራካሪ ወገኖች ፈቃድ አስቀድሞ መሟላት ያለበት ሁኔታ ወይም በገለልተኛ ተከራካሪነት ለመሰማት አስፈላጊ ከሆኑት ዋና ዋና መመዘኛዎች አንዱ እንኳን

⁴¹ ዝኒ ኮማሁ
⁴² ሲ.ጂ.አን-ቴው፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 80
⁴³ ዝኒ ኮማሁ
⁴⁴ ሲ.ጂ.ኤስ. ገጽ 425፣ በተጨማሪም የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10ን ይመልከቱ።
⁴⁵ ፍል 42(5)፣ ሱፕሪም ኮርት ፍልስ፣ መርስ ፌዴራል ፕራክቲሰን ከላይ የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 20
⁴⁶ “ዘ አሚከስ ኩሪየይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 471

ከሆነ፤ “የበለጠ ግምት የሚሰጠው (ገለልተኛ ተከራካሪው ወክሉት የሚቀርበው) የነብረተሰቡ ጥቅም እንጂ የተከራካሪ ወገኖች ግላዊ ጥቅም ባለመሆኑ የገለልተኛ ተከራካሪን የፈቃድ ጥያቄ እንደሚያገዳገዱ ጉዳይ ሁኔታ ፍርድ ቤቱ ይወስናል”⁴⁷ ከሚለው የቆየ መርህ ጋር የሚጋጭ ይሆናል። ስለዚህም የተለመደው አሠራር ፍርድ ቤቱ የቀረበለት መረጃ ወቅታዊና ጠቃሚ መሆን አለመሆኑን አመዛዝኖ እንደመሰለው ፈቃዱን ይሰጣል ወይም ይነሳል።⁴⁸

7. በገለልተኛ ተከራካሪ ተግባሮች ላይ ስለተጣሉ ገደቦች

አንድ ሰው ገለልተኛ ተከራካሪ ለመሆን መሰየሙ ወይም ያቀረበው ጥያቄ ተቀባይነትን ማግኘቱ ይህ ሰው የዳኝነት ተግባር እንዲያከናውን መብት አይሰጠውም። ተግባሩ ፍርድ ቤቱን በመምከርና ለፍርድ ቤቱ መረጃ በማቅረብ የተወሰነ ነው። ከገለልተኛ ተከራካሪ ምክር የማግኘት ዕድል የነበረው ቢሆንም “የዳኛው ውሳኔ የራሱ ኃላፊነት ነው” የሚለው የጥንቱ የሮማውያን ደንብ አሁንም ይሠራል።⁴⁹ ዳኛው በገለልተኛ ተከራካሪው እርዳታም ሆነ ያለ እሱ እርዳታ በደረሰበት መደምደሚያ መሠረት በራሱ ስምና ኃላፊነት ፍርድ ይሰጣል። ገለልተኛ ተከራካሪ በታሪክ የዳኝነት ተግባር አልነበራቸውም፤ ይህ በታሪክ ዕውነት የነበረውን ያህል ዛሬም እውነት ነው።⁵⁰

በተመሳሳይ ሁኔታ አንድ ሰው ገለልተኛ ተከራካሪ ለመሆን መሰየሙ ወይም ያቀረበው ጥያቄ ተቀባይነት ማግኘቱ ይህ ሰው የተከራካሪ ወገን ተግባር እንዲያከናውን መብት አይሰጠውም። እንዲያውም የገለልተኛ ተከራካሪ ቢሮ በጉዳዩ ተከራካሪ ለሆነ ወገን አገልግሎት እንዲውል ሊጠመዘዝ አይችልም ተብሎ በፍርድ ቤት ተወስኗል።⁵¹

ገለልተኛ ተከራካሪ የዳኝነት ተግባር እና የተከራካሪ ወገን ተግባር ሲኖረው አለመቻሉ በቢሮው ላይ ለተደረጉ ዋና ዋና ገደቦች መሠረቶች ናቸው። በዚህ መሠረት በመጀመሪያ ፍ/ቤት ደረጃ ገለልተኛ ተከራካሪው ለፍርድ ቤቱ ሊሰጥ የሚችለው እርዳታ ሕግንና የፍርድ ቤቱን ሥልጣን በሚመለከቱ ጉዳዮች እንዲሁም ተከራካሪ ወገኖች ባንሷቸው ጭብጦችና ማስረጃዎች ላይ ብቻ እንዲሆን የተገደበ ነው።⁵² ጉዳዩን ተከራካሪዎቹ ወገኖች እንዳቀረቡትና ጭብጦቹንም እነሱው እንደመሠረቷቸው የመቀበል ግዴታ ስላለበት አዲስ ጭብጦች ለማንሳት፣ ነባሮቹን ለማስፋት ወይም በነባሮቹ ላይ ለመጨመር አይችልም።⁵³ በይግባኝ ደረጃ ደግሞ አንደዚህ፤ ገለልተኛ ተከራካሪው ሊያነሳ የሚችለው ፍርድ ቤቱ በመዝገቡ ያሠፈረውን መሠረት በማድረግ በራሱ እነሳሽነት ሊያነሳቸው የሚቻላቸውን ጭብጦች ብቻ ሲሆን የተከራካሪ ወገኖች የፋክክር ሥርዓት በሚፈቅደው መሠረት ዳኛው በራሱ እነሳሽነት ሊፈጽማቸው በሚችለው ጉዳዮች የተወሰነ ነው።⁵⁴ በመዝገቡ ውስጥ የሌሉ ጉዳዮችን በማንሳት በፍርድ ቤቱ ላይ ተፅዕኖ ለማድረግ በማቀድ ገለልተኛ ተከራካሪው የሚፈጽመው ድርጊት ከብደት አይሰጠውም።⁵⁵

47 ዝኒ ኮማሁ ገጽ 476
48 ሲ.ጂ.ኤስ. ገጽ 424-5
49 ኢንግልግን፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 484-5፣ በቀድሞው የሮማዊያን አሠራር በይግባኝ የሚደረሰበት ስህተት የአማካሪው እንጂ የዳኛው እንዳልሆነ ይታሰብ ነበር -ዝኒ ኮማሁ ገጽ 485፣ ዛሬ ግን ዳኛው ፍርዱን የሚሰጠው በራሱ ኃላፊነት ስለሆነ ይህ አስተሳሰብ ተቀባይነት የሌለው መሆኑ ግልጽ ነው።
50 ሲ.ጂ.ኤስ. ገጽ 429፣ አብርሃም፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 236
51 ሲ.ጂ.ኤስ. ገጽ 428፣ በመሆኑም አንድ ለአቅመ አዳም ባልደረሰ ታዳጊ ላይ በተፈጸመ የማግለግ ወንጀል በታዳጊው አባት የተቀጠረን ጠበቃ ገለልተኛ ተከራካሪ አድርጎ መሾም ስህተት ነው ተብሎ በፍርድ ቤቱ ተወስኗል፤ ፍርድ ቤቱም “ይህ ቢሮ ለፍርድ ቤቱ ለራሱ እርዳታ የሚያደርግ እንጂ በጉዳዩ ተከራካሪ ለሆነ ወገን አገልግሎት ሊጠመዘዝ አይችልም” የሚል ፍርድ አስፍሯል - ዝኒ ኮማሁ ገጽ 426 የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 44 እና 45።
52 ዝኒ ኮማሁ፣ ገጽ 430 የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 91፣ “ዘ አሚክስ ኩሪየይ”፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 471
53 ሲ.ጂ.ኤስ. ገጽ 430፣ “ዘ አሚክስ ኩሪየይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 471
54 ዝኒ ኮማሁ፣ ሲ.ጂ.ኤስ. ገጽ 430
55 ዝኒ ኮማሁ፣ ገጽ 431

የገለልተኛ ተከራካሪ ቢሮ ባሕርይ ክስ ለመመሥረት፣ ፍርድ ቤት በሰጠው ብይንና ፍርድ ይግባኝ ለመጠየቅ፣ ወይም ጉዳዩ እንደገና እንዲታይ ለማመልከት እያስችለውም።⁵⁶ ይህም የሆነበት ምክንያት ገለልተኛ ተከራካሪው ተከራካሪ ወገን ባለመሆኑና በጉዳዩ ሂደት ላይ በማናቸውም መንገድ ቁጥጥር ስሌለው ነው። ለምሳሌ፣ ፍርድ ቤቱ ባለው ሥልጣን ከተከራካሪ ወገኖች አንዱን እንዲጠይቅ ሊፈቅድለት የሚችል ቢሆንም፣ ምስክርዎችን ለመጥራት ወይም ለመጠየቅ አይችልም።⁵⁷ አንድ ገለልተኛ ተከራካሪ ወገኖች ከፈቀዱ የቃል ክርክር ግሰማት ይችላሉ። ነገር ግን የተከራካሪ ወገኖች ፈቃድ ካልተገኘ፣ የቃል ክርክር ሊያሰማ የሚችለው ፍርድ ቤቱ በተለይ ሲፈቅድለት ሆኖ ለዚህም የቃል ክርክር ፍርድ ቤቱ በሌላ ሁኔታ ሊያገኘው የማይችለውን እርዳታ ያስገኛል ተብሎ የታመነበትን ምክንያት የሚገልጽ ማሳሰቢያ ማቅረብ አለበት። የሕዝብን ጥቅም የሚመለከቱ ካልሆኑ በስተቀር እንደዚህ ያሉት ማሳሰቢያዎች ድጋፍ የላቸውም። ለቃል ክርክር የሚቀርቡ ጥያቄዎች የፍርድ ቤት የተለየ ፈቃድ የሚያስፈልጋቸው ከመሆናቸው ባሻገር በከባድ ምክንያቶች የተደገፉ መሆን አለባቸው። እዚህም ላይ፣ ፍርድ ቤቶች የሕዝብን ጥቅም ለመጠበቅ በሚሆንበት ጊዜ ይበልጥ የሰፊ ዕድል ይሰጣሉ። በዚህም ምክንያት ገለልተኛ ተከራካሪው ለመሰማት የሚጠቀሙባቸው የተለመዱት ዘዴዎች የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች ናቸው። በማስታወሻው ውስጥ ለማንሳት የሚፈልጋቸውን ነጥቦች በመዘርክር የጽሑፍ ጥያቄውን ጉዳዩን ለሚያው ፍርድ ቤት ፀሐፊ (ሬጅስትራር) አስቀድሞ በማቅረብ⁵⁸ ገለልተኛ ተከራካሪው በማስታወሻው ለፍርድ ቤቱ ምክርን ይሰጣል፤ ወይም ፍርድ ቤቱ ሳያጤን በዘላቸው የፍሬ ነገር ወይም የሕግ ነጥቦች ወይም ሁኔታዎች ላይ እንዲያተኩር ያሳስባል።⁵⁹ እንደዚሁም ደግሞ ስለአሠራር ጉዳዮች ሀሳብ ለማቅረብና የተደረገውን የመጥሪያ አሰጣጥ ብቃት በሚመለከት ጥያቄ ለማንሳት ይችላል።⁶⁰

ገለልተኛ ተከራካሪ ወደፊት ሊያጋጥሙ ይችላሉ ተብለው የሚገመቱ ሐሳባዊ ጉዳዮችን ለማንሳት አይችልም። ገለልተኛ ተከራካሪው ጣልቃ የሚገባበት ክርክር ተጨባጭ የሆነና በፍርድ ቤቱ ከተያዘው ጉዳይ ጋር የተዛመደ መሆን አለበት።⁶¹ የገለልተኛ ተከራካሪው እርዳታ ፍርድ ቤቱ የያዛቸውን ጭብጦች ለመወሰን የሚጠቅም ካልሆነ አይፈለግምና!

ገለልተኛ ተከራካሪው ጉዳዩን እንዳገኘው መውሰድና ተከራካሪ ወገኖች ያነሷቸውን ጭብጦች እንዳሉ መቀበል አለበት በሚለው መርህ መሠረት አንድ ሕግ ከሕገመንግሥቱ ጋር ይጋጫል በማለት ለመቃወም አይችልም።⁶² ይህ መሠረተ ሀሳብ “ሕግ አውጪው አካል ያወጣው አንድ ሕግ ከሕገመንግሥቱ ጋር ይጋጫል የሚል ተቃውሞ ማቅረብ የሚችለው መብተቹ በሕጉ የተነኩበት ሰው ብቻ ነው”⁶³ ከሚለው የሕገመንግሥት መርህም ጋር የሚጣጣም ነው። ተቃውሞ የቀረበበት ሕግ ሊጸና የማይችል ቢሆን እንኳን፣ አንድ ሰው ሕጉ አይጸናም ተብሎ በፍርድ ቤት እንዲወሰን ለመጠየቅ የሚችለው “በሕጉ አፈጻጸም፣ እንደሌሎች ሰዎች ባጠቃላይ በውል ባልታወቀ ሁኔታ ጉዳት የደረሰበት መሆኑን ብቻ ሳይሆን፣ አንድ የተወሰነ ጉዳት በቀጥታ በሱ ላይ የደረሰበት ወይም በእርግጥ ሊደርስበት የተቃረበ መሆኑን” ለፍርድ ቤት ማስረዳት ሲችል ነው።⁶⁴

⁵⁶ ሉዊስያ ሌንድ ሀዛርድ፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 751፣ “ዘ ለሚከስ ኩሪየይ”፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 471፣ የፍርድ ቤት ሥልጣን ወይም ክስ የለም በሚል ካልሆኑ በስተቀር ባጠቃላይ ክርክር እንዲቋረጥ ወይም እንዲሰናበት ለመጠየቅ አይችልም፣ ዘኒ ኮግሁ ገጽ 432

⁵⁷ የአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ደንብ አንቀጽ 42(7)፣ ሙር፣ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 20 የተጠቀሰው፣ እንዲሁም “ዘ ለሚከስ ኩሪየይ”፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 475 ይመልከቱ።

⁵⁸ ሉዊስያ ሌንድ ሀዛርድ፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 1268

⁵⁹ ሲ.ጂ.ኤስ፣ ገጽ 427-8

⁶⁰ ዘኒ ኮግሁ ገጽ 424፣ 429፣ “ዘ ለሚከስ ኩሪየይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 471

⁶¹ ሲ.ጂ.ኤስ፣ ገጽ 424፣ የከሳሽ የአየር ማሰማያ መሣሪያ የፈዴራል ኤክሳይዝ ቀረጥ የሚከፈልበት እንደሆነ በቀረበ ክስ የገለልተኛ ተከራካሪ ጣልቃ የመግባቱ ጥያቄ ውድቅ ተደርጓል- ዘኒ ኮግሁ ገጽ 424፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁ. 26

⁶² ሲ.ጂ.ኤስ፣ ገጽ 432

⁶³ አሜሪካን ጆርስፕራደንሲ፣ ኮንስቲትዩሽንናል ሎው፣ ቅጽ 11 እና 12፣ ስለሕንድ አሠራር ኤን. ኤስ ቢንድሬ፣ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 32 የተጠቀሰውን ይመልከቱ።

⁶⁴ ዘኒ ኮግሁ

ሕገ ከሕገመንግሥቱ ጋር ይጋጫል የሚል ጥያቄ በተከራካሪዎቹ ወገኖች ከተነሳ የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻ ሊቀርብበት የሚችል ጉዳይ ይሆናል። በዚህ አጋጣሚ ሕጎችና የአስተዳደር እርምጃዎች ከሕገመንግሥቱ ጋር የሚጋጩ መሆናቸውን የሚመለከቱ እንዲሁም በሕገመንግሥቱ የተረጋገጡ መብቶች ሥራ ላይ እንዲውሉ የቀረቡ ጥያቄዎችን ባብዛኛው ያከተቱ የሕዝብ ጥቅም ጉዳዮች የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች እንዲቀርቡባቸው ፈቃድ የሰጡባቸው ዋናዎቹ ጉዳዮች መሆናቸውን መገንዘብ ተገቢ ነው።⁶⁵

ገለልተኛ ተከራካሪ በፍርድ ቤት በተያዘ ጉዳይ ጣልቃ እንዲገባና ማስታወሻ እንዲቀርብ ወይም የቃል ክርክር እንዲያሰማ ወይም ሁለቱንም እንዲያደርግ ስለተፈቀደለት ብቻ ፍርድ ቤቱ ገለልተኛ ተከራካሪው የሰጠውን ምክር ወይም ያቀረበውን ማስረጃ በውሳኔው አሰጣጥ ሂደት ግምት ውስጥ እንዲያስገባ ይገደዳል ማለት አይደለም። ፍርድ ቤቱ ገለልተኛ ተከራካሪው ያቀረበለትን ለመስማት ቢችልም፣ የሰማውን ግምት ውስጥ ለማስገባት ወይም ላለማስገባት ሙሉ መብት ያለው ሲሆን ገለልተኛ ተከራካሪው ያቀረበውን ፍርድ ቤቱ ከግምት ውስጥ ሳያስገባው ቢቀር የመቃወም መብት የለውም።⁶⁶ ገለልተኛ ተከራካሪው ያቀረበውን በጭፍን መከተል ተገቢ ካለመሆኑም በላይ ፍርድ ቤቱ ማድረግ ያለበት ገለልተኛ ተከራካሪው ባያቀርበውም ኖሮ ራሱ ሊያደርገው ይገባው የነበረውን ብቻ ነው።⁶⁷ የገለልተኛ ተከራካሪው ተግባር ፍርድ ቤቱ ተከራካሪ ወገኖች ውሳኔ እንዲሰጥባቸው ባቀረቡት ጭብጥ ላይ በማስረጃ የተደገፈ ውሳኔ እንዲሰጥ መርዳት ብቻ ነው። ፍርድ ቤቱ ለጉዳዩ አግባብነት ያላቸውን ፍሬ ነገሮችና ሕጎች እንዲያውቅና ውሳኔውን በእነዚህ ላይ እንዲመሠርት ይጠበቃል። ገለልተኛ ተከራካሪው በፍሬ ነገርና በሕግ ረገድ ጻፏቸው የመረጃ ጉድለት ሲኖርበት ይህን ጉድለት ያሟላል። በመጨረሻው ግን ጻፏቸው በቀረቡለት ጭብጦች ላይ በራሱ ስምና ኃላፊነት መወሰን አለበት።

ይህ ሁኔታ በተለይ ክርክር በተፈካካሪ ወገኖች መካከል በሚካሄድበት በከመን ሎው ሥርዓት የበለጠ እውነትነት አለው። በዚያ ሥርዓት፣ በገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻ የቀረበ መረጃ “እጅግ በጣም አስገዳጅና አስፈላጊ ካልሆነና ሰፊ የሕዝብ ጥቅም የሚያፀባርቅ” ካልሆነ በስተቀር በጉዳዩ አወሳሰን ወሳኝ ሚና ሊኖረው አይገባም የሚል ክርክር ይቀርባል።⁶⁸ ከዚህ ነጥብ ጋር ለማያያዝ፣ በገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻ የተነሱትን የፍሬ ነገርና የሕግ ነጥቦች ፍርድ ቤቶች ምን ያህል ግምት እንደሰጧቸው በፍርድ ቤት ውሳኔ ሪፖርቶች የሚገለጹበት ጊዜ እንደሌለ ግንዛቤ መውሰዱ መልካም ነው።⁶⁹ ለዚህ አሠራር ከአንድ በላይ የሆኑ ምክንያቶች ሊኖሩ ይችላሉ። በተለምዶ ፍርድ ቤቶች ከሚሰጧቸው ውሳኔዎች ረገድ የውጭ ተፅዕኖ መኖሩን ለመቀበል አይፈልጉም። ይህ የውጭ ተፅዕኖ አለ በማለት የሚተክ ወገኖች ደግሞ አሉ። ለምሳሌ፣ አንድ ፀሐፊ፣ በአሜሪካ አሠራር የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች በፍርድ ቤት ውሳኔ ላይ የውጭ ተፅዕኖ ለማሳረፍ የሚያገለግሉ የፕሮፓጋንዳ ማስተላለፊያዎች ናቸው ብሎ ያምናል።⁷⁰ ሌሎች ፀሐፊዎች ደግሞ እነዚህ ማስታወሻዎች ባብዛኛው በደህና መልካቸው ደግሞሽ መሆናቸውን፣ በመጥፎ መልካቸው ደግሞ የገንፈለ ስሜት መግለጫዎች መሆናቸውን ለማሳየት ይሞክራሉ።⁷¹ ነገር ግን፣ በመሠረቱ ጻፏች የሕብረተሰቡ አባላት እንደመሆናቸው መጠን ለተለያዩ በጎና ጎጂ ተፅዕኖዎች የተጋለጡ ናቸው። በዚህ ረገድ ሕብረተሰቡ መጽናናት የሚችለው ጻፏች ጥሩውን ከመጥፎ፣ በጎ ተፅዕኖን ከጎጂ ተፅዕኖ ለመለየት የሚያስችል እውቀት ያላቸው በመሆኑ ላይ ብቻ ነው። የዚህ ሀሳብ ደጋፊ የሆኑትን ፀሐፊ ለመጥቀስ፤

“በእርግጥ የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች አንዳንድ ጊዜ በፍርድ ቤት አባላት ላይ ተፅዕኖ ሊኖራቸው ይችላል፤ አላቸውም። ይህን መልካም፣ በብዙ ጉዳዮችም የሚደገፍ ክስተት መቀበል አንድ

⁶⁵ አብርሃም፣ የተጠቀሰው ሥራ 78 235-7 “ዛ ለሚከስ ኪሪየይ”፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ 78 479-81 ይመልከቱ፤ ስለሕንድ አሠራር፣ ቢገድራ፣ ከላይ በግርጌ ማስታወሻ ቁ.32 የተጠቀሰውን ይመልከቱ።
⁶⁶ ሲ.ጂ.ኦሲ 78 431
⁶⁷ ዝኒ ኮማሁ
⁶⁸ “ዛ ለሚከስ ኪሪየይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ 78 472
⁶⁹ ዝኒ ኮማሁ፣ በተጨማሪም አብርሃም፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ 78 236-7 ይመልከቱ።
⁷⁰ ዌይንር፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ 78 80
⁷¹ ሀርፕር ኤንድ ኢተሪግግተን፣ ሎቪይስትስ ቢፎር ዙኮርት በ “ዛ ለሚከስ ኪሪየይ” ከላይ የተጠቀሰው ሥራ 78 473 በግርጌ ማስታወሻ ቁ. 21 እንደተጠቀሰ።

ነገር ነው። ይህን ሁኔታ ድብቅ ዓላማ ወደአላቸው ወይም ወደጠባቂ መላይ ዘራፊዎች ሴራ ደረጃ ዝቅ ማድረግ ደግሞ ሌላ ጉዳይ ነው። የውጭ ተፅዕኖ ተስፋፋቦት በሚባለው በዚህ ዘመን ሁሉም ነገር ከተባለና ከተደረገ በኋላ የሚቀረው ገሐድ እየተሠራበት ባለው የፍርድ ሥርዓት መሠረት ዳኞች የውጭ ተፅዕኖ የሚቀበሉ ከሆነም ራሳቸውን እስከምን ደረጃ ከፍት ማድረግ እንዳለባቸው የሚወስኑት ራሳቸው መሆናቸው ነው።”⁷²

የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎችንና ክርክሮችን ማጣራት በዳኞች ጊዜና ትኩረት ላይ ተጨማሪ ጫና የሚፈጥር መሆኑ አይካድም። ይህ ደግሞ በየዓመቱ ከፍተኛ ቁጥር ያላቸውን የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎችን ማጣራት ላለባቸው ፍርድ ቤቶች የበለጠ እውነትነት አለው። ነገር ግን ይህ ሁኔታ እንደዚህ ያሉትን ማስታወሻዎች ፋይዳ ለመቀነስ እንደበቂ ምክንያት አይታይም። ሁኔታው የዚህ ተቃራኒ ነው። የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች በመንግሥት ወይም መንግሥታዊ ባለሆነ ገለልተኛ ተከራካሪ ቢቀርቡም፤ የኢኮኖሚ፣ የማህበራዊና የፖለቲካ መሬቶችን ስለሚያቀርቡ ወይም ደግሞ ከፍተኛና ስፋት ያላቸውን ጥቅሞች⁷³ በመወከል ስለሚቀርቡ ፍርድ ቤቱ በመረጃ የተደገፈና አጥጋቢ ምክንያት ያላቸው ውሳኔዎች እንዲሰጥ የጎላ እገዛ ያደርጉለታል።

8. ገለልተኛ ተከራካሪ በወንጀል ጉዳዮች ስላለው ሚና

ገለልተኛ ተከራካሪ በወንጀል ጉዳዮች ረገድ በሲቪልና በተለይም በሕገመንግሥት ጉዳዮች የሚጫወተውን ያህል የጎላ ሚና የለውም፤ ሲኖረውም አይችልም። በወንጀል ጉዳዮች የሕዝብ ጥቅም በዐቃቤ ሕግ በኩል በራሱ በሕዝቡ ይጠበቃል ተብሎ ይገመታል። ዐቃቤ ሕግ የሕዝብን ጥቅም ለመጠበቅ ምቹ የሆነና ብቃት ያለው ነው ተብሎ በሚታመንባቸው የሕግ ሥርዓቶች የግል ገለልተኛ ተከራካሪ ጣልቃ ገብነት ብዙ እያጋጥምም።⁷⁴ ጣልቃ እንዲገባ የተፈቀደለት እንደሆነ ማስታወሻዎቹ በከፍተኛ ደረጃ ገደብ ይደረግባቸዋል። ለምሳሌ አንድን የወንጀል ክስ በመዝጋት ዐቃቤ ሕግ የሰጠው ውሳኔ በፍርድ ቤት እንዲታይ መጠየቅ አይችልም። ወይም ደግሞ ተከሳሹ ያላነሳውን ስህተት እንደመከራከሪያ ነጥብ ለማንሳትም ሆነ ስለተከሳሹ ጥፋተኝነት አስተያየት ለመስጠት አይችልም።⁷⁵ ስዚህ ረገድ ማድረግ የሚችለው መረጃው ስላለው ጉድለት ለፍርድ ቤቱ መጠቀምና የጠቆመውን መረጃ በሚመለከት ተከሳሹ ጥፋተኛ መሆን አለመሆኑን እንዲገልጽ ይጠየቅ ዘንድ ሀሳብ ማቅረብ ብቻ ነው።⁷⁶

ነገር ግን በአንዳንድ የሕግ ሥርዓቶች በዐቃቤ ሕግ አፈጻጸም ላይ ተቃውሞ ሊቀርብበት ይችላል፤ ፍርድ ቤቶች ራሳቸውም አዳዲስ ማህበራዊ እሴቶችንና ሕገመንግሥታዊ እንድምታቸውን አልጧቸውም ተብለው ሊታሰቡ ይችላሉ። በዚህም መሠረት ለምሳሌ በሕንድ አገር ተከሰው ቢፈረድባቸው ኖሮ ሊወሰንባቸው ከሚችለው የእሥራት ዘመን ጣሪያ በላይ ለሆነ ጊዜ ሳይፈረድባቸው ታሥረው የቆዩ፤ የሴቶችንና የሕፃናትን ጫምሮ የበርካታ እሥረኞችን ጉዳይ በጋዜጣ ላይ በወጣ ሪፖርት ላይ ተመሥርተው በገለልተኛ ተከራካሪነት ይዘው ጣልቃ የገቡ ሦስተኛ ወገኖች የሕንድ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ተገቢውን ትዕዛዝ እንዲሰጥ ያደረጉበት ጊዜ አለ። በተመሳሳይ ሁኔታ አንድ ወጣት አጥፊ የወጣት እሥረኞችን ሕግና ሌሎችንም የእሥር ቤት ደንቦች በመተላለፍ ከአዋቂ እስረኞች ጋር በታሠረበት ጉዳይ በአንድ ገለልተኛ ተከራካሪ ጥያቄ መነሻነት የሕንድ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ተገቢውን ትዕዛዝ ሊሰጥ ችሏል።⁷⁷ እነዚህ እንግዲህ በግለሰቦች የወንጀል ክስ ጉዳይ የሚመለከታቸው ወገኖች የሕዝብን ጥቅም ለማስጠበቅ የተሳናቸው መሆኑን የሚያሳዩ ምሳሌዎች ናቸው። ባለው ማህበራዊ ልማድ ተፅዕኖም ሆነ በሌላ ምክንያት የፍርድ ቤት ዳኞች እንደሴቶች ያሉትን የሕብረተሰቡን ክፍሎች ሁኔታዎች ካለው ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ሁኔታ ጋር የማገናዘብና የሕገመንግሥቱን በእኩልነት ላይ

⁷² አብርሃም፣ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 237
⁷³ “ዘ አሚክስ ኩሪየይ”፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 472
⁷⁴ ሲ.ጂ.ኤስ፣ ገጽ 437
⁷⁵ ዝኒ ኮግሁ
⁷⁶ ራኒ ጀትማላኒ፣ “ሶሻል አክሽን ሊቲጊቭን ሊን ኢንዲያ” ካሊስ ዩግቲ ሊምፕሎይመንት ሎው ኤንድ ደወሪ ደዝሰ/ ሀር-አናንድ ፓብሊኬሽን፣ ኒው ዲላሊ (1995) ገጽ 25
⁷⁷ ዝኒ ኮግሁ፣ ገጽ 26

የተመሠረተ ዓላማ የማጤን ችግር ያለባቸው ስለመሆኑ የሕንድ ልምድ ገላጭ ነው። ይህ የፍርድ ቤቶች ችግር በተለይ የጋብቻ ስጦታን (ዳወሪ) በሚመለከት በሚቀርቡ ከሶች ላይ የበለጠ ጎልቶ ይታያል። እንደዚህ ባሉ ጉዳዮች እንደውረንስ አክሽን ሪሰርች ኤንድ ሊጋል አክሽን ፎር ውረን (ዋርሎው) ያሉ የተለያዩ የመብት ተከራካሪ ቡድኖች በገለልተኛ ተከራካሪነት በጋብቻ ስጦታ ላይ ስለሚፈጸሙ ግድያዎች ለፍርድ ቤቶች መረጃ በማቅረብ አመርቂ ውጤቶችን ለማስገኘት ችለዋል።⁷⁸ ይህ ጣልቃ ገብነት ተግባራዊ የሆነው በሕንድ ጠቅላይ ፍርድ ቤት “የሕዝብን መብት ለማስከበር በሚቀርብ ክርክር” መልክ ባመዛኙ በዳኞች ድጋፍ ላይ ተመሥርቶ ሲሆን አፈጻጸሙም ግለሰቦች ወይም ቡድኖች በዝቅተኛ የኑሮ ደረጃ ላይ የሚገኙትን ወይም በራሳቸው መብታቸውን ለማስከበር የማይችሉትን የሕብረተሰብ ክፍሎች በመወከል ፍርድ ቤቱ በሕንድ ሕግመንግሥት አንቀጽ 32 እና 226 በተሰጠው ጣልቃ የመግባት መብት መሠረት በጉዳዩ ጣልቃ ገብቶ ተገቢውን ትዕዛዝ እንዲሰጥ ሲያመለክቱ ፍርድ ቤቱ ስለተከራካሪ ወገኖች ያሉትን ድንጋጌዎች አስፍቶ በመተርጎም ለአመልካቾች የመከራከር ፈቃድ በመስጠት ነው።⁷⁹

በዚህም ምክንያት በወንጀል ጉዳዮች ገለልተኛ ተከራካሪ ለፍርድ ቤት ሊሰጥ የሚችለው እርዳታ መጠን በእያንዳንዱ የሕግ ሥርዓት ላይ ሁኔታዎች ላይ ይመሠረታል። በወንጀል ጉዳዮች ጠንካራና ነፃ በሆነ የዕቃቤ ሕግ ተቋም ፍትሕ ሊጠበቅና የሕዝብ ጥቅምም ሊወከል የሚችል ከሆነ የሌላ ወገን ጣልቃ ገብነት አስፈላጊ ላይሆን ይችላል። ነገር ግን ፍትሕና የሕዝብ ጥቅም ውክልና ያልተቋረጠ ማህበራዊ ለውጥ የሚያስከትላቸውን አዳዲስ ማህበራዊ እሴቶችና ሁኔታዎች በማገናኘብ ላይ በተመሠረተባቸው እንደሕንድ ባሉ አገሮች ፍርድ ቤቶች የገለልተኛ ተከራካሪ ጣልቃ ገብነት ገንቢና አስፈላጊ ሆኖ አግኝተውታል። ስለገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም አስፈላጊነት ፍርድ ቤቶች ራሳቸው የመጨረሻውን ውሳኔ መስጠት መቻላ አለባቸው፤ የገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም ሕልውና ለፍርድ ቤቶች በሚሰጠው ያልተቋረጠና አግባብነት ያለው አገልግሎት ላይ የቆመ ነውና።

ክፍል ሁለት

ገለልተኛ ተከራካሪ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት

1. በልማዳዊ አሠራር

ስለፍትሕ አስተዳደር የተጻፈ ድንጋጌ በ1931 ዓ.ም ከመውጣቱ በፊት የኢትዮጵያ ፍርድ ቤቶች ይሠሩ የነበረው በልማዳዊ ሕግ መሠረት ነው። በልማዳዊው የኢትዮጵያ የፍትሕ አስተዳደር ሥርዓት ሁለት ዓይነት ፍርድ ቤቶች ነበሩ። ባሕላዊ ፍርድ ቤቶችና የመንግሥት ፍርድ ቤቶች ለፊተኞቹ የሥልጣናቸው መሠረት የነበረው የተከራካሪዎቹ ወገኖች ፈቃድ ሲሆን የኋለኞቹ ግን አስገዳጅ ሥልጣን ነበራቸው። የባሕላ ፍርድ ቤቶች የሥርዓቱ የመጨረሻ ዝቅተኛ ፍርድ ቤቶች በመሆን ሠርተዋል። በእነዚህ የመጨረሻ ዝቅተኛ ፍርድ ቤቶች ክስ ይመሠረት የነበረው በሁለቱ ተከራካሪዎች ፈቃድ በግብታዊነት ነበር።⁸⁰ ክርክር የገጠሙት ወገኖች ያገኙትን መንገደኛ ክርክራቸውን እንዲወስንላቸው ይጠይቁት ነበር፤ መንገደኛውም በሕጋዊ ግዴታ መልክ ላይሆን የማሕበራዊ ግዴታው አንድ መልክ አድርጎ በመውሰድ ጥያቄውን ይቀበል ነበር። በተከራካሪ ወገኖች ጥያቄ ሥልጣን ተቀብሎ ጉዳዩን የያዘው ሰው (ወይም ሰዎች) የግልግል ዳኛ በመሆን ጉዳዩን በማቻቻል በራሱ ስም ይወስን ነበር።⁸¹ ሆኖም የግልግል ዳኛው በጉዳዩ ላይ ሥልጣን ያገኘው በግብታዊነት በመሆኑ ጉዳዩን ለመወሰን በሚያስፈልገው የሕግ ወይም የልማድ ደንብ ዕውቀት የተካነ ነበር ማለት አይደለም። የኢትዮጵያ ባሕላ እንደዚህ ላለው አጋጣሚ የራሱ መፍትሔ ነበረው። ከመንገዱ ብዙም ሳይርቅ በዛፍ ተጠልሎ ያስችል የነበረው የመንገድ ዳር ፍርድ ቤት በመንገዱ ለሚተላለፈው አብዛኛው ኢትዮጵያዊ ሁሉ ማራኪ የሆነ መድረክ ነበር። በዚህም ምክንያት የበለጸገ ችሎታ አላቸው ተብለው የሚታወቁበትን የቋንቋ ችሎታና የክርክር አቀራረብ ዘዴ ለማሳየት እንደዚህ ያለው መድረክ በሰጣቸው አጋጣሚ ይጠቀሙ

⁷⁸ ዝኒ ኮማህ 7ጽ 36-45
⁷⁹ ዝኒ ኮማህ 7ጽ 45
⁸⁰ ማርጂሪ ፐርሃም፣ ዘጋብርንመንት ለፍ ኢትዮጵያ፣ ፊበር ኤንድ ፊበር፣ ሲሚተድ፣ ለገደን (1948)፣ 7ጽ 143-4
⁸¹ ዝኒ ኮማህ

ነበር። ስለአብዛኛዎቹ ኢትዮጵያውያን የፍርድ ቤት ፍቅር ዊልዴ የተባለው ፀሐፊ “እያንዳንዱ ኢትዮጵያዊ የራሱ ጠበቃ በመሆኑ የጥብቅና ሙያ በቂ ገቢ የሚያስገኝ ሥራ አይደለም” በማለት የፃፈውን ፐሮግራም (ገጽ 144 ላይ) ጠቅሳዎለች። በዚህ የመንገድ ጻር ፍርድ ቤት በተመልካችነት የተገኙት ሁሉ ተመልካች ብቻ አልነበሩም። በፍራ ነገርና በሕግ ጥያቄዎች ላይ አስተያየት ይሰጡ ነበር። አስተያየታቸውም የግልግል ጻፍው ክርክሩን ለመፍታት ይረዳው ነበር። ነገር ግን የጻፉት ተግባር አልነበራቸውም፤ በጉዳዩ ውጤት ጥቅምም ሆነ የተከራካሪ ወገንነት አጭም ያልነበራቸው ገለልተኞች ነበሩ።

በገለልተኛ ተመልካችነት በጉዳዩ በተነሱ የፍራ ነገርና የሕግ ጭብጦች ላይ አስተያየት ይሰጡ የነበሩት እነዚህ ተመልካች ያከናወኑት የነበረው ተግባር ዘመናዊ ሕግ በገለልተኛ ተከራካሪነት የሚያውቀው ተጭም ከሚያከናውኑ ተግባር ጋር በቅርብ የሚመሳሰል ነው። በኋላ እንደምንመለከተው ይህ ተመልካች የነበራቸው የገለልተኛ ተከራካሪነት ተግባር በንጉሡ ችሎት ዘንድ ይበልጥ ግልጽና ሥር የሰደደ ነበር።⁸²

ይህ ባሕላዊው የኢትዮጵያ የፍትሕ አስተዳደር ሥርዓት አንድ ገጽታ ሆኖ የምናገኘው “የግልግል ጻፍነት” በዘመናዊ ሕግ ያለው ውጤት እንደነበረው ተደርጎ መወሰድ የለበትም። በባሕላዊው የኢትዮጵያ ሥርዓት የግልግል ጻፍውን ውሳኔ ተከራካሪዎቹ ወገኖች የመንገድ ጻር ፍ/ቤት ካልተቀበሉት አይጸናም ነበር። ተከራካሪዎቹ ወገኖች ውሳኔውን ካልተቀበሉት ወይም መጀመሪያም ቢሆን ክርክራቸውን ለዚህ መድረክ ካላቀረቡ ጉዳያቸው ለመወሰን ዝቅተኛ የመንግሥት ፍርድ ቤት ለሆነው የጭቃ ሹምና በይግባኝ ደግሞ ለመልከኛውና በየደረጃው ለስክንጉሡ ችሎት ድረስ ያቀርባሉ።⁸³

ስለመንግሥት ፍርድ ቤቶች አደረጃጀትና ተዋረድ ከ16ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ በኢትዮጵያ ውስጥ በተዘዋወሩ ተጓዦች የተለያዩ ዘገባዎች ተጽፈዋል።⁸⁴ ይሁን እንጂ በየደረጃው የነበሩት ሁሉም የመንግሥት ፍርድ ቤቶች አንድ የሚጋሩት ገጽታ የነበራቸው ይመስላሉ። ሁሉም “እግኞች”⁸⁵ በመባል ይታወቁ የነበሩት አካሎች ነበሯቸው። የባሕላዊ ፍርድ ቤቶች “ተመልካች” በመንግሥት ፍርድ ቤቶች “እግኞች” ተብለው ይበልጥ መደበኛነት ያለው አጭም እንዲኖራቸውና ነገር ግን በመሠረቱ ተመልካች ከሚሰጡት አገልግሎት ጋር ተመሳሳይ የሆነ ተግባር እንዲሠሩ ተደረገ።

እግኞችን የፍርድ ቤት አጋዦች አድርጎ የመጠቀም ባሕላዊ አሠራር በአገሪቱ ዘመናዊ የሕግ ሥርዓትም ተወርሷል። በመሆኑም በመጀመሪያ በ1931 ዓ.ም በወጣው ድንጋጌ በኋላም በ1942 ዓ.ም በወጣው የፍትሕ አስተዳደር አዋጅ ለእግኞች ተጭም የሕግ ዕውቅና ተሰጧቸው። በኋለኛው አዋጅ መሠረት ግንኙነትም ፍርድ ቤት አስፈላጊ መስሎ ሲታየው የእግኛነት ተግባር የሚያከናውኑ ሁለት ወይም ከሁለት በላይ የሆኑ ተሰማሚ ሰዎችን በመያዝ ችሎት ለመቀመጥ የሚችል መሆኑ ተደንግጓል።⁸⁶ የእነዚህ እግኞች ተግባርና የአመራሪዎቻቸው ሥርዓትም የጠቅላይ ፍርድ ቤት አረንጉሥና የከፍተኛው ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት በሚያወጧቸው ደንቦች እንደሚወሰኑ ተደንግጎ ነበር።⁸⁷ እነዚህ ደንቦች ሰላልወጡ እግኞች ያከናወኗቸው የነበሩትን ዝርዝር ተግባሮች ግወቅ አይቻልም። ነገር ግን አዋጁ ራሱ እግኞች የነበራቸውን መሠረታዊ ባሕርያት ደንግጎ ይገኛል። አንደኛ ነገር እግኞች በጊዜያዊነት ይሰጡ የነበረ መሆኑን አዋጁ ይጠቁማል። ሁለተኛ፤ አግባብነት ያለውን ግናቸውንም ጥያቄ ምስክርትን መጠየቅ ይችላሉ ነበር። ሦስተኛ ጉዳዩ በሚደመደምበት ወቅት አከራካሪ ስለሆኑት የፍራ ነገር ጥያቄዎች አስተያየታቸውን መስጠት ነበረባቸው፤ አራተኛና ሊጤን የሚገባው ነጥብ ደግሞ፤ ፍርድ ቤቱ እግኞች በሚሰጡት አስተያየት አይገደድም እንደነበረ ነው።

⁸² ከዚህ በታች ከገጽ 117-118 የተጻፈውን ይመልከቱ።
⁸³ ፐሮግራም፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 144-5
⁸⁴ ዝኒ ኮማህ በተወሰነ ሁኔታ ለበራ ጀምበረ፣ ሊጋል ሂስትሪ ለፍ ኢትዮጵያ፣ ኢራስመስ ዩኒቨርሲቲ፣ ሮተርዳም (1998) ገጽ 214-8 ይመልከቱ።
⁸⁵ ፐሮግራም፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 144፤ በተወሰነ ሁኔታም ሰር ጆን ግራይ፣ “አፒሪየንስ ለፍ አሲሰርስ ኢን ኮሪሚናል ትራያል ኢን ኢስት አፍሪካ አዝ ቱ ነቲቫ ካስተም” ጆርናል ለፍ ለፍሪካን ሎው ቅጽ 2(1958) ገጽ5 እና ተከታዮቹን ይመልከቱ።
⁸⁶ የተጠቃለሉ የኢትዮጵያ ሕጎች፣ ቅጽ 1 ክፍል 5(1)
⁸⁷ ዝኒ ኮማህ

እማኞችን በተመለከተ ፕሮግራም ተግባራቸው ከጁሪ ጋር የተቀራረበ ነው በማለት ጽፋለች።⁸⁴ ይህ ፀሐፊ ከዚህ አስተያየት በአከባቢው በመለየት የእማኞች ተግባር ከጁሪ ይልቅ ከገለልተኛ ተከራካሪ ተግባር ጋር ይበልጥ ይመሳሰላል ብሎ ያምናል።⁸⁵ ጁሪዎች ስለፍሬ ነገሮች የሚሰጡት አስተያየት ብቻ አይደለም፤ ውሳኔ ያሳልፋሉ። የጁሪዎች አስተያየት በተከራካሪ ወገኖችና በዳኛውም ላይ አስገዳጅነት አላቸው። የጁሪ ሥርዓት በሚሠራበት ቦታ ሁሉ ፍርድ ቤቶች ጁሪ ሳይኖር የሚጻፍ ውሳኔ ሊያሳልፉ አይችሉም። ከነዚህ ሁኔታዎች ውስጥ አንዱም ቢሆን በኢትዮጵያ ሥርዓት ውስጥ ለነበሩት እማኞች እውነትነት የለውም።

እዚህ ላይ በቀድሞው የእንግሊዝ ምሥራቅ አፍሪካ የሕግ ሥርዓት ውስጥ የነበረው የፍርድ ሥርዓት ዓይነትና ገጽታ የነበሩት እማኞች ያከናወኑ የነበረው ተግባር ከጁሪ ይልቅ ከገለልተኛ ተከራካሪ ተግባር ጋር ይበልጥ ይመሳሰላል የነበረ መሆኑን በተጨማሪ ግዮት ይቻላል። በዚያን ጊዜ የነበረው የሕግ ሥርዓታችን እንደምሥራቅ አፍሪካ ሁሉ በእንግሊዝ የሕግ ሥርዓት ተፅዕኖ ሥር የነበረ መሆኑ ታሪካዊ ሀቅ ሲጠይቅ⁸⁶ በምሥራቅ አፍሪካ የነበረው የእማኞች ተጽዕኖ ትርጉምና ባሕርይ ለእኛም ሥርዓት ልዩ ልዩ ግዮትና አገባብነት አለው። በዚያን ጊዜ የነበረው የምሥራቅ አፍሪካ የሕግ ሥርዓት እማኞች በምሥራቅ አፍሪካ ስለነበሩት የልማድ ደንቦችና መብቶች ለፍርድ ቤቱ መረጃ ይሰጡና በዚህም ምክንያት በመሠረቱ በተፈጥሮ ሕግ (ኖፊራል ጀስቲስ) ላይ ተመሥርቶ ፍትሕዊና ትክክለኛ መደምደሚያና ውሳኔ ላይ እንዲደርስ ይረዳ ነበር።⁸⁷ “አንድ እማኛ ፍርድ ቤቱ ፍትሕዊና ትክክለኛ መደምደሚያ ላይ እንዲደርስ ይረዳው ነበር”፤ በዚህም ተግባሩ “ፍርድ ቤቱ በሌላ መንገድ ሊያውቀው ስለማይችለው ጉዳይ ገለልተኛ ተከራካሪ በመሆን” ይሠራ ነበር በማለት ስር ጆን ግሬይ ጽፏል።⁸⁸ ይህ ነጥብ አትኩሮት የሚገባው ነው፤ ምክንያቱም በዚያ ሥርዓት የነበሩት እማኞች ምስክሮችን በመጠየቅ፣ በማስረጃው ላይ አስተያየታቸውን በመስጠት፣ አስተያየታቸውም በዳኛው ውሳኔ ላይ ከነበረው ውጤት ረገድ⁸⁹ በ1942ቱ የኢትዮጵያ የፍትሕ አስተዳደር አዋጅ ከተመለከቱት እማኞች ጋር በመሠረቱ ተመሳሳይ የሆነ ባሕርይና ተግባር ስለነበራቸው ነው።⁹⁰

በንጉሡ ችሎት ገለልተኛ ተከራካሪ በቅርጽ ባይሆንም በተግባር ሲሠራ እንደነበር እናገኘዋለን። “ችሎት” አተባለ ይሠራ የነበረው ንጉሡ ያስችለበት የነበረው ፍርድ ቤት ከግንባት ጀምሮ እስከቅርብ ጊዜ ድረስ የመሠረታዊው ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ነበር። የንጉሡ ችሎት በመንግሥት ፍርድ ቤቶች ውሳኔ ላይ የሚቀርበውን ይግባኝ ያይ ነበር።⁹¹ ይግባኙም ይታይ የነበረው የተለያዩ የክብር ደረጃ የነበራቸው መኳንንትና ተራው ሕዝብ በተገኙበት ነበር። ዝቅተኛ ደረጃ ያላቸው ሰዎች አስተያየት መጀመሪያ ይደመጥ በነበረበትና በችሎቱ የተገኙ ሁሉ እንደደረጃቸው ቅደም ተከተል ይኖሩ በነበረበት ሁኔታ የተለያዩ መኳንንትንና የሕዝቡን አስተያየት ሳይሰማ ንጉሡ ለችሎት የቀረበን ጉዳይ ፈጽሞ አይወስን የነበረ መሆኑን⁹² እዚህ ላይ ግንባቱ ትኩረትን የሚሰጠ ነጥብ ነው። በችሎት ውስጥ ግንም ሰው የክብር ደረጃው ምንም ቢሆን ሳይፈቀድስት መናገርና ሳይጠየቅ ለማንኛውም ጥያቄ መልስ

⁸⁴ ፕሮግራም ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 144፣ ፓል ኤንድ ከላፋም፣ ኢትዮጵያን ኮንስቲትዩሽንል ደብዳቤ ማንነት፣ ፋክልቲ ኦፍ ሎው፣ ኃይለሥላሴ I ዩኒቨርሲቲ፣ አዲስ አበባ (1971) ቅጽ 2 ገጽ 842

⁸⁵ ጁሪ ግለት “በሕግ መሠረት የተመረጠና መሐላ ያደረጉ፣ በቀረበላቸው ማስረጃ መሠረት የፍሬ ነገር ጉዳዮችን አጣርተው እውነትን የሚወስኑ፣ የተወሰነ ቁጥር ያላቸው ወንድና ሴት ዜጎች ናቸው” ብላክ የሕግ መዝገብ ቃላት ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 596፣ በጁሪ የመጻፍት መብት ያለው በከመን ሎው ወይም ፓርላማው ባወጣው ሕግ መሠረት በሚነሱ ክርክሮች እንጂ በሌሎች ላይ በተመሠረቱ ክርክሮች አይደለም ሲ.ጂ.ኤስ ቅጽ 50፣ ክፍል 24

⁸⁶ ፕሮህርግም፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 147፣ በተጨማሪም የእንግሊዝ ዜጎች የጠፍተኛው ፍርድ ቤት ላኞች ሆነው የሚሾሙ መሆናቸውን የሚደነግገውን የፍትሕ አስተዳደር አዋጅ አንቀጽ 4 ይመለከቱ

⁸⁷ ግሬይ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 8

⁸⁸ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 16

⁸⁹ ከላይ በግርጌ ማሰታወሻ ቁጥር 86 የተጠቀሰውን አዋጅ አንቀጽ 19 ይመለከቱ

⁹⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 19

⁹¹ ፓል ኤንድ ከላፋም፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 842

⁹² ባላምባራስ ማንተመ ሥላሴ ወልደመስቀል፣ ዝክረ ነገር፣ ነፃነት ማተሚያ ቤት፣ አዲስ አበባ፣ (1942) እንደኢትዮጵያ አቆጣጠር፣ ገጽ 105

መስጠት አይችልም ነበር።⁹⁷ ደግሞ በሚሰማበት ዕለት ችሎቱ ለማንም መንገደኛ ክፍት ነበር፤ ነገር ግን እያንዳንዱ ሰው የማዕረግ ደረጃውን ጠብቆ መቀመጥ ወይም መቆም ነበረበት። ተከላኞች ጥፋተኛ እይደለሁም በሚልበት ወይም የቀረበበትን ክስ በሚክድበት ጊዜ በችሎት የተገኙት በየተራ አስተያየታቸውን እንዲሰጡ ይፈቀድላቸዋል። በችሎት ከሚገኙት ሰዎች መካከል እንዳንዶቹ ስለጉዳዩ እንዳንድ ምልክቶችን ካገኙ የተደበቁ ጭብጦችንና መፍትሔዎችን ፈጽሞ ባልተጠበቀ አቅጣጫ እንጥረው እያወጡ ከርከሩን ተሳታፊነት እንዲሆንና እንዲብራራ ያደርጉ እንደነበር ባላምባራስ ማጎተመሥላሴ ጽፈዋል።⁹⁸

በችሎት ከሚገኙት መኳንንት ውስጥ የዳኝነት ሥልጣን የነበራቸው ካሁኑ የጠቅላይ ፍርድ ቤት ፕሬዚዳንት ጋር ተመሳሳይ ደረጃ የነበረው አፈንጉሥና ንጉሠነገሥቱ ራሱ ብቻ ነበሩ። ሌሎች “ተቺዎች” ወይም “መንገደኞች” ነበሩ። ምንም እንኳን ጉዳዮች ይወሰኑ የነበረው ብልጫ ባለው አስተያየት መሠረት ባይሆንም፤ በግልጽ ችሎት መታየታቸውና የተለያዩ ሰዎች ካላቸው ልዩ ዕውቀትና ልምድ በመነሳት በተለያዩ አቅጣጫዎች አስተያየት እንዲሰጡባቸው ማድረግ ንጉሠ ነገሥቱ ፍትሐዊ መደምደሚያዎች ላይ እንዲደርስ በእጅጉ እረድቶታል።⁹⁹ እዚህ ላይ ንጉሠ ነገሥቱ በችሎት በተገኘ ማናቸውም ሰው አስተያየት ሳይገደድ ትክክለኛ መሰሉ የታየውን ፍርድ ቤቱ ስም ይሰጥ የነበረ መሆኑን አውስቶ ማለፍ ተገቢ ነው።¹⁰⁰

2. በሕግ በተደነገገው መሠረት

የገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም በእንዳንድ የፍትሕ ብሔር ሕግና የንግድ ሕግ እንቀጽች በከፊል ቢሆንም ዕውቅና ተሰጥቶታል። በዚህም መሠረት ዐቃቤ ሕግ በእንዳንድ የፍትሕ ብሔር ክርክሮች ጣልቃ የመግባት መብት ያለው፤ በእንዳንድ ጉዳዮች ደግሞ ጣልቃ የመግባት ግዴታ ያለበት መሆኑ ተደንግጓል።¹⁰¹ ነገር ግን በፍትሕ ብሔር ሕግ የተመለከቱት አብዛኞቹ ዐቃቤ ሕግ ጣልቃ የሚገባቸው ጉዳዮች በቅርብ ሲታዩ፤ በፍርድ ቤት በመታየት ላይ ባለ ጉዳይ “ጣልቃ የሚገባቸው” ሳይሆኑ ክስ የሚመሠርትባቸው ናቸው።¹⁰²

በዚህም በላይ ደግሞ ዐቃቤ ሕግ ክስ የሚመሠርትባቸው ጉዳዮች በሁለት ተከራካሪ ወገኖች መካከል የሚደረጉት ዓይነት ክርክሮች አይደሉም።¹⁰³ ይህ አነጋገር በፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁ. 42 ለተጠቀሱት አብዛኞቹ የንግድ ሕግ ድንጋጌዎችም እውነትነት አለው። ከነዚህ ከተጠቀሱት የንግድ ሕግ ድንጋጌዎች ውስጥ ዐቃቤ ሕግ መንግሥታዊ ገለልተኛ ተከራካሪ ሆኖ በእርግጥ ጣልቃ ለመግባት የሚያስችሉት በቁጥር 978 እና 998(3) የተመለከቱት ድንጋጌዎች ብቻ ይመስላሉ። በዚህም ምክንያት በአብዛኞቹ የሲቪል ጉዳዮች ዐቃቤ ሕግ ዋና ተከራካሪ ወገን በመሆን እንዳንድ ክሶችን ሊመሠርት የሚችል ቢሆን በመንግሥታዊ ገለልተኛ ተከራካሪነት ያለው ሚና በእጅጉ የተወሰነ ነው። በእርግጥ በሁለቱም መንገዶች የሕዝብን ጥቅም ያሰጠብቃል። ነገር ግን እሱ የሲቪል ክስ በሚመሠርትበት ጊዜ መንግሥት በእሱ አማካይነት ተከራካሪ ወገን ይሆናል። በሌሎች ተከራካሪ ወገኖች መካከል በሚካሄድ ክርክር ጣልቃ ሲገባ ብቻ ነው መንግሥታዊ ገለልተኛ ተከራካሪ የሚሆነው።

⁹⁷ ዝኒ ኮግሁ
⁹⁸ ዝኒ ኮግሁ፣ ገጽ 104
⁹⁹ ዝኒ ኮግሁ
¹⁰⁰ ባይሩ ታፍላ ኤንድ ኤች ሾሊር፣ ሥርዓተ መንግሥት፣ ሕግ ፋኩልቲ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ አዲስ አበባ (1974)፣ ገጽ 14-15
¹⁰¹ ዐቃቤ ሕግ የሚመሠርታቸው ወይም ጣልቃ የሚገባቸውን ክሶች የሚዘረዝረውን የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁ. 42 ይመልከቱ።
¹⁰² ለምሳሌ ለዐቃቤ ሕግ ክስ የመመሥረት ሥልጣን ብቻ የሚሰጡትን የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁ. 116፣ 122፣156፣234፣353፣377፣592፣608፣612 ይመልከቱ።
¹⁰³ ቁ. 116 አንድ ሰው ሞቷል ተብሎ የተሰጠ ፍርድ እንዲሠረዝ የማመልከት መብት ብቻ ለዓቃቤ ሕግ የሚሰጥ ነው። ቁ. 122 የሲቪል ሁኔታ መዝገብ ስለሚታረምበት፣ ቁ. 156 ደግሞ መጥፋት አከራካሪ ስለሆነ ሰው እንዲያጣራ ፍርድ ቤቱ ሲያዘው የማጣራት ግዴታ ያለበት ስለመሆኑ የሚደነግጉ ናቸው። ቁ. 234፣ 353 እና 377 የችሎታ ጉዳዮችን (የአላዳጊነት መብት ስለሚነሳበት) በአበጫ ሰዎች ላይ የተሰጠ ፍርድ ስለሚሠረዝበት የሚመለከቱ ናቸው። ቁ. 592፣ 608፣ 609፣ እና 612 የተወሰነ ጋብቻ እንዳይፈጸም የመቃወም መብት ለዐቃቤ ሕግ የሚሰጡ ናቸው። ከነዚህ ውስጥ አንዳቸውም እንኳ እውነተኛ ጣልቃ መግባትን የሚያሳይ አይደለም።

መንግሥት (በሠራተኛና በማህበራዊ ጉዳይ ሚኒስትሩ አማካይነት ተብሎ ይገመታል) ተገቢው የገለልተኛ ተከራካሪ ሚና የሚኖረው በአሠሪና ሠራተኛ ጉዳይ ነው።¹⁰⁴ የሠራተኛ ጉዳይ አዋጅ በአሠሪና ሠራተኛ ጉዳይ መንግሥት በገለልተኛ ተከራካሪነት ጣልቃ ለመግባት እንዲፈቀድለት የአሠሪና ሠራተኛ ጉዳይ ቦርድን የመጠየቅ መብት ሰጥቷል። ነገር ግን በአሠሪና ሠራተኛ ጉዳይ ቦርድ የሚታዩት የወል የሥራ ክርክሮች ብቻ ስለሆኑ¹⁰⁵ በሥራ ክርክሮችም ቢሆን መንግሥት ያለው የገለልተኛ ተከራካሪነት ሚና ውሱን ነው። የግል የሥራ ክርክሮች የሚታዩት በመደበኛ ፍርድ ቤቶች ስለሆነና¹⁰⁶ እነሱም መንግሥት ጣልቃ ለመግባት ሲያመለከት የመፍቀድ ሥልጣን ያላቸው ስለማይመስሉ የመንግሥት የገለልተኛ ተከራካሪነት ተግባር ለእነዚህ የሥራ ክርክሮች አይሠራም።

3. የውጭ የሕግ ሀሳቦች አስተዋጽኦ

በኢትዮጵያ ሕግ መሠረት የዐቃቤ ሕግ ተግባር በፈረንሳይ አገር ሚኒስቴር ፕሮብሊክ፣¹⁰⁷ በጣሊያን አገር ደግሞ ፓብሊክ ሚኒስቴር¹⁰⁸ ተብሎ የሚጠራውን አካል ተግባር የተከተለ ይመስላል። በጣሊያን የሥነ ሥርዓት ሕግ መሠረት ፓብሊክ ሚኒስቴር ተብሎ የሚጠራው አካል የአእምሮ ሕመም ያለባቸው ሰዎች አብዶች ተብለው እንዲወሰንባቸው፣ እንደ ሰው እንደሞተ እንዲገመት እንዲወሰን፣ በአንዳንድ የተወሰኑ ምክንያቶች እንዳንድ ጋብቻዎች ፈራሽ መሆናቸው እንዲወሰን፣ ድርጅቶች ሰዳቸውን ለመክፈል የማይችሉ ናቸው ተብለው እንዲወሰኑ በማመልከት ክስ መመሥረት ይችላል።¹⁰⁹ የፍትሕ ብሔር ክስ ሊመሠረት በሚችልባቸው ጉዳዮች ሁሉ ጣልቃ የመግባት መብት ያለው ብቻ ሳይሆን ክሱን የመሠረቱት ሌሎች ወገኖች ከሆኑ አሉ ጣልቃ ካልገባ ጉዳዩ ሊታይ አይችልም። እንደዚህ ያሉት ጉዳዮች የፈረስ ጋብቻ ንብረት ክፍፍልንና ባጠቃላይም የሰዎችን አቋምና ችሎታ ያጠቃልላሉ።¹¹⁰ በተጨማሪም የመንግሥትን ጥቅም በሚነኩ ጉዳዮች ሁሉ ጣልቃ የመግባት መብት አለው።¹¹¹ ተግባሩ “ማስረጃ በማቅረብና ተከራካሪዎቹ ወገኖች ያቀረቧቸውን የመፍትሔ ሀሳቦች ሳያልፍ፣ ሀሳብ በማቅረብ የተገደበ” ቢሆንም የፍትሕ ብሔር ክስ ሊመሠረት በሚችልባቸው ጉዳዮች ሁሉ የግል ተከራካሪ ወገኖች ያላቸው መብት ሁሉ አለው።¹¹² ስለዚህም ከሌሎች ነገሮች በተጨማሪ ተከራካሪዎቹ ወገኖች በክሱ ሂደት ላይ ሙሉ ቁጥጥር ያላቸው ከመሆኑ እና እነሱ ባንሷቸው ጭብጦች የተገደበ ከመሆኑ አንጻር፣ በገለልተኛ ተከራካሪነት ጣልቃ ሲገባ ተግባሩ በገለልተኛ ተከራካሪ ላይ ላሉት ገደቦች ተገዥ ነው።

በፈረንሳይ የሥነ ሥርዓት ሕግ መሠረትም እንደዚህ ሚኒስትር ፕሮብሊክ የፍትሕ ብሔር ክስ የመመሥረትና ሌሎች ወገኖች በመሠረቷቸው ክሶች ጣልቃ የመግባት መብት አለው።¹¹³ በዚህ ረገድ በጣሊያኑ ፓብሊክ ሚኒስቴርና በፈረንሳይ ሚኒስትር ፕሮብሊክ ተግባር መካከል ልዩነት የለም። ነገር ግን በፈረንሳይ የሕግ ሥርዓት ፍርድ ቤት ካልጠየቀ ወይም ሕጉ ራሱ እንዳንድ የፍትሕ ብሔር ጉዳዮችን በሚመለከት ጣልቃ መግባት ያለበት

¹⁰⁴ የአሠሪና ሠራተኛ ጉዳይ አዋጅ ቁ. 42/1985 አንቀጽ 150(2)፣ ይህም “አስፈላጊ ሆኖ በሚገኝበት ጊዜ ቦርዱ ጉዳዩ በቀጥታ የሚመለከታቸውን ወገኖች ብቻ ሳይሆን ተከራካሪዎቹ ወገኖች የሚገኙበትን ሕብረተሰብ (ጥቅም ግምት ውስጥ ያስገባል)፣ ለዚህም አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝ ትክክለኛ ፍትሕን ለመስጠት እንዲረዳ መንግሥት በጉዳዩ ጣልቃ እንዲገባ ለማድረግ ይችላል” የሚል ድንጋጌ አስፍሯል። በዚህ አዋጅ የተሻረው የሠራተኛ ጉዳይ አዋጅ ቁጥር 64/1968 አንቀጽ 100(2) ተመሳሳይ የሆነ ድንጋጌ ነበረው።

¹⁰⁵ የአሠሪና ሠራተኛ ጉዳይ አዋጅ ቁጥር 42/1985 አንቀጽ 147 እና 142 በአንድ ላይ ሲታዩ የዚህ አንድምታ አላቸው።

¹⁰⁶ ዝኒ ኮማህ፣ አንቀጽ 138 እና 139

¹⁰⁷ ፕታር ሄርሞግ፣ ሲቪል ፕሮሲዥር ኢን ፍራንስ፣ ማርቲነስ ኒጅሆፍ፣ ኔዘርላንድስ፣ ዘ ሄግ(1967)፣ ገጽ 121-22

¹⁰⁸ ማውሮ ካፔሌቲ ኤንድ ጆሴፍ ኤም ፕሪሎ፣ ሲቪል ፕሮሲዥር ኢን ኢታሊ፣ ማርቲነስ ኒጅሆፍ ኔዘርላንድስ፣ ዘ ሄግ (1965) ገጽ 128

¹⁰⁹ ዝኒ ኮማህ

¹¹⁰ ዝኒ ኮማህ

¹¹¹ ኤም ካፔሌቲ ኤንድ ጆሴፍ ኤም ፕሪሎ፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 128

¹¹² ዝኒ ኮማህ፣ ገጽ 192

¹¹³ ዝኒ ኮማህ፣ ገጽ 129

መሆኑን ካልደነገገ በስተቀር ጣልቃ መግባት ያለበት መሆን አለመሆኑን የሚወስነው ሚኒስትር ፕሮብሊኩ በራሱ ሥልጣን ነው።¹¹⁴ የሚኒስትር ፕሮብሊኩ በሕገ መሠረት ጣልቃ መግባት የግድ የሆነባቸው ጉዳዮች፣ የሰዎች ሕጋዊ ሁኔታዎችን (የጋብቻ ፍቺ፣ አሳዳጊነትና፣ የተዛመዱ ጉዳዮች)፣ አንድ ሰው ሞቷል ተብሎ እንዲገመት የሚሰጡ ውሳኔዎችን፣ ሕግናትንና ችሎታ የሌላቸውን ሰዎች የሚመለከቱ ጉዳዮችን፣ ለበጎ አድራጎት የተደረጉ የኑዛዜ ሥጦታዎችን፣ መንግሥትንና ሌሎች የመንግሥት አካሎችን የሚመለከቱ ጉዳዮችን፣ የዳኞችን ኃላፊነትና ብቃት የሚመለከቱ ጉዳዮችን፣ በመጨረሻው የፈረንሳይ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት (ለኩር ካሳሲዮ) የሚታዩ ጉዳዮችን ይጨምራሉ።¹¹⁵

በመሆኑም የፈረንሳይም ሆነ የጣሊያን የሕግ ሥርዓቶች ለመንግሥታዊ ገለልተኛ ተከራካሪ እውቅና የሚሰጡ ሲሆን ይህም በየፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕጎቻቸው ተደንግጓል። በዚህ ረገድ የኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት ከተጠቀሱት ሁለት የሕግ ሥርዓቶች የሚለይ አይደለም። የሚለይበት ነገር ቢኖር በአቀራረብ ነው። የፈረንሳይና የጣሊያን ሥርዓቶች ስለመንግሥታዊ ገለልተኛ ተከራካሪ የደነገጉት በሥነ ሥርዓት ሕጎቻቸው ሲሆን የኢትዮጵያ ሥርዓቱ ግን የደነገገው በመሠረታዊ ሕጎቹ ውስጥ ነው (የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ቁጥር 42 ፀቃይ ሕገ የፍትሕ ብሔር ክሶች ለመመሥረትም ሆነ እንደዚህ ባሉ ክሶች ጣልቃ ለመግባት የሚያስችለው ራሱን የቻለ የሥልጣን ምንጭ አይደለም። በፍትሕ ብሔር ሕግና በንግድ ሕገ የሠፈሩ ድንጋጌዎችን የሚዘረዝር ብቻ ነው)።

የፈረንሳይም ሆነ የጣሊያን ሕግ ለግል ገለልተኛ ተከራካሪ ቀጥተኛ የሆነ እውቅና አይሰጡም። ነገር ግን የፈረንሳይ ሕግ ከግል ገለልተኛ ተከራካሪ ለማይለይ የሦስተኛ ወገን ጣልቃ መግባት እውቅና ይሰጣል። በፈረንሳይ ሕግ የዚህ ዓይነት ጣልቃ መግባት ኮንሰርቫቲቭ ኢንተርቬንሽን ተብሎ የሚጠራ ሲሆን፣ ጣልቃ የሚገባው ወገን የሚያራምደው የግል ጥቅሙን ሳይሆን ከተከራካሪዎቹ ወገኖች የአንዱን ጥቅም ነው።¹¹⁶ ይህም አግራሲቭ ኢንተርቬንሽን ተብሎ ከሚጠራውና ጣልቃ የሚገባው ወገን የሚያራምደው የራሱን ጥቅም ከሆነበት የሚነጻጸር ነው። የዚህ ዓይነት ጣልቃ ገብነት የግል ገለልተኛ ተከራካሪን ተካቶ በመሥራት ያገለግላል።¹¹⁷

የጣሊያን የሥነ ሥርዓት ሕግም እንደዚሁ የራሱን ጥቅም ለማራመድ ሳይሆን ከተከራካሪ ወገኖቹ የአንዱን ጥያቄ ወይም መከላከያ ለመደገፍ አንድ ሦስተኛ ወገን በፈቃዱ ጣልቃ ሊገባ የሚችል መሆኑን ይደነግጋል። እንደፈረንሳይ ኮንሰርቫቲቭ ኢንተርቬንሽን ሁሉ የጣሊያንም በፈቃዱ ጣልቃ የሚገባው ወገን በጉዳዩ ጥቅም ያለው መሆኑን ማሳየት አለበት። ነገር ግን የክርክሩ ውጤት አንድ ዓይነት የኢኮኖሚ ወይም የሞራል ጥቅም የሚነካበት መሆኑን በማስረዳት ይህን ግዴታ ማሟላት ይችላል።¹¹⁸

4. ስለመክሰስና መከላከል ችሎታ አዲስ ደንቦች የሚያስፈልጉ ስለመሆኑ

በዚህ ጽሁፍ ለማየት እንደተቻለው የግል ገለልተኛ ተከራካሪ በባህላዊው የኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት በአንድ ወይም በሌላ መልክ ይታወቅ ነበር። በዚያን ጊዜ የመንግሥት ተግባር በእጅጉ የተወሰነ ስለነበርና የግል ወገኖች የራሳቸውን የፍትሕብሔርና የወንጀል ጉዳዮች በራሳቸው ይከታተሉ ስለነበር ባሕላዊው ሕግ ስለመንግሥታዊ ገለልተኛ ተከራካሪ ደንቦች አልነበሩትም። ምክንያቶቹን ለመረዳት ይቻላል። በሌላ በኩል ግን ዘመናዊው የኢትዮጵያ ሕግ ሥርዓት በቂና ግልጽ በሆነ መልክ ባይሆንም ለመንግሥታዊ ገለልተኛ ተከራካሪ እውቅና ሰጥቶ የግል ገለልተኛ ተከራካሪን ሳይጠቀስ አልፎታል። የግል ወገኖች እንደቀድሞው የግል የፍትሕ ብሔር ጉዳዮቻቸውን በራሳቸው የሚከታተሉ መሆናቸው እየታወቀ፣ በብዙ የሕግ ሥርዓቶች ለጠቃሚ የፍትሕና የመልካም አስተዳደር ዓላማዎች እያገለገለ መሆኑ፣ በተለይም ደግሞ በባሕላዊው የሕግ ሥርዓታችን ለነዚህ ዓላማዎች በተወሰነ ደረጃም ቢሆን ሲያገለግል የነበረ መሆኑ ሲታይ የሕግ ሥርዓታችን ስለግል ገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም በግልጽ ሳይደነግግ መቅረቱ፣ በቂ ምክንያት አለው ሊባል አይቻልም።

¹¹⁴ ሄርዞግ፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 121-22
¹¹⁵ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 290።
¹¹⁶ ዝኒ ከማሁ
¹¹⁷ ኤም ካፍሌቲ ኤንድ ጆ-ኤም ፕሪሎ፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 128
¹¹⁸ ሄርዞግ፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ፣ ገጽ 290

በእርግጥ ተቋም ስሲቪል ሎው ሥርዓት ይልቅ በኩራን ሎው ሥርዓት ይበልጥ የታወቀ ሥር የሰደደ ነው። ነገር ግን በፊትኛውም ሥርዓት ቢሆን ለመንግሥታዊ ገለልተኛ ተከራካሪ ግልጽ እውቅና ለግል ገለልተኛ ተከራካሪ ደግሞ ከግላ ገደል የፈራ ተባ እውቅና ተሰጥቷል። በሲቪል ሎው ሥርዓት ለገለልተኛ ተከራካሪ የተሰጠው ይህ ተዘቀዝ ያለ እውቅና ምናልባት ተቋም ስሲቪል ሎው ሥርዓት አስፈላጊ እንዳልሆነ ያመለክታል ተብሎ ሊገመት ይችላል። በኢትዮጵያ ውስጥ ያሉ የሕግ ባለሙያዎች ከዚህ ምልክት ተነስተው ኢትዮጵያ የምትከተለው የሲቪል ሎው ሥርዓትን ስለሆነ ገለልተኛ ተከራካሪ በዚህ አገር አስፈላጊነት የለውም የግል ክርክር ሊያነሱ ይችላሉ።

ነገር ግን ይህ ፀሐፊ፣ ይህ ክርክር በተሳሳተ መንገድ ላይ የተመሠረተ ነው ብሎ ያምናል። ይህ ተቋም በኩራን ሎው ሥርዓት የሚያስፈልገው መሆኑ ከታመነበት ተቋም ስሲቪል ሎው ሥርዓት ያለው አስፈላጊነት ሊያንስ አይችልም። በኩራን ሎው ሥርዓት ገለልተኛ ተከራካሪ ፍርድ ቤቶች ስለፍሬ ነገርና ስለሕግ ጥያቄዎች በሚረጁ የተደገፈ ውጤት እንዲሰጡ ይረዳቸዋል። በተጨማሪም ለዝትተኛው የሕብረተሰብ ክፍል ፍትሕ የግጥም እድል በር ይከፍታል። የፍሬ ነገርና የሕግ ጥያቄዎች ሙሉ ጭንቁቅ በኩራን ሎው ሥርዓት ካሉ ፍርድ ቤቶች ሊያመልጥ የሚችል ከሆነ በሲቪል ሎው ሥርዓት ካሉ ፍርድ ቤቶች ሊያመልጥ ይችላል። የሲቪል ሎው ሥርዓት ጥያቄዎች ከኩራን ሎው ሥርዓት ጥያቄዎች የበለጠ ትምህርትና ልምድ አላቸው የግል ከባድ እያንተ ሊኖር እንደሚችል ግልጽ ነው። በሲቪል ሎው ሥርዓት ጥያቄዎች ሕግ ሁሉ በጽሁፍ ሠፍረው የሚያገኙት መሆኑ የሕግ ስህተት ከመፈለግ ለመከላከል የተሻለ እድል ይሰጣቸዋል ግለት አይደለም። በኩራን ሎው ሥርዓትም ቢሆን ቀድመው ታይተው የተወሰኑ ጉዳዮች ፍርዶች ስፋት ያላቸውና አብዛኛዎቹ ባሁኑ ጊዜ ፍርድ ቤት ለሚቀርቡ አብዛኛዎቹ ጉዳዮች ሁሉ ተፈጻሚ ሊሆኑ የሚችሉ ናቸው።¹¹⁹ የሲቪል ሎው ሥርዓት ጥያቄዎች የተጻፉ ሕጎችን ለግጥም እንደሚችሉት ሁሉ የኩራን ሎው ሥርዓት ጥያቄዎች ቀድመው የተወሰኑ ጉዳዮች ፍርዶችን በተላሉ ግጥም ይችላሉ። ከዚህ በተጨማሪ ፓርላማው የሚያወጣቸው ሕጎች በኩራን ሎው ሥርዓት ውስጥ እየተገነቡ የመጡ መሆናቸው መረሳት የለበትም።¹²⁰ ይህም ሆኖ ገለልተኛ ተከራካሪ በኩራን ሎው ሥርዓት አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቷል። በተመሳሳይ ምክንያቶችና ለተመሳሳይ ግላግዎች በሲቪል ሎው ሥርዓትም እንደዚሁ አስፈላጊ ነው። በዚህ ረገድ ትኩረት በሁለቱ ሥርዓቶች መካከል ልዩነት ያለው ገለልተኛ ተከራካሪ አስፈላጊ በመሆኑ ወይም ባለመሆኑ ሳይሆን ስለአስፈላጊነቱ ካለው ግንዛቤ ረገድ ነው።

ዝትተኛው የሕብረተሰብ ክፍል ፍትሕ የግጥም ዕድል በሚመለከትም ቢሆን እንደ ሥርዓት ከሌለው ሥርዓት የተሻለ ነው የግል ክርክር አጥብቆ ግንባት የሚቻል አይደለም። ፍትሕ የግጥም ዕድል ጥያቄ ከዚህ ጽሑፍ አድግሰው ውጭ ነው። በሁሉም ሥፍራ ፍትሕና ፍርድ ቤቶች ሁለት ለሌላቸው የሕብረተሰብ ክፍሎች ከጊዜ ወደጊዜ ይበልጥ እየፈቀደ የመጡ መሆናቸውን ከዚህ ላይ መገለጽ በቂ ነው። ይህ ከስተት በተለይ በአንድ የሕግ ሥርዓት ብቻ ያለ የተለየ ገጽታ አይደለም። ይህ ችግር የሁሉም ሥርዓቶች የጋራ ችግር እንደመሆኑ መጠን በዚህ ረገድ ገለልተኛ ተከራካሪ ለኩራን ሎው ሥርዓትም ሆነ ለሲቪል ሎው ሥርዓት አስፈላጊነትና አግባብነት አለው።

በዚህ ገለልተኛ ተከራካሪ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት እንዳይኖር የተደረገው የሲቪል ሎው ሥርዓትን የምትከተል ከመሆኗ ጋር አቆራኝቶ ለማብራራት የሚደረግ ሙከራ ሊያስኬድ የሚችል አይደለም። ምክንያቱም የሲቪል ሎው ሥርዓት ተፈጥሮ ከገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም ጋር የማይጣጣም ባህርይ የሌለው በመሆኑ ነው። በሲቪል ሎው ሥርዓትም ቢሆን ለሌሎች ለሌሎች ሊገኙት የተደነገጉትን ደንቦች ስፋት አድርጎ በመተርጎምና የጊላ በር በመክፈት የግል ገለልተኛ ተከራካሪ ሚና እንዲኖረው ለማድረግ እየተሞከረ መሆኑን ቀደም ሲል በዚህ ጽሁፍ ለማሳየት ተሞክሯል።¹²¹

¹¹⁹ ሲ.ቤ. አለገ፣ ሎው ሊገን ሚኒግግ፣ ለክሮኒክ ኮሌግግ ፕራስ (ገኛ እትም፣ 1963) ገጽ 187-235 በአጠቃላይ ይመለከቱ። በተጨማሪም ደብዳቤ ባርክር ሌንድ ኮሌግ ፓድራልድ፣ ሎው ግርቲንስ ዘ ፕሪንተርስ ሊሚትድ ሊገገላገድ (9ኛ እትም፣ 1996) ገጽ 16 ይመለከቱ።
¹²⁰ አለገ፣ ከላይ የተጠቀሰው ሥራ ገጽ 428-9
¹²¹ ከላይ ገጽ 19-20 ይመለከቱ

ከዚህም በላይ የኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት በተለይም የሥነ ሥርዓት ሕግ ሙሉ በሙሉ የሲቪል ሎው ሥርዓትን የሚከተል አይደለም። ይልቅም የኢትዮጵያ የሥነ ሥርዓት ሕግ ከሲቪል ሎው ሥርዓት ይልቅ ከኮሙን ሎው ሥርዓት ጋር የበለጠ የጋራ ባህርያት አሉት። ይህም የሆነበት ምክንያት መሠረታዊ ሕጎችን የሲቪል ሎው ሥርዓትን የሚከተሉ ቢሆንም የሥነ ሥርዓት ሕጎችን የሚከተለው የኮሙን ሎው ሥርዓትን፣ በተለይም ደግሞ የሕንድን የሥነ ሥርዓት ሕግና የራሳችን ባሕላዊ የሥነ ሥርዓት ሀሳቦችን ስለሆነ ነው።¹²² እንግዲህ ለሕጉ አተረጓጎምና አፈጻጸም አግባብነት ያላቸው መነሻዎች እነዚህ የሥነ ሥርዓት ሕጎችን ምንጮች ናቸው። ከፍ ሲል እንዳየነው የገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም ለነዚህ የሥነ ሥርዓት ሕጎችን ምንጮች የጋራ ተቋም ሆኖ ቆይቷል። ከዚህ በመነሳት ሦስተኛ ወገኖች በመንግሥታዊም ሆነ በግል ገለልተኛ ተከራካሪ መልክ ጣልቃ ለመግባት ያላቸው ችሎታ መታየት ያለበት ከራሳችን ባሕላዊ ልምድና ከኮሙን ሎው ሥርዓት አሠራር ባጠቃላይ፣ በተለይም ከሕንድ አሠራር አንጻር ነው። ከዚህም በላይ አሁን ካለው የሕግ ሥርዓታችንና የፍትሕ አስተዳደር ፍላጎት እንጻር መታየት አለበት።

እንደሌሎች አገሮች ሁሉ በኢትዮጵያም ሕግና ፍርድ ቤቶች ከሴቶች፣ ከሕፃናት፣ ከአካል ጉዳተኞችና ከመሳሰሉት ሰፋት ያላቸው የኅብረተሰብ ክፍሎች ይበልጥ እየራቁ መሆኑን ማንም የሚያውቀው ነው። እነዚህ ክፍሎች እቅም በማጣታቸው ወይም ባለማወቃቸው ምክንያት ውጤቱ በቀጥታ የግል ጥቅማቸውን በሚነካባቸው ክርክር ሊወከሉ በማይችሉበት ወይም ውክልናቸው ደካማ በሚሆንበት ጊዜ፣ በጉዳዩ የግል ጥቅም የሌለው ሦስተኛ ወገን ፍትሕን በመወከል ለፍርድ ቤቱ ስለሕገ መረጃ እንዲሰጥ ማድረጉ ፍትሐዊና ተገቢ ነው። የዚህ ዓይነቱ ጣልቃ መግባት እቅም የሌላቸውን ወገኖች ጥቅም የሚጠበቅ ከመሆኑ ባሻገር ፍርድ ቤቶቻችንን ጉድለት ያላቸው ፍርዶች ከመስጠት ያድናቸዋል።

አብዛኞቻቸው ወጣት በመሆናቸው የሚፈለገው ልምድ የሌላቸው ዳኞቻችን ስለማሕበራዊ ሕይወት እውነታዎችና በየዓመቱ እየጨመሩና እየተወሳሰቡ ስለመጡት ሕጎች የተሟላ ግንዛቤ አላቸው ለማለት አይቻልም። በተጨማሪም ያላቸው ከባድ የሥራ ጫና ብዙውን ጊዜ የተወሳሰቡ በመሆናቸው የምርምር ሥራና ጥልቅ ትንተና የመጠይቁ ጭብጦችን ለመለየትና ለመወሰን አያስችላቸውም። አሁን ባለው ሁኔታ ዳኞች የረጅም ጊዜ ልምድና የተለየ እውቀት ካላቸው ጠበቆች ተጠቃሚ ሊሆኑ ይችላሉ።

በአሁኑ ጊዜ ፍርድ ቤቶቻችን ከመጠን በላይ የሆኑ ጉዳዮችን እያስተናገዱ መሆኑ ግልጽ ነው። ከዚህም በመነሳት የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎች ፍትሕን ይበልጥ እንዲዘገይ ሊያደርጉ ይችላሉ የሚል ክርክር ሊቀርብ ይችላል። ነገር ግን በፍሬ ነገር ወይም በሕግ ረገድ ስህተት ያለበት ፍርድ በማዘግየት ፍትሕን ከመንፈግ ያላነሰ ምናልባትም የበለጠ ጎጂነት ያለው መሆኑ መረሳት የለበትም። አሁን ባሉት ሁኔታዎች በመረጃ የተደገፈ ፍርድ ብዙም ሳይዘገዩ መስጠቱ የተሻለ አማራጭ ነው። ገለልተኛ ተከራካሪ ለዚህ ዓላማ መሳካት አስተዋጽኦ የሚያደርግ እስከሆነ ድረስ የገለልተኛ ተከራካሪ ማስታወሻዎችን ለማየት ጊዜ የሚጠይቅ በመሆኑ ብቻ የገለልተኛ ተከራካሪን ሚና ለመቃወም በቂ ምክንያት ሊሆን አይችልም። ትክክለኛ ውሳኔ ለመስጠት የግድ ጊዜ ይጠይቃል። ፍርድ ቤቶችም የሚወሰዱት ጊዜ ትክክለኛ ውሳኔ ለመስጠት የሚያስፈልጋቸውን ያህል ብቻ ነው። ይህን ደግሞ ገለልተኛ ተከራካሪ ኖረም፣ አልኖረም ፍርድ ብቶች መፈጸም ያለባቸው ግዴታ ነው።

ገለልተኛ ተከራካሪ ተቋምን በሕግ ሥርዓታችን ሥር እንዲሰድ መደረጉን በመቃወም ሊቀርብ የሚችለው ሌላው ክርክር በፍርድ ቤቱ ውሳኔ ላይ ተፅዕኖ ሊያደርግ ይችላል የሚል ይሆናል። ነገር ግን ከላይ በዚህ ጽሑፍ እንዳየነው ገለልተኛ ተከራካሪ የፍርድ ቤቱ የመረጃ ምንጭ ሆኖ የሚያገለግል ተቋም ነው። መረጃውን የመቀበሉ ወይም ያለመቀበሉ ጉዳይ የፍርድ ቤቱ ፋንታ ነው። በእርግጥ ፍርድ ቤቱ መረጃው ጠቃሚና አግባብነት ያለው ሆኖ ካገኘው፣ መረጃው ፍርድ ቤቱ በራሱ አነሳሽነት ፈልጎ ማግኘት የነበረበት መረጃ ነው የሚሆነው። የዚህ ዓይነቱ መረጃ ደግሞ መልካም ነገር ስለሆነ ተቀባይነት ያለው ነው። በሌላ በኩል ደግሞ አግባብነትና ተቀባይነት የሌለውን መረጃ ለመጣል ፍርድ ቤቱ ሙሉ መብት አለው። በመሆኑም ገለልተኛ ተከራካሪው በፍርድ ቤቱ ላይ ሲኖረው የሚችለው ተፅዕኖ ማንኛውም የሕግ መጽሐፍ፣ የምርምር ሥራ፣ መዝገብ ቃላት ወይም ማንኛውም ሌላ የመረጃ ምንጭ ሊኖረው ከሚችለው ተፅዕኖ የበለጠ ጎጂነት አይኖረውም። ዳኞች አግባብነት ያለውን መረጃ አግባብነት ከሌለው መረጃ ለመለየት የሚያስችል እውቀት የሌላቸው ከሆነ ወይም

¹²² አር.ኤ.ሴድለር፣ ኢትዮጵያን ሲቫል ፐሮሲደር፣ ሕግ ፋክልቲ፣ አክሲዮርድ ዩኒቨርሲቲ ፐራስ፣ አዲስ አበባ (1968)፣ ገጽ 5

ደግሞ ታማኝ የመሆን ችግር ያለባቸው ከሆነ ችግሩ ከገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም ጋር ግንኙነት ያለው ችግር አይደለም።

ለማጠቃለል፤ የገለልተኛ ተከራካሪ ተቋም አቅም ያነሳቸው የጎብረተሰብ ክፍሎች ፍትሕ እንዲያገኙ ጠቃሚ ሚና ሊጫወት ይችላል። የኢትዮጵያን ፍርድ ቤቶች አስተማማኝነትና ታማኝነት ለመጠበቅም ሊረዳ ይችላል። ከሰ ስለማቅረብና ስለመከላከል ችሎታ የሚደነግጉት የፍትሕ ብሔር ሥነ ሥርዓት ሕግ ደንጋጌዎች ተሻሽለው የግል እና የማህበራዊ ቡድን እንዲሁም መንግሥታዊ ገለልተኛ ተከራካሪዎች ታቅፈው የፍትሕን ዓላማ ለማሳካት እንዲረዱ ማድረግ የጎላ ጠቀሜታ አለው።